Журнал основан в 1918 г.

УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ

ТАВРИЧЕСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА им. В. И. ВЕРНАДСКОГО

Научный журнал

Серия «Юридические науки»

Том 27 (66). № 1

Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского

Симферополь, 2014

ISSN 1606-3716
Свидетельство о регистрации – серия КВ № 15713-4184Р
от 28 сентября 2009 года

Печатается по решению Ученого совета Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, протокол № 4 от 20.05.2014

Редакционный совет журнала
«Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского»:

1. Багров Н. В. – д-р географ. наук, проф., академик НАНУ (главный редактор)
2. Шульгин В. Ф. – д-р хим. наук, проф. (зам. главного редактора)
3. Дзедолик И. В. – д-р физ.-мат. наук, доц. (секретарь)

Члены Совета (редакторы серий и разделов серий):

4. Бержанский В. Н. – д-р. физ.-мат. наук, проф.
5. Богданович Г. Ю. – д-р. филол. наук, проф.
6. Вахрушев Б. А. – д-р. геогр. наук, проф.
7. Гришковеч В. И. – д-р. хим. наук, проф.
8. Казарин В. П. – д-р. филол. наук, проф.
9. Климчук С. В. – д-р. филол. наук, проф.
7. Копачевский Н. Д. – д-р. физ.-мат. наук, проф.
8. Подсолонко В. А. – д-р. экон. наук, проф.
9. Ротань В. Г. – д-р. юрид. наук, проф.
10. Темурьянц Н. А. – д-р. биолог. наук, проф.
11. Шоркин А. Д. – д-р филос. наук, проф.
12. Юрченко С. В. – д-р. полит. наук, проф.

Редакционная коллегия серии «Юридические науки»

Ротань В. Г., д-р юрид. наук, проф. (редактор серии)
Даниленко В. М., д-р истор. наук, проф., член-корр. НАНУ
Носик В. В., д-р юрид. наук, проф., член-корр. АПРНУ
Скакун О. Ф., д-р юрид. наук, проф., член-корр. АПРНУ
Бахин В. П., д-р юрид. наук, проф.
Карпов Н. С., д-р юрид. наук, проф.
Рыскельдиева Л. Т., д-р филос. наук, проф.
Донская Л. Д., канд. юрид. наук.
Бугаев В. А., канд. юрид. наук, доц.
Михайлов М. А., канд. юрид. наук, доц.
Гармаев Ю. П., д-р юрид. наук, проф. (Российская Федерация)
Комиссарова Я. В., канд. юрид. наук, доц. (Российская Федерация)
Змерзлый Б.В., докт. ист. наук, проф. (секретарь)

Постановлением Президиума ВАК Украины № 1-05/2 от 10.03.2010 г. журнал внесен в список специализированных изданий (юридические науки)

Подписано в печать 23.05.2014. Формат 70х100 1/16
23,25 усл. п. л. Тираж 500. Заказ № 30/04-УЗ.
Отпечатано в информационно-издательском отделе ТНУ.
пр. Академика Вернадского, 4, г. Симферополь, 95007

«Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського»
Науковий журнал. Серія «Юридичні науки». Том 27 (66). № 1.
Сімферополь, Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2014
Журнал заснований у 1918 р.
Адреса редакції: пр. Академіка Вернадського, 4, м. Сімферополь, 95007
Надруковано в інформаційно-видавничому відділі Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Пр. Академіка Вернадського, 4, м. Сімферополь, 95007

© Таврический национальный университет, 2014 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 1. С. 3-6.

ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА, ИСТОРИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ И ПРАВОВЫХ УЧЕНИЙ, КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО, МУНИЦИПАЛЬНОЕ ПРАВО

УДК 34:321.01:342.77

ГОСУДАРСТВО И ПРАВО В УСЛОВИЯХ ЧРЕЗВЫЧАЙНОГО ПОЛОЖЕНИЯ

Васенина А. Д.

***Таврический национальный университет имени В. И. Вернадского,
г. Симферополь***

В статье рассматривается правовое понятие «чрезвычайное положение» в разных странах мира, государственно-правовой механизм введения такого положения и его роль в обеспечении национальной безопасности государства. Автор предлагает ввести дополнения в нормативно-правовые акты и Конституцию Украины, предоставляющие возможность вводить в особых случаях чрезвычайное и военное положения парламентом по заявлению секретаря СНБО Украины.

Ключевые слова: чрезвычайное положение, государство, национальная безопасность, правовой режим.

В современных условиях национальная безопасность украинского государства, а также жизненно важные интересы каждого человека неразрывно связаны с их защитой от чрезвычайных ситуаций природного, техногенного, социального и военного характера.

Объектом исследования являются общественные отношения, возникающие в сфере обеспечения защиты населения и территории от чрезвычайных ситуаций различного характера как составляющей национальной безопасности.

Предметом исследования являются правовые нормы, закрепляющие и регулирующие обеспечение функционирования правового режима чрезвычайного положения.

Последние исследования и публикации включают в себя вопросы обеспечения общественной безопасности в чрезвычайных ситуациях природного, техногенного и военного характера, они затрагивались в работах Анисимова В. Л., Ларина О. М., Кондрашова Б. П., Мелехина А. В., Янгол М. Г. и др. [1; 2].

Правовое понятие «чрезвычайное положение» в разных странах имеет неоднозначную трактовку, выражается чаще всего как крайнее средство, которое может спасти государство от разрушительного воздействия. В Украине понятие чрезвычайного положения предусмотрено специализированным законом «О правовом режиме чрезвычайного положения» и рассматривает его как особый правовой режим, который может временно вводиться в Украине или в отдельных ее местностях при возникновении чрезвычайных ситуаций техногенного или природного характера не ниже общегосударственного уровня, которые привели или могут привести к человеческим и

материальным потерям, создают угрозу жизни и здоровью граждан, или при попытке захвата государственной власти или изменения конституционного строя Украины путем насилия и предусматривает предоставление соответствующим органам государственной власти, военному командованию и органам местного самоуправления в соответствии с настоящим Законом полномочия, необходимые для предотвращения угрозы и обеспечения безопасности и здоровья граждан, нормального функционирования национальной экономики, органов государственной власти и органов местного самоуправления, защиты конституционного строя, а также допускает временное, обусловленное угрозой, ограничение в осуществлении конституционных прав и свобод человека и гражданина и прав и законных интересов юридических лиц с указанием срока действия этих ограничений [3, с. 1].

В других странах законодателем используется правовое понятие, которое означает режим особых мероприятий, без применения терминов «чрезвычайный», «исключительный», «крайняя необходимость» и т. п. Так, например, основной закон Германии в данном случае оперирует категорией «состояние напряженности» [4, с. 159]. Законодательство Индии под понятием чрезвычайное состояние понимает режим, который вводится в случае внутренних беспорядков, восстаний, вооруженных мятежей, так и в случае войны или внешней агрессии, а Конституция Индии констатирует возможность введения чрезвычайного состояния в отрасли финансов [5, с. 404]. Вместе с тем законодательство Канады проводит четкую грань между терминами «чрезвычайное состояние» и «военное состояние»: первым охватываются меры, применяемые в силу причин внутреннего характера, а вторым – меры для нейтрализации внешних угроз [6].

Чрезвычайное состояние можно понимать в широком и в узком смысле. В широком смысле под данным понятием обозначаются все режимы, предусмотренные законодательством данного государства, а в узком – только исключительный режим, введенный в связи с внутренними факторами.

Целью введения чрезвычайного положения являются: устранение угрозы и скорейшая ликвидация особенно тяжелых чрезвычайных ситуаций техногенного или природного характера, нормализация обстановки, восстановление правопорядка при попытках захвата государственной власти или изменения конституционного строя путем насилия, восстановление конституционных прав и свобод граждан, а также прав и законных интересов юридических лиц, создания условий для нормального функционирования органов государственной власти и органов местного самоуправления, других институтов гражданского общества [3, с. 2].

Государственно-правовой режим чрезвычайного положения является важным элементом системы государственной безопасности. Его существование обусловлено возможностью возникновения различных ситуаций, представляющих опасность для значительного количества людей, угрозу конституционному порядку либо самому существованию государства как властно-политической организации общества, обладающей государственным суверенитетом, специальным аппаратом управления и принуждения, и устанавливающая особый правовой порядок на определённой территории. Разные государства самостоятельно разрабатывают различного рода нормативно-правовые акты, которые регулируют вопрос применения чрезвычайных мер в

особых условиях, вызванных государственной необходимостью. Как правило, норма подобного характера содержатся в конституционных актах и специальных нормативных документах. В украинском законодательном массиве данная норма закреплена в:

– Конституции Украины, а именно статья 106 Конституции Украины пунктом 21 предусматривает, что только Президент Украины принимает в случае необходимости решение о введении в Украине или в отдельных ее местностях чрезвычайного положения, а также объявляет в случае необходимости отдельные местности Украины зонами чрезвычайной экологической ситуации – с последующим утверждением этих решений Верховной Радой Украины [7];

– специализированном Законе Украины «О правовом режиме чрезвычайного положения», который предусматривает: условия, порядок введения и порядок прекращения действия чрезвычайного положения; деятельность органов государственной власти и органов местного самоуправления; меры правового режима которые вводятся условиях чрезвычайного положения; гарантии прав и свобод граждан, также гарантии прав и законных интересов юридически лиц; также ответственность за нарушение требований или невыполнение мероприятий правового режима чрезвычайного положения [3];

– кодексе гражданской защиты Украины, относительно новый нормативно-правовой акт, который включает в себя статью 15, предусматривающую режим чрезвычайного положения как один из элементов функционирования единой государственной системы гражданской защиты [8].

Из вышеперечисленного можно сделать вывод, что чрезвычайное положение представляет собой важнейший элемент систем национальной безопасности большинства стран мира, социальное назначение которого заключается в том, чтобы создать возможность в рамках системы правовых норм преодолевать те или иные конфликтные ситуации, которые не могут быть устранены обычным конституционным путем. В законодательстве Украины можно провести четкую грань между такими понятиями, как «чрезвычайное положение» и «военное положение». Считаем, что в Украине процедура введения как «чрезвычайного положения», так и «военного положения» недостаточно урегулирована законодательством. Учитывая важность вопроса, законодательством не предусмотрены варианты по быстрому и своевременному введению таких положений, когда президент Украины по тем или иным причинам не может этого сделать самостоятельно. Целесообразно ввести некоторые изменения в нормативно-правовые акты и Конституцию Украины по введению чрезвычайного положения парламентом, двумя третями от конституционного состава Верховной Рады Украины по заявлению секретаря Совета национальной безопасности и обороны Украины, в случае необходимости для предотвращения угрозы и обеспечения безопасности и здоровья граждан, нормального функционирования государства.

Список литературы:

1. Ларин А. М. Чрезвычайные ситуации и деятельность правоохранительных органов / А. М. Ларин // Право и чрезвычайные ситуации. Сборник статей. – М. : Изд-во ИГиП РАН. – 1992. – С. 108-115.

2. Янгол Н. Г. Чрезвычайное законодательство и исключительные правовые режимы: история и современность : монография / Н. Г. Янгол. – СПб. : Изд-во СПб ГУАП, 2000. – 408 с.

3. О правовом режиме чрезвычайного положения : Закон Украины от 16.03.2000 № 1550-III // Ведомости Верховной Рады Украины. – № 23. – Ст. 176.

4. Чрезвычайное законодательство ФРГ. – М., 1970. – 278 с.

5. Домрин А. М. Правовые институты чрезвычайного положения в Индии / А. М. Домрин // Институты конституционного права иностранных государств. – М., 2002. – 620 с.

6. Бшарат М. Дотримання прав людини в умовах надзвичайного стану / М. Бшарат // Права людини. – 2012. – № 1. – С. 14-18.

7. Конституция Украины : Закон Украины от 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Ведомости Верховной Рады Украины. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

8. Кодекс гражданской защиты Украины : Закон Украины от 02.10.2012 №5403-VI // Ведомости Верховной Рады Украины. – 2012. – № 34-35. – Ст. 458.

Васеніна О. Д. Держава і право в умовах надзвичайного стану / О. Д. Васеніна // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 1. – С. 3-6

У статті розглядається правове поняття «надзвичайний стан» у різних країнах світу, державно-правовий механізм введення такого положення і його роль у забезпеченні національної безпеки держави. Автор пропонує ввести доповнення до нормативно-правових актів і Конституції України, що надасть можливість вводити в особливих випадках надзвичайний і воєнний стан парламентом за заявою секретаря РНБО України.

Ключові слова: надзвичайний стан, держава, національна безпека, правовий режим.

GOVERNMENT AND LAW IN THE STATE OF EMERGENCY

Vasenina A. D.

National University named after V. I. Vernadskyi, Simferopol

This paper deals with the concept of «state of emergency» in various countries, state legal mechanism introducing such a provision and its role in ensuring national security. This paper examines the impact of state-legal regime of the state of emergency law. We can conclude that the state of emergency is a critical element of national security systems of most countries, the social purpose of which is to create an opportunity within the legal norms to overcome these or other conflicts that cannot be eliminated in the usual constitutional way. The author proposes to introduce additions to the regulations and the Constitution of Ukraine, with the possibility to enter in special cases of emergency and martial law by the Parliament at the request of the Secretary of the NSDC of Ukraine.

Key words: emergency, state, national security, the legal regime.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 1. С. 7-14.

УДК 28:347.6

ДЕЛО О НАСЛЕДСТВЕ ИСМАИЛА ГАСПРИНСКОГО (К 100-ЛЕТИЮ СО ДНЯ СМЕРТИ)

Ганкевич В. Ю.

Таврический национальный университет имени В. И. Вернадского, г. Симферополь

Статья посвящена проблеме регистрации и раздела имущества покойного просветителя крымскотатарского народа и гуманиста Исмаила Гаспринского. Он был известен как выдающийся общественно-политический деятель, реформатор национального просвещения, тюркского языка и литературы, крымскотатарский первопечатник и редактор-издатель первой газеты мусульман российской империи – «Терджиман» (1883-1918 гг.). Объектами для раздела имущества Гаспринского И. стала недвижимость и банковские счета. В ходе сложной юридической процедуры наследниками была предпринята попытка использовать нормы традиционно-религиозного права – шариат. Это разрешалось согласно законам Российской империи при условии, что все участники процесса согласятся с таким решением вопроса. Но окончательное решение было принято по нормам общероссийского права.

Ключевые слова: Гаспринский И., наследство, шариат.

В сентябре 2014 года отмечается 100-летие со дня смерти выдающегося просветителя и гуманиста, великого сына крымскотатарского народа Исмаила Гаспринского (1851-1914). Поэтому дело о том, как было распределено его имущество между детьми, обретает в том числе и определенный научный интерес.

За многие годы упорного труда здоровье Гаспринского И. было существенно подорвано. В 1911 г. он даже принял решение о закрытии своей знаменитой газеты «Терджиман» и о сложении с себя обязанностей редактора-издателя, передав свои полномочия старшему сыну Рефату [3, с. 59]. В своей статье он жаловался на упадок сил и усталость; отмечал, что по совету врачей ему крайне необходим отдых [2, 1911. – № 16]. Очевидно, что читатели не согласились с мнением Гаспринского И. и он продолжил работать.

Ощущая приближение смерти, Гаспринский И. стремился сохранить свое дело и имущество за детьми. Очевидно для этого он 23 июля 1914 г. преобразовал свою «издательскую фирму» в «Торговый Дом И.М. Гаспринский и Сын» [4, л. 22]. В тот же Дом была переведена и типография газеты «Терджиман», недавно оформленная на имя Гаспринского Р. [4, л. 21].

Сразу после смерти Исмаила Гаспринского 11 сентября 1914 года в Бахчисарае его старший сын Рефат принял на себя все заботы о семье и обязанности редактирования и издания газеты. Уже через два дня он составил соответствующий документ, где полностью и без каких-либо принципиальных изменений подтвердил у губернатора

программу, утвержденную еще отцом [5, л. 25; 1, с. 333]. С 28 октября 1914 г. первые четыре пункта программы стал редактировать Асан-Сабри Айвазов (1. Распоряжения правительства и местной администрации; 2. Обзор текущей отечественной и иностранной жизни и политики; 3. Руководящие статьи по политическим, экономическим, педагогическим и общекультурным вопросам; 4. Обзор татарской печати, литературы и критические заметки). А за другие с 4 мая 1915 г. стал официально отвечать Рефат Гаспринский (5. Телеграммы и корреспонденции; 6. Повести, рассказы и смесь; 7. Педагогический отдел и рассказы для детей в форме добавочного листка; 8. Рисунки, виды, портреты, чертежи соответственно тексту; 9. Объявления на русском, татарском, арабском и персидских языках; 10. Статьи и заметки на русском языке с переводом или без перевода на тюркский язык и 11; Статьи и заметки на арабском языке с переводом или без перевода на русский и татарский языки) [7, л. 1–1 (об.); 1, с. 335]. Таким образом, программа была разделена. Но при отсутствии одного из двух редакторов всю ответственность брал на себя другой [4, л. 37; 1, с. 334].

Наследниками имущества покойного по шариату считались его дети – три сына: Рефат (он же Абдуль Рефия), Хайдер Али, Девлет-Мансур и три дочери: Хатидже (по мужу Ауджи); Шефика (по мужу Усуббекова) и Бегие Гаспринская. Все дети, кроме Хатидже, состояли в потомственном дворянстве, матерью которых была Зегра ханум.

Очевидно, на семейном совете было принято решение о том, что представлять интересы в деле о наследовании будет Р. Гаспринский, который имел соответствующее юридическое образование. (Известно, что в свое время он учился правоведению в Казанском и Харьковском университетах.) Кроме того, вопросы о наследовании должны были быть приняты по законам шариата, что, скорее всего, устраивало всех. Только при возникновении спора дело о наследовании можно было рассматривать согласно действовавшим в то время общим законам Российской империи.

Уже 19 ноября 1914 г. Ш. х. Усуббекова получила «Удостоверение» Таврического магометанского духовного Правления за подписью исполняющего должность таврического муфтия Мустафа эфенди. В нем, в частности, отмечалось, что после смерти в 1902 г. матери – Зегры ханум Гаспринской – наследовать ее имущество имели право муж на ¼ [8, с. 8-9, 28-29], три сына по 3/16 и две дочери по 3/32 части [8, с. 12-13]. (Дочь от первого брака Хатидже Ауджи, разумеется, не была включена в число наследниц).

Ситуация изменилась со смертью отца – Исмаила Гаспринского. В данном случае рассматривались в качестве наследников три сына и три дочери, в том числе и от первого брака. В данном случае при разделе имущества по шариату теперь каждый из сыновей получал по 2/9, а каждая из дочерей по 1/9 части [6, л. 9]. Те есть «каждая из родных дочерей получает половину причитающейся» брату доли [8, с. 12-13].

На следующий день, 20 ноября 1914 г., Усуббекова Ш. Х. получила официальное удостоверение мирового судьи 5 участка Симферопольского судебно-мирового округа коллежским секретарем Куршут беем о составе наследников после смерти Зегры и Исмаила Гаспринских. Этот документ был необходим для представления «в Симферопольский окружной суд на предмет утверждения в правах наследства» [6, л. 8].

18 ноября 1914 г. по прошению несовершеннолетних Бегие ханум и Джевдет Мансур Гаспринских попечителем стал их старший брат Рефат (по силе ст. 220, 10 т., ч. 1

Зак. Гражд.). Это 23 февраля 1915 г. подтвердил заседатель Симферопольской уездной дворянской опеки коллежский секретарь Мемет мурза Карашайский [6, л. 15].

В тот же день по прошению Шефики Усуббековой 18 ноября 1914 г. Рефат Гаспринский стал попечителем брата Али Хайдера. Самому попечителю предписывалось «составить в самом непродолжительном времени опись всему движимому и недвижимому имуществу покойных Гаспринских в двух экземплярах при бытности двух свидетелей и в присутствии члена опеки Селямета Мурзы Крымтаева», – о чем 23 февраля 1915 г. заседатель Карашайский М. М. составил еще один документ [6, л. 17].

26 ноября 1914 г. в г. Ялте в доме Решетниковых на Набережной в конторе местного нотариуса Николая Николаевича Вахтина появилась чета мещан Мустафы Амет оглу и Хатидже Ауджи, живших в то время в деревне Дерекой Ялтинского уезда. Они просили подтвердить составленный Хатидже ханум документ. Так как личность этой дочери Гаспринского И. установить было затруднительно по причине отсутствия «знающих ее свидетелей», то ими «в удостоверение своей самоличности» был представлен паспорт, «выданный вышеназванному ее мужу из Ялтинской мещанской Управы 25 ноября 1914 года за № 1185, в котором значится и она, в законной правоспособности своей к совершению актов» [6, л. 18 (об.)]. В переводе с крымскотатарского языка, осуществленном дворянкой Биби-Зюлейхой Султановой, он звучит следующим образом: «Любезный брат, Рефат Исмаил! Сим уполномочиваю Вас ходатайствовать об утверждении меня в правах наследства к имуществу, оставшемуся после умершего моего отца Исмаила мурзы Гаспринского и о вводе меня во владение унаследованными недвижимыми имениями, а также получить откуда будет причитаться, не исключая и Государственного Банка, все унаследованное мною после него движимое имущество, в чем бы оно ни заключалось, и всюду вести все мои гражданские и уголовные дела с правом кончать их миром; причем предоставляю подавать прошения, объявления и всякого рода бумаги, являться для словесных объяснений, привлекать третьих лиц, вступать в дела третьим лицом, заявлять споры о подлоге и отвечать по таким спорам и встречным искам, приносить частные, аппеляционные и кассационные жалобы, ходатайствовать об исполнении решений, получать исполнительные листы, документы, деньги, быть при исполнении, указывать способы последнего, передавать настоящее полномочие другим лицам только на ведение судебных дел. Во всем, что Вы и уполномоченные Вами по сему законно сделаете, верю, спорить и прекословить не буду. Доверенность сия принадлежит брату моему Рефату Исмаил мурзе Гаспринскому». Подписан документ был следующим образом: «Хатидже дочь Исмаил мурзы Гаспринского» [6, л. 18].

28 ноября 1914 г. была составлена доверенность Усуббековой Ш. Х. на имя Гаспринского Р. на право представлять ее интересы в вопросах наследования [6, л. 19–20].

24 февраля 1915 г. несовершеннолетняя Гаспринская Б. Х. подписала доверенность на имя Гаспринского Р., зарегистрированную бахчисарайским нотариусом Аароном Марковым [6, л. 16–16 (об.)].

По истечении полугодичного срока после смерти 24 февраля 1915 г. они подали документы на оформление наследства. Лидером в процессе оформления наследства покойного отца стал старший брат Рефат. В то время он являлся опекуном младших

братьев Хайдер-Али, Девлет-Мансура и сестры Бегие. Старшие сестры предоставили ему доверенности [6, л. 4].

28 февраля 1915 г. Гаспринский Р. как представитель интересов семьи предоставил заявления в Симферопольский окружной суд и копию в Таврическую Казенную палату для исчисления и взыскания пошлин с наследственных имуществ [6, л. 6-7]. К заявлению в 2 экземплярах прилагался и комплект документов, необходимых для оформления наследства. А именно: Свидетельство о смерти наследователя, Свидетельство мирового судьи о законных наследниках, Удостоверение Таврического магометанского духовного Правления, шесть метрических свидетельств о рождении всех наследников, Окладной лист на наследственное имущество, Страховой полис, Квитанцию Харьковского земельного банка о залоге, два Указа Дворянской опеки, три доверенности и Купчая крепость.

Согласно заявлению о наследстве, Гаспринский Р. заявил, что по шариату, как засвидетельствовало Таврическое магометанское духовное Правление, каждый из сыновей должен получить по 2/9, а каждая из дочерей – по 1/9 наследуемого имущества. Самое имущество заключалось в недвижимом имуществе, а именно дом стоимостью в 9823 руб. При вычитании из этой суммы 5046 руб. 65 коп. кредита в банке для окончательного раздела оставалось 4776 руб. 35 коп. В таком случае с каждого сына покойного должна быть взыскана пошлина в размере по 15 руб. 92 коп. С дочерей она не должна быть взыскана потому, что их часть наследства не превышала 1000 руб., а составила только 530 руб. каждой. Все эти документы с расчетами долей наследства Р. Гаспринский поручил представить симферопольскому присяжному поверенному Леониду Васильевичу Сперанди [6, л. 6-7, 4-5].

4 марта 1915 г. в г. Симферополе состоялось публичное судебное заседание. В нем присутствовали товарищ председателя Шихуцкий Л. А., члены: Егоров И. Д., Шиков Д. Е. при участии секретаря Корсунского А. М. Слушали дело по прошению Гаспринского Р. «об утверждении в правах наследства после умершего Исмаила мурзы Гаспринского». Суд принял решение и постановил «признать раздел имущества по шариату. Сыновьям выплатить наследственную пошлину по 15 руб. 92 коп. каждый, а дочерей освободить от выплаты пошлины» [6, л. 10-11].

Согласно квитанции государственного казначейства Гаспринский Р. 3 апреля 1915 г. внес за себя и братьев 47 руб. 82 коп. в доход казны наследственную пошлину [6, л. 12]. На следующий день он обратился в канцелярию гражданского отделения Симферопольского окружного суда с копиями 3 доверенностей и двумя копиями указов Дворянской опеки с просьбой выдать оригинальные документы [6, л. 14].

Однако дело о наследовании имущества покойного просветителя оказалось далеким от окончательного решения. Наследственный стол 2 отделения Таврической губернской Казенной палаты сообщил о состоявшемся постановлении Палаты от 9 июня 1915 г. «по делу об исчислении наследственной пошлины по имуществу умершего Исмаила мурзы Гаспринского».

В результате было признано, что «подлинное прошение наследника» Гаспринского Р. М., являлось «по существу возражением против расчета пошлин, подлинные сведения о составе и ценности имущества Исмаила Гаспринского». Оказалось, что 7 апреля 1915 г. в Казенную палату обратилось с ответом на его отношение Бахчи-

сарайское общество взаимного кредита. Общество, между прочим, сообщило, что у него имелся «один текущий счет на имя Исмаила мурзы Гаспринского, и один текущий счет на имя «Торгового дома Гаспринского И. М. и Сын»». По текущему счету Гаспринского И. на 11 сентября 1914 г. числилось: капитала 10 руб. 76 коп., %% 15 руб. 18 коп., всего 25 руб. 94 коп.; по текущему счету «Торгового дома Гаспринского И. М. и Сын» на 11 сентября 1914 г. числилось: капитала 7702 руб. 94 коп., %% 7 руб. 10 коп., всего 7710 руб. 04 коп. «Доля умершего Гаспринского И. М. в счете «Торгового дома Гаспринского И. М. и Сын» Обществу неизвестна», – отмечали члены правления Бахчисарайского общества взаимного кредита [6, л. 26].

Кроме того, Палата считала «необходимым присовокупить, что долг умершего Исмаила Гаспринского сыну его Рефату Гаспринскому в сумме 5600 руб. по векселям, не удовлетворяющим требованиям п. 5 ст. 213 Устава о пошл. т. V изд. 1903 г., исключению из состава и ценности имущества не подлежит». Вскоре Гаспринскому Р. М. была вручена копия «настоящего отношения, во вручении же ему копий остальных приложений надобности не предстоит, в силу Решении Гражд. Кассац. Д-та Правит. Сената 1876 г. № 34» [6, л. 21].

Суть дела Казенной палаты от 9 июня 1915 г. изложили чиновники наследственного стола 2 отделения Казенной палаты в своем докладе, утвержденном управляющим Казенной палатой действительным статским советником Иваном Николаевичем Протасьевым. Они точно изложили ситуацию, которая сложилась на момент принятия судебного решения от 4 марта 1915 г., согласно которому, наследственное «имущество заключается лишь только в дворовом месте с домом и постройками в городе Бахчисарае».

Между тем проверка состава и ценности имущества Казенной палатой обнаружила, что, кроме указанного в заявлении о наследстве недвижимого имущества, после умершего Гаспринского И. остались еще и капиталы с процентами всего 7710 руб. 04 коп. по текущим счетам в Бахчисарайском Обществе Взаимного Кредита. В виду этого и принимая во внимание, что после исключения банковского долга ценность перешедшего к наследникам Гаспринского И. имущества определялась в 12486 р. 39 к. (То есть 9823 руб. (стоимость дома) + 7710 руб. 04 коп. (капиталы с процентами) – 5046 руб. 65 коп. (банковский залог)). В этом случае доли сыновей составляли уже по 2774 руб. 75 коп. для каждого, а на доли дочерей уже приходилось по 1387 руб. 38 коп. для каждой. Поэтому наследственные пошлины за переход имущества Гаспринского И. подлежало «исчислению в размере 1 ½ % как с сыновей, так и с дочерей наследователя, при чем с долей сыновей по 41 руб. 62 коп. с каждого и с дочерей по 20 руб. 82 коп. с каждой и пеню в размере 1 % в месяц за несвоевременную подачу в Окружной Суд заявления о наследстве и не указание в заявлении части имущества, подлежащего обложению пошлинами, Казенная Палата, основываясь на ст. 201, п. 1 ст. 203, ст. 213, 215, 231, 232 Уст. о пошл. ст. 8 Врем. Прав. прилож. к ст. 212 Устава о пошл. т. V изд. 1903 г. и закон 13 апреля 1915 года». В результате было предписано «исчислить с наследников умершего Исмаила мурзы Гаспринского наследственную пошлину: с дочерей его Шефики Усуббековой, Бегие Гаспринской и Хатидже Аулджи по 20 руб. 82 коп. с каждой и пеню по 21 коп. в месяц с 11 декабря 1914 г. [т.е. три месяца спустя со дня смерти наследодателя. – В. Г.] по день состоявшегося

настоящего постановления, т.е. за 6 месяцев по 1 руб. 26 коп. с каждой и с сыновей Рефата, Джевдет-Мансура и Айдер Гаспринских дополнительную наследственную пошлину по 25 руб. 70 коп. с каждого и пеню по 1 руб. 56 коп. с каждого; предварительно же взыскание пошлины и пени объявить наследникам о состоявшемся постановлении Палаты, указав им, что ст. 8 Врем. Прав. прилож. к ст. 212 Устава о пошл. т. V изд. 1903 года, им предоставляется право обжаловать расчет пошлин в двухнедельный срок со дня объявления» [6, ал. 22-22 (об.)].

Вскоре, 30 июня 1915 г., Р. Гаспринский написал из Бахчисарая в Таврическую Казенную палату прошение. В нем, кроме всего иного, он пояснял причину не внесения суммы в 7710 руб. 04 коп. в наследство. Более того, Гаспринский Р. заявил, что согласно предписанию Таврической Казенной Палаты в 1915 году Бахчисарайское Полицейское Управление «собрало у меня сведения о капиталах умершего и о долгах ко дню смерти» отца. Относительно капиталов, то он указал сумму 7710 р. 04 к., а среди долгов показал и долг Гаспринского И. по векселям на сумму 5600 рублей. Заявляя об этом, Гаспринский Р. просил Казенную Палату «исключить в сумме 12486 р. 39 к. долг покойного мне в сумме 5600 рублей и на остальную сумму, если будет следовать, взыскать дополнительную пошлину» [6, л. 23].

В подтверждение своих слов он привел «Сведения о наследственном имуществе, оставшемся после смерти Исмаила мурзы Гаспринского». Они были собраны 19 марта 1915 г. для Таврической казенной палаты полицейским надзирателем 2 участка Бахчисарая Аметом Аргинским. В документе он отметил наличие дома с двумя флигелями и двором на собственной земле, находящегося в приходе Малич Ага Бахчисарая № 9. Он был приобретен «наследодателем у матери и сестры его по купчей крепости», документы на который находились в Симферопольским Окружном Суде. Этот был каменный полутораэтажный, крытый черепицей десятикомнатный дом. Под домом и двором находилась собственная земля площадью в 300 кв. саженей. Во дворе располагались два двухэтажных каменных флигеля крытых черепицею. Недвижимость эту сами наследники оценивали в 10000 руб. Она была застрахована в Страховом отделе Таврического губернского Земства на сумму 7200 руб. Более того эти дом и два флигеля были заложены в Харьковском Земельном Банке за 5800 руб. и оценены при залоге в 10076 руб. Для взимания городских и земских сборов недвижимость была достойна 365 руб. Описи имущества составлено не было и духовного завещания покойный не оставлял [6, л. 24–24 (об.)].

Что касается капиталов, то ко дню смерти Гаспринского И. на текущем счету Бахчисарайского Общества Взаимного Кредита находилось 7202 руб.; по пяти векселям он остался должным своему сыну Гаспринскому Р. 5600 руб.; по трем векселям садовладельцу – Усеину Эбубекир оглу 450 руб.; по векселям Одесскому Торговому Дому Золотой Двигатель 124 руб. 34 коп.; по двум векселям Севастопольскому отделению Соединенного Банка 570 руб.; по трем векселям Первому Симферопольскому Обществу Взаимного кредита 800 руб. и Севастопольскому городскому Банку 300 руб. общая же сумма составила 7844 руб. 34 коп. [6, л. 25–25 (об.)].

Результатом длительного разбирательства, относящегося к наследству Гаспринского И., стало публичное заседание Симферопольского окружного суда. Его председателем стал коллежский советник Николай Дементьевич Егоров, а членами – стат-

ский советник Александр Александрович Процыков и коллежский советник Никандр Николаевич Верзилов. В результате наследство на то время было установлено в сумме 12486 руб. 39 коп. Из этой суммы не подлежали исключению «долги по векселю наследователя его сыну Рефату 5600 руб., кои не удовлетворяют требованию п. 5 ст. 213 Уст.о пошл.; что таким образом на долю сыновей наследодателя приходится наследства по 2774 руб. 75 к. и на доли дочерей по 1387 руб. 38 к., что наследственных пошлин с этой суммы исчислять для сыновей по 41 руб.62 к. с каждого и для дочерей по 20 руб. 82 к. с каждой с пеней в размере 1% в месяц за несвоевременную подачу заявления о составе наследства и неуказание всего наследственного имущества». Определение Симферопольского окружного суда заключалось в следующем: во-первых, «с дочерей наследодателя Шефики Усуббековой, Бегие Гаспринской и Хатидже Аулджи взыскать с каждой наследственную пошлину по 20 руб. 82 коп. и пеню по 21 коп. в месяц с 11 декабря 1914 г. по день 9 июня сего года»; во-вторых, с «сыновей наследодателя Рефата, Джевдет-Мансура и Айдера Гаспринских взыскать дополнительно наследственную пошлину по 25 руб. 70 к. с каждого и пеню по 1 руб. 54 к. с каждого»; и, в-третьих, «возражение Рефата мурзы Гаспринского оставить без последствий». Копия с этого определения была сообщена Таврической Казенной палате [6, л. 36-37 (об.)].

На этом дело о наследовании имущества Гаспринского И. было прекращено. В нем отразились как противоречия, так и перспективы для дальнейшего сближения двух разных политико-правовых систем. Можно сказать, что рассмотренное дело о наследстве просветителя является ярким образчиком непростого процесса взаимодействия мусульманского и российского наследственного права в рамках единого социально-политического организма, каким являлась Российская империя начала XX века.

Список литературы:

1. Богданович І. О., Ганкевич В. Ю. До джерел кримськотатарської журналістики : навчальний посібник / І. О. Богданович, В. Ю. Ганкевич. – Симферополь, 2004. – 356 с.

2. Газета «Терджиман».

3. Ганкевич В. Ю. На службе правде и просвещению. Краткий биографический очерк Исмаила Гаспринского (1851-1914) / В. Ю. Ганкевич ; Таврический нац. ун-т им. В.И. Вернадского. – Симферополь : ДОЛЯ, 2000. – 325 с.

4. ГААРК. – Ф. 26. – Оп. 3. – Д. 746.

5. ГААРК. – Ф. 26. – Оп.3. – Д. 476.

6. ГААРК. – Ф. 376. – Оп. 5. – Д. 10909.

7. ГААРК. – Ф. 26. – Оп.3. – Д. 624.

8. Сборник постановлений шариата по семейственному и наследственному праву. – Вып. 1. О наследовании мусульман суннитов. – СПб. : ДДИИ, 1912.

Ганкевич В. Ю. Справа про спадок Ісмаїла Гаспринського (до 100-річчя з дня смерті) / В. Ю. Ганкевич // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 1. – С. 7-14.

Стаття присвячена проблемі реєстрації та розділу майна покійного просвітителя кримських татар та гуманіста Ісмаїла Гаспринського (1851-1914). Протягом складної юридичної процедури була зроблена спроба використати норми традиційно-релігійного права – шаріату. Але остаточне вирішення було здійснене за нормами загальноросійського права.

Ключові слова: І. Гаспринський, спадок, шаріат.

A CASE OVER ISMAIL GASPRINSKY'S INHERITANCE (ON THE OCCASION OF CENTENARY OF THE DEATH)

Gankiewich V. Yu.

National University named after V. I. Vernadskyi, Simferopol

The article is devoted to the problem of official recording and division of property of the late Ismail Gasprinsky (1851-1914), the educator if the Crimean Tatar people and humanist. He was known as an outstanding public and political figure, the reformer of national enlightenment, Turkic language and literature, Crimean Tatar first – pressman and editor-publisher of the first newspaper of the Muslims of the Russian Empire – «Terdyman» (1883 - 1918). The realty and bank accounts became the objects for the partition of the property of I. Gasprinsky. In the course of a complicated legal procedure there was made an effort by the heirs to apply the provisions of the traditional theocratic law Shariat. It solved under the laws of the Russian Empire provided that all participants of the process will agree with such a solution. But the final decision was grounded on the principles of the all-Russian laws.

Key words: I. Gasprinsky, inheritance, Shariah.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 1. С. 15-22.

УДК 340.131.5; 342.8

КОНСТИТУЦИОННЫЙ СУД РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ В МЕХАНИЗМЕ ЗАЩИТЫ ИЗБИРАТЕЛЬНЫХ ПРАВ ГРАЖДАН И ПРАВА НА УЧАСТИЕ В РЕФЕРЕНДУМЕ

Жеребцова Е. Е.

***Белгородский юридический институт МВД Российской Федерации,
г. Белгород, Российская Федерация***

Статья посвящена исследованию активного и пассивного избирательного права, а также права на участие в референдуме, реализуемого гражданами на всех территориальных уровнях в Российской Федерации. Проведен анализ отдельных аспектов содержания обозначенных политических прав в их интерпретации Конституционным Судом Российской Федерации. Автором приводятся примеры из практики российского конституционного судопроизводства и статистические данные. Обозначены отдельные новеллы избирательного законодательства. Выявлены проблемы в исследуемой области и предложены отдельные пути их решения.

Ключевые слова: политические права, избирательное право, референдум, конституционный контроль, Конституционный Суд Российской Федерации.

Международный пакт о гражданских и политических правах, принятый 16 декабря 1966 г. Генеральной Ассамблеей ООН [1, с. 231-243], в ст. 25 предусматривает право каждого гражданина принимать участие в осуществлении государственных дел, при этом как непосредственно, так и через своих представителей; избирать и быть избранным; право на равный доступ к государственной службе. В ч. 2 указанной статьи также закреплены принципы избирательного права (их периодичность, всеобщность, равенство, свобода волеизъявления, тайный характер голосования). Международный пакт о гражданских и политических правах представляет собой один из актов, закрепляющих международно-правовые стандарты в области прав человека и гражданина. Цель принятия международно-правовых стандартов состоит в установлении нормативного минимума, который определяет необходимый и достаточный уровень государственной регламентации прав и свобод человека и гражданина, а также их реализации с законодательно допустимыми отступлениями в определенной ситуации в форме превышения либо конкретизации данного минимума. Установленные международно-правовые стандарты конкретизируются в рамках внутринационального права, что обусловлено в Российской Федерации, прежде всего, положениями ч. 4 ст. 15 Конституции Российской Федерации, устанавливающими, что общепризнанные принципы и нормы международного права и международные договоры Российской Федерации являются составной частью ее правовой системы.

Современное российское законодательство уделяет значительное внимание регулированию политических прав граждан. В Конституции Российской Федерации по дан-

ному вопросу имеется несколько новелл, в том числе регламентирующих принципиально новые для нашей страны конституционно-правовые институты, направленные на реализацию демократических основ конституционного строя. Высшими формами прямой демократии Конституция Российской Федерации в ч. 3 ст. 3, ч. 2 ст. 32 провозглашает свободные выборы и референдум. Достаточно часто в специализированной научной литературе можно встретить критические высказывания относительно структуры Конституции Российской Федерации по вопросу об отсутствии на конституционном уровне отдельной главы, именуемой «Избирательная система». Об этом, например, пишет Боброва Н. А., предлагая назвать ее «Избирательная система и народное представительство в России». Относительно содержания данной главы Боброва Н. А. отмечает, что в ней должны быть не только нормы, закрепляющие принципы избирательной системы, но и положения о формах парламентского контроля (например, депутатский запрос, парламентские комитеты, комиссии и др.) [2, с. 35].

На современном этапе государственно-правового строительства в Российской Федерации правовую основу организации и проведения выборов и референдума составляют нормативно-правовые акты нескольких территориальных уровней и различной юридической силы с точки зрения их иерархии. Это обусловлено федеративным характером российского государства, одним из принципов которого выступает разграничение предметов ведения и полномочий между федеральным центром и субъектами федерации. Назовем лишь некоторые правовые акты, регулирующие активное и пассивное избирательное право, избирательный процесс в целом и право на участие граждан в референдуме. Среди федеральных актов следует назвать федеральный конституционный закон от 28.06.2004 г. № 5-ФКЗ (в ред. от 24.04.2008 г.) «О референдуме Российской Федерации», федеральный закон от 12.06.2002 г. № 67-ФЗ (в ред. от 21.02.2014 г.) «Об основных гарантиях избирательных прав и права на участие в референдуме граждан Российской Федерации», федеральный закон от 10.01.2003 г. № 19-ФЗ (в ред. Федерального закона от 21.02.2014 г.) «О выборах Президента Российской Федерации», федеральный закон от 22.02.2014 г. № 20-ФЗ «О выборах депутатов Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации» и др. Обратим внимание, что в последние годы российскими учеными нередко обсуждается вопрос о необходимости принятия на федеральном уровне специализированного акта в исследуемой области (в форме Избирательного кодекса). Так, Ануфриева Н. П. поддерживая подобную идею, отмечает, что принятие Избирательного кодекса Российской Федерации приведет к необходимой стабилизации избирательного законодательства, а также к позитивным изменениям в развитии избирательного права России как подотрасли права. По справедливому мнению Ануфриевой Н. П., Избирательный кодекс Российской Федерации систематизирует избирательное законодательство и заменит сразу несколько избирательных законов, которые мы указали ранее, что обеспечит единообразное применение норм избирательного законодательства всеми участниками избирательного процесса [3, с. 28].

Что касается регионального уровня, то можно констатировать, что документы подобного рода приняты в ряде субъектов федерации. В частности, Избирательный кодекс Белгородской области действует на территории нашего субъекта Российской Федерации уже с 1 апреля 2005 г.

Следует с уверенностью признать, что к настоящему времени проведено значительное количество мероприятий, направленных на становление и развитие российской избирательной системы в целом. Это не только нормотворчество, но и реальное формирование избирательных комиссий, проведение выборов депутатов Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации (различных созывов), Президента Российской Федерации, высших должностных лиц и законодательных (представительных) органов власти субъектов Российской Федерации, создание Государственной автоматизированной системы Российской Федерации «Выборы», проведение референдумов по объединению ряда субъектов Российской Федерации, разработка комплексов обработки избирательных бюллетеней и др.

Между тем нельзя признать решенными все проблемы в области реализации избирательных прав граждан и их права на участие в референдуме. Подобный вывод наглядно подтверждается статистическими данными, отражающими динамику обращений граждан в различные структуры государства за защитой их политических прав, включая защиту активного и пассивного избирательного права, права граждан на участие в референдуме. Так, в 2012 г. в аппарат Уполномоченного по правам человека в Российской Федерации поступило 52 037 обращений граждан, писем государственных органов и общественных организаций, из которых 24 930 – соответствовали требованиям, предъявляемым к жалобам (примерно половина от общего количества). Доля жалоб на нарушение политических прав граждан составила 1,7% от общего числа [4]. При этом, сравнивая с аналогичными показателями 2011 г. [5], можно констатировать лишь незначительное снижение количества жалоб (на 0,1%). Однако, как верно подчеркивает Уполномоченный по правам человека, подобный низкий показатель жалоб по делам данной категории не должен вводить в заблуждение [4]. Он вовсе не означает стабильности ситуации и наличие небольшого количества нарушений в исследуемой области. Незначительный показатель жалоб подобного рода обусловлен, прежде всего, тем, что в качестве заявителей по жалобам на нарушения политических прав, в том числе избирательных прав и права на участие в референдуме, выступает сразу большая группа граждан, то есть речь идет об их коллективных обращениях.

Необходимо также признать, что наибольшее количество обращений в 2012 г. в рамках категории политических прав граждан составляют вовсе не жалобы по вопросам избирательных прав и права на участие в референдуме, а жалобы, связанные с реализацией конституционного права на обращение в органы государственной власти и органы местного самоуправления (70,0%) [4].

Интерес представляют и статистические данные Конституционного Суда Российской Федерации (далее – КС РФ). Так, в 2012 г. в КС РФ поступило 6 541 обращение, касающееся конституционного статуса личности, из которых 1 079 обращений по вопросам избирательного права и права на участие в референдуме, что составляет 16,5%. Статистические данные о количестве обращений в 2013 г. наглядно показывают наметившуюся тенденцию к снижению количества обращений граждан по делам исследуемой категории. В частности, за исследуемый период в КС РФ было направлено 4 024 обращения по вопросам, затрагивающим различные элементы конституционного статуса личности, из которых всего 99 обращений по вопросам избирательного права и

права на участие в референдуме (2,5%). По состоянию на 10 марта 2014 г. в I квартале 2014 г. в КС РФ поступило, соответственно, 323 и 4 обращения (1,2%) [6]. Приведенные данные дают основание констатировать, что всплеск количества обращений по вопросам избирательного права, избирательного процесса в Российской Федерации и реализации права на участие в референдуме приходился на 2012 г. Статистика также отражает стабильно сохраняющуюся тенденцию к снижению количества обращений в КС РФ по вопросам реализации исследуемых политических прав граждан.

Изучение содержания решений КС РФ показывает, что в них затрагивали различные аспекты избирательного права, избирательного процесса и права граждан на участие в референдуме. Речь шла о принципах избирательного права (равенстве, всеобщности, периодичности и др.), статусе членов комиссий с правом решающего голоса (Постановление КС РФ от 22.06.2010 г. № 14-П, Определение КС РФ от 16.01.2007 г. № 160-О-П), принципе гласности в деятельности комиссий (Постановление КС РФ от 22.04.2013 г. № 8-П), порядке сбора подписей (Постановление КС РФ от 24.12.2012 г. № 32-П) и регистрации кандидатов (Постановление КС РФ от 11.03.2008 г. № 4-П), предвыборной агитации, агитации по вопросам референдума, а также финансировании выборов и референдумов (Постановление КС РФ от 16.06.2006 г. № 7-П, Постановление КС РФ от 14.11.2005 г. № 10-П) и т. д.

Практики конституционного судопроизводства также свидетельствует о том, что с точки зрения предмета конституционного разбирательства дела о конституционности законов, регламентирующих вопросы избирательного права и права на участие в референдуме, касались различных территориальных уровней. По данному критерию они могут быть поделены на следующие группы. В первую группу можно отнести дела, в которых оценивалась конституционность положений федерального законодательства о выборах и референдуме (например, Постановление КС РФ от 10.10.2013 г. № 20-П, Постановление КС РФ от 22.04.2013 г. № 8-П). Заметим, что в ряде решений КС РФ вопросы избирательного права исследовались одновременно с вопросами функционирования местного самоуправления в Российской Федерации. Примером тому могут служить Постановление КС РФ от 07.07.2011 г. № 15-П и Определение КС РФ от 24.12.2013 г. № 2091-О. В частности, в указанном Постановлении от 07.07.2011 г. № 15-П КС РФ давал оценку конституционности законодательных положений о выборе вида избирательной системы, применяемой на муниципальных выборах, назвав определенные критерии для подобного выбора (численность избирателей, вид муниципального образования и др.).

Вторую группу составляют дела, где КС РФ одновременно изучал конституционность федеральных норм и норм законодательства субъектов Российской Федерации, в том числе Вологодской области (Постановление КС РФ от 11.03.2008 г. № 4-П), Краснодарского края (Постановление КС РФ от 09.11.2009 г. № 16-П), Красноярского края (Постановление КС РФ от 19.12.2013 г. № 28-П), Челябинской области (Постановление КС РФ от 07.07.2011 г. № 15-П) и др. В силу ограниченности объема проводимого нами исследования, рассмотрим подробнее лишь некоторые решения КС РФ в исследуемой области. В Постановлении от 09.11.2009 г. № 16-П КС РФ оценивал конституционность положений сразу нескольких Федеральных законов, в том числе «Об основных гарантиях избирательных прав и права на участие в референдуме граж-

дан Российской Федерации», «О политических партиях», а также Закона Краснодарского края «О выборах депутатов Законодательного Собрания Краснодарского края». Сущность спорных избирательных правоотношений касалась вопросов статуса и порядка функционирования политических партий. В частности, оспаривалось конституционность права избирательных объединений осуществлять немотивированный отзыв выдвинутого им кандидата либо исключение некоторых кандидатов из выдвинутого им списка. Как полагал заявитель, указанные положения избирательного законодательства нарушают конституционные гарантии его избирательных прав. Однако КС РФ не согласился с доводами заявителя и признал конституционность исследуемых положений. Актуальность и значимость данного постановления не вызывает сомнения и обусловлены, прежде всего, закреплением на конституционном уровне в качестве одной из основ конституционного строя принципа политического плюрализма. Более того, как показывает российская практика, данный принцип весьма активно реализуется на современном этапе государственно-правового строительства. Так, по данным Министерства юстиции Российской Федерации, в настоящее время зарегистрировано 77 политических партий [7], из которых 64 имеют право на участие в выборах. Небольшой исторический экскурс показывает, что в период с 1993 г. по 2011 г. наблюдалась стойкая тенденция к снижению количества политических партий и иных объединений, правомочных участвовать в выборах на федеральном уровне. В этой связи Чуров В. Е. указал, рассматривая эволюцию партийно-политической системы Российской Федерации, что в 1993 г. таким правом были наделены 167 общественных объединений, в 1995 г. – 258 общественных объединений и 15 профессиональных союзов, в 1999 г. – 139 общероссийских политических общественных объединений, в 2003 г. – 44 политические партии и 20 общероссийских политических общественных объединений, в 2007 г. – 15 политических партий, в 2011 г. – 7 общероссийских политических партий [8]. Однако в настоящий момент, как констатирует ЦИК РФ, за прошедший 2013 г. количество политических партий, наделенных правом участия в выборах, возросло почти в два раза [9]. Возникает весьма закономерный вопрос: «Какую же оценку дают российские граждане современным политическим партиям?» Отвечая на поставленный вопрос, можно обратиться к данным Всероссийского центра изучения общественного мнения (далее – ВЦИОМ), который проводит еженедельные опросы граждан в целях отслеживания динамики их электоральных предпочтений. Так, в опросе подобного рода, проводимом ВЦИОМ 2 марта 2014 г., принимало участие 1 600 человек из 130 населенных пунктов 42 субъектов Российской Федерации (республик, краев и областей). На вопрос ВЦИОМ о том, какой политической партии Вы отдали бы предпочтение, если бы в следующее воскресенье проходили выборы, граждане ответили следующим образом: 47,6% опрошенных граждан отдали свое предпочтение Партии «Единая Россия», 9,5% – КПРФ, 7,4% – ЛДПР, 3,6% – Партии «Справедливая Россия». Были и нулевые показатели опроса, представленные такими партиями, как «Патриоты России», «Правое дело», Республиканская партия РФ, Демократическая партия России. Примечательно, что достаточно высокий уровень респондентов (11,1%) затруднились ответить на данный вопрос, а 16,6% опрошенных, указали, что вообще не стали бы участвовать в выборах, что свидетельствует о сохраняющихся проблемах в области реализации избирательных прав [10].

Обратим особое внимание на тот факт, что нередко итогом рассмотрения исследуемой категории дел в КС РФ являлось и признание отдельных положений избирательного законодательства несоответствующими российской Конституции. В качестве примера можно назвать Постановление КС РФ от 19.12.2013 г. № 28-П, вынесенное по жалобе гражданина В. А. Худоренко, оспаривавшего конституционность норм абз. 2 п. 5 ст. 53 Уставного закона Красноярского края «О выборах депутатов Законодательного Собрания Красноярского края. Итогом рассмотрения конституционной жалобы явилось признание положений закона Красноярского края, предоставляющего коллегиальному постоянно действующему руководящему органу избирательного объединения правомочие при распределении депутатских мандатов по результатам выборов в Законодательное Собрание Красноярского края определять региональную группу из краевого списка кандидатов в депутаты, зарегистрированному кандидату из которой передается вакантный депутатский мандат в случае отказа от депутатского мандата зарегистрированного кандидата, включенного в общекраевую часть краевого списка кандидатов, неконституционным, в той мере, в какой им допускается принятие решения по данному вопросу вне зависимости от формально определенных критериев, увязывающих выбор региональной группы, зарегистрированному кандидату из которой передается вакантный депутатский мандат, с результатами волеизъявления избирателей. По существу конституционной жалобы Худоренко В. А. высказал свое мнение и ЦИК РФ, отмечая, что подобного рода правовое регулирование не учитывает результаты волеизъявления избирателей, которое выражается ими при голосовании за списки кандидатов, а также предполагает широкое усмотрение при принятии решения политической партией [11].

Активная деятельность КС РФ в области защиты избирательных прав и права на участие в референдуме обусловлена различными причинами, в том числе, как справедливо отмечает Колюшин Е. И., пробельностью Конституции Российской Федерации и нестабильностью избирательного законодательства. Ученый также верно подчеркивает, что решения КС РФ «распространяют свое действие за пределы конкретных дел, а поэтому выступают источниками избирательного права» [12, с. 35].

Примечательно, что своей деятельностью и подобного рода решениями КС РФ оказывает влияние и на законодательный процесс, и на совершенствование законодательства в целом, поскольку позиции КС РФ учитываются федеральным и региональным законодателем при внесении соответствующих изменений и дополнений в нормативно-правовые акты, регламентирующие избирательное право и процесс. Например, в названном ранее решении от 19.12.2013 г. № 28-П КС РФ постановил, что органы государственной власти соответствующего субъекта федерации обязаны учитывать данное постановление и внести соответствующие изменения в избирательное законодательство.

Относительно федерального уровня считаем также уместным пояснить следующее. За последние несколько лет были проведены весьма значимые законодательные корректировки. Сюда относится и либерализация законодательства, регулирующего статус политических партий, по вопросу об упрощении требований к их регистрации, что и привело к росту их количественного состава; введение единого дня голосования; и возврат к проведению прямых выборов высших должностных

лиц субъектов федерации; и переход к смешанной избирательной системе при проведении выборов депутатов Государственной Думы и др. Несмотря на это, можно с сожалением признать, что в настоящее время решены далеко не все проблемы в области реализации конституционных прав граждан избирать и быть избранным, а также участвовать в референдуме. Думается, что на современном этапе конституционного развития основная цель деятельности государства и различных институтов гражданского общества должна состоять не только в совершенствовании избирательного законодательства, но и принятии эффективных, всесторонних и своевременных мер, направленных на полноценную реализацию исследуемых прав граждан, а при необходимости – на их охрану и защиту, в том числе посредством конституционного судопроизводства.

Список литературы:

1. Бекяшев К. А., Бекяшев Д. К. Международное публичное право : сборник документов / К. А. Бекяшев, Д. К. Бекяшев. – М. : БЕК, 2009. – 1200 с.

2. Боброва Н. А. 20 лет и 20 недостатков Конституции России / Н. А. Боброва // Конституционное и муниципальное право. – 2013. – № 3. – С. 33-37.

3. Ануфриева Н. П. Проблемы избирательного кодекса России / Н. П. Ануфриева // Конституционное и муниципальное право. – 2011. – № 7. – С. 27-32.

4. Доклад Уполномоченного по правам человека в Российской Федерации за 2012 год // Режим доступа – [Электронный ресурс] : http://ombudsmanrf.org/doklady/5381.

5. Доклад Уполномоченного по правам человека в Российской Федерации за 2011 года // Российская газета. – 2012. – 6 марта.

6. Обзор поступающих обращений в Конституционный Суд Российской Федерации // Режим доступа – [Электронный ресурс] : http://www.ksrf.ru/ru/Treatments/Pages/Statistic.aspx.

7. Список зарегистрированных политических партий // Режим доступа – [Электронный ресурс] : http://minjust.ru/ru/nko/gosreg/partii/spisok.

8. Выступление Председателя ЦИК России В. Е. Чурова 21 февраля 2014 г. на 17 конференции государств-участников Протокола Кито (Ассоциация избирательных органов стран Южной Америки) // Режим доступа – [Электронный ресурс] : http://www.cikrf.ru/news/relevant/2014/02/21/02.html.

9. Политические партии в Российской Федерации. 2013 год / [Т. В. Вагина, С. В. Васильев, М. Х. Гусева и др.] // Режим доступа – [Электронный ресурс] : http://www.cikrf.ru/politparty/biluten/vipusk_2_.pdf.

10. Электоральный рейтинг политических партий: Всероссийский центр изучения общественного мнения // Режим доступа – [Электронный ресурс] : http://wciom.ru/unparliamentary-parties.

11. Ответ Центральной избирательной комиссии Российской Федерации на обращение судьи Конституционного Суда Российской Федерации Ю. Д. Рудкина от 12.07.2013 № 1191 // Режим доступа – [Электронный ресурс] : http://www.cikrf.ru/news/relevant/2014/01/13/03.html.

12. Колюшин Е. И. Выборы и избирательное право в зеркале судебных решений : монография / Е. И. Колюшин. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма: ИНФРА-М, 2012. – 384 с.

Жеребцова Е. Е. Конституційний Суд Російської Федерації в механізмі захисту виборчих прав громадян і права на участь в референдумі / Е. Е. Жеребцова // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 1. – С. 15-22.

Стаття присвячена дослідженню активного і пасивного виборчого права, а також права на участь в референдумі, що реалізовується громадянами на всіх територіальних рівнях Російської Федерації. Проведений аналіз окремих аспектів вмісту позначених політичних прав в їх інтерпретації Конституційним Судом Російської Федерації. Автором наводяться приклади з практики російського конституційного судочинства і статистичні дані. Позначені окремі новели виборчого законодавства. Виявлені проблеми в досліджуваної області і запропоновані окремі шляхи їх вирішення.

Ключові слова: політичні права, виборче право, референдум, конституційний контроль, Конституційний Суд Російської Федерації.

THE CONSTITUTIONAL COURT OF THE RUSSIAN FEDERATION IN THE MECHANISM OF PROTECTION OF ELECTORAL RIGHTS OF CITIZENS AND THE RIGHTS FOR PARTICIPATION IN A REFERENDUM

Zherebtsova E. E.

Ministry of Internal Affairs Belgorod legal institute of Russia, Belgorod, Russia

Article is devoted to research of an active and passive electoral right, and also the right for participation in the referendum, exercised by citizens at all territorial levels of the Russian Federation. The author carried out the analysis of separate aspects of the maintenance of the designated political rights, including to their interpretations by the Constitutional Court of the Russian Federation. Examples from practice of the Russian constitutional legal proceedings are given. The separate attention of the author is paid to the analysis of sociological polls, data on number of political parties (according to the Ministry of Justice of the Russian Federation), statistical data on activity of the Commissioner for Human Rights in the Russian Federation and the Constitutional Court of the Russian Federation in the sphere of protection of an electoral right of citizens and their rights for participation in a referendum. Opinions of authorities, for example, the Chairman of Russian Central Election Commission are given. Separate short stories of electoral laws, including about simplification of requirements to registration of political parties, introduction of the uniform voting day, carrying out direct elections of the highest officials of subjects of federation, transition to the mixed electoral system are designated at elections of deputies of the State Duma of Federal Assembly of Russia, etc. Problems in the studied area, breaking guarantees of electoral rights of citizens, including at the level of certain subjects of the Russian Federation (for example, Krasnoyarsk Krai) are revealed and separate ways their solutions are proposed.

Key words: political rights, electoral right, referendum, constitutional control, Constitutional Court of the Russian Federation.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 1. С. 23-31.

УДК 341.17:616.9 «2009/2010»

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СОДРУЖЕСТВА НЕЗАВИСИМЫХ ГОСУДАРСТВ В БОРЬБЕ С ИНФЕКЦИОННЫМИ ЗАБОЛЕВАНИЯМИ В 2009-2010 ГГ.

Змерзлая Е. П.

***Таврический национальный университет имени В. И. Вернадского,
г. Симферополь***

Статья посвящена отдельным аспектам деятельности СНГ в борьбе с инфекционными заболеваниями в 2009-2010 гг. Указанный период представляет особый интерес ввиду вспышек на территории СНГ таких инфекционных заболеваний, как грипп птиц, холера, полиомиелит, сибирская язва, лихорадка Западного Нила. Рассмотрены основные документы, которые были приняты как главными органами организации, так и специальными, отвечающими за здравоохранение. Например, Программа совместных действий государств – участников Содружества Независимых Государств по борьбе с ВИЧ/СПИД от 20 ноября 2009 года, Протокольное решение о ситуации, связанной с угрозой распространения вируса гриппа A/H1N1от 22 мая 2009 года. Выделены причины их принятия, раскрыто содержание, проанализированы итоги их реализации. Также были исследованы результаты проведения заседания Координационного совета по проблемам ВИЧ-инфекции государств-участников СНГ, состоявшегося 25-26 февраля 2010 г.

Ключевые слова: СНГ, инфекционные заболевания, борьба.

Борьба с инфекционными заболеваниями является одной из ведущих задач как главных органов СНГ, например, Совета глав правительств, так и специального органа организации – Совета по сотрудничеству в области здравоохранения. Рассмотрение их деятельности по борьбе с эпидемиологическими заболеваниями в 2009-2010 гг. представляет особый интерес ввиду вспышек в указанный период на территории СНГ таких инфекционных заболеваний, как грипп птиц, холера, полиомиелит, сибирская язва, лихорадка Западного Нила. Также очевидной была необходимость усиления активных действий в борьбе с глобальной эпидемией – СПИДом.

Среди юристов-международников можно выделить работы, посвященные СНГ, в том числе монографии, соответствующие разделы в учебниках, а также статьи следующих авторов: Абашидзе А. Х., Блищенко И. П., Бекяшева К. А., Волосова М. Е., Гречко Л. В., Вельяминова Г. М., Игнатенко Г. В., Каламкаряна Р. А., Колосова Ю. М., Костенко М. Л., Кремнева П. П., Кривчиковой Э. С., Курдюкова Г. И., Лавреновой Н. В., Лазарева М. И., Лукащука И. И., Малеева Ю. Н., Малинина С. А., Марочкина С. Ю., Нешатаевой Т. Н., Пустогарова В. В., Сандровского К. К., Смирновой Е. С., Старушенко Г. Б., Талалаева А. Н., Тиунова О. И., Тузмухамедова Б. Р., Ушакова Н. А., Черниченко С. В., Шестакова Л. Н., Шинкарецкой Г. Г. [1].

Однако в этих работах преимущественно рассмотрен вопрос об основах правового статуса и политико-правового устройства СНГ, о международно-правовом аспекте и проблемах деятельности СНГ, об экономической

интеграции государств СНГ и т. д. Исследованием вопроса противостояния эпидемиологическим заболеваниям в СНГ занимались немногие ученые. В этой отрасли работали некоторые эпидемиологи, например, Смоленский В. Ю., который рассматривал организационные и методические аспекты международного сотрудничества в области санитарно-эпидемиологического благополучия населения на примере сотрудничества стран в рамках СНГ [2, с. 14-15]. Из юридических работ можно выделить те, в которых освещается какой-либо отдельный аспект по рассматриваемой проблематике. Так, Сильченко Н. П. провела анализ законодательства по проблемам ВИЧ/СПИДа на примере стран-участниц СНГ [3, с. 21-22]. Еще в одной актуальной работе исследователя Симоновой А. Е. содержатся сведения, характеризующие СНГ как организацию, занимающуюся пресечением и предотвращением биотерроризма [4, с. 11]. Также необходимо отметить работы, в которых проводятся исследования различных аспектов международного сотрудничества в сфере борьбы с эпидемиями. Так, ученые Сандахчиев Л. С., Мартынюк Р. А. занимались изучением необходимости международного сотрудничества в борьбе с инфекционными заболеваниями [5, с. 3]. Для сравнительного анализа особый интерес представляет работа Горлинского А. И., который занимался вопросами международного сотрудничества в области борьбы с глобальными эпидемиями на современном этапе и изучал роль в борьбе с эпидемиями таких международных организаций, как ВОЗ, ООН, «Большая Восьмерка» [6, с. 2-4].

Следовательно, изучение деятельности СНГ в сфере противодействия и предотвращения эпидемий и пандемий является своевременным и важным. Необходим системный подход к рассмотрению всей проделанной работы организации в этом направлении для проведения дальнейших мер по профилактике распространения инфекционных заболеваний. Эта проблематика является животрепещущей ввиду появления до сих пор в мире и в СНГ в частности новых неизученных вирусов.

Несмотря на некоторый спад заболеваемости ВИЧ-инфекцией в СНГ, организация не прекращала работу по принятию мер для дальнейшей борьбы с ней. Так, Совет глав правительств Содружества Независимых Государств решил объединить усилия всех членов-участников и разработать комплексный документ, который бы содержал в себе план проведения всех возможных мероприятий для профилактики и предотвращения распространения эпидемии ВИЧ. Было принято решение об утверждении Программы совместных действий государств – участников Содружества Независимых Государств по борьбе с ВИЧ/СПИД от 20 ноября 2009 года.

Цель Программы – дальнейшее совершенствование сотрудничества государств – участников СНГ в противодействии эпидемии ВИЧ/СПИД. Срок реализации – 2010-2013 годы. Данный документ был разработан с учетом рекомендаций Регионального совещания государств – участников Содружества Независимых Государств по вопросам обеспечения универсального доступа к профилактике, лечению, уходу и поддержке при ВИЧ-инфекции (1-2 марта 2006 г.) и положений Декларации о приверженности делу борьбы с ВИЧ/СПИД, принятой специальной сессией Генеральной ассамблеи Организации Объединенных Наций по ВИЧ/СПИД 25-27 июня 2001 года.

Основные задачи программы:

– обеспечить внедрение и применение в государствах – участниках СНГ основополагающих принципов противодействия эпидемии ВИЧ/СПИД: наличие национальной программы, координирующего органа и системы мониторинга и оценки;

– обеспечить свободный доступ к бесплатному, добровольному и конфиденциальному консультированию и тестированию на ВИЧ/СПИД, а также реализацию национальных программ профилактики ВИЧ-инфекции среди особо уязвимых групп населения: потребителей инъекционных наркотиков, мигрирующего населения, лиц, вовлеченных в сферу сексуальных услуг, других эпидемиологически значимых в отношении ВИЧ-инфекции групп населения.

Наименования запланированных мероприятий в программе указываются следующим образом:

1. Организационные (например, обеспечение превентивного обучения в области профилактики ВИЧ/СПИД в образовательной сфере в целях формирования у молодежи навыков здорового образа жизни, отрицательного отношения к наркотикам, обучение методам защиты от заражения ВИЧ-инфекцией и толерантному отношению к ВИЧ-инфицированным людям);

2. Финансирование мер по противодействию эпидемии ВИЧ/СПИД (например, продолжение работы по привлечению дополнительных донорских ресурсов (проекты Глобального фонда по борьбе со СПИД, туберкулезом и малярией, Всемирного банка и др.) для проведения мероприятий, направленных на противодействие распространению ВИЧ/СПИД);

3. Кадровые ресурсы и факторы, влияющие на развитие систем медицинских и социальных услуг (например, обеспечение проведения на международном уровне стажировок специалистов, занимающихся проблемой ВИЧ/СПИД);

4. Права человека и доступность профилактики, лечения, ухода и поддержки при ВИЧ/СПИД (например, обеспечение соблюдения прав лиц, живущих с ВИЧ-инфекцией, и устранение дискриминации лиц, попавших в уязвимое положение из-за ВИЧ/СПИД);

5. Мероприятия, направленные на реализацию положений программы (например, проведение международных конференций/совещаний по обмену опытом между специалистами государств – участников СНГ, занимающимися проблемой ВИЧ/СПИД) [7].

Существенный вклад Совета глав правительств в разработку проектов предотвращения и профилактики инфекционных заболеваний вносился на его заседаниях. Примером является заседание, состоявшееся 22 мая 2009 года в г. Астана. На нем было принято Протокольное решение о ситуации, связанной с угрозой распространения вируса гриппа A/H1N1. Принятие такого документа обуславливалось необходимостью срочного реагирования на распространение вируса свиного гриппа на территориях государств-членов СНГ в 2009 г. В частности, в день принятия этого решения, 22 мая 2009 года, был подтвержден первый случай заболевания гриппом в России [8], 23 июля 2009 года – в Казахстане [9], в августе 2009 года – в Белоруссии [10], 14 декабря – в Армении [11]. В принятом документе Совет глав правительств

СНГ поручал руководителям министерств и ведомств государств-участников СНГ, занимающимся проблемой нераспространения вируса гриппа A/H1N1, до 10 июня 2009 года провести в городе Москве на базе Федеральной службы по надзору в сфере защиты прав потребителей и благополучия человека (Российская Федерация) совещание для выработки совместных мер по недопущению распространения вируса на территории государств – участников СНГ и о результатах доложить на очередном заседании Экономического совета СНГ [12].

По данному решению 9 июня 2009 г. в Москве на базе Федеральной службы по надзору в сфере защиты прав потребителей и благополучия человека было проведено совещание представителей государств – участников СНГ по выработке совместных мер по недопущению распространения вируса гриппа A/H1N1 на территории государств – участников СНГ.

В совещании приняли участие представители от Республики Армения, Республики Беларусь, Республики Казахстан, Республики Молдова, Российской Федерации, Республики Узбекистан, Исполнительного комитета СНГ, а также руководители ведущих российских научно-исследовательских учреждений, занимающихся изучением гриппа.

В соответствии с программой совещания были заслушаны доклады и информационные сообщения руководителей ведущих российских научно-исследовательских учреждений, занимающихся изучением гриппа, представителей государств – участников СНГ о мерах, предпринимаемых соответственно в Российской Федерации и странах Содружества по недопущению распространения вируса гриппа A/H1N1.

По результатам обмена мнениями участники совещания решили:

1. Подписать решение о мерах по недопущению распространения на территории государств – участников Содружества Независимых Государств вируса гриппа A/H1N1.

2. Отметить усилия государств – участников СНГ по координации мер противодействия угрозе пандемии гриппа A/H1N1 в рамках Содружества Независимых Государств, а также весомый вклад и готовность Российской Федерации продолжить активную работу в данном направлении.

3. Просить Исполнительный комитет СНГ проинформировать об итоговых документах совещания Экономический совет СНГ 19 июня 2009 года в г. Кишиневе [13].

Подписанным решением о мерах по недопущению распространения на территории государств – участников Содружества Независимых Государств вируса гриппа A/H1N1 устанавливалось, что необходимо:

1. Поддержать лидерские усилия Российской Федерации по повышению потенциала для противодействия пандемии гриппа в государствах – участниках СНГ.

2. Приветствовать готовность Российской Федерации в случае возникновения чрезвычайных ситуаций санитарно-эпидемиологического характера в государствах – участниках СНГ оказывать им, при необходимости, помощь с использованием мобильных противоэпидемических формирований Роспотребнадзора (СПЭБ), а также рабочих групп из числа сотрудников органов и учреждений Роспотребнадзора. На базе ГНЦ ВБ «Вектор» и ЦНИИЭ Роспотребнадзора продолжить практику

подготовки специалистов государств – участников СНГ по диагностике высокопатогенного гриппа.

3. При реализации совместных мер по противодействию гриппу A/H1N1 руководствоваться Международными медико-санитарными правилами (2005), наработанным опытом и принятыми в Содружестве документами, в том числе Соглашением о сотрудничестве в области санитарной охраны территорий государств-участников Содружества Независимых Государств от 31 мая 2001года, соглашениями между Роспотребнадзором и министерствами здравоохранения государств – участников СНГ, соглашениями между ГНЦ ВБ «Вектор» Роспотребнадзора и национальными центрами по гриппу государств – участников СНГ.

4. Используя существующие в рамках Содружества договоренности, осуществлять: а) обмен информацией в оперативном режиме о состоянии заболеваемости, вызванной вирусом гриппа A/H1N1 среди населения, результатах мониторинга за циркуляцией возбудителя; б) обмен информацией по результатам оценки профилактической и клинической эффективности противовирусных препаратов к вирусу гриппа A/H1N1; в) изучение и разработку кандидатных вакцинных штаммов, при необходимости, с использованием потенциала ГНЦ ВБ «Вектор» Роспотребнадзора и проведение исследований вируса гриппа A/H1N1 с определением его чувствительности к противовирусным препаратам.

5. Считать необходимой разработку методов ускоренной индикации и диагностики вирусов гриппа с пандемическим потенциалом для их дальнейшего внедрения в практику в государствах – участниках СНГ.

6. Обратиться с просьбой к правительствам государств – участников СНГ всемерно содействовать решению задач, изложенных в документе [13].

В свою очередь, дальнейшая работа была проведена 19 июня 2009 года в г. Кишинев, где Экономический совет Содружества Независимых Государств, рассмотрев результаты совещания представителей государств – участников СНГ для выработки совместных мер по недопущению распространения вируса гриппа A/H1N1 на территории государств – участников СНГ, состоявшегося в Москве 9 июня 2009 г. во исполнение Протокольного решения Совета глав правительств СНГ от 22 мая 2009 г., о ситуации, связанной с угрозой распространения вируса гриппа A/H1N1, принял несколько решений:

1. Принять к сведению информацию о результатах совещания для выработки совместных мер по недопущению распространения вируса гриппа A/H1N1 на территории государств – участников СНГ, состоявшегося в городе Москве 9 июня 2009 г. на базе Федеральной службы по надзору в сфере прав потребителей и благополучия человека (Российская Федерация).

2. Просить правительства государств – участников СНГ оказать содействие заинтересованным министерствам и ведомствам в реализации выработанных указанным совещанием совместных мер для недопущения распространения на территории государств – участников Содружества Независимых Государств вируса гриппа A/H1N1 [14].

Как уже отмечалось, деятельность по предотвращению и борьбе с инфекционными заболеваниями осуществлялась специальным органом СНГ – Советом по

сотрудничеству в области здравоохранения. 25-26 февраля 2010 г. состоялось расширенное заседание одного из его рабочих органов – Координационного совета по проблемам ВИЧ-инфекции государств-участников СНГ.

Вопросы, рассмотренные на заседании:

1) о разработке плана реализации Программы совместных действий государств – участников Содружества Независимых Государств по борьбе с ВИЧ/СПИД на 2010-2013 годы;

2) об опыте подготовки и реализации региональных проектов, направленных на профилактику и лечение ВИЧ/СПИД среди специальных групп населения (мигрантов);

3) о выполнении «Декларации о приверженности делу борьбы с ВИЧ/СПИДом (резолюция S-26/2)» в странах региона СНГ;

4) предварительный обзор ситуации по устойчивости финансирования программ противодействия ВИЧ-инфекции после окончания реализации программ Глобального фонда по борьбе со СПИДом, туберкулезом и малярией в ряде стран региона СНГ;

5) проблемы анализа соотношения затрат и эффективности программ по противодействию эпидемии ВИЧ-инфекции в странах СНГ;

6) проблемы и перспективы координации мониторинга резистентности ВИЧ-инфекции в регионе СНГ;

7) о проведении Четвертой конференции по вопросам ВИЧ/СПИД в Восточной Европе и Центральной Азии – выбор страны, план организации и подготовки конференции;

8) о 18-й Международной конференции по вопросам ВИЧ/СПИД и дистанционных центрах доступа к конференции в Москве, Киеве и Алматы [15].

Еще одним немаловажным событием, в ходе которого проводилась активная работа стран – участников СНГ, становились международные конференции, посвященные предотвращению распространения эпидемиологических заболеваний. Примером может послужить X Межгосударственная научно-практическая конференция «Актуальные проблемы предупреждения и ликвидации последствий чрезвычайных ситуаций в области санитарно-эпидемиологического благополучия населения государств – участников СНГ в современных условиях», которая состоялась 5-6 октября 2010 г. в г. Ставрополе.

Актуальность проблемы санитарной охраны территорий государств-участников Содружества Независимых Государств была обусловлена рядом эпидемиологических, геополитических и социально-экономических предпосылок. Во-первых, рост эпидемиологической напряженности в мире в связи с наличием на территории более чем 50 стран Азии, Африки, Америки и Европы, в том числе в 9 странах СНГ, активных природных очагов чумы, практически ежегодным заболеванием людей чумой в Республике Казахстан и постоянной опасности возникновения данного заболевания в других странах Содружества. Во-вторых, перманентный риск заноса и распространения холеры, заносов контагиозных вирусных геморрагических лихорадок, распространением в мире новых малоизученных особо опасных инфекционных болезней, например, гриппа A/H1N1,

характеризующихся тяжелым клиническим течением, высоким потенциалом распространения и наносящих значительный экономический ущерб человечеству. В-третьих, рост официальной и нелегальной миграции населения, прибывающего из стран, неблагополучных по особо опасным инфекциям. В-четвертых, увеличение трансграничных перевозок продуктов питания, пищевого сырья, в том числе ввозимого нелегально сырья животного происхождения, с которым также реально распространение особо опасных инфекций. В-пятых, угроза применения опасных биологических и химических агентов в террористических целях.

Вопросы, рассматриваемые на конференции, были посвящены:

1. Эпидемиологической обстановке по опасным инфекционным болезням на современном этапе в государствах-участниках СНГ.

2. Современному состоянию природно-очаговых, новых и возвращающихся инфекций.

3. Эпидемиологии инфекционных болезней при чрезвычайных ситуациях различного генеза, основные направления противоэпидемической работы при стихийных бедствиях, антропогенных катастрофах, эпидемиях и вспышках инфекций.

4. Совершенствованию системы мероприятий в государствах-участниках СНГ по предупреждению чрезвычайных ситуаций в области общественного здравоохранения, имеющих международное значение, организация противоэпидемических мероприятий.

5. Результатам модернизации специализированных противо-эпидемических бригад Роспотребнадзора, тактика их использования на национальном и международном уровнях.

6. Разработке и использованию современных технологий и алгоритмов индикации и лабораторной диагностики возбудителей инфекционных болезней в т. ч. для предупреждения и ликвидации эпидемиологических последствий чрезвычайных ситуаций.

7. Проведению X заседания Координационного совета по проблемам санитарной охраны территорий государств-участников СНГ от завоза и распространения особо опасных инфекционных болезней [16].

На основе вышеизложенного следует сделать вывод о том, что на протяжении 2009-2010 гг. как главными органами СНГ, так и специальными, занимающимися вопросами здравоохранения была осуществлена многосторонняя деятельность по борьбе с инфекционными заболеваниями. Например, на заседании Совета глав правительств СНГ принимались документы, посвященные борьбе со СПИДом; на заседании Координационного совета по проблемам ВИЧ-инфекции обсуждались вопросы о передаче опыта подготовки и реализации региональных проектов, направленных на профилактику и лечение ВИЧ/СПИД среди специальных групп населения; на межгосударственных конференциях рассматривались проблемы предупреждения и ликвидации последствий чрезвычайных ситуаций в области санитарно-эпидемиологического благополучия населения государств-участников СНГ и др.

Список литературы:

1. Моисеев Е. Г. Международно-правовые проблемы деятельности Содружества Независимых Государств : дис. на соискание учён. степени д.ю.н. : спец. 12.00.10 «Международное право, европейское право» / Е. Г. Моисеев ; . – М., 2002. – 415 с.

2. Смоленский В. Ю. Проблемы формирования международного сотрудничества в области санитарно-эпидемиологического благополучия населения : дис. на соискание учён. степени к.мед.н. : спец. 14.02.02 «Эпидемиология» / В. Ю. Смоленский ; Федеральное государственное бюджетное учреждение «Научно-исследовательский институт эпидемиологии и микробиологии». – М., 2012. – 149 с.

3. Сильченко Н. П. Международно-правовые механизмы обеспечения права на охрану здоровья в контексте эпидемий, представляющих глобальную угрозу : автореферат дис. на соискание учён. степени к.ю.н. : спец. 12.00.10 «Международное право, европейское право» / Н. П. Сильченко. – М., 2012. – 138 с.

4. Симонова А. Е. Международно-правовые аспекты борьбы с биотерроризмом : дис. на соискание учён. степени к.ю.н. : спец. 12.00.10 «Международное право, европейское право» / А. Е. Симонова. – М., 2007. – 215 с.

5. Сандахчиев Л. С., Мартынюк Р. А. Необходимость международного сотрудничества для успеха борьбы с инфекционными заболеваниями и биотерроризмом / Л. С. Сандахчиев, Р. А. Мартынюк // Химическая и биологическая безопасность. – 2004. – № 1-2 (13-14). – 197 с.

6. Горлинский А. И. Международное политическое сотрудничество в области борьбы с глобальными эпидемиями на современном этапе : дис. на соискание учён. степени к.полит.н. : спец. 23.00.04 «Политические проблемы международных отношений и глобального развития» / А. И. Горлинский ; Санкт-Петербургский государственный университет. – Санкт-Петербург, 2008. – 158 с.

7. Решение о Программе совместных действий государств – участников Содружества Независимых Государств по борьбе с ВИЧ/СПИД // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/view/text?doc=2743.

8. Хронология пандемии свиного гриппа в 2009 году : статья // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : http://ru.wikipedia.org/wiki/%D5%F0%EE%ED%EE%EB%EE%E...

9. Зафиксирован свиной грипп : статья // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : http://www.stan.tv/news/11303.

10. Свиной грипп (H1N1) в Беларуси : статья // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : http://www.blogpediatra.ru/2009/09/svinoi-gripp-v-belarusi/.

11. Число зараженных свиным гриппом в Армении растет в геометрической прогрессии : статья // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : http://hvaroba.com/?p=4630.

12. Протокольное решение о ситуации, связанной с угрозой распространения вируса гриппа A/H1N1 // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/view/text?doc=2643.

13. Совещание представителей государств – участников СНГ по вопросу о выработке совместных мер по недопущению распространения вируса гриппа A/H1N1 на территории государств-участников СНГ // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : http://68.rospotrebnadzor.ru/documents/ros/3120/.

14. Решение о мерах по недопущению распространения на территории государств – участников Содружества Независимых Государств вируса гриппа A/H1N1 // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/view/text?doc=2661.

15. Координационный совет по проблемам ВИЧ-инфекции государств – участников Содружества Независимых Государств // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : http://e-cis.info/page.php?id=7950.

16. Пресс-релиз. X Межгосударственная научно-практическая конференция «Актуальные проблемы предупреждения и ликвидации последствий чрезвычайных ситуаций в области санитарно-эпидемиологического благополучия населения государств – участников СНГ в современных условиях» // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : http://www.bio.su/news/6503/.

Змерзла Е. П. Діяльність співдружності незалежних держав у боротьбі з інфекційними захворюваннями у 2009-2010 рр. / Є. П. Змерзла // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 1. – С. 23-31.

Стаття присвячена окремим аспектам діяльності СНД в боротьбі з інфекційними захворюваннями у 2009-2010 рр. Зазначений період становить особливий інтерес з огляду спалахів на території СНД таких інфекційних захворювань, як грип птахів, холера, поліомієліт, сибірська виразка, лихоманка Західного Нілу. Розглянуто основні документи, які були прийняті як головними органами організації, так і

спеціальними, які відповідають за охорону здоров'я. Наприклад, Програма спільних дій держав – учасників Співдружності Незалежних Держав боротьби з ВІЛ/СНІД від 20 листопада 2009 року, Протокольне рішення про ситуацію, пов'язану із загрозою розповсюдження вірусу грипу A/H1N1 від 22 травня 2009 року. Виділено причини їх прийняття, розкрито зміст, проаналізовано підсумки їх реалізації. Також були досліджені результати проведення засідання Координаційної ради з проблем ВІЛ-інфекції держав – учасників СНД, що відбулося 25-26 лютого 2010 р.

Ключові слова: СНД, інфекційні захворювання, боротьба.

ACTIVITIES OF THE COMMONWEALTH OF INDEPENDENT STATES IN THE FIGHT AGAINST INFECTIOUS DISEASES IN 2009-2010 YEARS

Zmerzlaya E. P.

Taurida National University named after V. I. Vernadskyi, Simferopol

The article is devoted to some aspects of the activity of the CIS in the fight against infectious diseases in 2009-2010.The examination of the activity of the CIS in the sphere of combating and prevention of epidemics and pandemics is timely and important. We need a systematic approach to reviewing the work, performed by the organization in this direction for further measures to prevent the spread of infectious diseases. This problem is burning because the new unknown viruses emerged in the world, in particular in the CIS, till now. Specified period is of particular interest because of outbreaks in the CIS infectious diseases such as avian influenza, cholera, poliomyelitis, anthrax, West Nile fever. The main documents, which were adopted both by the principal organs of the organization, and special, responsible for health, were considered. For example, the Program of joint efforts of the States – participants of Commonwealth of Independent States in combating HIV/AIDS, 20 November, 2009, Protocol decision on the situation with the threat of the spread of influenza virus A/H1N1 22 may 2009. Reasons for their adoption were allocated, content was disclosed, summary of their implementation was analyzed. The results of the holding the meeting of the Coordination Council on problems of the HIV-infection of the States-participants of CIS, held on 25-26 February 2010 were also explored.

The author has paid attention to special forms of joint actions of CIS countries for the fighting of epidemics. For example, the results of the carrying of X international scientific-practical conference «Actual problems of prevention and liquidation of consequences of emergency situations in the field of sanitary-epidemiological welfare of population of the States-participants of the CIS in modern conditions» were considered.

Key words: CIS, infectious diseases, fight.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 1. С. 33-43.

УДК 340.15:347.79»17/19»

ПРЕДПОСЫЛКИ К ПОДГОТОВКЕ И ПРИНЯТИЮ «ВРЕМЕННЫХ ПРАВИЛ ДЛЯ ОБЩЕСТВА КЕРЧЬ-ЕНИКАЛЬСКИХ ЛОЦМАНОВ» 25 НОЯБРЯ 1888 Г.

Змерзлый Б. В.

***Таврический национальный университет имени В. И. Вернадского,
г. Симферополь***

В работе рассматривается комплекс теоретических и практических предпосылок, приведших к необходимости принятия 25 ноября 1888 г. «Временных правил для Общества Керчь-Еникальских лоцманов». В статье рассмотрены предыдущие нормативно-правовые акты, регулирующие деятельность лоцманов в Керченском проливе. На основе использования архивных материалов указано, что к началу 1880-х гг. действовавшие правила о лоцманах Керченского пролива перестали соответствовать потребностям торгового судоходства, что в сложившихся обстоятельствах приводило к частным авариям и посадкам на мель судов.

Ключевые слова: Керченский пролив, лоцманы, нормативно-правовое регулирование.

Актуальность изучения особенностей регулирования судоходства в Керченском проливе обуславливается не только окончательной нерешенностью данной проблемы в взаимоотношениях независимой Украины и Российской Федерации, но и неоднократными попытками со стороны России в одностороннем порядке и в свою пользу решить ее, в том числе и на современном этапе. В связи с этим изучение особенностей становления теории и практики использования Керченского пролива, во всех ее аспектах, является одной из важных задач современной науки.

Следует указать, что к рассмотрению отдельных аспектов проблемы в своих трудах обращались такие ученые, как Белова О. І., Быстрова А. Р., Гайдабурс Т. М., Иванов Г. В., Ульяницкий В. А., Юраш Н. и другие [1-6]. Тем не менее исследований, посвященных изучению проблем регулирования деятельности лоцманов в Керченском проливе, на сегодняшний день нет.

Стратегическое значение Керченского пролива не требует особых, дополнительных доказательств. Еще в начале XVIII в. Российская империя придвинула свои границы к части Азовского побережья, что, тем не менее, не дало ей возможности вести самостоятельную торговлю в Черном море из-за нахождения в Керчи Турецкого флота. Лишь с событиями, связанными с присоединением Крыма, контроль над Керченским проливом, а следовательно, за проходом судов в Азовское море и выход их в Черное, переходит под контроль России. Указом от 14 февраля 1775 г. «Об учреждении Азовской Губернии, с разделением оной на две провинции Азовскую и Бахмутскую» за № 14252 Керчь и Ениколе вошли в состав обширной Азовской губернии [7, с. 5].

Следует сразу указать, что проход довольно мелким Керченским проливом всегда представлял собой весьма сложную задачу для судов, имеющих относительно большую осадку. К этому добавлялись подводные камни, новые мели и косы, сильные ветры и течения, а в зимнее время и покрытие пролива льдом. Исходя из этого, безопасно провести судно проливом мог только очень опытный лоцман. На первых порах, когда российское судоходство в проливе еще было незначительным, эту проблему, скорее всего, решали не только представители местного населения, но и поселившиеся в данном регионе отличные мореплаватели – греки. Данный процесс был заложен указом графу Орлову от 28 марта 1875 г. «О дозволении служившим во флоте под предводительством его Грекам поселится в городах Керчи и Ениколь с представлением им особых выгод». Им, в частности, предусматривалось: «1. Если пожелают они основать селение свое в городах Керчи и Ениколе: то Мы Всемилостивейше на то соизволя, учиним свободной и вольной в тех местах порт». Кроме прочего, указ уравнял греческое купечество в правах с российским и позволил им иметь суда [7, с. 101-104]. Очевидно, что поселившиеся в Ениколе и Керчи греки чувствовали себя достаточно комфортно, так как, к примеру, в 1788 г. их насчитывалось 59 купцов и 199 мещан, а в 1794 г. 88 купцов и 205 мещан [8, с. 719-724]. (Напомним, что в этот период считалось лишь взрослое мужское население, платящее налоги). Указом от 8 октября 1802 г. Керчь и Еникале вошли в состав Таврической губернии [9, с. 288]. Лишь с развитием Керчи и товаропотоков через нее указом от 10 октября 1821 г. «Об утверждении постановления об открытии Керченского порта и штатов Карантинного и Таможенного округов» было создано Керчь-Еникольское градоначальство. Проблемы прохождения пролива нашли свое отображение и в данном документе. В нем, в частности, предусматривалась ставшая уже традиционной перегрузка с больших торговых судов товаров на небольшие каботажные суда для перевоза их порты Азовского моря [10, с. 877].

Принятые тогда же дополнительные карантинные и таможенные правила хотя и ставили себе за цель обезопасить торговлю в регионе, однако вдобавок к перегрузке товаров значительно ее усложняли и удорожали сам процесс. А потому естественно, что многие шкиперы судов готовы были платить местным лоцманам за провод их судов проливом без перегрузки товара. В последующие годы государству пришлось создавать нормативно-правовую базу деятельности лоцманских обществ, в том числе и в Керчи. Указом от 8 ноября 1848 г. «О установлении в пользу лоцманов сбора за провод через Эникольския мелководия судов», предписывалось взимать с судовладельцев и шкиперов судов единообразный сбор, даже если те не брали лоцманов: «за проход из Черного моря в Азовское и обратно 8 рублей серебром и 2) Сбор сей взимается при входе судов из Черного в Азовское море» [11, с. 23].

Однако к более детальной регламентации деятельности лоцманов в Керченском проливе государство смогло обратиться лишь по окончании Крымской войны и в связи с возрождением активной торговли. 5 июня 1861 г. был принят указ № 37083 «О новых правилах для Еникольского лоцманского цеха», в котором законодатель попытался сконцентрировать весь имеющийся опыт эксплуатации пролива и организации деятельности лоцманских сообществ и государственных служб и учреждений. Так, измерение глубины мелководий фарватера в Еникольском проливе во вре-

мя навигации было возложено на командира военной брандвахты, полученные же данные он должен был показывать специальными сигналами. Сигнал, поднятый на брандвахте, повторялся на мачтах у таможни и Еникольского маяка, и не спускался до следующего изменения глубины. Эти сигналы производились по принятой в морском ведомстве системе и должны были объявляться к всеобщему сведению для указания шкиперам о невозможности пройти пролив, при определенном углублении судна, а также служить для решения всех споров между шкиперами и лоцманами.

Плата за провод лоцманами судов оставалась прежней – по 8 руб. с каждого судна. Деньги эти разделялись между лоцманами по мере их участия в работе, но обычно поровну. Эти деньги шкипера судов вносили в карантинном правлении, где получали от него карантинные документы, квитанцию об уплате лоцманских услуг и 2 купона на разноцветной бумаге, из них один купон выдавал шкипер лоцману, когда тот проводил судно в Азовское море, а другой – за обратное следование. Купоны подтверждались подписью шкипера на них с указанием, когда он был недоволен действиями лоцмана. Лоцманские деньги предписывалось выдавать лоцманам по количеству представленных ими купонов, но с задержкой в оплате по тем из них, на которых была жалоба шкипера, впредь до изучения обстоятельств дела. Очередь для провода судов между лоцманами положение не предусматривало, им дозволялось свободно выезжать на своих судах навстречу идущим судам. Однако при этом не менее 1/5 общего состава лоцманов должны были находиться в оперативном распоряжении начальника лоцманской станции, в полной готовности ехать на судно, в том случае, если бы оно, имея надобность в лоцмане, не было им встречено.

П. 2 предписывал наличие у каждого лоцмана шнуровой книги, в которую, по прибытии его на судно, шкипер должен был вписать собственноручно углубление своего судна и по проводе, отмечать, что оно проведено благополучно или нет. Это делалось для того, чтобы в том случае, когда шкипер жаловался на лоцмана, то, сделав надпись об этом на обороте выдаваемого ему купона, он мог подать жалобу и требовать удовлетворения по прибытии в порт, или записать жалобу в книгу, которая находилась для этой цели на Еникольской военной брандвахте; или же подать жалобу через консульского агента своей страны в первом же пору, в котором шкипер пристанет по входе в Азовское море или по выходе из него. Жалобу, поданную консульскому агенту, необходимо было направлять местному начальству (обычно Керчь-Еникальскому градоначальнику) на рассмотрение и дальнейшее распоряжение, о котором впоследствии информировались консульский агент и жаловавшийся шкипер.

Предусматривались и санкции для шкиперов. Так, в положении указывалось, что за неверное показание шкипером углубления судна с него взыскивалось штрафу 10 руб. серебром за каждый утаенный дюйм. Предусматривался также за неплатеж лоцманских денег, установленных для всех без различия судов, или за следование с лоцманом, не имеющим патента, штраф со шкиперов в 75 руб. Этот штраф взыскивался таможенными управлениями в портах Азовского моря, куда приходили суда; для чего эти управления имели право требовать, для осмотра, квитанции, выдаваемые шкиперам, в получении с них лоцманских денег. Кроме того, за удержание лоцмана на судне более нужного времени, или за пределами лоцманскими, шкипер должен был заплатить 3 руб., если это время – менее суток, и 3 руб. за каждые последующие сутки.

Что касается состава Еникольского лоцманского цеха, то заведывание им возлагалось на особое лицо, знакомое с морским делом, по выбору и с утверждения Керчь-Еникольского градоначальника, и с назначением ему содержания по 400 руб. серебром в год, из 10% сбора с лоцманов. В цех Еникольских лоцманов принимались, по предварительном испытании, все способные люди, без различия происхождения и места приписки. Экзамен проводили назначенные градоначальником 3 флотских офицера (в том числе командир лоц-судна, как непременный член), заведующий лоцманским цехом и 2 депутата от общества лоцманов. По испытании, комиссия выдавала аттестат в познаниях и затем градоначальник выдавал проэкзаменованным патенты на право водить суда.

Важным было положение, согласно которому, каждый поступающий в общество лоцман обязан был представить, в обеспечение возможных на него взысканий и штрафов 150 руб. Эти средства отсылались, для приращения процентами, в кредитное учреждение. Разрешалось и представление 5% банкового билета или вкладным билетом Государственного банка. Кроме того, при поступлении в цех, лоцман должен был доказать, что он может на собственные средства завести лодку. Все такие лоцманские лодки должны быть выкрашены однообразно, носить особый отличительный флаг и иметь на носу шлюпки № принадлежащего хозяину патента, означенный крупными цифрами. На этих лодках учениками или работниками разрешалось быть детям лоцманов, вольным матросам и другим лицам. Устанавливался и предельный возраст лоцманам: не моложе 18 и не старше 60 лет. Те из лоцманов, которые по преклонным годам и болезням не могли далее нести службу, увольнялись, с разрешения градоначальника, от лоцманской обязанности. Также цеху лоцманов было дано право избирать из своего состава старосту, через каждые 3 года. Старосты утверждались градоначальником, по представлению заведующего лоцманским цехом.

Устанавливалась и форменная одежда. Так, в продолжение навигации все лоцманы должны были иметь одинаковую одежду, сшитую в летнее время, из нанки или бумажного ластика, черного цвета, а в остальное время года, – из сукна такого же цвета, по такой форме: полукафтан двубортный с откидным воротником и гладкими медными пуговицами; шаровары обыкновенные, в сапоги; фуражку с кожаным козырьком, и выпушкою из желтого сукна, по верхнему краю околыша и по верхнему кругу фуражки; на оконечностях воротника кафтана имеется медное изображение якоря, а на левой стороне груди – медный же, овальный знак, посередине которого изображены якорь, № какой будет значится на патенте лоцмана, а вокруг надпись: «Лоцман Керчь-Еникольского лоцманского цеха». Для отличия же старосты на его знаке была надпись: «Староста Керчь-Еникольского лоцманского цеха», и он должен иметь на воротнике и обшлагах клапаны. 9. В случае выбытия лоцмана из цеха или смерти его патент и знак отбирались и хранились у заведующего лоцманским цехом.

Что касается ответственности лоцманов, то они должны были отвечать каждый сам за себя, и за причинение судну убытка – платить вознаграждение, для чего и устанавливался при их поступлении вклад по 150 руб. Общество не имело права отказывать в принятии новых лоцманов, но и не отвечало за проступки своих членов. В то же время количество лоцманов не должно было превышать действительной в них потребности, и определялось по усмотрению градоначальника. Лоцманов, ули-

ченных в преступлениях и развратном поведении, заведующий цехом имел право исключать из списков, на основании общественного приговора цеха и с разрешения градоначальника.

Лоцманы могли подвергаться денежному штрафу в 10 руб., по усмотрению начальства, в таких случаях: за отказ, без законной причины, ехать на судно, требующее лоцмана; за требование от шкиперов, кроме купона, денежной платы; когда лоцман будет пьян во время исполнения своей обязанности; если он оставит судно еще в пределах лоцманских; когда передаст свой патент другому.

Для покрытия общих по лоцманскому цеху расходов устанавливался 10% сбор с получаемой вообще с шкиперов платы за провод судов. К сбору причислялись также деньги, уплачиваемые шкиперами, на основании утвержденного 8 ноября 1848 г. мнения госсовета, в том случае, когда они вовсе не берут лоцманов для провода своих судов. Расход сбора производился на следующих основаниях: а) заготовление мачт, флагов, шаров и других лоцманских принадлежностей, а также лоцманских медных знаков и выдаваемых шкиперами квитанций, с купонами, производство содержания заведующему лоцманским цехом по 400 руб. в год. Остаток отчислялся в особый капитал для пособия лоцманам; б) при выходе из цеха, по собственному желанию лоцмана, при безупречной службе, а также при увольнении по старости или болезни, ему выдавалась из 10% сбора, сполна, вся причитающаяся ему часть денег, сколько приходилось по разделении суммы того сбора на количество лоцманов, а также деньги, представленные в обеспечение взысканий, сколько причиталось по день увольнения из цеха. В случае же смерти лоцмана на службе его семья получала все то, что причиталось бы лоцману при увольнении его в день смерти; в) лоцманы, исключаемые из общества за преступления, лишались права на получение причитающейся им 10% суммы; г) расходование 10% суммы, в том числе и особого капитала для пособия лоцманам, предоставляется разрешению градоначальника, по общественным приговорам лоцманского цеха.

Примечаниями к правилам значилось, что они вводятся в действие, в виде опыта, на 3 года, после чего градоначальник должен был представить свое мнение об изменении или дополнении их, согласно местным обстоятельствам. Кроме того, извлечение из этих правил требовалось перевести на английский, итальянский, новогреческий, немецкий, французский, и, при взыскании в карантине со шкиперов лоцманских денег, засчитывается каждому из них, а кроме того напечатано, на обороте квитанции, выдаваемой шкиперам, вместе с лоцманскими купонами [12, с. 814-817].

Таким образом, в 1861 г. были установлены единые правила для деятельности лоцманов в Керченском проливе. В 1874 г. в наиболее мелком месте пролива был прорыт канал, что должно было значительно улучшить как пропускную способность пролива, так и его безопасность. Тем не менее этого не случилось. Во многом это было вызвано несовершенством правил 1861 г., их несоответствием сложившийся в Керчи и в лоцманском цехе обстановкой. Так, к примеру, заведующий Еникольским лоцманским цехом Прасолов, в рапорте от 6 сентября 1881 г. на имя градоначальника, сообщал, что 5 сентября в 10 ч. утра греческий барк «Дмитриос» шкипер Плевматикос, имея углубление в корме 17 фунтов, идя под парусами из Азовского моря, пройдя 2-ю веху, стал на мель на откосе канала, на нем был лоцман. Галанин Е. По

объяснению шкипера, барк стал на мель потому, что не слушался руля. По отгрузке части груза прошел на Керченский рейд. Того же 5 сентября английский пароход «Камут», шкипер Кук, имея углубление 18,5 фунтов идя из Азовского моря в 10 ч. утра у 3-й вехи стал на мель. На пароходе лоцманом был Атманаки А., который предупреждал шкипера, что он не пройдет; но шкипер Кук настоятельно требовал провода. По отгрузке части груза 6 числа пароход пришел в Керченский рейд [13, л. 4].

Учитывая возрастающую частоту таких случаев, а также начавшихся конфликтов, с участием шкиперов английских пароходов, градоначальник возложил проведение тщательного расследования на чиновника особых поручений. В своем рапорте, в сентябре 1881 г., он писал, что в г. Еникале образовалась компания для перегрузки глубокосидящих заграничных судов под фирмою купца А. Францеско, Подесто, Звороно, Кифала и других лиц, заключивших между собой условие на распределение процентов прибыли. Эта компания на каждое заграничное судно в момент остановки его на якоре посылает своих агентов с предложением соответственных, видам услуг, иногда даже ранее прибытия на него лоцмана. Агенты эти довольно часто, несмотря на уверение лоцмана о том, что судно могло пройти по каналу без перегрузки, склоняют шкиперов к заключению с ними контрактов на перегрузку, включая в них условие, что выговоренная по контракту сумма должна быть выплачена шкипером и в том случае, если судно пройдет по каналу без перегрузки. Это подтверждалось и контрактами: «1. Подесто с капитаном Английского парохода «Асмодис» 1 сент. на перегрузку за 45 фунт. стерлингов, – г. Кифала, с капитаном такого же парохода «Притория» – Бакет, тоже на перегрузку за 35 фунт. стерлингов с капитаном парохода «Мейкатер» за 15 фунт. стерлингов за одно только уравнение его корпуса… и многими другими, – суда же, как поименованные, так и другие, подобные им, проведены лоцманами по каналу без перегрузки, а шкипера их понесли условленные расходы». Чиновник сделал вывод, что занятия компании, за отсутствием конкуренции, приняли характер монопольный. Вследствие чего, а равно и по случаю роста морской промышленности лоцман Атаманаки, имея собственные перегрузные лодки, неся убытки по их содержанию, обратился к Францеско с просьбой о принятии в компанию, в ее распоряжение, принадлежащих ему лодок, хотя за вознаграждение которым могли покрываться производившиеся на них расходы, но получил отказ.

Вследствие чего Атманаки и вынужден был, в подрыв интересов компании, заняться сам перегрузкой иностранных судов, производя, впрочем, операцию эту в такое время, когда не состоял очередным лоцманом по проводу судов по каналу и для шкиперов был частным лицом. Таким образом, 5 августа на возвращавшемся из Азовского моря на английском пароходе «Раздхил» встретились 2 лица: с одной стороны, представитель интересов компании Подесто Г., с другой – Атманаки, преследующие одну и ту же цель – «заработать». Вследствие возникшего между ними соперничества, последствия которого высказались со стороны Подесто Г. в отдаче своему баркаснику приказания «вместо лоцмана провести пароход по каналу», и послужили причиной ссоры, о которой Подесто Г., съехав с парохода на берег, не заявил ни старосте лоцманов, ни заведующему цехом. Капитан же этого парохода, оставшись довольным как проводившим его пароход по каналу ломаном Целенда, так и услугами Атманаки, удостоверил это выданным им, в то же время, собственноручными расписками.

Из чего чиновник сделал вывод, что нанесения ему лоцманом Целенда оскорбления, как заявляло об этом консульство, не подтвердилось. Что же касается английского парохода «Стаинсакуго», то в момент остановки его на якоре прибыл туда ранее лоцманов агент компании Магула, и выпрашивал у капитана за перегрузку 60 фунтов. Капитан находя эту сумму высокой, съехал на берег искать возможности для перегрузки за более низкую цену и сошелся с Атаманаки за 25 фунтов, но не в то время когда Атаманаки стоял в очереди по проводу судов по каналу. Английский же пароход «Меркатер», требовавший только уравнения корпуса, уплатил не лоцманам, как это пишет консульство, а компании 15 фунтов. По производству этих работ были сведения на еникольской брандвахте [13, л. 6-8 об.].

Впрочем, никаких мер для разрешения ситуации не было принято, и уже в следующем году, с началом навигации, ситуация с посадками пароходов на мель стала повторяться. Так, 24 апреля 1882 г. в 5 ч. пополудни английский пароход «Магдалина» со шкипером Стормом Д. при углублении 17,5 фунтов, входя в канал из Азовского моря и имея на борту лоцмана Панаиоти А., стал на мель. 25 апреля в 7 ч. утра другой английский пароход со шкипером Пандор, без лоцмана, при входе в канал стал на мель, после этого в 6 ч. вечера свеверогерманский пароход «Октава» со шкипером Гайе, идя из Азовского моря при углублении 17,3 фунта, имея на борту лоцмана Афанасия Велензи, между второй и третьей парою вех также стал на мель. 26 апреля градоначальник вынужден был приказать командиру брандвахтного парохода «Батюшка», капитан-лейтенанту Артюхову донести о причинах этого и свободен ли канал для движения судов [14, л. 5].

В этой ситуации должен был оправдываться и заведующий Еникольским лоцманского цехом. 28 апреля 1882 г. он писал градоначальнику, что лоцманы вынуждены проводить суда с осадкой 17 фунтов и более. В то же время на момент посадки судов на мель воды в канале было на 1 фунт менее обычного, но при сильном течении в промежуток от 5 до 10 ч. дня вода прибывала на 0,5 фунта, благодаря чему судам с осадкой 17 фунтов и несколько дюймов проходить по каналу было возможно. Все такие суда – пароходы, в основном английские. Учитывая, что они с острым килем, то, даже несколько цепляя мягкое илистое дно, они проходили. В то же время из прошедших по каналу пароходов с грузом, имевших осадку 17 и более фунтов, более 20 проведены были лоцманами, выдающими себя за лоцманов Азовского моря. На приходивших после них пароходах шкиперам было известно, что такие-то пароходы приходили с осадкой более 17 фунтов, а потому настоятельно требовали от лоцмана провода, не обращая внимания на поднятый сигнал в 16 фунтов. Шкиперы английских пароходов «Арно», «Эмели», имевшие углубление 17,5 фунтов, когда лоцманы решительно отказывались их вести, прошли сами и хотя до половины пути задевали килем по дну канала, но будучи острокильными, шли на керченский рейд без остановки. При таких обстоятельствах лоцманам поневоле приходилось провожать пароходы с осадкой более, чем указывал пароход «Батюшка». Офицером с этого парохода промер был сделан кругом стоявшего парохода «Октава», когда тот уже, не поставив руля, сошел со створной линии и приткнулся к мели за окраиной канала. На створной же линии 25 апреля глубина канала была 17,5 фунта, доказательством чему был пароход «Верите» прошедший в тот день канал благополучно при углублении 17, 5 фунта

[14, л. 4-4 об.]. Что же касается парохода «Октава», то капитан «Батюшки» позже отмечал, что лоцманы не обращают никакого внимания на показываемую глубину канала [14, л. 16].

В свою очередь, керченская таможня сообщала градоначальнику 3 мая 1882 г., что шкипер английского парохода «Роберт Нган» Робертсон, признавая себя виновным в нарушении устава о Еникальских лоцманах, отказался исполнять требование корабельного смотрителя об уплате 75 руб. штрафа, основанное на отношении градоначальника от 9 апреля № 945, оправдываясь тем, что уплатил лоцманские деньги 8 руб. за вход и выход с Азовского моря и имеет квитанцию, а также что он по приходе требовал на пароход лоцмана, но тот не прибыл, о чем и была подана им английскому вице-консулу Колледжу в Керчи жалоба. Ввиду изложенного и 5 ст. правил для Еникальского лоцманского цеха, приложенных к ст. 1215 (прим. 5), т. 11 уст. Торг. по прод. 1876 г., таможня Керчи не признавала за собой право произвести взыскание со шкипера Робертсона штрафа установленного указной статьей, так как: 1) взыскание этого штрафа возлагается означенной статьей на таможенные учреждения в портах Азовского моря куда приходят суда; 2) по ст. 1469 таможенного устава шкипера кораблей, отходящих из портов Азовского моря с отпускными товарами прямо за границу, пропускались через Керченский пролив свободно [14, л. 8-8 об.].

Следует, очевидно, указать, что лоцманами в апреле 1882 г. было проведено 377 купеческих судов. В их пользу собрано 3016 руб., значит следовало из них раздать 36 лоцманам 2714 руб. 40 коп. [14, л. 6]. Таким образом, за апрель 1882 г. было выдано лоцманам каждому по 75 руб., 40 коп. [14, л. 10 об.]. Как видим, несмотря на массу вопросов, возникавших к деятельности лоцманского цеха и лоцманов, они зарабатывали весьма приличные деньги. Вот только порядка это при прохождении канала не прибавляло. Так, уже 12 мая в 18 ч. неизвестный пароход без флага, проходя из Азовского моря по каналу, у первой пары вех снес красную веху. По наведенным справкам, это был английский пароход «Долтон» под проводкой азовского лоцмана Панаги-Миссури, при котором часто случались беспорядки [14, л. 11]. Исходя из чего, начальник лоцманов вынужден был обратиться к английскому вице-консулу впредь обращаться к шкиперам английский судов в его цех [14, л. 12]. Кстати говоря, веху так и не нашли, а сама она стоила казне 50 руб., о чем и уведомили вице-консула [14, л. 13].

Это был далеко не единственный случай, когда суда проводили не Еникальские лоцманы. Так, 26 мая английский пароход «Изабелла» в 14 ч., идя из Азовского моря, был встречен дежурными лоцманами, но лоцмана не взял, так как на нем был выдающий себя за лоцмана Азовского моря керченский мещанин Василий Георги. Проходя канал, пароход снес первую черно-пеструю веху. 27 мая в 7 ч. английский пароход «Уните», также шедший из Азовского моря, встречен был дежурными лоцманами, но лоцмана не взял, так как на его борту был выдающий себя за лоцмана Азовского моря керченский мещанин Георги К. Проходя канал, он снес первую красно-пеструю веху, а третью – черно-пеструю – разбил. Эти лица неоднократно проводили суда с такими нарушениями. Они подписывали со шкиперами договор о проводке на 100 и 150 руб., выдавая себя за лоцманов, а шкипера потом жаловались на чрезмерные цены [14, л. 68]. В 7 ч. 29 мая 1882 г. еще один английский пароход – «Вене», со шкипером

Виттеном, идя из Азовского моря, не взял Еникальского лоцмана, хотя катер с дежурными лоцманами его встретил, так как на пароходе был грекоподданый Маркопуло П., который уведомил шкипера, что он сам коренной лоцман. Правда, войдя в канал между банками, пароход сел на мель [14, л. 18].

Дополнительные трудности в деятельности лоцманов создавали и местные рыбаки. Так, 20 мая 1882 г. в своем обращении к градоначальнику Керчи лоцмейстер писал, что рыбаками и прочими частными лицами ставятся вешки и прочие знаки для собственных нужд, схожие с лоцмейстерскими знаками. Такие знаки вводили в заблуждение мореплавателей и становились причиной аварий. Он просил распорядиться рыбопромышленникам, чтобы они таких знаков не ставили [14, л. 14]. Опасность эта была вполне реальной, и весьма усложняла и так интенсивное судоходство. В мае 1882 г. прошло через канал 231 судно [14, л. 19], а всего, по состоянию на 1 июля 1882 г., лоцманы провели в Азовские порты за этот год 862 судна, вернулось 670 [14, л. 31]. В июне же прошло каналом еще 173 [14, л. 32], в июле было проведено 118 [14, л. 50], в августе 83 [14, л. 55], в сентябре – 264 судна [14, л. 63].

Всю вторую половину 1882 г. ситуация в проливе не менялась в лучшую сторону. Так, 23 июля поступила жалоба греческих шкиперов градоначальнику на работу лоцманов, которые не исполняли свои обязанности, а греки платили регулярно и терпели убытки [14, л. 45]. Лоцманский цех отписывался, что греки сами не правы [14, л. 46].

4 сентября 1882 г. греческое судно «Святой Николай», придя с Азовского моря с грузом зерна, при свежем ветре, придя к каналу, хотя и подняло флаг требования лоцмана, но не дожидаясь их, не останавливаясь, под всеми парусами стало проходить каналом. Учитывая, что предыдущими ветрами часть вех была сорвана, судно сбилось с линии и стало на мель. Сильный ветер его бил об грунт, руль повредился, шкипер для спасения судна и груза выбросил 200 четвертей зерна, а часть перегрузил на каботажные лодки. После чего пришел в Керчь и заявил об аварии [14, л. 72].

Или же 11 сентября в 8 утра английский пароход «Aktivity», идя из Таганрога, был встречен лоцманами, но лоцмана не взял, имея на борту константинопольского грека за лоцмана. У 3-й вехи он был снесен течением на край канала, сел на мель. Шкипер съехал на берег за каботажными перегрузными лодками [14, л. 73]. Впрочем, в общем потоке следующих через пролив кораблей процент посадок на мель был относительно невысок, ведь известно, что в октябре 1882 г. прошло 132 судна [14, л. 77].

Впрочем, в том числе и учитывая последующие события, можно предположить, что между лоцманами, шкиперами и хозяевами местных перегрузных лодок существовало определенное негласное соглашение, которое за счет значительных поборов с шкиперов могло прикрываться и местными руководителями среднего звена. Так, даже после того, как лоцман Бурынин посадил на мель пароход «Миранда», шкипер претензии не выдвинул, а груз перегрузили и корабль вышел на рейд [14, л. 86].

Огласку получило другое дело. Лоцман А. Велензи взял 100 руб. за провод английского парохода «Мило», об этом стало известно от английского вице-консула [14, л. 89]. Велензи даже дал расписку в получении этих денег, а консул указывал, что этот случай не единичный и просил градоначальника разобраться, а расписку предоставил [14, л. 90]. Пытаясь оправдаться, лоцман объяснял, что раньше него туда прибыли хозяева каботажных лодок и уверили капитана, что без перегрузки ему не обой-

тись. Слушать же лоцмана, что корабль пройдет, капитан не стал и т. д. [14, л. 93]. Оправдывая показания лоцмана, глава лоцманского цеха приплетал сюда действия уже упоминаемого керченского купца Франциско, с его поверенным Муратовым А., которые владели перегрузочным бизнесом. Муратов, имея паровой катер, прибывал на каждый иностранный корабль раньше лоцманов и там предлагал свои услуги [14, л. 95]. Шкиперы же платили лоцманам сверх положенных 8 руб. за провод судна только за то, что они давали гарантию беспроблемного прохода судна каналом, так как требуемые перегрузчиками суммы были более значительны [14, л. 97]. Так считал глава цеха, представлявший взятки лоцмана лишь в виде добровольной награды со стороны шкипера.

Понимая, что ситуацию нужно решать, градоначальник поручил заняться перегрузчиками чиновнику по особым поручениям [14, л. 97]. Его вывод был прост – лоцман нарушил устав [14, л. 102 об.]. По предписанию градоначальника от 29 декабря 1882 г. лоцман Велензи был уволен из цеха с отобранием патента, нагрудного знака и шнуровой книги. Несмотря на это, начальник цеха просил его вновь принять, так как знал его с лучшей стороны, уже 16 лет служившего лоцманом беспорочно и имевшего 2 медали «За усердие» [3, л. 106]. Подобные серебряные медали были пожалованы 11 ноября 1883 г. лоцманам Манераки П., Буринину К., Богданову Д. [3, л. 117].

Как видно из приведенных примеров, служба в лоцманском цехе была не только почетной, но и весьма выгодной благодаря не только официальным заработкам, но и еще большим нелегальным. Неудивительно, что стать членом цеха было сложно. Нам известно, что градоначальнику писал некий Феодов И. А. о том что он 3 года ждал вакансии в лоцманском цеху, но когда такая появилась, на это место взяли керченского мещанина Иоську Зака [14, л. 23]. Такое же письмо пришло и в МВД [14, л. 24]. Обнаружена также жалоба вдовы Радовой М. Я., что ее сына не аттестуют на лоцмана, а многие после него уже подавшие документы это звание получили [14, л. 25]. При этом ее покойный муж был лоцманом. После того как градоначальник взял это дело под свой контроль, сына вдовы испытали, знания он имел удовлетворительные, но не знал ни одного иностранного языка, а потому и не был допущен к работе [14, л. 35]. Нужно указать, что было много желающих вступить в цех, в том числе и из опытных моряков, как, например, Васильев Г. А. (июль 1882 г.) [14, л. 38]. Однако большинству из них отказали.

Вполне осознавая ненормальность сложившейся ситуации с проводкой лоцманами судов через Керченский пролив, капитан 2 ранга Прасолов (начальник лоцманов) в начале июля 1882 г. в своем рапорте градоначальнику признал, что устав Еникальского лоцманского цеха, утвержденный в 1861 г., требует изменения [15, л. 2 об.]. Кроме того, Прасолов представил разработанный проект нового устава, что и послужило началом длительного периода его разработки и утверждения.

Таким образом, из представленного материала можно сделать вывод о том, что практически на всем протяжении эксплуатации Керченского пролива с конца XVIII в. плоть до 1880-х гг., регулирование деятельности лоцманов находилось на достаточно низком уровне, не обеспечивая должной безопасности при прохождении пролива, а также подвергая шкиперов судов необоснованным и весьма существенным дополнительным расходам. Такое положение дел усложняло не только сам процесс торгового

судоходства, но и негативно отражалось на внешней торговле Российской империи, делая ее порты и внутренние морские и водные пределы менее привлекательными для иностранных судов. В начале 1880-х гг. данное положение дел становилось нетерпимым не только в Керчь-Еникольском градоначальстве, но и со стороны высшего руководства внешней торговлей, что привело к необходимости разработки и внедрения качественно новых правил регулирования деятельности лоцманских обществ.

Список литературы:

1. Бєлова О. І. Міжнародно-правові аспекти державної морської політики України та юридичні проблеми її реалізації : автореф дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н. : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / О. І. Бєлова. – Київ, 2008. – 16 с.

2. Бистрова А. Р. Керченська протока: проблеми не тільки екологічні, а й міжнародно-правові / А. Р. Бистрова // Зовнішня торгівля: право та економіка : наук. журн. – 2008. – № 1 (36). – С. 119-122.

3. Гайдабурс Т. М. Правовий статус та режим чорноморських проток : дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н. : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / Т. М. Гайдабурс. – К. – 220 с.

4. Иванов Г. В. Особенности правового регулирования лоцманской проводки судов как договора оказания возмездных услуг : автореф. дис. на соискание учён. степени к.ю.н. : спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / Г. В. Иванов. – М., 2006. – 34 с.

5. Ульяницкий В. А. Дарданеллы, Босфор и Черное море в XVIII веке / В. А. Ульяницкий. – М. : Типография А. Гатцула, 1883.

6. Юраш Н. Международное регулирование безопасности судоходства / Н. Юраш // 10 лет Главной государственной инспекции Украины по безопасности судоходства. – 2004. – С. 10-12.

7. Полное собрание законов Российской империи. С 1649 года. – СПб., 1830. – Т. XX. 1775-1780.– 1034 с.

8. Полное собрание законов Российской империи. С 1649 года. – СПб., 1830. – Т. XXIII. С 1789 по 6 ноября 1796 г. – 969 с.

9. Полное собрание законов Российской империи. С 1649 года. – Спб, 1830. – Т. XXVII. 1802-1803. – 1122 с.

10. Полное собрание законов Российской империи. С 1649 года. – СПб., 1830. – Т. XXXVII. 1820-1821. – 983 с.

11. Полное собрание законов Российской империи. – СПб., 1849. – Собрание второе. Т. XXIII. Отделение второе. 1848. – 161 с.

12. Полное собрание законов Российской империи. – Спб., 1863. – Собрание второе. Т. XXXVI. Отделение первое. 1861. – 1057 с.

13. Государственный Архив в Автономной Республике Крым (ГААРК), ф. 162, оп. 2, д. 917. Дело о противозаконных пропусках лоцманами Еникальского цеха через Еникальский канал иностранных судов. 3.07.1881 – 11.09.1881 г. 24 л.

14. Там же, ф. 162, оп. 2, д. 1010. Рапорты заведующего Еникальским лоцманским цехом о приходе и расходе денежных сумм, о приеме на работу и т. п. Список лоцманов. 11.11.1887 г. 158 л.

15. Там же, ф. 162, оп. 2, д. 1013. Об учреждении Керчь-Еникальского лоцманского цеха и об изменении его устава. 9.06.1882 – 13.09.1889 г. 245 л.

Змерзлий Б. В. Передумови до підготовки і ухвалення «тимчасових правил для суспільства Керч-Єнікальських лоцманів» 25 листопада 1888 р. / Б. В. Змерзлий // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 1. – С. 33-43.

У роботі розглядається комплекс теоретичних і практичних передумов, що призвели до необхідності прийняття 25 листопада 1888 р. «Тимчасових правил для Суспільства Керчь-Еникальских лоцманів». У статті розглянуті попередні нормативно-правові акти, що регулюють діяльність лоцманів у Керченській протоці. На основі використання архівних матеріалів вказано, що до початку 1880-х рр. діючі правила про лоцманів Керченської протоки перестали відповідати потребам торгового судноплавства, що в обставинах, що склалися, призводило до аварій і посадок на мілину суден.

Ключові слова: Керченська протока, лоцмани, нормативно-правове регулювання.

BACKGROUND OF THE PREPARATION AND ADOPTION OF A «TEMPORAL RULES FOR SOCIETY KERCH-YENIKALE PILOTS» 25 NOVEMBER 1888

Zmerzlyi B. V.
Taurida National University named after V. I. Vernadskyi, Simferopol

In the article the complex of theoretical and practical preconditions, which led to the necessity of adoption on 25 November 1888 «Provisional rules for Society of the Kerch-Yenikale pilots» was examined. In the article the previous normative-legal acts which regulate the activity of the pilots in the Kerch Strait were considered. Based on the use of archival materials specified, that to the beginning of the 1880s, the acting rules of the pilots of the Kerch Strait has ceased to match the needs of the merchant shipping, which in the current circumstances has led to the frequently accidents and ships grounding. In Kerch formed a semi-legal group, with participation of certain pilots of workshop, which engaged of overload the ships grounding or required the significant funds for the safe transfer of ships by the strait. This situation was complicated the merchant shipping and led to unreasonable costs of foreign ships skippers, considerably rising in price of goods which were brought by the sea.

Key words: Kerch Strait, pilots, normative-legal regulation.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 1. С. 44-57.

УДК 340.114(= 411.16)

ИСТОЧНИКИ ЕВРЕЙСКОГО ПРАВА

Кащенко С. Г., Кравчук О. А.

***Таврический национальный университет имени В. И. Вернадского,
г. Симферополь***

Статья посвящена формированию источников права в иудаизме – от его возникновения до настоящего времени. Показано, что они являются итогом длительного исторического развития. Определено также их значение для регулирования в современном еврейском праве.

Ключевые слова: Библия, Тора, Мишна, Талмуд, Устная традиция, Гемара, Галаха, Агада, Галахот, Гениза, Шулхан Арун, ашкенази, сафарды, фарисеи, саддукеи, ессеи, ортодоксы, консерваторы, реформисты, миньян.

Основным источником права в иудаизме является Библия [1]. В современном виде Библия представляет собой собрание разнообразных по форме и содержанию древних произведений, создававшихся на протяжении огромного исторического периода – с XIII века до н.э. по II век н.э. Библия состоит из двух частей: Ветхого Завета, сложившегося в дохристианскую эпоху на древнееврейском языке, и Нового Завета, написанного идеологами раннего христианства на древнегреческом языке.

Сохранилось две редакции Ветхого Завета: древнееврейская и древнегреческая. Они отличаются друг от друга временем создания, количеством содержащихся в них книг, а также объемом некоторых одноименных произведений.

Древнееврейский вариант систематизирован по трем отделам:

Первый именуется Законом (Торой) или Пятикнижием Моисея. В его состав входят книги: Бытие, Исход, Левит, Числа, Второзаконие. Традиционно считается, что они были инспирированы учением Моисея, как о том писал Иосиф Флавий [2, с. 5-6], в вводной главе к составленному в I веке н.э. сборнику «Иудейские древности». Ученые, тем не менее, сходятся на том, что Пятикнижие – это сборник произведений нескольких авторов, состоящий из ряда трудов, датируемых IX веком и впервые собранных вместе в VI веке до н.э. [3, с. 9].

Второй отдел – Пророки (Невиим) – содержит 21 книгу. К первым пророкам относятся Иисус Навин, Судьи, 1 и 2 книги Самуила и 1 и 2 книги царей. В синодальной Библии последние четыре книги именуются 1, 2, 3, 4 книги царств. В состав последних пророков входят Исаия, Иеремия, Иезекиил, Осия, Иоиль, Амос, Авдий, Иона, Михей, Наум, Аввакум, Софония, Аггей, Захария, Малахия [3, с. 9].

Третий отдел называется Агиографы, или Писания (Кетубим), и включает 13 книг. В цикл Писания включены Псалмы, Притчи Соломона, Иов, Песнь Песней, Руфь, Плач Иеремии, Экклезиаст, Эсфирь, Даниил, Ездра, Наемия, 1 и 2 книги Хроник [3, с. 9].

Из начальных букв трех отделов Ветхого Завета (Т– Тора («руководство и наставление»), Н – Невиим («пророки»), Х (вместо К) – Кетубим («писания»)) образовано название еврейской Библии – Танах [4, с. 112].

Первый сборник книг, признанный в качестве древнееврейской Библии, появился в I веке н.э. Он был исполнен в древнееврейском стиле – одними согласными. Позже появился греческий перевод, который стал известен под названием «Септуагинта» (от латинского septuaginta – семьдесят, так как в переводе участвовали 70 человек). Первоначальный текст до нас не дошел. Самые древние сохранившиеся ее рукописи относятся к IX веку н.э. Впервые они были напечатаны в латинском переводе около 1470 года. Греческий текст Сентуагинты впервые издан в Базеле в 1561 году. В русском переводе Сентуагинта появилась в 1787 году в качестве приложения к книге Иосифа Флавия «Иудейская война» в переводе М. Алексеева [3, с. 14].

Разбивка текста в Библии на главы была выполнена в XIII веке кардиналом Стефаном Лэнгтоном. В XVI веке парижский печатник Роберт Стефан поделил главы на стихи и пронумеровал их. Эта нумерация признается как христианством, так и иудаизмом [5, с. 322].

Состав Танаха считался талмудистами незыблемым и священным. Однако и после талмудистов текст Ветхого Завета исправлялся и редактировался. Около 900 года древнееврейский текст обрел новую форму благодаря иудейским богословам – масоретам (от древнегреческого «масора» – традиция, предание), и стал известен как Масоретская Библия. Лишь в конце IX века был окончательно канонизирован Ветхий Завет: его объем был определен в 1152207 знаков и уложен в 39 книгах со строго определённым числом стихов в каждой из них [3, с. 10].

Тора считается источником праведных знаний, а ее изучение приравнивается еврейским законом к самой высшей заповеди. Родителям вменяется в обязанность: «И внушай их (заповеди) детям твоим, и говори о них, сидя в доме твоем, и идя дорогою, и ложась и вставая» [6, 6:7].

Другое название Торы – Письменный закон. Еще одним важнейшим источником права являются комментарий к Торе, который первоначально имел устную форму, – был устным законом. Он объяснял, как именно выполнять предписания. Он был необходим, потому что одной Торы, даже с ее 613 заповедями, было недостаточно для регулирования всей еврейской жизни. Кроме того, Тора молчала по поводу многих важных проблем. Например, в самой Торе ничего не говорится о порядке проведения брачной церемонии. Тора лишь предусматривает, что люди вступают в брак: «Поэтому оставит человек отца своего и мать свою, прилепится к жене своей: и будут (два) одна плоть» [7, 2:24]. Но в Торе нигде не описана свадебная церемония. Только в устной традиции находят детали того, как должна проходить еврейская свадьба.

Устный закон позволил смягчить некоторые категоричные установления Торы, которые создавали большие трудности, если выполнять их буквально. Например, принцип «око за око» [8, 21:24]. Следует ли из него, что если кто-то нечаянно ослепил другого, его самого следует лишить глаза? Устный закон объясняет, что это следует трактовать как требование денежной компенсации: цена глаза должна быть оплачена.

Вопреки названию, Устный закон записан, кодифицирован в Мишне и Талмуде. Иудаизм считает, что большая часть устной традиции, зафиксированной в этих книгах,

восходит ко временам божьего откровения Моисею на горе Синай. Когда бог давал Моисею Тору, он одновременно сообщил ему все детали Устного закона. Но откуда тогда бесчисленные споры между мудрецами, отраженные в Талмуде и Мишне? Ортодоксы считают, что споры возникли или потому, что ученики забыли некоторые детали, переданные учителями, или потому, что в Устном законе отсутствуют проблемы, по которым велись эти споры. Консерваторы и реформисты тоже считают Устный закон так или иначе необходимым для понимания и применения Торы, но отвергают мнение, что большая часть Талмуда восходит ко времени Моисея. Они скорее склонны считать Устный Закон и Талмуд развивающейся системой, в которой поколения мудрецов рассуждают и спорят о том, как соединить Тору с жизнью [9, с. 119].

В 66 году н.э. началось еврейское восстание против Рима, вошедшее в историю как 1-я Иудейская война. В 70 году оно закончилось поражением: Иерусалим был взят. В 135 году римлянами было подавлено еще одно восстание евреев. Иерусалим был разрушен. Более миллиона евреев погибло в двух неудачных восстаниях. Поражение иудеев в войне повлекло за собой их массовую депортацию из Палестины и расширение географической зоны их расселения.

Важным общественно-религиозным фактором диаспоры была синагога, ставшая не только молельным домом, но и местом проведения народных собраний, на которых решались политические и гражданско-правовые вопросы. В эти годы жреческое руководство общинами переходит к законоучителям Торы и Устной традиции. Во влиятельной вавилонской общине наиболее авторитетных толкователей Письменного и Устного закона называли раввинами (от ивритского «рав» – великий).

В конце II-начале III века н.э. самый авторитетным раввином Палестины Йегудой Ганаси на основе многочисленных комментариев законоучителей к Торе был составлен сборник правовых норм, получивший название Мишна.

В течение веков ведущие законоучители противились фиксации устного права, понимая, что его устная передача заставляет учеников сохранять тесную связь с учителем: они считали учителей, а не книги, самыми лучшими носителями еврейской традиции. Но забытой, если не будет записана. Важно отметить, что сам раб и и его единомышленники не были создателями Мишны. Это был свод законов, данных евреям за многие сотни лет до того, как они были записаны.

В Мишне еврейское право кодифицировано систематически, в отличие от Торы. Например, если нужно было найти в Торе установления насчет субботы, приходилось искать все разбросанные в книгах Исход, Левит и Числа упоминания о ней. По сути, для выяснения всего, что написано в Торе по тому или иному вопросу, требовалось читать все подряд или знать все наизусть. Раби Йегуда построил структуру Мишны по темам. Все установления о субботе собраны в один трактат, названный Шабат (суббота).

Мишна состоит из 6 разделов [9, с. 120; 10]:

1. Раздел Зраим («Семена») посвящен сельско-хозяйственным правилам древней страны – Израиля.

2. Раздел Моэд («Времена») посвящен святости времени, праздникам и особым дням.

3. Раздел Нашим («Женщины») посвящен установлениям о браке (Кидушин) и разводе (Гитин), а также имущественным отношениям, возникающим в результате заключения брака и развода.

4. Раздел Незикин («Ущербы») содержит 10 трактатов, суммирующих еврейское гражданское и уголовное право.

5. Раздел Кадашим («Святыни») содержит правила жертвоприношений и порядка службы в Храме.

6. Раздел Тагарот («Чистота») посвящен установлениям о ритуальной чистоте и нечистоте.

Каждый раздел посвящен отдельному кругу тем. Разделы, в свою очередь, включают в себя 63 трактата разного объема – масехтот (ед. масехет), каждый из которых посвящен определенным темам. Трактаты делятся на главы – праким (ед. перек), а главы – на параграфы – мищнайот (ед. мишина) [11].

Мишна раби Йегуды Ганаси разнообразна по составу и включает различные концепции. Ее преимущества состоят в следующем [9, с. 122]:

– совмещает взгляды представителей различных школ;

– написана лаконичным и ясным языком.

Только один из 63 трактатов Мишны не содержит никаких предписаний нормативного характера. Он называется Авот («Поучения отцов»). В нем зафиксированы наиболее известные изречения и высказывания мудрецов нравственного характера.

Мудрецы, чьи комментарии записаны в Мишне, известны как танаим (арам. «учитель»), а мудрецы, цитируемые в Гемаре – как амораим («толкователи», «интерпретаторы»). Считается, что танаим жили ранее амораим и, таким образом, стоят ближе к Моисею и откровению на Синае. Поэтому их учение считается более авторитетным, чем мнение амораим. По той же причине еврейская традиция обычно считает мнения амораим более авторитетными, чем современных раввинов [10].

Кроме Мишны, к произведениям той эпохи принадлежат [12, введение]:

1) Сифра или Торат Коганим – устав о священниках, комментарий к книге Левит. Приписывается раби Йегуде Илаи (II век);

2) Сифри – аналогичный комментарий к книгам Числа и Второзаконие. Приписывается раби Симону (II век);

3) Мехилта – комментарий к Исходу;

4) Тосефта – дополнение к Мишне. Тосефта – не самостоятельное произведение: в ней суждения, приведенные в Мишне, разъясняются, дополняются и уточняются. Им противопоставляются мнения других мудрецов. В литературе существует мнение, что редактором Тосефты является один из учеников раби Йегуды Ганаси [10].

В течение веков после составления Мишны ее тщательно изучали многие поколения евреев. В конце концов мудрецы записали свои споры и комментарий к законам Мишны в своде книг. Он стал называться Талмуд Йерушалми, буквально «Иерусалимский Талмуд».

Более века спустя ведущие вавилонские авторитеты иудаизма составили другой свод комментариев к Мишне. Вавилонский свод более обширен, чем Иерусалимский, поэтому Вавилонский Талмуд (Талмуд Бавли) стал самым авторитетным сборником Устного закона иудаизма.

Среди религиозных евреев знатоки Талмуда пользуются таким же уважением и почетом, как в светском обществе – нобелевские лауреаты. Однако круг изучающих Талмуд не ограничивается интеллектуальной элитой. Раби Й. Телушкин [9, с. 123] приводит такой пример: «На старой книге, спасенной от нацистов и находящейся сейчас в библиотеке Нью-Йорка, стоит штамп «Общество дровосеков для изучения Мишны в Бердичиве». Люди, занятые рубкой дров, грубой и тяжелой работой, регулярно собирались, чтобы изучать еврейское право. Это еще одно свидетельство о сохраняющемся в еврейском обществе стремлении знать Устный Закон и жить в соответствии с ним».

Талмуд – самый всеобъемлющий источник иудейского права. Талмуд построен по канонам юридических трактатов, однако это не сугубо юридическая книга – Талмуд рассматривает все, с чем имеет дело.

Комментарии в нем оформлены одинаково. Сначала цитируется предписание Мишны, затем за четырьмя или пятью фразами из Мишны, в которых отражена суть предписания, следует страница (а то и двадцать страниц) собственно комментариев – скрупулезного анализа на иврите и на арамейском языке. Комментарии правового характера (по-еврейски – Галаха) нередко перерастают в притчи, стихотворения, молитвы, исторические ссылки, научные рассуждения или шутки. Все это называется Гемара. Мишна и Гемара – составляют Талмуд.

Вот классический пример [13]. В начале приводится предписание из Мишны: «Два человека держатся за талит – ритуальное покрывало (и предстают перед судьей). Один говорит: «Я его нашел» и другой говорит: «Я его нашел». Если первый скажет: «Он весь мой», и другой скажет: «Он весь мой», то первый должен поклясться, что ему принадлежит не меньше половины, и другой должен поклясться, что ему тоже принадлежит не меньше половины, и они его разделят» (это означает, что каждый получает половину стоимости талита). «Если первый скажет: «Он весь мой», в другой скажет: Он наполовину мой» (потому что считает, что они нашли его одновременно), то первый должен поклясться, что ему принадлежит не менее трех четвертей, а тот, кто говорит, что он «наполовину мой», должен поклясться, что ему принадлежит не менее четверти, и первый получает три четверти, а второй одну четверть».

Затем приводится комментарий по поводу этого положения Мишны из Гемары, очень пространный и прямо или косвенно касающийся многих правовых нюансов. Во-первых, поскольку каждая сторона заявляет, что она нашла талит, а не купила его, то, как быть с человеком, которому он действительно принадлежит, – не возвратить ли талит ему? Поэтому надо признать, что талит либо потерян, либо усилия найти его владельца оказались тщетными. Приводятся положения, касающиеся возвращения потерянных предметов их владельцам, основанные на библейском законе [6, 22:1-3].

Далее говорится о том, что Мишна не случайно изображает обе стороны, пришедшие в суд, именно держащими талит. Еврейское право стоит на принципе, что «владение – девять десятых закона». Тем, что обе стороны держат вещь, подчеркивается, что каждый имеет на нее ощутимое право. Если бы держала талит только одна сторона, из этого следовало бы, что талит принадлежит ей до тех пор, пока другая сторона не докажет, что первая сторона взяла его у нее.

Затем объясняется смысл клятв. Цель клятвы – навести страх на лжеца, отвратить его от насилия над своей совестью. Без клятвы человек более склонен лгать, считая, что вреда от этого не будет, поскольку он не лишил действительного собственника того, что стоило денег, но только нашел талит. В еврейском праве лжесвидетельство – особо серьезный грех, запрещенный девятой из десяти заповедей [8, 20:16].

Появляется вопрос, почему мудрецы требуют такую странную клятву? Если каждый из спорщиков клянется «это все мое», то почему они не говорят именно о талите? Какой смысл в словах «клянусь, что мне принадлежит не менее половины»? Здесь есть моральная подоплека. Если бы каждый поклялся, что ему принадлежит весь талит, то это была бы ложная клятва, навязанная судом. Каждый клялся бы в том, что талит принадлежит именно ему. Когда каждая сторона дает клятву в том, что владеет только половиной талита, это дискредитировало бы предыдущее заявление о том, что принадлежит ей весь талит. Вот почему каждая сторона говорит: «Я владею не менее чем половиной». Это единственный возможный вариант правдивой клятвы, так как вероятно, что они нашли талит одновременно.

Что касается ситуации, когда одна сторона клянется во владении целой вещью, а другая – только половиной, то почему одному дается три четверти стоимости одежды, а другому – одна четверть? Талмуд считает, что тот, кто претендует только на половину, признает, что вторая половина принадлежит другой стороне, поэтому суд решает судьбу только оставшейся половины. Эта половина делится судом на две части, поэтому одна сторона получает три четверти, а другая – одну четверть [14].

На первый взгляд, Талмуд кажется развернутым комментарием Мишны: значительная часть Талмуда действительно посвящена анализу и истолкованию смысла установлений Мишны. Однако по духу Талмуд – ее продолжение, поскольку подводит теоретическую базу под формулировки законодательного кодекса. Более того, Мишна предписывает нормы поведения частным лицам и еврейскому обществу в целом, а Талмуд разрабатывает теорию права, сопоставляя и анализируя концепции различных школ.

Адин Штейнзальц [11] пишет, что талмудический анализ исходит из текста соответствующего параграфа Мишны, следуя ряду установленных процедур:

1) определение библейского источника законоположения;

2) установление авторства (как правило, в тексте Мишны не указано, кто был автором закона или формулировки);

3) сопоставление с другими источниками того периода – как включенными в Мишну, так и не включенными, – и выяснение разночтений.

В разночтениях Талмуда находятся комментарии двух типов – Галаха (правовые предписания) и Агада (этические рассуждения и фольклор).

Агада – обозначение всех рассуждений неправового характера Талмуда, включающих такие разные предметы, как медицинские советы, исторические сведения, моральные поучения и предания.

В современной еврейской жизни слово Галаха означает любую правовую проблему. Это слово также употребляется для обозначения правовой части Талмуда или любого другого правового текста. Агада в современном иврите относится к любому фольклорному произведению.

Письменную Тору можно толковать, по крайней мере, двумя способами [10]:

1) раскрывая значение слов и выражений в тексте, т.е. комментировать;

2) проникая в глубинный смысл стихов Торы, постигая ее истинный дух и на этой основе устанавливать законы религиозной и светской жизни. Этот способ носит название мидраш (интерпретация).

Мидраш разделяется на два типа: мидраш Агада включает нравственные установления библейского текста, мидраш Галаха – правовые.

О способах толкования Торы в литературе советского периода бытовало такое мнение: «Законоучители внушали, что «закон Моисеев» не может быть отменен, но его можно толковать. Они применяли 32 способа толкования Торы. Наиболее известными были 4 способа, обозначавшиеся 4 буквами ПРДС (рай): П – пешат (простое понимание буквального смысла Торы), Р – ремез (раскрытие намеков, заключающихся будто бы в буквах текста), Д – деруш (сопоставление библейских пророчеств с современными событиями) и С – сод (мистические манипуляции с текстом). Законоучители меняли местами буквы в словах Торы, отнимали букву у одного слова и прибавляли ее к другому соседнему слову, из отнятых букв образовывали новое слово, изменяли самое расположение слов, наконец, заведомо неправильно читали текст. Законы выводились буквально из буквы, из грамматической частицы, из какого-нибудь местоимения. Вся эта казуистика и словесная эквилибристика получила название «талмудизм» [15, с. 86].

К источникам иудейского права можно отнести и произведения раввинской литературы. К раввинской литературе относятся все произведения, составленные после окончания Талмуда [12, введение].

В XII веке Рамбам (1153-1204) составил первый полный систематизированный свод еврейского права («Мишнэ-Тора»). Он составил книгу, которая служит для евреев руководством по поведению в любых ситуациях. Его свод избавил от необходимости тратить массу времени на поиски нужного места в Талмуде. Однако многие евреи неодобрительно отнеслись к этому, поскольку они боялись, что люди будут целиком полагаться на кодекс и не станут изучать Талмуд. Несмотря на подобную оппозицию, кодекс «Мишнэ-Тора» стал базовым руководством по вопросам права. Позже он послужил моделью для «Шулхан арух», правового сборника XVI века, до сих пор авторитетного среди ортодоксальных евреев.

Рамбам написал свой кодекс в форме развернутого комментария к Торе. «Сочинение» (так Рамбам назвал свой кодекс) включает 14 томов. Каждый том разбит на части – галахот (всего в сочинении – 83 галахот), части – на главы (1000 глав). Главы, посвященные конкретным темам законодательства, в свою очередь подразделяются на разделы. Всего в сочинении около 15 тысяч таких разделов [16].

В своем сочинении Рамбам собирает все дискуссии по поводу того или иного закона еврейского законодательства: как те, что не актуальны в период изгнания, так и те, что прямо касаются нынешнего состояния народа. Такой подход коренным образом отличает исследования Рамбама в области законодательства от большинства его предшественников и современников, которые в своих трудах опускали и опускают неактуальные заповеди в комментарии к ним [16].

Профессор Ицхак Тверский [17] исследовал все свидетельства о «Мишнэ-Тора» самого автора – как высказанные невзначай, так и специально выделенные в различ-

ных источниках, и пришел к выводу, что Рамбам перечислил ряд мотивов, побудивших написать его эту книгу:

1) внешне-исторические мотивы, связанные с конкретными условиями времени;

2) мотивы, вызванные различными нуждами в области правовых отношений;

3) мотивы интеллектуально-духовного плана, вызванные нуждами в образовании и интеллектуальными задачами.

Хотя сегодня раввины, особенно ортодоксальные, обычно опираются в своих правовых суждениях на «Шулхан арух», они по спорным вопросам неизменно консультируются с мнением Рамбама. Ведь и сам «Шулхан Арух» в основном следует книге «Мишнэ-Тора».

После смерти Раши (1040-1105) прошло почти девятьсот лет, но еврей, изучающие Тору и Талмуд, неизменно пользуются его комментариями. Из сотен переизданий Талмуда, начиная с XVI века, практически ни одно не обходилось без комментариев сделанных этим французским евреем. Раби Телушкин Й. [9, с. 143] считает, что если бы Раши не написал свои комментарии, Талмуд мог бы оказаться давно забытым.

Комментарии Раши к Торе имеют столь важное значение, что для евреев стало обязательным читать еженедельно раздел Торы вместе с его комментарием [18]. Знание Торы с комментариями Раши было повсеместной нормой еврейской образованности на протяжении многих поколений. За девять веков к самим комментариям Раши написано более сотни других комментариев.

Комментарии Раши к Талмуду удовлетворили гораздо большую потребность, чем комментарий к Торе. Язык Торы очень прост. Талмуд с его сочетанием арамейских, еврейских и иногда греческих терминов понимать гораздо сложнее. По сей день изучающим Талмуд советуют прочесть его комментарии Раши.

В каждом печатном издании Талмуда наряду с комментариями Раши даются и другие комментарии, именуемые Тосафот. Это плод двухвекового труда, в котором главное участие приняли пятеро потомков Раши – два зятя и три внука. Один из внуков, Рабейну Там, возглавлял еврейскую общину Франции. Тосафот создан в XII-XIV веках в странах Западной Европы [9, с. 147].

Важное источниковое значение в иудейском праве имеет правовой сборник «Шулхан арух» («Накрытый стол»), составленный сефардским раввином Йосефом Каро (1486-1575) в середине XVI века. Сейчас, когда раввины должны принять решение по какой-либо проблеме еврейского права, первой книгой, которую они возьмут, будет «Шулхан арух». Причина такого всеобщего признания в том, что здесь содержатся обычаи и установления как сефардов, так и ашкеназов (тогда как более ранняя книга «Мишнэ-Тора» содержит правовые нормы только сефардов, во многом отличные от практики европейских евреев). Это следствие счастливой случайности: когда раби Каро Й. составлял свой сборник, такой же труд планировал польский раввин раби Моше Исерлес (1525-1572). Раби Исерлес М. поначалу огорчился, узнав о работе раби Й. Каро, так как знал, что тот более крупный знаток права, но скоро понял, что ни раби Й. Каро, ни он по отдельности не сумеют удовлетворить потребности всей еврейской общины. И «Шулхан арух» был выпущен как сборник, где сперва идут установления раби Каро Й., а затем, курсивом, – дополнения и разъяснения раби Исерлеса М.

«Шулхан арух» состоит из четырех томов [9, с.163]:

1. «Орах хаим»: законы, молитвы и праздники;

2. «Йофэ деа»: различные нормы, включая касающиеся благотворительности, изучения Торы, кулинарии;

3. «Эвен гаэзер»: законы брака и развода;

4. «Хошен мишпат»: еврейское гражданское право.

По сей день достойным звания раввина считаются лишь те, кто сдал экзамены по «Шулхан аруху» (в особенности по разделам, относящимся к кашруту, законам о пище).

Раби Телушкин Й. [9, с. 163] считает, что при этом требуется нечто большее, чем просто знание установлений «Щулхан аруха». В доказательство этого он приводит притчу о студенте, который пришел на экзамен к известному раввину. Тот сразу предложил назвать пять томов «Шулхан аруха»». Студент решил, что учитель оговорился, и назвал четыре тома, но тот вновь попросил назвать пятый. «Но ведь пятого тома нет?» – удивился студент. «Нет, есть!» – ответил раввин. – Здравый смысл – вот пятый том, и если у тебя его нет, все установления не будут иметь значения, даже если ты выучишь все четыре тома наизусть».

Термин ришоним («первые») относится ко всем еврейским ученым, жившим до раби Йосефа Каро, автора кодекса еврейского права XVI в «Шулхан арух». Труды ришоним обычно считаются более авторитетными, чем работы ученых периода после «Шулхан арух», известных как ахроним («позднейшие»). Среди наиболее выдающихся ришоним Раши, рабейну Там, авторы Тосафот, Рамбам [9, с. 147].

Мало кто из евреев помнит, что одна из заповедей Торы велит каждому еврею хоть раз в жизни переписать свиток Торы. Сегодня практически никто не выполняет эту заповедь буквально, но многие нанимают для этого специального писца. Имеется много сложных правил, регулирующих точную величину букв, текст должен быть написан на пергаменте из кожи ритуально чистого животного (обычно коровы), пером птицы, черными чернилами, прямыми линиями. Писцы должны погружаться в воды миквэ (ритуальный бассейн) перед каждым написанием имени Бога. Обычно опытный писец выполняет такую работу за год.

В еврейской традиции священные книги (свитки Торы, молитвенники, Талмуд) почитаются столь высоко, что их нельзя выбрасывать. Когда ими уже нельзя пользоваться по ветхости, эти книги хоронят в земле. Но можно поступить и иначе, как было сделано в средневековой синагоге «Эрза» в Каире. Для хранения священных книги были устроены большие антресоли, названные гениза («хранилище»). Со временем египетские евреи, зная, что содержимое хранилища останется неприкосновенным, стали складывать туда и другие важные документы. Каирская гениза постепенно наполнялась личными письмами, деловой корреспонденцией, документами и разнообразными религиозными текстами. В течение веков никто к ним не прикасался. У каирских евреев было поверье, что того, кто тронет священные бумаги, постигнет беда. Но не только это препятствовало изучению генизы. Ее помещение было практически недосягаемым, не имело окон и дверей. Попасть туда можно было только по приставной лестнице через отверстие у карниза синагоги. Гениза была раскрыта лишь в 1896 году. 250 тысяч документов генизы признаны одним из величайших сокровищ иудаики, в том числе и по вопросам права [9, с. 135].

Многие евреи полагают, что достаточно знать иврит, чтобы самостоятельно изучать Талмуд. Это неверно. Талмуд написан на иврите и арамейском и остается недоступным читателю, который знает только иврит. Вдобавок к необходимым лингвистическим знаниям нужно еще и понимать сокращения, характерные для текстов Талмуда. Редко когда мысль выражена здесь полным предложением; чаще несколько слов содержат целый аргумент. Страницы Талмуда печатаются без абзацев и без пунктуации. Читатель поэтому вынужден сам гадать, где начинается комментарий и где кончается. Но положительное следствие этого в необходимости читать текст более медленно и внимательно.

Адин Штейнзальц, родившийся в Израиле, посвятил жизнь тому, чтобы сделать Талмуд доступным для всех евреев. Он уже опубликовал свой комментарий к большей части Талмуда и надеется завершить его в ближайшие 20 лет [19, с. 149]. В изданный им Талмуд введена пунктуация текста. В комментарии он сначала переводит слово за словом на современный иврит, затем подводит итог комментария. Он делает комментарии на полях страниц, объясняя греческие и латинские слова, в числе прочих использованные в Талмуде, приводит установления еврейского закона, основанные на талмудических спорах, и короткие биографии цитируемых раввинов.

Отношение среди евреев к источникам иудейского права в значительной степени зависит от того, к какому направлению в иудаизме они принадлежат. Раскол иудаизма на различные течения – не недавнее явление: различающиеся общественно-религиозные группы в нем существовали уже в период Второго Храма. В восьмой главе второй книги «Иудейская война» Иосиф Флавий [20, с. 150] сообщает, что среди иудеев существовали три идейные течения: фарисеи, саддукеи и ессеи.

Фарисеи считаются духовными предками всех современных евреев. Другие секты, существовали вместе с ними исчезли вскоре после разрушения Второго Храма. После этого фарисеи стали называться именно так, и их религиозная практика стала общееврейской нормой. Взгляды фарисеев на иудаизм определялись их верой в Устный Закон. Они были убеждены, что когда бог дал Моисею Тору, он также сообщил ему устную традицию, точно разъясняющую, как следует выполнять законы. Например, когда Тора требует брать «око за око», фарисеи считали, что Бог никогда не мог требовать физического возмездия. Скорее человек, ослепивший другого, должен заплатить жертве цену потерянного глаза. Фарисеи полагали, что Устный Закон позволяет вносить необходимые толкования в еврейское право и трактовать его в непредвиденных обстоятельствах.

Иосиф Флавий об этой секте пишет так: «…фарисеи слывут точнейшими толкователями закона… Они ставят все в зависимость от бога и судьбы и учат, что хотя человеку предоставлена свобода выбора между честными и бесчестными поступками, но что и в этом участвует предопределение судьбы. Души, по их мнению, все бессмертны; но только души добрых переселяются после их смерти в другие тела, а души злых обречены на вечные муки… Фарисеи сильно преданы друг другу и, действуя соединенными силами, стремятся к общему благу» [20, с. 156]. Таким образом, фарисеи верили в загробную жизнь, в которой бог накажет дурных и вознаградит праведных.

Садуккеи принадлежали к зажиточным слоям, были представителями духовной аристократии. Хотя они также имели несколько устных традиций исполнения зако-

нов Торы, они отвергали Устный Закон. Например, они буквально интерпретировали принцип «око за око» и отвергали веру в загробную жизнь, поскольку в Торе о ней ничего не сказано. «Саддукеи – вторая секта – совершенно отрицают судьбу и утверждают, что бог не имеет никакого влияния на человеческие деяния, ни на злые, ни на добрые. Выбор между добром и злом предоставлен вполне свободной воле человека, и каждый по своему собственному усмотрению переходит на ту или другую сторону… Отношения же саддукеев между собой суровые и грубые; и даже со своими единомышленниками они общаются как с чужими» [20, с. 156]. Секта саддукеев исчезла после разрушения Второго Храма.

Более подробно, чем предыдущие две секты, Флавий характеризует секту ессеев: «Чувственных наслаждений они избегают как греха и почитают величайшей добродетелью умеренность и поборение страстей. Супружество они презирают, зато они принимают к себе чужих детей в нежном возрасте, когда они еще восприимчивы к учению, обходятся с ними, как со своими собственными, и внушают им свои нравы. Этим, впрочем, они отнюдь не хотят положить конец браку и продолжению рода человеческого, а желают только оградить себя от распутства женщин, полагая, что ни одна из них не сохраняет верности одному только мужу своему. Они презирают богатство, и достойна удивления у них общность имущества, ибо среди них нет ни одного, который был бы богаче другого. По существующему у них правилу, всякий, присоединяющийся к секте, должен уступить свое состояние общине … Они не имеют своего отдельного города, а живут везде большими общинами… Платье и обувь они меняют лишь тогда, когда прежнее или совершенно разорвалось, или от долгого ношения сделалось совершенно негодным к употреблению… Очень добросовестно и справедливо они совершают правосудие. Для судебного заседания требуется, по меньшей мере, сто членов. Приговор их неотменим. После бога они больше всего благоговеют перед именем законодателя: кто хулит его, тот наказывается смертью… Они именно твердо веруют, что, хотя тело тленно и материя невечна, душа все же всегда остается бессмертной… Они учат, что добродетельным назначена жизнь по ту сторону океана – в местности, где нет ни дождя, ни снега, ни зноя, а вечный, тихо приносящий с океана нежный и приятный зефир. Злым же, напротив, они отводят мрачную и холодную пещеру, полную беспрестанных мук… Существует еще и другая ветвь ессеев, которые в своем образе жизни, нравах и обычаях сходны с остальными, но отличаются своими взглядами на брак. Они полагают, что те, которые не вступают в супружество, упускают важную часть человеческого назначения – насаждение потомства» [20, с. 150-155].

Раби Йосиф Телушкин [9, с. 105] среди общественно-религиозных групп называет еще одну – так называемую секту Мертвого моря, о существовании которой стало известно лишь в 1947 году после обнаружения свитков в Кумранской пещере. Свитки дают основание предполагать, что это было радикальное ответвление ессеев.

В современном иудаизме существует три основных направления: ортодоксы, реформисты и консерваторы. Принципиальная разница между ними, порождающая все остальные расхождения, – в отношении к традиции.

Ортодоксы считают, что они должны во всем, даже в мелочах, следовать заповеданному отцами. Точнее, они убеждены, что в отношениях человека с богом и выпол-

нении его наказов мелочей вообще быть не может. Пускай мир изменился, но божья воля пребывает неизменной. Бог хочет, чтобы еврей жил именно так, а не иначе. Конечно, хорошо, когда человек все глубже осознает смысл заповедей. Однако он никогда не сможет сказать, что понял все до конца, потому что сам процесс понимания бесконечен. Как ни важно понимание, гораздо важнее жить по заповедям: именно в этом смысл жизни еврея.

Даже выполнение не вполне понятных на первый взгляд предписаний и соблюдение запретов, смысл которых трудно постичь, таинственно связано с духовным миром, воздействуют на него. Отказ же от, казалось бы, второстепенных элементов и деталей традиции прерывает эту взаимосвязь миров.

Реформисты относятся к традиции совершенно иначе, не считая, что вся она целиком проявление воли божьей. Они полагают, что многие элементы традиции сложились в результате исторического развития. Более того, реформисты утверждают, что сама еврейская традиция предполагает идею развития, что именно постоянное обновление, приспособление к новым условиям позволили еврейскому народу сохраниться в истории, а не сделаться чем-то вроде музейного экспоната. Следовательно, с точки зрения реформистов, внося в традицию изменения, они тем самым выполняют ее.

Реформисты полагают, что необходимо отделить важное от несущественного, божественное от человеческого. Самые крайние из них зашли в осуществлении этой идеи так далеко, что для божественного уже просто не осталось места. Иудаизм в их понимании превратился просто в национальную, историческую и этическую традицию, а бог – в некоторую условность, абстрактную идею. В США существует даже синагога атеистов во главе с атеистом-раввином.

Консерваторы занимают промежуточное положение между ортодоксами и реформистами. Консерваторами они являются, конечно, по отношению к реформистам: от них консерваторы в свое время откололись, сочтя предложенные реформы непозволительно радикальными. Консерваторы разделяют принципы реформистов, но на практике гораздо более осторожно относятся к любым нововведениям.

Реформистский иудаизм возник в XVIII веке, а консервативный в XIX столетии. И в Украине, и в Израиле консерваторов и реформистов мало. В США же они составляют подавляющее большинство.

Еврейское право основано на Торе и ее интерпретациях в Талмуде, и евреи, опираясь только на Тору и Талмуд, не всегда найдут ответ на многие вопросы, выдвигаемые современной жизнью. Например, можно ли управлять автомобилем в субботу? Когда был изобретен автомобиль и этот вопрос возник, ортодоксальные раввины единогласно запретили пользоваться им в субботу. Хотя в Торе ничего не говорится об автомобиле, пользование машиной предполагает включение мотора с помощью искры, что нарушает запрет Торы зажигать огонь в субботу [8, 35:3].

Источниковое значение по вопросам еврейского права имеют и справочные пособия, где содержатся подобные задаваемые раввинами вопросы и ответы на них. Они называются на иврите шеэлом утшувот («Вопросы и ответы»). Многие справки в них касаются серьезных проблем. Например, можно ли беременной женщине сделать аборт, если высока вероятность рождения ребенка-идиота с болезнью Дауна?

Проблемы, по которым содержатся предписания в справочной литературе, столь же разнообразны, как и жизнь:

– Может ли еврей владеть ценными бумагами компании, продающей некошерную пищу или занимающейся бизнесом в субботу или в другие религиозные праздники?

– Может ли еврейка, будучи замужем за бесплодным мужчиной, прибегнуть к искусственному оплодотворению или это будет нарушением запрета на прелюбодеяние?

Основная часть справочной литературы написана ортодоклальными раввинами, но из-за отсутствия централизованной власти в иудаизме, постановления одних раввинов могут опровергаться указаниями других.

Консервативные раввины США входят в Ассоциацию раввинов, имеющую постоянный комитет по еврейскому праву и стандартам для решения правовых проблем. В реформистском течении иудаизма справочная литература играет меньшую роль, в основном рекомендательную.

Еврейское право предпочитает совместную молитву индивидуальной. Законоучители считают, что вместе евреи будут молиться за благо всей общины, а индивидуально – лишь за личное благо, часто даже за счет другого.

В традиционном еврейском праве минимальное количество членов молитвенной общины – 10 совершеннолетних мужчин. Такая группа называется миньян. В 1973 году консерваторы разрешили приглашать в миньян и женщин [21]. Они считали исключение женщин из молитвенного кворума дискриминационным. Ортодоксы выступают против, считая, что этим нарушен еврейский закон. С их точки зрения, миньян может состоять только из людей, которым предписано участие в общественной молитве. Еврейское право всегда исключало женщин из общей молитвы из-за их ответственности за дом.

Когда решение консерваторов было обнародовано, традиционные общины его отвергли. Но сегодня большинство консервативных общин также признает право женщин на участие в миньяне.

Важнейшим видимым отличием между ортодоксальными и неортодоксальными синагогами выступает мехица («перегородка»), разделяющая в синагоге мужчин и женщин. Ортодоксальные синагоги отделяют во время службы мужчин от женщин, неортодоксальные – нет. Отдельный сектор для женщин – традиция древняя, существовавшая уже в начале новой эры в храме Иерусалима.

С точки зрения еврейского права решения консервативного иудаизма о зачислении женщин в миньян или допустимости приезда на автомобиле в синагогу по субботам, куда более радикальные новации, чем разрешение женщинам становиться раввинами. Однако решение Еврейской теологической семинарии, принятое в 1983 году и допустившее женщин к назначению в раввины, вызвало атаки не только со стороны ортодоксов, но и со стороны многих традиционалистов в самом консервативном течении. Но фактически это решение было неизбежным, поскольку реформисты начали назначать женщин раввинами уже в начале 1970-х. Женщины-раввины пока еще не назначаются главами больших общин, хотя их приглашают служить там в качестве помощников раввинов.

Современное еврейское право базируется на основании источников, формирование которых началось вскоре после возникновения иудаизма. Они являются итогом длительного исторического развития, которое продолжается и в наше время.

Список литературы:

1. Библия. – Москва, 1992. – 617 с.
2. Флавий Иосиф. Иудейские древности / Иосиф Флавий. – Т. I. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2000. – 249 с.
3. Беленький М. С. Мифология и философия Библии / М. С. Беленький. – Москва : Наука, 1977. – 441 с.
4. Баукер Д. Религии мира: Вероучения от древности до наших дней / Д. Баукер. – Москва : Слово, 2000. – 527 с.
5. Мизун Ю. В., Мизун Ю. Г. Тайны богов и религии / Ю. В. Мизун, Ю. Г. Мизун. – Москва : Вече, 1999. – 611 с.
6. Библия. Второзаконие.
7. Библия. Бытие.
8. Библия. Исход.
9. Телушкин Й. Еврейский мир / Й. Телушкин. – Москва : Лехаим, 1998. – 399 с.
10. Гуткина Н. Литература танаев. Мидраш, Мишна, Тосефта / Н. Гуткина // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : www.ort.spb.ru/nest/Qutkina4.htm.
11. Штейнзальц А. Беседы с раввином Адином Штейнзальцем. Талмуд / А. Штейнзальц // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : www.judaicaru.org./steinsalz/Talmud2.htm1.
12. Мировоззрение талмудистов : [свод религиозно-нравственных поучений в выдержках из главнейших книг раввинской письменности]. – Москва : Ладомир, 1994. – 549 с.
13. Талмуд. Раздел Незикин. Трактат Бава Мецна // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : www.jewish.gu/educatio/Talmud01.htm.
14. Дашевский З. Избранные темы из раздела Незикин / З. Дашевский // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : www.machanaim.org/ustntora/danez/nez1.htm.
15. Шахнович М. И. Реакционная сущность иудаизма / М. И. Шахнович. – Москва, 1960. – 321 с.
16. Эйлон М. Маймонид-кодификатор еврейского права / М. Эйлон ; [пер. М. Бартова] // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : www.sudaicaru.org/library/rambam5.htm1.
17. Тверский И. Книга Рамбама «Мишне – Тора» / И. Тверский ; [пер. М. Бартова] // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : www.sudaicaru.org/library/rambam5.htm1.
18. Тора с комментариями Раши // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : www.chassidus.ru/library/Torainline.
19. Вавилонский Талмуд. Антология Агады. – Москва, 2001. – Т. 1: [С комментариями раввина Адина Штейнзальца]. – 543 с.
20. Флавий Иосиф. Иудейская война / Иосиф Флавий. – Минск : Беларусь, 1991. – 253 с.
21. Прогрессивный иудаизм: традиции и современность // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : www.reform.org.il/Russian/about/fag.htm.

Кащенко С. Г., Кравчук О. О. Джерела єврейського права / С. Г. Кащенко, О. О. Кравчук // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 1. – С. 44-57.

Стаття присвячена формуванню джерел прав в іудаїзмі – від його виникнення до нашого часу. Показано, що вони є підсумком довгого історичного розвитку. Визначено також їх значення для сучасного єврейського права.

Ключові слова: Біблія, Тора, Мишна, Талмуд, Усна традиція, Гемара, Галаха, Агада, Галахот, Гениза, Шулхан Арун, ашкеназі, сафарди, фарисеї, саддукеї, ессеи, ортодокси, консерватори, реформісти, міньян.

THE SOURCES OF THE JEWISH LAW

Kashchenko S., Kravchuk O.
National University named after V. I. Vernadskyi, Simferopol

The article is devoted to the formation of the sources of law in Judaism – since its emergence until now. It is shown that they are a result of the long historical development. Their value is defined also in the modern Jewish law.

Key words: Bible, Torah, Myshna,Talmud, oral tradition, Gemara, Halacha, Haggadah, Halahot, Henyza, Shulchan Arun, ashkenazi, safardy pharisees, sadducees, essenes, orthodox, conservative, reformist, minyan.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 1. С. 58-64.

УДК 34:329(094)(477.75)

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРОГРАМИ ПАРТІЇ «МІЛЛІ-ФІРКА» У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ ПОГЛЯДІВ Ч. ЧЕЛЄБІЄВА

Пасечник О. С.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського,
м. Сімферополь

Стаття присвячена аналізу основних положень першої програми партії «Міллі-Фірка» у контексті реалізації політико-правових поглядів Челєбієва Ч. Автор дослідив наукову думку вчених стосовно основних положень та статуту партії «Міллі-Фірка». На підставі аналізу наукових публікацій автор дослідив історію, соціальну базу, економічний, культурно-освітній та ідеологічний блок першого варіанту програми партії «Міллі-Фірка». З огляду на основні положення програми партії, у контексті реалізації політико-правових поглядів Челєбієва Ч., автором визначені складові елементи принципу права вільного культурно-національного самовизначення кожного народу.

Ключові слова: політична партія, політико-правові погляди Челєбієва Ч., державотворення.

Постановка проблеми. Актуальність теми статті обумовлена сучасними тенденціями, що виникають у процесі реформування громадського суспільства та побудови правової держави, яка триває вже довгі роки і підтримується всім спектром політичних сил і соціальних прошарків. Головне місце у цьому процесі має займати пріоритет загальнолюдських цінностей у контексті забезпечення прав та свобод громадян нашої багатонаціональної держави. Осмислення та аналіз політико-правововової думки ідеологів кримськотатарського народу минулого, сприятиме досягненню реалізації прав та свобод громадян, і допоможе більш ефективно розвивати взаємини державного центру і республіканської автономії сьогодні.

Мета та завдання дослідження. Мета нашого дослідження полягає у вивченні політико-правових поглядів Челєбієва Ч., які відобразились в програмі партії «Міллі-Фірка», з точки зору правової ідеології кримськотатарського народу і визначення юридичної цінності основних її положень стосовно тенденцій тогочасної законотворчої діяльності.

Для досягнення зазначеної мети в процесі написання статті, автором вирішувались наступні завдання:

– розглянути погляди науковців щодо основних положень партії «Міллі-Фірка»;

– дослідити історію, соціальну базу, економічний, культурно-освітній та ідеологічний блок першого варіанту програми партії «Міллі-Фірка»;

– визначити складові елементи принципу права вільного культурно-національного самовизначення кожного народу.

Аналіз досліджень і публікацій. Серед представників історико-правової науки, які глибоко досліджували питання політико-правової думки кримськотатарського народу, слід відзначити таких вчених, як Бочагов А. К., Копиленко О. Л., Пащеня В. Н., Тимощук О. В., Таран П. Є. та інших.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найважливішим аспектом політико-правової діяльності Челєбієва Ч. була його активна робота по створенню партії «Міллі-Фірка» . В програмі партії «Міллі-Фірка» основні політико-правові погляди Челєбієва Ч. отримали політичне і юридичне оформлення.

Природним результатом цієї діяльності став важливий етап його самореорганізації у партійній діяльності, де він мав змогу показати себе політичним діячем, здатним створити сучасну для того часу національну політичну партію. Політичні партії є одним із найважливіших суб'єктів політичних відносин. Вони пройшли довготривалий шлях формування і еволюції, є продуктом суспільно-політичного і соціального розвитку кожної конкретної держави. Партії як інститут, діючий у масовому середовищі, сформувалися в Європі у другій половині XIX ст., в період становлення демократії західного, буржуазного типу. Термін «партія» латинського походження (від patis – частина, група) [1, с. 5].

Політичні партії – невід'ємний атрибут політичної системи демократичних країн. Ті із них, які отримали найбільшу кількість голосів виборців, стають правлячими і несуть повну відповідальність за політичний курс. Інші ж переходять до опозиції, намагаючись створити нову, більш привабливу для виборців програму.

Партійна система Криму після лютого 1917 р. характеризувалася трьома основними моментами:

1) законодавчо установленими умовами діяльності загальноросійських політичних партій;

2) кількістю і характером взаємовідношень діючих в Криму політичних партій;

3) фактичною роллю партій в сфері формування і діяльності виконавчих органів влади Тимчасового уряду.

Всі ці три компоненти були слабкими і нерозвинутими. Причиною слабкості політичних партій в Криму можна вважати одночасність політичних і економічних перетворень на півострові. Зміна типу політичного режиму від монархічного до республіканського, політична модернізація відкрили можливість створення і діяльності політичних партій. Разом з тим радикальні перетворення в економіці ускладнили цей процес. Соціальна структура виявилася розмитою, економічні інтереси – неоформлені. У зв'язку з цим протягом 1917 р. в Криму не тільки сформувалися два типи політики: публічної, електоральної з одного боку, і закритої національної – з другого, а і розпочалося гостре протистояння між ними.

Після Лютневої революції 1917 р. найбільш впливовою на розвиток національного руху, модернізацію економічного, соціального, культурного розвитку кримських татар, безперечно стала створена на початку липня 1917 р. політична партія «Міллі-Фірка» (в перекладі з арабської «Народна партія»). Протягом досліджуваного періоду вона виконувала функції загального ідеологічного центру кримськотатарського національного руху [2, с. 129].

Одним із засновників партії «Міллі-Фірки» став Челєбієв Ч., який разом із членами Мусвиконкому Айвазовим А., Аблаєвим Д., Озенбашли А., Сейдаметом Д., Хіль-

мі А. увійшов до складу її центрального комітету (загальний центр). Центральним друкованим органом цієї організації стала газета «Мілет», яку очолив Асан-Сабри Айвазов [3, с. 31].

Дослідження історії партії «Міллі-Фірка» дозволяє встановити наступне: ця політична організація сформувалася на основі нелегальних національних гуртків і організацій, діючих у значній частині Криму та на території Туреччини. Однією із перших була група «Ватан» («Батьківщина», з 1909 р.); у Стамбулі діяли «Кърым Талебе Джеміят» («Товариство кримськотатарської учнівської молоді»), потім «Джеміят Хайріє» («Благодійне товариство»).

Соціальну базу партії «Міллі-Фірка» складали представники всіх прошарків кримськотатарського населення, тому вона виражала і захищала національні інтереси всього народу. Тому ми заперечуємо точку зору Бочагова А., який вважав, що ця партія є партією кримськотатарської буржуазії [4, с. 43].

Відома також точка зору цього дослідника про те, що «основну групу цієї партії склали особи, які організувалися ще у Туреччині в особливий напівземляцькій, напівполітичний гурток «Джеміет-Хайріе» – інакше кажучи, благодійне товариство» [4, с. 43]. Однак її підтримує Пащеня В. М. у своїй роботі « Этнонациональное развитие в Крыму в первой половине XX века (1900-1945 гг.)», який також пов'язує утворення «Міллі-Фірка» з діяльністю гуртка «Джєміет-Хайриме» [3, с. 31].

Очолили це товариство Челєбієв Ч., Сейдамет Д., Одобаш та інші. На думку Бочагова А., керівники товариства «Джеміет-Хайріє» розглядали Лютневу революцію 1917 р. як можливість «працювати на користь Туреччини, і до Криму направляється група осіб, в тому числі Челєбієв Ч., Сейдамет Д. та інші. Вони і є засновниками партії «Міллі-Фірка» [4, с. 36].

Вивчення наукових публікацій з цього приводу дає нам можливість уточнити ці висновки, а з деякими і не погодитися.

По-перше, Челєбієв Ч. на початку червня 1917 р., після закінчення навчання у Стамбульському університеті, повертається до Криму, а у вересні цього ж року продовжує навчання у Петрограді. Таким чином, він за п'ять років до Лютневої революції живе, навчається і працює в Росії, а згодом переїздить до Криму.

По-друге, науково неспроможною і повністю заполітизованою є точка зору А. Бочагова про те, що група осіб у складі Челєбієва Ч., Сейдамета Д., Хаттатова С., Хільмі і інших, лютневу революцію використала як «...можливість працювати на користь Туреччини».

По-третє, необхідність створення національної партії на порядок денний поставили ті політичні умови, які склалися у Криму після лютневої революції 1917 р. Життя вимагало негайно визначитися з двох політичних проблем. Перша – чи потрібні зміни в організаційному устрою кримськотатарського національного руху, переважна більшість учасників якого прагнула хіба до автономії Криму у складі федеративної, демократичної Росії, і якщо так, то які? Друга – створення загального ідеологічного центру кримськотатарського національного руху – політичної партії, та визначення найближчих політичних цілей та гасел.

Адекватні, на їх думку, відповіді на ці та інші запитання чільні кримськотатарські діячі почали гарячково шукати чи не з першого дня революції.

У квітні 1917 р. життя поставило перед Челєбієвим Ч., як головою Мусвиконкому та муфтієм мусульман Таврійської губернії проблеми принципово іншого, ніж у попередній історичний період характеру. Для реалізації нових завдань національному руху кримських татар конче необхідно було розв'язати три принципові проблеми. Перша – зректися свого «вузьконаціонального» характеру. Друга – легалізація засадничих принципів кримськотатарського руху. Нарешті, третє завдання полягало в необхідності досягнення суспільного консенсусу щодо програмових вимог цього руху. Це, в свою чергу, означало не тільки необхідність урегулювання складних взаємовідносин між різними політичними і громадськими кримськотатарськими організаціями, але передовсім досягнення консенсусу з принципових питань між національними групами, які з давніх-давен проживали на території Криму.

Без національної політичної партії вирішити ці проблеми було неможливо. Саме тому Челєбієв Ч., одночасно з організацією Мусвиконкому, розпочинає створювати політичну партію. Організаційне оформлення ядра партії відбулося на 1-му мусульманському з'їзді 25 березня 1917 р., шляхом індивідуального членства частини делегатів на підставі усної заяви. Офіційними друкованими органами партії стали газети «Міллет» та «Голос татар». Челєбієв Ч. очолив підготовку програми і статуту партії, був організатором її керівних органів.

Перший варіант програми партії, оприлюднений на шпальтах газети «Міллет» окремою листівкою, проголошував суверенітет народу, рівність громадян перед законом, демократичні вибори до державних установ, політичні свободи, ліквідацію станових відмінностей, паспортів, недоторканість особи, житла та листування [5, с. 25-26].

В економічному блоці програми декларувалася соціалізація фабрик і заводів: «...У робітничому питанні татарська партія, – зазначалося в програмі, – цілком солідарна з вимогами соціал-демократів». Зазначимо, що прошарок робітників серед кримськотатарського населення був незначний, абсолютна більшість серед кримських татар складали селяни, із них майже половина були безземельні.

У зв'язку з цим у програмі передбачалося ліквідувати вакуфне землеволодіння: 87614 десятин землі перейшло у фактичне ведення партії і здавалося в оренду найбіднішому селянству. Отримані кошти йшли на утримання партії, національних збройних сил, культурно-освітні заходи.

«Вся земля належить общинам» (джэмаатам), проголошувала програма партії. Висувався принцип кожному землевласнику стільки землі, скільки він має «здатність її оброблювати» без застосування найманої праці. Казенні, удільні, кабінетські, а також поміщицькі землі, зазначалося у 22 параграфі програми, підлягають безплатному відчуженню [3, с. 31].

Відношення партії до національно-державного устрою Росії було визначено у преамбулі, де підкреслювалося: «Росія повинна бути демократичною федерацією національностей. Кожній проживаючій в Росії народності, незалежно від території проживання, повинно надати автономну групу, яка вирішує всі свої національні завдання повністю і самостійно. Територіальні області повинні мати винятково національний характер... У державі всі мови повинні бути рівними».

Перша програма партії «Міллі-Фірка» орієнтувала членів партії та кримськотатарське населення на консолідацію навколо національної ідеї, яка була сформульова-

на у формі гасел досягнення культурно-релігійної автономії у складі федеративної, демократичної Росії. У першому розділі програми існування кримськотатарської нації розглядається незалежно від форми державного утворення за прикладом Татарії [4, с. 36].

Підкреслювалося, що в рамках старого державного ладу, звичайно, про свободу кримськотатарського культурно-національного самовизначення і розвитку не могло бути й мови: для них не було міцних правових підстав.

Після прийняття Конституції Демократичної Кримської Республіки така юридична підстава з'явилася для утвердження національно-культурного самовизначення кримських татар.

Зважений курс на рівноправність мов і культур цілком відповідав поглядам Челєбієва Ч., зафіксованим у програмі партії «Міллі-Фірка» та юридично унормованим в Конституції Демократичної Кримської Республіки.

В період кримськотатарських державотворчих пошуків 1917 р. багато кримськотатарських лідерів відстоювали курс на форсовану татаризацію навчальних закладів, визнання на державному рівні загальновживаною лише татарської мови тощо. На відміну від них Челєбієв Ч. запропонував іншій курс, який, зокрема, послідовно проводив у життя Челєбієв Ч., перебуваючи на посаді голови Мусвиконкому. Суть його полягала у тому, щоб зберігаючи російську культуру в Криму, всіляко підтримувати паралельний розвиток кримськотатарської.

Позиція Челєбієва Ч. з мовних і культурних проблем висвітлена у його статтях і публічних виступах, опублікованих у газетах, отримала своє політичне оформлення у першому розділі програми.

Окремо обумовлювалися культурно-освітні заходи: створення національних шкіл на основі обов'язкового, загального і безплатного навчання, передбачалося ведення діловодства рідною мовою, формування збройних сил на добровільній основі. Вперше у мусульманському світі проголошувався принцип рівноправ'я жінок і активне залучення їх до громадського і політичного життя.

Другий розділ програми був присвячений проблемам класової структури суспільства. В зв'язку з цим партія «вимагає повної рівноправності і не визнає «класового поділу суспільства».

Ідеологічні принципи були викладені у програмній вимозі надати право виховання татарської нації у «національному дусі» виключно самій партії.

Перша програма партії «Міллі-Фірка» визначила її місце в політичному спектрі серед інших партій в Криму. Однозначно було заявлено про опозиційність до партії більшовиків, диктатури пролетаріату, соціалістичного перевороту. Партія визначила своїм стратегічним завданням – подальший розвиток демократичних перетворень в політичній, економічній, соціальній, культурній, національній сферах, розпочатий Лютневою революцією 1917 р. [4, с. 37].

Статут партії «Міллі-Фірка» («Партійна інструкція») визначав організаційну побудову у третьому параграфі. Керівництво партії здійснюється головою Загального центру (центрального комітету). Голова і члени Загального центру обираються на партійному з'їзді, який виносить політичні рішення, розглядає питання програми, статуту і фінансів. В роботі з'їзду мають право приймати участь члени Загального

центру загальних зборів, депутати парламенту від партії, двоє депутатів від повітів і волостей, представники партійної преси.

Загальні збори партії мають право ухвалювати рішення лише з питань, запропонованих загальним центром та його головою. Осередки партії у повітах очолюють представники Загального центру. Повітовий осередок «виконує всі розпорядження центру», збирає партійні внески і надсилає їх до Загального центру. Волосні осередки працюють «за вказівками» повітових.

Умови вступу до лав партії визначив параграф 16 статуту: «Кожний мусульманин Криму, який досяг 18 років, якщо він не притягувався до юридичної відповідальності й не порочний, звернувшись до місцевого партійного осередку або до інструктора, може вимагати прийняття його в партію...». Головний обов'язок членів партії – суворо дотримуватися лінії Загального центру. В іншому випадку, а також у випадку, якщо вони будуть «голосувати проти виставлених партією кандидатів», будуть помічені у надлишковому вживанні алкогольних напоїв, захоплені азартними іграми та в інших зловживаннях, із партії виключаються.

Ми поділяє точку зору Зарубіна О. про те, що статут партії «Міллі-Фірка» був документом винятково «централізованої, ісламізованої, практично військового типу організації», яка створила всі можливості для висування особи або групи осіб з диктаторськими повноваженнями. Статутом закріплялося безправ'я рядових членів партії. Статут партії докорінно відрізнявся від її програми, яка проголошувала загальнодемократичні цінності [6, с. 41].

В цілому ж перша програма та статут партії «Міллі-Фірка» лише позначили практичні кроки партії в організаційній та ідеологічній роботі.

Більшість програмних установок дублювали практичні заходи Тимчасового мусульманського комітету, направлені на об'єднання кримськотатарського народу, організацію місцевих комітетів і підготовку до Установчих зборів, реорганізацію духовного правління і управління вакуфами, докорінну реформу шкільної та виховної системи кримських татар [4, с. 38].

Висновок. Програма партії «Міллі-Фірка» ознаменувала прагнення Ч. Челєбієва побудувати нову правову конституційну державу. Якщо стара держава визнавала національну ідею лише як так звану «офіційну народність», то нова держава ґрунтувалася на засадах регульованої правом свободи. Принцип свободи передбачав право вільного культурно-національного самовизначення. Складовими елементами останнього для кожного народу, що досяг певного культурного рівня виступали: право самого широкого користування своєю мовою, право розвитку всіх своїх культурно-історичних особливостей, право на визначення наявності поруч з загальнодержавними власних завдань і інтересів.

Список літератури:

1. Зотова З. М. Политические партии России. Организация и деятельность / З. М. Зотова. – М. : Российский центр обучения избирательным технологиям, 2001. – 122 с.

2. Тимощук О., Таран П. Кримськотатарська політико-правова думка кінця XVIII – початку XX ст.: особливості генезису та автономістські процеси еволюції / О. Тимощук, П. Таран. – Харків : Видавець СПДФ Вапнярчук Н. М., 2004. – 176 с.

3. Пащеня В. Н. Этнонациональное развитие в Крыму в первой половине XX века (1900-1945 гг.) : монография / В. Н. Пащеня. – Симферополь, 2008. – 288 с.

4. Бочагов А. К. Милли-Фирка – национальная контреволюция в Крыму : очерк / А. К. Бочагов. – Симферополь, 1930. – 117 с.

5. Крымскотатарское национальное движение / [сост. М. Н. Губагло, С. М. Червонная]. – М., 1992. – Т. 2. Документы, материалы, хроника. – 339 с.

6. Зарубин А. Г. К истории Милли-Фирка (Нац. партии) / А. Г. Зарубин // Крымский музей. – 1994. – № 1. – С. 20-44.

Пасечник О. С. Основные положения программы партии «Милли-Фирка» в контексте реализации политико-правовых взглядов Ч. Челебиева / О. С. Пасечник // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 27 (66). № 1. – С. 58-64.

Статья посвящена анализу основных положений первой программы партии «Милли-Фирка» в контексте реализации политико-правовых взглядов Ч. Челебиева. Автор исследовал научную мысль ученых относительно основных положений и устава партии «Милли-Фирка». На основе анализа научных публикаций автор исследовал историю, социальную базу, экономический, культурно-образовательный и идеологический блок первого варианта программы партии «Милли-Фирка». Учитывая основные положения программы партии, в контексте реализации политико-правовых взглядов Ч. Челебиева, автором определены составные элементы принципа права свободного культурно-национального самоопределения каждого народа.

Ключевые слова: политическая партия, политико-правовые взгляды Ч. Челебиева, государство.

MAIN PROVISIONS OF THE PARTY'S PROGRAM «MILLI– FIRKA» IN THE CONTEXT OF THE POLITICAL AND LEGAL VIEWS CH. CHELEBIEVA

Pasechnyk O. S.
Taurida National University named after V. I. Vernadskyi, Simferopol

The article analyzes the major provisions of the first program of the party «Milli-Firka» in the context of the political and legal views of Ch. Chelyebiyeva. The author examined the scientific opinion of scientists on the main provisions and the charter of the party «Milli-Firka». Based on the analysis of scientific publications, the author explored the history, social base, economic, cultural, educational and ideological power of the first version of the program of the party «Milli-Firka». In view of the main program of the party, in the context of political and legal views of Ch. Chelyebiyev, the author determined the main elements of the principle of free cultural rights of national self-determination of each nation.

The actuality of the topic connected with the need to continue the country's strategic course for the formation of «civil society « and « the rule of law «, which is supported by the full range of political forces and social strata. Foremost in this process must be the priority of human values in the context of the rights and freedoms of our multinational state. Understanding the political and juristic opinions ideologues of the Crimean Tatars, contribute to the achievement of the rights and freedoms of citizens, and help to develop effective public relations center and republican autonomy today.

The purpose of this study is to analyze the complex of political and legal views of Ch. Chelyebiyev that reflected in the program of the party «Milli – Firka» in terms of legal ideology of the Crimean Tatars, and the definition of legal value on contemporary legislation. To achieve this goal in the process of writing, the author solved the following tasks:

– to consider the views of scientists on the main provisions of the party «Milli-Firka»;

– based on scientific publications to explore the history, social base, economic, cultural, educational and ideological power of the first version of the program of the party «Milli-Firka»;

– definition of the principle components of the right of free cultural and national self-determination of each nation.

Key words: political parties, political and legal views of Ch. Chelyebiyev, state.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 1. С. 65-68.

УДК 340.12

ПОНЯТИЕ И СУТЬ ПЕРЕХОДНОГО ПЕРИОДА ГОСУДАРСТВА

Разенькова В. С.

***Таврический национальный университет имени В. И. Вернадского,
г. Симферополь***

Статья посвящена рассмотрению понятия сущности государства в переходный период, его особенностей и характерных черт. Сравнивается состояние государства и общества в переходный период. На основе понятия «переходного периода государства» устанавливается динамика развития общества и развития государственной власти, а также их взаимодействие.

Ключевые слова: переходный период государства, преемственность, правовая система.

В связи с современными условиями развития общества и государства тема переходного периода государства является достаточно актуальной. Рассматривая переходные процессы в данный период, можно выделить особенности изменения правовой системы, структуры общества, систему государственной власти и другие элементы переходного периода, которые позволяют понять и выявить сущность государства в переходный период.

Целью работы является рассмотрение понятия сущности государства в переходный период, его особенностей и характерных черт, а также на основе понятия «переходного периода государства» установить динамику развития общества и развития государственной власти, а также их взаимодействие.

Переходная ситуация отличается нестабильностью процессов и событий, которые происходят. Значение этой научной проблемы значительно увеличивается в связи с объединением её с комплексом важных аспектов практической деятельности государственных органов в переходный период.

Над данной проблемой работали такие авторы, как: Рабинович П. М., Алексеев С. С., Мушкин А. Е., Халфин Р. О., Витченко А. М., Лесной В. М., Линц Х., Кудрявцев В. М. Научные труды отечественных авторов посвящены отдельным специальным вопросам переходности государства и права, среди них работы Кульчицкого В. С., Тация В. Я., Скакун О. Ф., Тация М. В., Шаповала В. М.

В первую очередь, нужно отметить, что важным элементом понятия переходного периода является его сущность. Мы рассматриваем переходное состояние государства в качестве широкого комплекса существенно не стабильных процессов. Необходимо выделить две основные формы перехода: революционная форма и эволюционная форма. Большинство правоведов считают, что в юридическом плане переходный период сопровождает смену общественно-политического строя конкретного государства [1, с. 235]. В основе переходных преобразований современных государств

лежит концепция модернизации (у некоторых авторов «модернизация и развитие») [2, с. 237]. Вместе с тем модернизация предусматривает прямой перенос, заимствованных структур, технологий и способа жизни западных сообществ. В большинстве случаев смена модели государства происходит только при употреблении термина «переходность». «Модернизация» рассматривается как «трансформация», или ломка, социальное преобразование, качественное и количественное изменение. Эти термины характеризуют отдельные стороны переходности как явления.

Другим элементом понятия сущности государства переходного периода является наследственность и строительство новых государственных институтов. Они рассматриваются как взаимосвязанные стороны процесса переходного развития. При этом ориентация на социальные ветви населения для полного изменения старой системы общественных отношений, не может быть достигнута в ходе переходного процесса. Большинство ученых вводят специальный термин «социальное отрицание». Оно рассматривается как гибель старого. Проведенный анализ позволил выделить следующие формы социального отрицания: революционные и эволюционные; легальные и законодательные; осуществляемые по инициативе и силами населения или силами переходной власти.

Вместе с тем, начиная со второй половины XX века в большинстве стран использовались мягкие формы социального отрицания в переходный период. Один из оптимальных вариантов эволюционного отрицания связаны с Китайским опытом преобразований. На протяжении длительного периода времени в Китае кардинально изменялись основы экономических отношений, осуществлялись экономические реформы при сохранении прошлого политического режима. Это позволило провести глубокие экономические преобразования в условиях государственной стабильности.

Ведущие западные ученые выделили основные закономерности в переходный период: какие государственные элементы и формы государственности более уязвимы, распадаются и разрушаются (Линц Х., Степан А., Мейверинг С., Шугард М. и другие). Данные исследований подтверждают более высокую устойчивость президентских республик в сравнении с парламентскими [3, с. 384].

Анализ ряда научных работ отечественных и зарубежных ученых позволяет определить социальную наследственность государственных институтов в процессе переходного периода. Социальная наследственность рассматривается как сохранение и использование элементов содержания и формы государства и правовой системы на разных исторических этапах его развития. Она охватывает некоторые элементы старой государственно-правовой системы. Так, например, сохраняется определенная часть структуры и персонального состава старого государственного аппарата. Долгое время могут сохраняться и прошлые формы деятельности государственных органов.

Вместе с тем существуют несоответствия и между точками зрения ученых в вопросе о функциях государства. Одни считают, что с переходом на новый этап развития государства происходит полная или частичная смена его функций. Другие считают данный процесс «отмирания функций старой системы». В качестве новых функций государства в переходный период большинство ученых называют функции, направленные на ликвидацию стихийных бедствий, масштабных катастроф и антиконституционных выступлений, создание новой правовой системы, интеграции общества.

Социальная наследственность охватывает также и организационные формы осуществления государственной власти. Их частичное сохранение обусловлено традициями, стереотипами сознания и прошлых стандартов поведения. Основой общества всегда выступают государство и право. Их существование с момента возникновения не допускает никаких перерывов в развитии при любых социальных конфликтах. Государственная власть и право являются существенными факторами переноса опыта предыдущего поколения в будущие модели государственности. В социальной преемственности существует своя логика распространения, которая является открытой для всего населения. Чем выше уровень наследственности, тем меньше возникает нюансов применения государственного или социального насилия, тем эволюционнее и длительнее будут происходить переходные процессы.

Вместе с изменением части институтов прошлой государственно-правовой системы идет процесс оформления новых органов, норм и процедур. Так, А.Е. Мушкин считает, что «процесс изменения происходит преимущественно в старых формах, но не исключен переход и в новых формах» [4, с. 84].

С учетом сложности переходного развития процесс поглощения «старого» «новым» не может рассматриваться только с одной стороны, ведь важно учитывать сложность объединения разнородных структур и институтов власти, многоукладность переходной государственности.

Большинство ученых в содержание государства включает – официальный курс, цели, функции, задачи государства и форму государственного режима. Форма государства рассматривается в качестве совокупности двух элементов – формы правления и государственного устройства. Одновременно анализ переходного режима связывается с состоянием принципа разделения власти в переходный период [5, с.176].

Автор статьи поддерживает точку зрения, что равновесие и стабильность в переходном государстве, успешное осуществление и результативность осуществляемых преобразований много в чем определяются балансом между законодательной, исполнительной и судебной властью, что исключает сосредоточение всей полноты власти одной из ветвей.

Для более полного рассмотрения указанной проблемы необходимо сравнить состояние переходного государства и общества. Общество в переходный период теряет качество целостности [6, с. 317-318]. В свою очередь, переходная власть имеет спорный характер, который обусловлен разнородным составом социальной базы переходного государства, которую составляют ветви населения, которые не поддерживают существующую власть. При отсутствии компромисса в переходном обществе возрастает проблема несоответствия государства обществу. И чем выше несоответствие, разрыв между социальными процессами с одной стороны, политическими институтами и экономическим развитием – с другой, тем чаще используются насильственные формы преобразовательной деятельности. Последние тянут за собой повышенный уровень самостоятельности и социальной автономности государственной власти. Важным условием социальных противоречий, которые препятствуют успешному продолжению перехода, является расширение удельного веса общесоциальных функций переходного государства и дальнейшая демократизация общественной жизни.

Проведенный анализ позволяет уточнить определение государства переходного периода. Это государство, в котором происходит смена общественно-политического строя с высокой степенью противоречий и преемственности государственно-правовых институтов, разным составом социальной базы, установлением незавершенных государственных форм. Переходный период сопровождается сменой конституционного строя, а основным путем переходных преобразований является эволюционная форма, которая осуществляется природным историческим путем и создает условия относительно мирного, постепенного перехода.

Список литературы:

1. Dube S. C. Modernization and Development: the search for Alternative Paradigm / S. C. Dube. – Tokyo, 1988. – P. 235.

2. Dube S. C. Modernization and Development: the search for Alternative Paradigm / S. C. Dube. – Tokyo, 1988. – P. 237.

3. История учений о государстве и праве : курс лекций. – Х. : Факт, 2001. – 384 с.

4. Мушкин А. Е. Диалектика права / А. Е. Мушкин // Вісник ЛДУ. – Серія: Право. – 1988. –№ 17. – С. 87.

5. Рабинович П. М. Основы общей теории права и государства : учебное пособие / П. М. Рабинович. – изд. 5-е, с изм. – К. : Атика, 2001. – 176 с.

6. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения / С. С. Алексеев. – М., 2001. – С. 317-318.

Разенькова В. С. Поняття і суть перехідного періоду держави / В. С. Разенькова // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 1. – С. 65-68

Стаття присвячена розгляду поняття сутності держави в перехідний період, його особливостей та характерних рис. Порівнюється стан держави і суспільства в перехідний період. На основі поняття «перехідного періоду держави» встановлюється динаміка розвитку суспільства і розвитку державної влади, а також їх взаємодію.

Ключові слова: перехідний період держави, спадкоємність,правова система.

THE CONCEPT AND ESSENCE OF TRANSITION STATE

Razenkova V. S.
Taurida National University named after V. I. Vernadskyi, Simforopol

Topic of the article is quite relevant today. Considering the transition state the author draws attention to the concept of transition, its nature, features and characteristics. Characterizing the number of processes is not stable, the author examines the development of society, the development of the state of their interaction in the period. The analysis of several works of Russian and foreign scientists to determine the social heredity of state institutions in the process of transition. Based on these studies, the author concludes that the transition is accompanied by a change of the constitutional system, and the main way of transient transformation is evolutionary form, which is done by natural, historical and creates conditions of relatively peaceful, gradual transition.

Key words: Transition state succession, continuity, the legal system.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 1. С. 69-74.

УДК 343.41

ИСТОРИКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ВЫБОРОВ ЗЕМСКИХ САМОУПРАВЛЕНИЙ ТАВРИЧЕСКОЙ ГУБЕРНИИ ВО II-Й ПОЛ. XIX В.

Федунов В. В.

Таврический национальный университет имени В. И. Вернадского
г. Симферополь, Украина

Губерния – основная административно-территориальная единица Российской империи 11-й пол. XIX века, в состав которой входили уезды, являющиеся местными административно-территориальными единицами. В Таврическую губернию входило 8 уездов: Бердянский, Днепровский, Джанкойский, Евпаторийский, Перекопский, Симферопольский, Феодосийский, Ялтинский.

Земствами в дореволюционной России назывались органы местного сельского самоуправления с преобладанием в нем дворянства [1, с. 229].

Правовой статус земских самоуправлений в Таврической губернии определялся на основании Положения от 1 января 1864 г. (далее Положение) о губернских и уездных земских учреждениях. Автор проследил результаты выборов, состав земских учреждений Таврической губернии, проанализировал Положение в части полномочий, компетенции, статуса и ответственности земств.

Ключевые слова: земство, земское собрание, земская управа, земские гласные, губерния, уезд, уездный предводитель дворянства, губерния, уезд.

Постановка проблемы. Актуальность статьи связана с организацией органов местного самоуправления на основании земской реформы 1864 г., которая обеспечила на местах быстрое развитие всех отраслей местного хозяйства. К решению вопросов местного хозяйства привлекался широкий круг жителей уезда; представители дворян, торгово-промышленной буржуазии и крестьян. Это делало местное управление более гибким и мобильным. Изучение опыта работы земских самоуправлений, использование всего полезного может дать правильное понимание смысла реформирования органов местных самоуправлений в Украине на основе глубокого изучения наследия предшественников.

Цели и задачи исследования. Целью исследования является анализ Положения от 1 января 1864 г. о земских учреждениях, выборы и состав земских самоуправлений в Таврической губернии. Для достижения поставленной цели автором решались следующие задачи:

– рассмотреть процесс становления земского самоуправления в Таврической губернии;

– обобщить результаты выборов в земские учреждения;

– проанализировать правовой механизм управления земствами.

Анализ последних исследований и публикаций. В настоящее время отсутствует комплексное историко-правовое исследование участия земских самоуправлений Таврической губернии в решении наиболее важных хозяйственных, социальных и культурных проблем своих территорий. Изучением деятельности Таврических земств занимались

историки права XX – начала XXI столетия: Ганкевич В. А., Задерейчук И. А., Маскина А. С., Редькина Е. А.. Особую ценность в изучении проблемы представляют журналы заседаний земств, опубликованные во второй половине Х1Х века.

В то же время отсутствуют обобщающие историко-правовые работы организации и результатов выборов земств, их бюджетов, источников финансирования хозяйственных отраслей, входящих в их компетенцию.

Изложение основного материала исследования. 1 января 1864 г. в Российской империи было издано Положение о губернских и уездных земских учреждениях, которое базировалось на следующих принципах: всесословного земского представительства, имущественного ценза, самостоятельности исключительно в пределах хозяйственной деятельности. Согласно указанному закону для решения хозяйственных вопросов в губерниях и уездах создаются губернские и уездные земские учреждения. Уездными земскими учреждениями являются уездное земское собрание и уездная земская управа (ст. 46). Земское собрание состоит из земских гласных, избираемых уездными землевладельцами, городскими гражданами и сельскими громадами. Собрания, под председательством уездного предводителя дворянства, заседали и принимали решения по управлению хозяйственных дел уезда. Срок полномочий земского собрания составлял три года. Исполнительным органом земского собрания являлась земская управа, избираемая собранием на три года, состоящая из председателя, двух заместителей и технического персонала. Избранный председатель управы утверждался на должности губернатором [2, с. 254-255].

В губернские земские собрания проводились выборы гласными уездных земских собраний на три года. Исполнительным органом являлась губернская земская управа, состоящая из председателя и шести членов, избираемых на три года членами губернского собрания [3, с. 275-276].

Выборы в земские самоуправления Таврической губернии состоялись во второй половине 1866 года, т.е. на год позже, чем в других губерниях Украины (Полтавской, Харьковской, Херсонской, Черниговской [17, с. 459].

Дворяне заняли господствующее положение в земских органах Таврической губернии. В то же время прошедшие в сентябре 1866 г. выборы уездных земств показали, что ни в одном уезде губернии дворяне не получили абсолютное большинство гласных [4, с. 43].

Тогда же в Симферопольском и Ялтинском уездах дворяне составляли более 50% гласных [4, с. 44].

В Симферопольское уездное земское собрание было избрано 24 гласных. В сентябре 1866 г. состоялось его первое заседание. Председателем избран уездный предводитель дворянства Аристид Федосьевич Ревелиоти [16, с. 3]. Крестьянское население было представлено в Симферопольском земстве лишь тремя гласными и одним представителем купечества. Таким образом, 20 гласных были избраны от дворянского сословия [16, с. 3].

В Ялтинское уездное земское собрание было избрано 19 гласных. Первое его заседание состоялось в сентябре 1866 г. [5, с. 71]. Дворянское сословие представляли – 10, купеческое – 6 и крестьянское – 3 гласных. Первым председателем Ялтинского земства был избран уездный предводитель дворянства В.С. Корсаков [5, с. 71].

10 сентября 1866 года было открыто первое заседание Бердянского уездного земского собрания [13, с. 668-669]. На нем присутствовало 13 гласных из 20 избранных.

Первым председателем стал бердянский уездный предводитель дворянства Ламси С. Х. Уездную земскую управу возглавил дворянин Конковский, впоследствии не утвержденный в должности губернатором Таврической губернии [14, с. 206].

В Мелитополе была создана временная комиссия для проведения выборов. 3 ноября 1866 года состоялись первое заседание Мелитопольского уездного земского собрания. Председателем уездной земской управы гласные собрания избрали Дика Я. Я. Членами управы стали менониты Корнис И. И., Сенджели А. Ф., Торбинов И. Д. В то же время в изданном в 1869 году карманном календаре Таврической губернии приводится несколько иной состав членов управы: менониты Корнис И. И., Мартинс Г. В. и государственный крестьянин Торбинов И. Д. [15, с. 38]. Большинство гласных в указанных земствах получили крестьяне [6, с. 39].

Феодосийское уездное земское собрание было избрано в 1868 году. Первое его заседание состоялось18 февраля 1869 г., Председателем земской управы гласные избрали дворянина Ивана Ставровича Грамматикова [6, с. 42].

В сентябре 1866 года было избрано 12 гласных в Перекопское уездное земское собрание. От курии землевладельцев было избрано 6 гласных дворянского сословия, от курии поселян – 6 гласных, из которых – 4 крестьяне и 2 – представители купечества. Председателем Перекопского уездного земского собрания был избран уездный предводитель дворянства Карашайский А. М. [18, с. 3].

Евпаторийское земское собрание было избрано в сентябре 1866 года. В его состав вошло 16 гласных. Председателем был избран уездный предводитель дворянства Арслан-бей-Тащи оглу [19, с. 2-3].

Таким образом, в сентябре 1866 года земские самоуправления были избраны и начали работу в 7 уездах Таврический губернии; Бердянском, Днепровском, Джанкойском, Евпаторийском, Мелитопольском, Симферопольском, Ялтинском.

15 октября 1866 года было торжественно открыто первое Таврическое губернское земское собрание, на которое прибыло 19 гласных из 25 избранных [9, с. 1-3]. Первое заседание открыл генерал-губернатор Таврической губернии – Григорий Васильевич Жуковский, который заявил: «Будем неуклонно идти по указанному пути в настоящей реформе. Земству передается самостоятельное и почти полное заведывание делами, относящимся к местным хозяйственным пользам и нуждам каждой губернии» [9, с. 5-6]. На третьем заседании 17 октября были проведены выборы в Таврическую губернскую земскую управу. Председателем управы был избран гласный Мелитопольского уезда коллежский секретарь Иваненко М. М. [9, с. 13].

Всего в 1866 году прошло восемь заседаний Таврического губернского земского собрания. В соответствии с полномочиями на заседаниях рассматривались следующие вопросы; о заселении Крыма, о строительстве дорог, о мерах по обводнению Таврической губернии, о сохранении и разведении лесов, о проведении сельскохозяйственных съездов и выделении средств на участие в сельскохозяйственной выставке в Одессе, о мерах охраны сельхозживотных от заразных болезней, о заведывании богоугодными заведениями, о распределении денег по управам и ряд других вопросов [9, с. 11-43].

Расходы Таврического губернского земства делились на обязательные и необязательные. К первым относились денежные средства, выделенные на строительство дорог, благотворительность, пенсии. Ко вторым – расходы на содержание земских учрежде-

ний, их собственность, различные пособия нуждающимся семьям, образование, борьбу с сельскохозяйственными вредителями [11, с. 49-50].

Изучение первых отчетов о расходах земских самоуправлений за первое десятилетие их деятельности дает основание говорить об отсутствии злоупотреблений со стороны должностных лиц органов земского самоуправления. Понятие нецелевого расходования земских финансов, злоупотреблений должностных лиц отсутствует в терминологии гласных земств при утверждении отчетов управ расходной части финансовых документов. В то же время в главе У Положения от 1 января 1864 г. устанавливался порядок привлечения к ответственности председателей и членов губернский и уездных управ в случае служебных нарушений (стст.114-120) [7, с. 273].

Среди земских деятелей Таврической губернии было немало ярких, неординарных личностей, среди которых выделялся Владимир Карлович Винберг. В 1866 году был избран гласным Ялтинского уездного земского собрания. С 1872 по 1881 годы занимал должность председателя Таврической губернской управы, образовал фонд в 150 тыс. руб. для выдачи ссуд безземельным и малоземельным крестьянам на покупку земли Он отличался прогрессивными взглядами, стремлением к демократизации общественной жизни, много уделял внимания регулированию земельных отношений, связанных с развитием курортов.

Другой яркой личностью во главе Таврической земской управы (1883-1894 гг.) был Александр Христианович Стевен, сын знаменитого ботаника. В 1876 году избран Симферопольским уездным предводителем дворянства. В 1882 году избран председателем Таврической губернской земской управы, был человеком широких демократических взглядов, стоял во главе многих культурных начинаний в жизни Крыма, способствовал развитию крымских курортов, особенно Евпаторийского и Сакского [10, с. 78-85].

Положение 1864 г. определяло предметы ведения земства как дела, относящиеся к местным хозяйственным пользам и нуждам. В ст. 2 Положения перечислялись хозяйственные вопросы, подлежащие ведению земских учреждений.

Земские учреждения имели право, на основании общих гражданских законов, приобретать и отчуждать движимое имущество, заключать договоры, принимать обязательства, выступать в качестве истца и ответчика в судах по имущественным делам земства.

Систематизируя употребленные в законе понятия, можно сделать вывод, что все дела, находящиеся в ведении земских учреждений, делились на две категории: те, по которым земство могло самостоятельно принимать решения, и те, по которым земство должно было содействовать правительственным решениям.

Соответственно этому и распределялась и степень власти, предоставленной Законом 1864 г. органам земского самоуправления. Земские учреждения не имели права непосредственного принуждения частных лиц. Если появлялась необходимость в таких мерах, земство должно было обращаться к содействию полицейских органов (ст. 127, 134, 150) [7, с. 53]. Лишение органов земского самоуправления принудительной власти являлось естественным следствием признания за земством исключительно хозяйственного характера.

Первоначально земствам не было предоставлено право издавать обязательные для населения постановления. Практика деятельности земств показала недостатки такой системы. Власти вынуждены были законодательно наделить земства правом издания

обязательных постановлений по определенным вопросам. 16 июня 1873 г. было принято Положение о мерах против пожаров и по строительной части в селениях, которое предоставило земству издавать обязательные постановления по этим вопросам. 9 марта 1879 г. земствам было предоставлено право издавать обязательные акты по предупреждению и прекращению «повальных и заразительных болезней» [8, с. 108].

Жизнеспособность земств обеспечивалась их самофинансированием. Основную часть поступлений они получали от налогов на недвижимое имущество: земли, леса, доходные дома, фабрики, заводы. Однако главным объектом обложения оказались крестьянские земли. Частновладельческие земли по качеству были лучше надельных, но из-за эгоистической политики гласных-дворян, получивших преобладание в земских собраниях, эти земли облагались более низкими налогами [12, с. 448].

Земские учреждения функционировали вне системы государственных органов и в нее не включались. Служба в них считалась общественной обязанностью, гласные не получали вознаграждения за участие в работе земских собраний, а должностные лица земских управ не считались государственными служащими. Оплата их труда производилась из земских средств. Следовательно, и административно, и финансово земские органы были отделены от государственных. В ст. 6 Положения 1864 г. отмечалось: «Земские учреждения действуют самостоятельно. Закон определяет случаи и порядок, в которых действия и распоряжения их подлежат утверждению и наблюдению общих правительственных властей» [2, с. 255].

Таким образом, Закон 1864 г. не предполагал в земском самоуправлении участия государства. Господство такого взгляда отразилось на положении исполнительных органов земств. В них видели не государственные, а чисто общественные учреждения, и не признали возможность наделить их функциями власти. Земства были лишены принудительной исполнительной власти, не могли самостоятельно проводить свои распоряжения в действие, а вынуждены были обращаться за содействием правительственных органов.

Выводы. На основании изложенного историко-правового материала можно сделать следующие выводы и обобщения:

1. В Таврической губернии органы земского самоуправления были избраны в 1866 году и приступили к работе в соответствии с их компетенцией и полномочиями.

2. Большинство в уездных и губернском земствах получили представители дворянского сословия. В северных уездах губернии большой процент получили гласные от крестьян. В Симферопольском, Феодосийском, Ялтинском и Евпаторийском земских собраниях важную роль стали играть представители купеческой буржуазии.

3. Государство контролировало земские самоуправления, но не вмешивалось в их работу.

4. Отсутствие злоупотреблений в расходовании земских средств подтверждается отчетами земских управ за 1866-1870 гг. и отсутствием жалоб правительственных чиновников на постановления земских собраний.

Список литературы:

1. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова – М., 1997. – 939 с.

2. Хрестоматія з історії держави і права України : [у 2-х т.] / за ред. В. Д. Гончаренка. – К., 2000. – Т. 1. – 271 с.

3. История отечественного государства и права / под ред. О. И. Чистякова. – М., 1998. – Ч. 1. – 342 с.

4. Маскина А. С. Социальный состав и деятельность Таврического земства в 1866-1890 годах / А. С. Маскина // Вестник Московского ун-та. – 1980. – Серия Н111. История. – С. 40-52.

5. Рыбицкий В. А. Пятидесятилетие Ялты. 1837-1887 г. / В. А. Рыбицкий. – Ялта, 1887. – 74 с.

6. Вестник Таврического земства. – 1903. – №1. – С. 58.

7. Хрестоматия по истории отечественного государства и права. X век – 1917 год. / под ред. В. А. Томсинова. – МГУ, 1998. – 372 с.

8. Свешников М. И. Основы и пределы самоуправления. Опыт критического разбора основных вопросов местного самоуправления в законодательстве важнейших европейских государств / М. И. Свешников. – М., 1898. – 304 с.

9. Журналы Таврического губернского земского собрания 1866 года. – Симферополь, 1867. – С. 9-54.

10. Систематический свод постановлений Таврического губернского земского собрания со времени открытия земских учреждений в Таврической губернии. – Симферополь, 1909. – Т. 11. – 1481 с.

11. Прения и постановления Таврического губернского земского собрания XX-й очередной сессии 25 января – 5 февраля 1886 г. – Симферополь, 1886. – 58 с.

12. Платонов С. О. Учебник русской истории / С. О. Платонов. – Симферополь, 1914. – 493 с.

13. Одесский вестник. – 1866. – № 203. – 680 с.

14. Одесский вестник. – 1867. – № 63 – 364 с.

15. Крышов Н. Г. Очерки по истории города Мелитополя 1814–1917 гг. / Н. Г. Крышов. – Мелитополь, 1988. – 120 с.

16. Постановление Симферопольского уездного земского собрания с приложением докладов и отчетов управы. – Симферополь, 1871. – 15 с.

17. Тацій В. Я. Історія держави і права України : [в 2-х т.] / за ред. В. Я. Тація. – К., 2000. – Т. 1. – 648 с.

18. Журналы Перекопского очередного уездного земского собрания 4-7 сентября 1868 года. – Симферополь, 1868. – 22 с.

19. Постановление Евпаторийского уездного земского собрания за 1869 год. – Симферополь, 1870 – 46 с.

Федунов В. В. Історико-правові аспекти виборів земських самоврядувань Таврійської губернії у ІІ-й половині XIX століття / В. В. Федунов // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 1. – С. 69-74.

Стаття присвячена аналізу Положення від 1 січня 1864 Російської імперії про земські установи. Автором вивчені вибори і склад земських самоврядувань Таврійської губернії в початковий період їх організації. У статті узагальнено результати виборів, становий склад земських самоврядувань, проаналізовано правовий механізм управління земствами. Вибори земств були проведені у вересні 1866, і голосні приступили до роботи у відповідності з їх повноваженнями і компетенцією. Автор вказує на широке представництво в земського самоврядування основних верств населення повітів і губернії в особі дворян, купецтва і селян. Обгрунтовано необхідність вивчення досвіду роботи для правильного розуміння змісту реформування органів місцевих самоврядувань в Україні.

Ключові слова: повіт, губернія, земське зібрання, земська управа, земські голосні, повітовий предводитель дворянства.

HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS OF ELECTION TERRITORIAL SELF-GOVERNMENT OF TAURIDA PROVINCE IN THE II-ND PART OF XIX CENTURY

Fedunov V. V.
Taurida National University named after V. I. Vernadskyi, Simferopol

This article analyzes the provisions from 1 January 1864 the Russian Empire on the zemstvo institutions. Author studied the election and composition of territorial self-government Tauride province in the initial period of their organization. The paper summarizes the results of the elections, territorial self-government social structure , analyzed the legal control mechanism zemstvoes. Zemstvoes elections were held in September 1866 and vowels started to work in accordance with their authority and competence. The author points to a broad representation of territorial self-government in the major segments of the population of counties and provinces in the face of the nobles , merchants and peasants. The necessity of studying the experience to properly understand the meaning of the reform of local government in Ukraine.

Key words: county, province, Provincial Assembly, Zemstvo, district marshal of the nobility.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 1. С. 75-78.

УДК 342.25(460:477)

ОПЫТ ГОСУДАРСТВЕННОГО СТРОИТЕЛЬСТВА ИСПАНИИ ПРИ ОСУЩЕСТВЛЕНИИ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ В УКРАИНЕ

Шармоянц А. Н.

***Таврический национальный университет имени В. И. Вернадского,
г. Симферополь***

Статья посвящена рассмотрению унитарной модели государственного устройства Испании. Проведен анализ правовых норм Испании, регулирующих взаимоотношения центра и регионов с учетом целесообразности применения их основных положений при осуществлении преобразований в Украине.

Ключевые слова: автономия, регионализация, разграничение полномочий, нормотворчество.

Сложное и неоднозначное по многим оценкам развитие современного Украинского государства обусловлено наличием многих системных проблем, которые так и не удалось решить в течение более чем двадцати лет независимости, указывает на необходимость выработки и использования совершенно иных, новых подходов и взглядов на пути развития государства. Решение данной проблемы видится в изменении политико-правовой установки Украине на децентрализацию и деконцентрацию власти, придании большей самостоятельности регионам. Однако и при таком подходе в научных и политических кругах отсутствует единое мнение относительно уровня самостоятельности, который необходимо предоставить регионам, остаться ли в форме унитарного государства или преобразовать его в регионалистское или федеративное. В сложившихся условиях актуальным и полезным может быть анализ и использование международного опыта государственного строительства и устройства более стабильных и успешных государств, чем Украина. К таким государствам можно отнести Испанию, у которой во многих аспектах много общего с Украиной.

Целью статьи является рассмотрение и анализ унитарной модели государственного устройства Испании в условиях изменения политико-правовой установки Украине на децентрализацию и деконцентрацию власти, придания большей самостоятельности регионам Украины. Подобный анализ опыта государственного строительства Испании на предмет его использования при осуществлении государственных преобразований в Украине до сих пор не проводился.

При этом автор учитывает исследования ученых-правоведов, которые прямо или косвенно касались поставленной темы: Левощенко С. А., Тимощук А. А., Фадеева Д. А., Черкасова Е. Г., Яковюк И. В. и др. В работах данных авторов не рассматриваются конкретные возможные пути использования опыта государственного строительства Испании при реформирования Украины.

Доктринальная политико-правовая установка в Украине на децентрализацию и деконцентрацию власти, придание большей самостоятельности регионам (как в экономической, так и в политической сфере) отражает общие мировые тенденции деконцентрации и децентрализации в территориально-государственном устройстве, расширении полномочий автономий и местного самоуправления. Наиболее ярким проявлением этих тенденций может служить превращение Испании в «государство автономий», вся территория которого состоит сегодня из автономных единиц. Испанию нередко называют регионалистским государством. Занимая в определенном смысле промежуточное место между унитарными и федеративным государствами, она сохраняет в целом унитарный характер. В Испании, как и в Украине, существуют достаточно серьезные различия между регионами, сложившиеся в силу этнического разнообразия населения, его исторических традиций, а также по причине диспропорций в экономическом развитии отдельных регионов. Несмотря на такую неоднородность регионов, в середине XX века Испания представляла собой государство, подчиненное жесткой франкистской политике унификации, полного отрицания автономии национальных районов и абсолютного унитаризма. Все эти обстоятельства дестабилизировали государство, провоцируя рост сепаратизма и экстремизма наряду с возрастанием экономической отсталости регионов. Трансформация Испании в 1978 г. из авторитарного централизованного в современное унитарное децентрализованное государство с предоставлением регионам широкой автономии позволило решить большую часть этих проблем и сохранить целостность государства [1, 2, 3].

Примечательно, что немалую роль в стабильности и целостности Испании сыграла сложившаяся более гибкая и сбалансированная модель разграничения полномочий между центром и автономиями, по сравнению с той, которая существует ныне в Украине. В настоящее время территория Испании состоит из 17 автономных образований, обладающих различным правовым статусом. Различия правового статуса выражаются в том, что одни автономные образования обладают полной автономией (Галисия, Каталония, Страна Басков и Андалузия), другие – специальной автономией (Наварра, Канарские острова и два автономных города находящиеся в Африке – Сеута и Мелилья); а третьи (остальные) – сравнительно ограниченной автономией. Гибкость при разграничении полномочий заключается в том, что все основные вопросы разграничения предметов ведения и полномочий автономных сообществ и государства в целом решаются в каждом конкретном случае отдельно. Между тем, согласно Конституции, различия в статусах разных автономных сообществ не дают ни экономических, ни специальных преимуществ, а государство гарантирует эффективное осуществление принципа солидарности, заботится об установлении адекватного и справедливого экономического равновесия между различными частями испанской территории, уделяет особое внимание специфике островных территорий (ст. 138 Конституции Испании). Каждая автономия самостоятельно принимает свой статут, который впоследствии должен быть утвержден центральными органами, однако, в отличие от Украины (ст. 2 Конституции Украины), в Конституции Испании не фиксируется ее территориальное устройство, и каждый регион может получить самоуправление и образовать автономные сообщества (ст. 143 Конституции Испании) [4]. Эти статуты в соответствии с Конституцией являются «основной институциональной

нормой каждого автономного сообщества, которую государство признает и охраняет как составную часть своего законодательства» (ст. 147 Конституции Испании) и служат основой законодательства этого сообщества.

Автономия самостоятельно определяет в статуте круг своих полномочий, за исключением так называемых зарезервированных полномочий, которые Конституция Испании относит к исключительному ведению государства (ст. 149 Конституции Испании). Зарезервированные полномочия являются неотъемлемой частью компетенции государства, на которую не могут посягать власти автономий в ходе осуществления своей нормотворческой компетенции. Компетенция в вопросах, не включенных в статуты об автономии, относится к ведению государства, нормы права которого, в случае конфликта, имеют большую юридическую силу, чем нормы автономных сообществ во всем, что не передано в исключительную компетенцию последних. Часть полномочий государство (в соответствии с Конституцией) может передавать автономиям. Следует отметить, что государство постоянно расширяет права автономий, передавая им свои функции. Однако в исключительных случаях, когда того требуют общие интересы, государство может принимать законы, устанавливающие необходимые принципы для согласования нормативных узаконении автономных сообществ, даже по отношению к предметам, отнесенным к их ведению. В ситуации, когда автономное сообщество не выполняет обязательства, предусмотренные Конституцией или другими законами, либо его действия наносят серьезный ущерб общегосударственным интересам Испании, правительство делает предупреждение председателю автономного сообщества. При отсутствии ответа с его стороны, в целях защиты общегосударственных интересов, с согласия абсолютного большинства Сената Правительством могут быть приняты необходимые принудительные меры для выполнения автономным сообществом указанных обязательств. В осуществлении этих мер Правительство дает соответствующие распоряжения любым органам автономных сообществ, которые обязаны их выполнить [5].

Такая, более гибкая и сбалансированная, чем в Украине, модель разграничения полномочий между центром и автономиями сложилась в Испании благодаря разграничению предметов ведения и полномочий автономных сообществ и государства. Все основные вопросы в целом решаются в каждом конкретном случае отдельно, а также благодаря возможности каждого региона иметь самостоятельную идентификацию, получить самоуправление и сформировать автономное сообщество. В Испании удачно сочетаются высокая степень децентрализации и самостоятельности автономных образований со строгим и широким контролем над их деятельностью, наличием необходимых инструментов принуждения со стороны центральных органов власти. Такая модель разделения полномочий, несмотря на сохранение основных рычагов влияния и контроля, свидетельствует о желании центра усилить самостоятельность автономных образований.

Таким образом, анализируя модель разграничения полномочий между центром и регионами в Испании, на наш взгляд, совершенно очевидно, что для осуществления доктринальной политико-правовой установки Украины направленной на децентрализацию и деконцентрацию власти, придание большей самостоятельности регионам, как в экономической, так и в политической сфере, нет никакой необходимости радикаль-

ной ломки существующих институтов, кардинального переделывания формы государственного устройства Украины на федеративную. Для достижения согласия и единства в обществе большую часть обозначенных задач вполне возможно осуществить и в рамках действующей формы территориального устройства, путем изменения модели разграничения полномочий между центром и регионами, через придание последним большей самостоятельности (регионализации). В рамках этой деятельности, для достижения консенсуса в обществе, а также сохранения и развития национальных демократических ценностей, должен быть учтен и ряд важнейших положений. Во-первых, наиболее важные вопросы, относительно правового статуса регионов, должны решаться путем прямого волеизъявления населения (референдума). Во-вторых, способствовать укреплению государственного суверенитета и целостности государства. И в-третьих, осуществляемые преобразования должны решать не только сложные задачи, которые уже стоят, но и те, которые будут возникать в будущем.

Список литературы:

1. Фадеев Д. А. Опыт политики переходного периода. Испания после Франко / Д. А. Фадеев // Полис. – 1991. – № 5. – С. 121-127.

2. Черкасова Е. Г. Испания: переход к демократии и национальный вопрос / Е. Г. Черкасова // Мировая экономика и международные отношения. – 1994. – № 4. – С. 121-127.

3. Левощенко С. А. Поиски решения национально региональной проблемы в доконституционный период в Испании (1975-1978 гг.) / С. А. Левощенко // Проблемы реформирования России и современный мир. – 1994. – Вып. 3. – С. 115-137.

4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. – Харьков : Одисей, 2011. – 56 с.

5. Испания. Конституция и законодательные акты. / [под ред. Н. Н. Разумович ; пер. с исп. : Э. М. Борисов, Т. И. Ильинская ; сост. В. А. Савин]. – М. : Прогресс. – 1982. – 352 с.

Шармоянц А. Н. Досвід державного будівництва Іспанії / А. Н. Шармоянц // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 1. – С. 75-78.

Стаття присвячена розгляду федеральної моделі державного устрою Іспанії. Здійснено аналіз правових норм Іспанії, регулюючих взаємини центру і регіонів з урахуванням доцільності застосування їх основних положень при здійсненні перетворень в Україні.

Ключові слова: автономія, регіоналізація, розмежування повноважень.

STATE-BUILDING EXPERIENCE OF SPAIN IN THE IMPLEMENTATION OF REFORMS IN UKRAINE

Sharmoyants A. N.
Taurida National University named after V. I. Vernadskyi, Simferopol

The article considers a federal model of state system of Spain. The analysis of Spain law governing relations between the center and the regions with appropriate use of their main provisions in the implementation of reforms in Ukraine.

Key words: autonomy, regionalization, lines of authority.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 1. С. 79-84.

ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО И ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС, ХОЗЯЙСТВЕННОЕ ПРАВО, ТРУДОВОЕ ПРАВО

УДК 349.2(1)

НОРМАТИВНИЙ ЗМІСТ СУЧАСНОГО ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Заморська Л. І.

***Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна***

Стаття присвячена загальнотеоретичному підходу до нормативного прояву сучасного трудового права України. Розкриваються поняття галузі трудового права, структури її системи як елементу системи права в цілому. А також основні прояви нормативного змісту цієї системи. Визначено, що правові інститути, які об'єднують групи норм трудового права, формують три підсистеми: основну, загальну та спеціальну.

Ключові слова: галузь трудового права, структура системи трудового права України, інститут трудового права, нормативність трудового права.

Актуальність дослідження. Конституція України як Основний Закон, проголошуючи демократичні, соціальні та правові засади організації суспільства і держави, передбачила серед основних прав людини право громадян на працю, належні, безпечні й здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом (ст. 43), на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх в разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом (ст. 46), право на житло (ст. 47), право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (ст. 48), право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49) тощо. Реалізація більшості з них досягається за допомогою норм саме трудового права.

Трудове право є самостійною і важливою галуззю національного приватного права, яка за допомогою різних за характером і природою правових норм регулює трудові та тісно пов'язані з ними відносини. У своїй сукупності норми трудового права складають певну систему трудового права України і виражають її нормативний характер.

Основний зміст. Як справедливо зазначає О.І. Жолнович, на побудову структури системи трудового права впливають, окрім його предмета, ще й особливості правових норм, які залежно від обсягу та функціональної спрямованості поділяються на три види. Правові інститути, які об'єднують ці групи норм, формують три підсистеми: основну, загальну та спеціальну. Основна підсистема закріплює загальні засади правового регулювання, визначає основні завдання та поняття трудового права, окреслює напрями і межі чинності норм загальної та спеціальної підсистем. На-

томість загальна підсистема містить регулятивного та охоронного типу норми, що мають загальний характер. Її структуру утворюють дві групи правових інститутів: індивідуально-трудове право та колективно-трудове право. І, нарешті, спеціальна підсистема покликана відображати диференціацію норм трудового права. Норми цього підрозділу відображають специфіку умов праці, встановлюють залежно від характеру праці та особи працівника спеціальні або підвищені вимоги до кваліфікації працівників, до трудової дисципліни, організації праці, порядку прийняття на роботу, підстав звільнення та ін. [4, с. 272]. Основна підсистема трудового права є проявом власне юридичних закономірностей галузі, умовою узгодженого та однакового застосування галузевих норм. Так, зокрема, Смирнов О. В. вважає, що норми основної підсистеми регламентують найбільш загальні питання організації та застосування праці працівників, незалежно від регіональної та галузевої належності підприємств, у яких вони працюють [15, с. 20].

У той же час Сироватська Л. А. стверджує, що основна підсистема є сукупністю норм і положень, які застосовуються до всіх чи більшості інститутів трудового права [12, с. 23]. Таке положення, на нашу думку, не випадкове, оскільки завдання основної підсистеми полягає в тому, щоб визначити правила та порядок застосування норм даної галузі.

Не менш важливим проявом нормативності трудового права є наявність у ньому певних груп правовох норм, які об'єднані у правові інститути. Їх кількість в основній підсистемі також не визначена наукою трудового права. Так, зокрема, Андрєєв В. С. поділяв свого часу основну підсистему на три інститути: інститут, який визначає предмет і сферу дії трудового права; інститут, який об'єднує загальні та галузеві принципи трудового права; інститут, який об'єднує норми про колективний договір [2, с. 15]. Смолярчук В. Н., досліджуючи систему правових інститутів у трудовому праві, обмежувався виокремленням одного інституту загальних положень [13, с. 35-36]. На відміну від нього, Молодцов М. В. виділяв у основній підсистемі шість інститутів: 1) основний інститут; 2) інститут трудової правосуб'єктності; 3) джерела; 4) підстави виникнення, зміни та припинення трудових правовідносин; 5) строки; 6) представництво [11, с. 81].

До складу основних норм відносною відособленістю характеризується така група норм, які передбачають часову динаміку, тобто розвиток у певних часових рамках трудових відносин – норми про строки. Ці норми об'єднуються в інститут строків у трудовому праві. Вони містяться у багатьох розділах Кодексу законів про працю України; не менш важливе значення мають норми, які визначають підстави виникнення, зміни та припинення прав і обов'язків суб'єктів трудового права. У зв'язку з розширенням договірного регулювання трудових відносин, договори слугують основними юридичними фактами для виникнення чи зміни трудових правовідносин. Лєбєдєв В. М. звертає увагу на різноманітність договорів у трудовому праві і вважає за необхідне розробку проблеми договорів у трудовому праві [10, с. 100-123].

Отже, основна підсистема трудового права складається з: 1) інституту, що визначає предмет і метод правового регулювання, його завдання і функції; 2) інституту принципів правового регулювання; 3) інституту про джерела права; 4) інституту про суб'єкти; 5) про строки; та 6) інституту про підстави виникнення, зміни чи припинення правовідносин.

Характеризуючи норми загальної підсистеми відповідно до структури трудового права як галузі, вважаємо, що об'єктивно існують дві окремі відособлені частини норм, які регулюють: перша – індивідуальні трудові відносини, яка визначає правове становище працівника і роботодавця в індивідуальних трудових правовідносинах, регулює процедуру укладення трудового договору, визначає права, обов'язки і гарантії його сторін, стандарти охорони праці, мінімальні рівні відпочинку і оплати праці, особливості відповідальності за порушення умов договору, тобто охоплює правовим регулюванням всі відносини, які виникають з факту укладення трудового договору, а друга – колективні трудові відносини, яка, на нашу думку, виконує соціальну функцію даної галузі права. Оскільки у рамках колективних відносин роботодавець-працівник відбувається узгодження їх інтересів, регулювання трудових відносин на колективно-договірному рівні. Тобто норми, що визначають правове становище колективних суб'єктів, мають власну мету і завдання під час регулювання трудових відносин [4, с. 271-275].

Отже, індивідуальні і колективні трудові норми мають загальний характер, здійснюють загальне правове регулювання, поширюються на всі трудові відносини і належать до загальної підсистеми трудового права. Проте, як правильно доводить Жолнович О. І., всередині загальної підсистеми дані норми поляризуються, оскільки різняться за підставами виникнення, суб'єктами, а також відображають різні види суспільних відносин у предметі трудового права. Через те слід виокремити дві частини у її структурі: індивідуально-трудове та колективно-трудове право. Проте, слід зазначити, що виділені групи норм не є окремими галузями права, а – структурними підрозділами у загальній підсистемі. Назви «індивідуально-трудове право і колективно-трудове право» обрані тому, що саме вони досить точно підкреслюють їх особливості та відмінності, відображають дві частини предмета трудового права – індивідуально-трудові та колективно-трудові відносини [5, с. 382-383].

Норми, які регулюють індивідуальні трудові відносини, утворюють окремі інститути у індивідуально-трудовому праві. До них, на думку Болотіної Н. Б., належать такі інститути як трудовий договір, нормування праці, оплата праці, робочий час, час відпочинку, оцінка результатів праці та атестація працівників [3, с. 78-80] тощо. Як стверджує Пилипенко П. Д., трудові відносини регулюються такими інститутами, як трудовий договір, робочий час, час відпочинку, заробітна плата, трудова дисципліна, охорона праці, матеріальна відповідальність, підготовка і перекваліфікація кадрів, працевлаштування населення та нагляд і контроль за дотриманням законодавства про працю [15, с. 34]. В цілому більшість науковців в галузі трудового права переконливо доводять, що інститути трудового права мають бути розміщені у відповідній логічній послідовності, починаючи з головного інституту трудового права – трудового договору, де сконцентровані норми про поняття, види, порядок укладання трудового договору, зміни його умов та припинення дії [14, с. 35].

Таким чином, індивідуально-трудове право є частиною загальної підсистеми трудового права, яка визначає правове становище працівника і роботодавця та здійснює загальне регулювання індивідуально-трудових відносин. Індивідуально-трудове право складається з таких інститутів, як: трудовий договір, підготовка і перекваліфікація кадрів, робочий час, час відпочинку, нормування і оплата праці, гарантії і компенса-

ції у трудовому праві, охорона праці, трудова дисципліна та вирішення індивідуальних трудових спорів [3, с. 589-590].

Як зазначає Заржицький О., «одним із найважливіших завдань теорії трудового права є визначення юридичних рамок соціального партнерства як інститут» [6, с. 53]. Тобто тут йде мова про інститут соціального партнерства, який нормативно врегульовує соціально-трудові колективні відносини.

У сучасному українському трудовому праві виділення даної підсистеми дозволить чіткіше окреслити сферу впливу спеціальних норм, визначити і згрупувати види суб'єктів трудових правовідносин, яким ці норми адресовані.

Існування спеціальної підсистеми обґрунтовує російський учений Лебедєв В. М. До її складу він відносить інститути, що закріплюють особливості правового регулювання трудових відносин в окремих галузях народного господарства, а саме: 1. Особливості правового регулювання праці працівників бюджетної сфери. 2. Особливості правового регулювання праці в промисловості. 3. Особливості правового регулювання праці на будівництві. 4. Особливості правового регулювання в гірничодобувній, нафтовій та газовій галузях виробництва. 5. Особливості правового регулювання праці на транспорті. 6. Особливості правового регулювання праці в районах Крайньої Півночі та місцевостях, прирівняних до неї. 7. Особливості правового регулювання праці тимчасових і сезонних робітників [10, с. 41-42].

Як правильно стверджує Жолнович О. І., спеціальна підсистема об'єднує норми, які здійснюють спеціальне регулювання трудових відносин. Необхідність виокремлення цієї підсистеми обґрунтовується, насамперед, специфікою тих відносин, правове забезпечення яких досягається за допомогою спеціальних норм.

Особливості умов праці відображають інститути про роботу у важких, шкідливих і небезпечних умовах, на гірничих підприємствах, на транспорті. Спеціальними є інститути про трудові відносини державних службовців, педагогів, науковців та науково-педагогічних працівників, а також надомників, тимчасових і сезонних працівників [4, с. 274].

Таким чином, система трудового права є складним багаторівневим нормативним утворенням, яке складається з правових норм, що в сукупності об'єднані у правові інститути даної галузі права і направлені на врегулювання і впорядкування трудових відносин.

Отже, трудове право як галузь приватного права характеризується нормативним змістом, який виражається у його інститутах через правові норми, що направлені на врегулювання трудових відносин і об'єднані в найбільш характерні структурні підрозділи його системи – правові інститути.

Як обґрунтовано стверджує Івчук Ю. Ю., інститути трудового права – це об'єктивно утворені структурні підрозділи, покликані в рамках предмета даної галузі права регулювати з необхідною деталізацією свій предмет – окремий вид суспільно-трудових відносин або окремий елемент (сторону) складного єдиного трудового правовідношення [7, с. 10].

Основна функція інституту трудового права полягає у тому, щоб в межах своєї ділянки суспільно-трудових відносин забезпечити цілісне, відносно завершене регулювання трудових відносин. Так, у такому інституті трудового права України, як

трудовий договір, який міститься в главі третій Кодексу законів про працю України [9], визначаються: поняття трудового договору (ст. 21), порядок його укладання (ст.ст. 21, 22, 23), обов'язки і права сторін трудового договору (ст.ст. 26, 27, 28), порядок зміни трудового договору (ст. ст. 32,33), підстави припинення трудового договору (ст. 36), порядок розірвання трудового договору (ст.ст. 38, 39, 40, 41). Регулюючи суворо визначену ланку суспільно-трудових відносин, інститут відрізняється фактичною і юридичною однорідністю. Його зміст виражено в специфічній групі понять, загальних положень, термінів [1, с. 123].

Інститут трудового права відрізняється чіткою внутрішньою організацією охоплюваного ним нормативного матеріалу. «Ззовні», у взаємозв'язках з іншими підрозділами галузі трудового права правовий інститут являє собою системно-цілісне, неподільне утворення, єдину нормативно-правову спільність. Однак ця цілісність існує тому, що окремі правові приписи пов'язані не лише однорідністю фактичного змісту, інтелектуально-вольовою, юридичною єдністю, але й певною внутрішньою організацією. Інакше кажучи, інститут трудового права має власну структуру, яка характеризується не тільки диференційованістю нормативного матеріалу, але й інтегрованістю, своєю закономірністю взаємозв'язку елементів, хоча й не таким жорстким, як в нормі права, однак виражаючим «системну цілісність, усталену композицію елементів» [8, с. 266].

Висновки. Як відомо, будь-який правовий інститут, в тому числі і інститут трудового права, складається з правових норм, якраз і через які проявляється нормативність як самого інституту, так і галузі трудового права в цілому. Норма трудового права є втіленням єдності форми і змісту в трудовому праві. Саме їй як особливій формі вираження нормативного змісту галузі трудового права належить ряд особливостей. Перш за все їй властива соціальна, економічна і культурна обумовленість. Зміст норми трудового права повинен містити нормативні елементи суспільно-трудових відносин – тільки за цієї умови вона буде ефективним регулятором, і включати в себе єдність усіх її складових елементів, властивостей, їх взаємодія між собою та регульованими суспільно-трудовими відносинами. Таким чином, нормативний зміст трудового права як галузі приватного права розкривається через його внутрішню структуру, яка складається з чітко відокремлених складових елементів (загальна, основна і спеціальна підсистеми). Крім того, нормативний прояв трудового права обґрунтовується наявністю правових норм, які об'єднуються логічно в інститути трудового права, які направлені на регулювання відносно однорідних суспільно-трудових відносин.

Список літератури

1. Алексеев С. С. Структура советского права / С. С. Алексеев – М. : Юрид. лит., 1975. – С. 123 (264 с.)

2. Андреев В. С. Трудовое право: пособие для слушателей / Народный ун-т: Факт правовых знаний / В.С. Андреев – М. : Знание, 1978. – С. 15 (207 с.)

3. Болотіна Н. Б. Трудове право України : підручник / Н.Б. Болотіна – [2-ге вид., стер.] – К. : Вікар, 2004. – С. 78-80 (725 с.)

4. Жолнович О. І. Предмет трудового права як критерій систематизації галузевих норм / О. І. Жолнович // Університетські наукові записки. – 2006. – № 3-4 (19-20). – С. 272 (271-275).

5. Жолнович О. І. Деякі особливості систематизації загальних норм трудового права / О. І. Жолнович // Проблема державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XIII регіональної науково-прак-

тичної конференції (Львів, 8-9 лютого 2007 р.) / Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2007. – С. 382-383 (382-385).

6. Заржицький О. Соціальне партнерство у соціально-трудових відносинах / О. Заржицький // Право України. – 2000. – № 11. – С. 53-55.

7. Івчук Ю. Ю. Теоретичні підходи до системи трудового права України в умовах ринкової економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н. : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / Ю. Ю. Івчук ; Національний університет внутрішніх справ. – Х., 2004. – С. 10 (18 с.).

8. Керимов Д. А. Философские проблемы права / Д. А. Керимов. – М. : Мысль, 1972. – С. 266 (470 с.).

9. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322-08.

10. Лебедев В. М. Трудовое право: проблемы общей части / В. М. Лебедев. – Томск : Томский государственный педагогический университет, 1998. – С. 100-123 (184 с.)

11. Молодцов М. В. Система советского трудового права и система законодательства о труде / М. В. Молодцов. – М. : «Юридическая литература», 1985. – С. 81 (234 с.).

12. Сыроватская Л. А. Трудовое право / Л. А. Сыроватская. – М. : Высшая школа, 1999. – С. 23 (345 с.).

13. Смолярчук В. Н. Источники советского трудового права. / В. Н. Смолярчук. – М. : Юридическая литература, 1978. – С. 35-36 (196 с.).

14. Трудове право України: Академ. курс : підруч. / [А. Ю. Бабаскін, Ю. В. Баранюк, С. В. Дріжчана та ін.] ; за заг. ред. Н. М. Хуторян. – К. : Видавництво А.С.К., 2004. – С. 35 (608 с.).

15. Трудовое право : учебник / под общ. ред. О. В. Смирнова – М. : Проспект, 1998. – С. 20 (448 с.)

16. Чанишева Г. Теоретичні проблеми правового регулювання колективних трудових відносин в сучасних умовах / Г. Чанишева // Право України. – 2000. – № 8. – С. 34 (31-35).

Заморская Л. И. Нормативное содержание современного трудового права Украины: общетеоретические аспекты / Л. И. Заморская // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 1. – С. 79-84.

Статья посвящена общетеоретическому подходу к нормативному проявлению современного трудового права Украины. Раскрываются понятия отрасли трудового права, структуры ее системы как элемента системы права в целом. А также основные проявления нормативного содержания этой системы. Определено, что правовые институты, которые объединяют группы норм трудового права, формируют три подсистемы: основную, общую и специальную.

Ключевые слова: отрасль трудового права, структура системы трудового права Украины, институт трудового права, нормативность трудового права.

NORMATIVE CONTENT OF MODERN LABOR LAW OF UKRAINE: GENERAL TEORETIC ASPECTS

Zamorska L. I.
Chernivetskyi National University named after Yu. Fedkovych, Chernivtsy, Ukraine

The article is devoted to general theoretical approach to the legal manifestation of modern labor law in Ukraine. Displays the concept of labor law, the structure of the system through the legal system as a whole. As well as the main manifestation of the normative content of the system. The system of labor law is complex multilevel regulatory entity, which consists of law, all of which are united in legal institutions of law and aimed at regulating and organizing labor relations. Determined that the legal institutions that bring together a group of labor law, the forms of three subsystems: primary, general and special. Inside the subsystems of general norms of the industry polarized as different on the grounds of origin, subjects, methods of legal regulation, but also reflect the different types of social relations in the subject of labor law. Because it is advisable to distinguish two parts in the structure of general subsystems: individual labor law and collective labor law. Just want to emphasize that the selection rules do not represent specific industries or areas of law, as are the structural units of the total subsystem. Legal manifestation of labor law is justified by the presence of legal rules that are combined logically in the institutions of labor law aimed at regulating a relatively homogeneous social and labor relations. One of the main institutions of labor law is a social partnership. In the legal sense under the social partnership means: 1) as a system of social relations, and 2) as a principle of interaction of collective labor relations, and 3) as a legal institution bold this subsystem will enable a clearer outline the sphere of influence of special rules to identify and group the types of subjects objects of labor relations which these rules are addressed.

Key words: labor law, labor law structure of Ukraine, Institute of Labour Law, Labour Law normativity.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 1. С. 85-90.

УДК 342.519.12

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ В РОБОТІ ЮРИДИЧНИХ СЛУЖБ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Кахович О. О.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпропетровськ

Кахович Ю. О.

Академія митної служби України, м. Дніпропетровськ, Україна

Стаття присвячена дослідженню систем стратегічного планування та стратегічного управління в роботі юридичних служб суб'єктів господарювання. У статті розглянуто принципи, яких необхідно дотримуватися при здійсненні стратегічного управління. Визначено недоліки стратегічного управління та основні фактори впливу на формування плану. Розкрито зміст процесу планування роботи юридичної служби. Охарактеризовано принципи, на які доцільно спиратися при плануванні.

Ключові слова: юридична служба, правова робота, стратегічне планування, стратегічне управління, місія, цілі, план, процес планування.

В національній економіці функціонує три основних типи соціальних організацій:

1) державні та муніципальні організації;

2) комерційні організації;

3) некомерційні організації.

Рівень розвитку правової роботи в таких організаціях впливає на їх функціонування. Виконання правової роботи на підприємствах, в установах та в організаціях здійснюють безпосередньо їх підрозділи та служби. Обов'язок організації правової роботи відповідного суб'єкта покладено на його юридичну службу. Діяльність юридичних служб спрямована на забезпечення організації правової роботи, спрямування її на правильне застосування, чітке дотримання та запобігання невиконанню вимог законодавства, інших нормативних актів організаціями приватного та публічного права, їх керівниками та працівниками під час виконання покладених на них завдань і функціональних обов'язків. Практика діяльності юридичних служб свідчить про наявність проблем в організації їх роботи, що впливає на якість управління та реалізації їх функцій для забезпечення інтересів відповідного суб'єкта господарювання. Фахівці наголошують на наявності проблем правового, матеріально-фінансового, соціально-психологічного, організаційного та ресурсного характеру. Налагодження дієвої системи управління та нові управлінсько-організаційні засоби і інструменти роботи юридичної служби допоможуть вирішити наявні проблеми.

Дослідження проблем функціонування юридичних служб відображається в наукових працях Бережного Я. В., Боднарчука О. Г., Бісік С. Г., Войнаровського М. М., Горевого В. І., Домбровського С. Ф., Куліш А. М., Нестеренка П., Слобожан О. В., Тараненко Л. С. та ін.

Проблемам налагодження ефективної системи управління присвятили свої наукові праці Ансофф І., Мескон М. Х., Портер М., Стрикленд ІІІ А. Дж., Томпсон-мол А. А., Файоль А., Бєлошапка В. А., Віханський О. С., Герасимчук В. Г., Герчикова І. Н., Міщенко А.П., Оборська С. В., Шершньова З. Є.

Метою статті є дослідження систем стратегічного планування та стратегічного управління в роботі юридичних служб суб'єктів господарювання.

Одним з найефективніших способів управління є стратегічне управління. Загальновідомо, що така система управління використовується найбільш прогресивними та успішними організаціями, причому як комерційними, так і некомерційними.

Ефективність системи управління юридичної служби будуть визначати чітко поставлені цілі і грамотно розроблена стратегія.

Розробка стратегії включає два процеси – стратегічне планування (аналітичний процес) та стратегічне управління (управлінський процес).

В загальному вигляді порядок визначення стратегії полягає, по-перше, у визначенні місії підприємства, по-друге, у встановленні цілей підприємства, по-третє, у виявленні можливостей і загроз зовнішнього середовища та слабких і сильних сторін внутрішнього середовища, по-четверте, формуванні стратегії.

Місія є формулюванням причини існування організації, це філософія та призначення, сенс існування організації. Місією юридичної служби організації є покращення всіх показників діяльності суб'єкта господарювання правовими засобами. Відповідно до Загального положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи, організації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26. 11.2008 року № 1040, місією юридичної служби міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи, організації є організація правової роботи, спрямованої на правильне застосування, неухильне дотримання та запобігання невиконанню вимог законодавства, інших нормативних актів органом виконавчої влади, підприємством, їх керівниками та працівниками під час виконання покладених на них завдань і функціональних обов'язків, а також представлення інтересів органу виконавчої влади, підприємства в судах.

Місія деталізує статус та задає вектор визначення цілей і стратегій на різних рівнях управління. Формулювання місії відображає зміст функціонування даного відділу, суспільну корисність діяльності.

На наступному етапі процесу стратегічного управління визначаються цілі, для досягнення яких буде зорієнтована вся діяльність відділу. Постановка цілей допомагає втілювати стратегічне бачення у конкретні завдання та дії по їх виконанню. Характерні ознаки цілей допомагають досягати реальних бажаних результатів у визначений час, визначеної якості та ефективності при узгодженій концентрації всіх зусиль та ресурсів.

Виявлення можливостей і загроз зовнішнього середовища та слабких і сильних сторін внутрішнього середовища реалізується через проведення аналізу факторів, які впливають на функціонування системи. Таке діагностування дозволяє спрогнозува-

ти можливості, виробити тактику для подолання непередбачуваних обставин і вироблення стратегії, яка дозволить максимально використати можливості та подолати загрози, а в ідеалі перетворити загрози на можливості.

При здійсненні стратегічного управління необхідно дотримуватися наступних принципів [1, с. 35]:

– довгостроковість оцінюваних перспектив та рішень;

– альтернативність вибору управлінських рішень залежно від стану внутрішнього та зовнішнього середовища;

– першочергове врахування при розробці та ухваленні управлінських рішень щодо стану та можливих змін зовнішнього для кримінально-виконавчої системи середовища, під яким розуміється стан соціального, економічного, політичного життя в державі;

– здійснення постійного контролю за станом та динамікою зовнішнього середовища, а також своєчасне внесення змін в управлінські рішення;

– спрямованість управлінських дій на зміну потенціалу об'єкта управління та створення можливостей більш ефективної реалізації даного потенціалу;

– комплексне, глибоке опрацювання будь-якої проблеми, а також необхідність прийняття на себе відповідальності за якість запропонованих рішень.

Система стратегічного управління визначає найбільш ефективний шлях для досягнення бажаних результатів, постійний контроль та за необхідності – коригування. Також варто пам'ятати і враховувати недоліки стратегічного управління, серед яких найбільш суттєвими є такі:

1. Стратегічне управління не може чітко визначити майбутнє.

2. Його не можна звести до набору визначених процедур і схем, так як саме по собі стратегічне управління є своєрідною філософією ведення справ.

3. Воно потребує значних витрат зусиль та різноманітних ресурсів, насамперед часу, який взагалі є найбільш обмеженим ресурсом в сучасних умовах.

4. Помилки, яких припускаються в стратегічному управлінні, мають тяжкі наслідки для об'єкта управління.

5. Складність реалізувати обрану стратегію через те, що стратегічне управління ґрунтується на результатах стратегічного планування, а плани можуть порушуватися через непередбачувані зміни в зовнішньому середовищі. Взагалі, значна залежність стратегічного управління від стратегічного планування викликає появу неочікуваних відхилень і прогалин, яких треба уникати ще на етапі стратегічного планування.

Фахівці юридичних служб небезпідставно стверджують, що правильна робота юридичної служби неможлива без її планування. Практика функціонування юридичних служб, відділів та департаментів свідчить про фрагментарність системи стратегічного управління.

Процес планування в юридичній службі практично зводиться до конкретизації завдань юридичної служби у процесі реалізації окремих заходів. Отже, в планах роботи юридичної служби суб'єкта господарювання необхідно відображати конкретизовані та деталізовані завдання, які спрямовані на виконання основних обов'язків підрозділу, а не безпосереднє їх дублювання. Терміни планування визначаються юридичною службою самостійно, зазвичай, це місячні, квартальні, піврічні та річні плани. Будь-який план роботи юридичної служби суб'єкта господарювання повинен

містити найменування плану та відомості про назву структурного підрозділу чи особи, яка його розробила та затвердила, час та місце дії плану; нумерацію розділів та заходів; назву запланованих заходів; термін виконання заходів; виконавців; відмітки про виконання.

Контролює виконання планів на предмет порушення термінів, якість та ефективність керівник юридичної служби.

Юристи-практики наголошують на необхідності планування таких видів правової роботи:

- правове обслуговування апарату управління;
- методичне керівництво та організація правового обслуговування;
- перевірка дотримання чинного законодавства;
- організація підвищення кваліфікації юристів;
- пропаганда та правовий лікбез;
- вивчення та узагальнення практики застосування законодавства;
- аналіз та узагальнення наслідків розгляду спорів.

Вітчизняні дослідники звертають увагу на відсутність єдиного підходу до визначення правової природи процедури планування. Деякі з них визначають планування як врегульований законом, іншими нормативними актами порядок, який складається з послідовних дій і спрямований на досягнення правового результату [2, с. 59].

За відсутності єдиного нормативно закріпленого порядку ухвалення актів планування, процедури їх прийняття встановлюються різноманітними нормативними та підзаконними актами. Крім того, деякі з них не містять приписів, які б чітко регламентували процедури формування та застосування актів планування.

Планування передбачає розробку рішення про те, якими мають бути учасники управлінського процесу, стан справ, бажані результати, шляхи їх досягнення. Планування є функцією управління, яка дозволяє згуртувати та спрямувати зусилля усіх членів колективу на досягнення його загальних цілей [3, с. 36].

Основними факторами, які впливають на формування плану, є:

- генеральна ціль, інтереси та погляди керівництва підприємства;
- ресурси та зобов'язання підприємства;
- загрози та можливості зовнішнього середовища.

Планування діяльності юридичної служби є передумовою забезпечення виконання завдань покладених на юридичну службу суб'єкта господарювання.

За допомогою інструментів планування визначаються організація роботи юридичної служби, напрямки, заходи, інструменти, які мають застосовувати фахівці юридичної служби для виконання покладених на них завдань для забезпечення покращення всіх показників діяльності організації правовими засобами.

Планування дозволяє вирішити питання про послідовність, порядок та терміни виконання різних видів робіт або їх комплексу, враховуючи при цьому наявні можливості служби чи підприємства в цілому.

Науковці та практики стверджують, що план визначає взаємозв'язок та послідовність дій, створює раціональний режим всього процесу праці, дозволяє правильно розподілити ресурси часу, в результаті чого зростає продуктивність праці, забезпечує адекватність оцінки виконаної роботи, полегшує процедури проведення контролю за

виконанням запланованого, підвищує цілеспрямованість та організованість в роботі юридичного відділу [3, с. 103-104].

В діяльності юридичних служб доцільним є застосування таких видів планування, як: довгострокове (перспективне), короткострокове (оперативне) та індивідуальне. Процес планування роботи юридичної служби повинен включати:

1. Аналіз діяльності підприємства, дотримання підприємством чинного законодавства. Зібрану інформацію необхідно детально проаналізувати та визначити черговість вирішення проблем.

2. Визначення методів та засобів вирішення виявлених порушень у діяльності підприємства.

3. Організацію забезпечення виконання плану.

4. Здійснення контролю за виконанням плану.

Теоретики та практики загального менеджменту розробили ряд принципів, на які доцільно спиратися при плануванні. А саме принципи:

• участі, що передбачає залучення до процесу планування працівників усіх рівнів управління;

• безперервності; планування – це не той процес, який можна проводити час від часу. Необхідна безперервна та постійна постановка та реалізація завдань, отримання результатів, що свідчить про життєздатність системи;

• комплексності; дотримання принципу дозволяє розглядати та розв'язувати завдання у взаємозв'язку та не порушуючи цілісності;

• цілеспрямованості, тобто планування виступає інструментом забезпечення досягнення поставлених завдань;

• економічності; переважна більшість систем не є самодостатніми, закритими, вони обов'язково потребують ресурсів як із внутрішнього, так і з зовнішнього середовища, через це необхідно порівнювати витрачені ресурси із можливим ефектом від реалізації планів;

• гнучкості, що дозволяє коригувати плани, вчасно вносити поправки та зміни. План не можна розглядати як статичний припис. Однозначно необхідно реагувати на зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі;

• конкретності; позиції, що внесені до плану, повинні бути чіткими, прозорими, однозначними, не можна допускати розмитих формулювань, невизначених чітко термінів, контрольних показників, критеріїв ефективності і т. п.;

• реальності. Плануючи, треба завжди адекватно оцінювати можливості виконавців, ретельно аналізувати ресурсну базу, умови зовнішнього оточення, оцінювати доцільність запланованого.

Відомий французький вчений в галузі менеджменту Файоль А. розглядав планування як програму дій, засновану на аналізі ресурсів усіх видів. Взагалі, план є тим засобом, який допомагає цілеспрямовано діяти у постійно змінюваному та складному зовнішньому середовищі. Практичний досвід підтверджує, що жодна економічна система та її підсистеми не можуть вирішити проблему, подолати кризу, усунути недоліки, не маючи ефективного менеджменту та одного з важливих його засобів – планування.

В умовах рухливого зовнішнього середовища на всіх рівнях управління неможливо обійтися без плану. Однак сама наявність плану не гарантує успішного функ-

ціонування системи, необхідно втілювати план у життя, за потреби вносити зміни до планів, вчасно коригувати заплановані дії. Завжди треба пам'ятати про одну з найвагоміших характеристик плану – його гнучкість.

Список літератури:

1. Гречанюк С. Планування як одна з функцій управління установами та органами державної кримінально-виконавчої служби України / С. Гречанюк // Юридична Україна. – 2010. – № 6. – С. 32-36.
2. Приймаченко Д. В. Правова природа процедури прийняття актів планування: постановка проблеми / Д. В. Приймаченко // Вісник Академії митної служби України. – Серія: «Право». – 2013. – № 1 (10). – С. 58-63.
3. Прінь Л. Організаційні аспекти планування роботи в органах прокуратури / Л. Прінь // Прокуратура. Людина. Держава. – 2005. – № 7. – С. 102-108.

Кахович Е. А., Кахович Ю. А. Стратегическое планирование и управление в работе юридических служб субъектов хозяйствования / Е. А. Кахович, Ю. А. Кахович // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 1. – С. 85-90.

Статья посвящена исследованию системы стратегического планирования и стратегического управления в работе юридических служб субъектов хозяйствования. В статье рассмотрены принципы, которых необходимо придерживаться при осуществлении стратегического управления. Выявлены недостатки стратегического управления. Также определены основные факторы, которые влияют на формирование плана. Установлено содержание процесса планирования работы юридической службы. Охарактеризованы принципы, на которые целесообразно опираться при планировании.

Ключевые слова: юридическая служба, правовая работа, стратегическое планирование, стратегическое управление, миссия, цели, план, процесс планирования.

STRATEGIC PLANNING AND CONTROL IN THE WORK OF LEGAL SERVICES TO BUSINESS ENTITIES

Kakhovych O. O.
Dnipropetrovsk state University of internal Affairs, Dnipropetrovsk, Ukraine

Kakhovych Y. O.
Ukrainian Academy of customs, Dnipropetrovsk, Ukraine

The article is sanctified to research of the systems of the strategic planning and strategic management in process of legal services. The development's level of legal work influences on development of organizations of all social types. Legal service organizes legal work of economic entity.

Activity of legal services is sent to providing of organization of legal work, aspiration of her on correct application, clear inhibition and prevention of non-fulfillment of requirements of legislation, other normative acts by organizations of private and public right, their leaders and workers during implementation of the tasks and functional duties fixed on them.

Practice of activity of legal services testifies to the presence of problems in organization of their work that influences on quality of management and realization of their functions for providing of interests of certain economic entity.

Determination of legal character of planning procedure does not have only approach among Ukrainian scientists. Most researchers determine planning as well-regulated a law order that consists of successive actions and sent to the achievement of legal result.

Organization of effective control system and new administrative and organizational facilities and instruments of work of legal service will help to work out present problems. One of the most effective methods of management is a strategic management. Development of strategy includes two processes – strategic planning and strategic management. Maintenance of work planning process of legal service, and also planning principles are considered in the article. Principles that it must adhere to during realization of strategic management, lacks of strategic management, basic factors of influence on forming of plan, are considered in the article.

Key words: legal service, legal work, strategic planning, strategic management, mission, goals, plan, process of planning.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 1. С. 91-97.

УДК 347.772.3

РОЗГЛЯД ОКРЕМИХ СПОРІВ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ГЕОГРАФІЧНИХ ЗАЗНАЧЕНЬ

Компанієць В. В.

Національний університет «Одеська юридична академія», м. Одеса, Україна

Стаття присвячена розгляду судової практики, що пов'язана з правами на географічні зазначення. Розглядаються спори, що виникають при зіткненні прав на географічне зазначення та знак для товарів та послуг. Досліджуються питання, пов'язані з правомірністю використання простих географічних зазначень у назві продукції. Звертається увага й на використання в якості назви місця іншого регіону, ніж той, у якому вироблено товар. При розгляді окремих судових справ звертається увага на обставини, що мають вирішальне значення для прийняття рішення.

Ключові слова: географічне зазначення, властивості регіону, знак для товарів та послуг, назва товару, порушення прав.

Постановка проблеми. Кваліфіковані географічні зазначення місця походження товару відіграють важливу роль у системі індивідуалізації як для виробника, так і для споживача. В Україні, на жаль, незважаючи на вже досить тривалу дію Закону України «Про охорону прав на географічні зазначення», реєстрація кваліфікованих географічних зазначень відбувається дуже повільно. Частково це обумовлено тим, що підприємцям легше вкладати кошти у розкрутку власного знаку для товарів та послуг, ніж у певну місцевість. Адже у випадку популярності та відомості товарів з певного регіону не виключається можливість появи конкурентів, що мають метою використання кваліфікованого географічного зазначення для аналогічного товару. У певних випадках реєстрація як знаку для товарів та послуг назви місцевості може стати перешкодою для використання його іншими особами, що виробляють аналогічні товари.

Аналіз останніх досліджень. Окремі аспекти правової охорони географічного зазначення як об'єкту права інтелектуальної власності розглядалися у працях вітчизняних та російських авторів, таких як Андрощук Г. О., Бошицький Ю. Л., Галянтич М. К., Паладій М. В., Підопригора О. А., Підопригора О. О., Святоцький А. Д., Сергєєва О. П., Харитонов Є. О., Харитонова О. І. та ін. Незважаючи на наявність чисельних теоретичних досліджень, потребує певної уваги й розгляд матеріалів судової практики.

Метою даного дослідження є аналіз практики вирішення конфліктів, що виникають при використанні як назви товару чи як словесної частини знаків для товарів найменування певного географічного регіону.

Виклад основного матеріалу. Географічні зазначення є одним з засобів індивідуалізації товарів, який набуває особливого значення з розвитком ринкової економіки. Завдяки використанню географічних зазначень на упаковках товарів споживач от-

римує певні уявлення в опосередкованій формі про можливі характеристики, якість товару, що може зумовлюватися природними умова місцевості, з якої походить товар, або людським фактором (зокрема майстерністю).

Спори, які пов'язані з використанням географічних назв, досить різноманітні за особливостями обставин. Їх розгляд надає можливість проілюструвати проблеми, які виникають на практиці щодо даного об'єкту інтелектуальної власності. При цьому не завжди конфлікти пов'язані саме з зареєстрованим кваліфікованим зазначенням. Певна їх частина пов'язана з використанням простої назви походження товару. Не завжди регіон впливає на якість продукції, що виробляється на його території, але щодо використання таких назв у продукції товару також виникають певні конфлікти.

Наприклад, один зі спорів стосувався простої назви товару, а саме: татарбунарське молоко. Так, до Господарського суду Одеської області звернулись ТОВ «Титан» та Ф.О.П. з позовною заявою до Татарбунарської міської ради про припинення заборони використання кваліфікованого зазначення місця походження товару словосполученням «Татарбунарське молоко». В позовній заяві Позивачі зазначають, що Татарбунарською міською радою Татарбунарського району Одеської області їм було заборонено у використанні в назвах вироблюваної і продаваної молочної товарної продукції зазначення місця походження товару, а саме словосполучення «Татарбунарське молоко». У процесі розгляду справи позивачі надали докази про належність їм на праві власності земельної ділянки у м. Татарбунари, на якій розміщений молочний цех з вироблення продукції, та на земельну ділянку, на якій розміщений магазин «Бурьонка», у якому здійснюється продаж продукції. Враховуючи, що виробництво та продаж товару здійснювалися на території Татарбунарського району, їх позовні вимоги були задоволені як обґрунтовані та підтверджені належними доказами та наявними матеріалами справи [1].

У випадках, коли зареєстрована торговельна марка з використанням назви регіону, який має певні особливості, що впливають на якість товару, свідоцтво на знак для товарів та послуг може бути визнано недійсним. Прикладом є наступна справа за позовом ТОВ «Агрофірма «Золота балка» до ТОВ дистриб'юторська компанія «Еллада», яка є власником знаку для товарів і послуг БАЛАКЛАВА (33, 35 та 43 класу МКТП).

Експертом встановлено наявність трьох факторів, які визначають описовість позначення: морфема БАЛАКЛАВА є топонімічною назвою, оскільки є власною назвою географічного об'єкту – району міста Севастополь Автономної Республіки Крим; морфема БАЛАКЛАВА не виключає її сприйняття споживачами як вказівку на місце виготовлення чи збуту товарів і послуг (алкогольні напої), які є характерними для даного географічного місця; якість, репутація та інші характеристики товарів 33 класу МКТП, для яких зареєстровано знак, залежать від їх географічного походження, природних умов регіону, в якому вони вироблені (Балаклавський район міста Севастополь).

За таких умов експерт прийшов до висновку, що знак для товарів і послуг «БАЛАКЛАВА» є описовим при використанні щодо зазначених у заявці товарів і послуг, зокрема вказує на місце виготовлення чи збуту товарів або надання послуг. Знак БАЛАКЛАВА не виключає виникнення у споживачів асоціації з репутацією та іншими якостями вина та алкогольної продукції, які головним чином залежать від географічного походження та природних агрокліматичних умов, притаманних географічному

регіону – Балаклавського району міста Севастополь, з урахуванням відомостей про тривалу історію виноградарства та виноробства Балаклавського району міста Севастополь.

Крім цього, судом було враховано факт звернення позивача до центрального органу виконавчої влади у сфері охорони інтелектуальної власності 08.07.2009 року з заявкою на реєстрацію кваліфікованого зазначення походження товару та/або права на використання зареєстрованого кваліфікованого зазначення походження БАЛАКЛАВА. Крім цього, місцезнаходженням позивача був м. Севастополь, Балаклавський район, а відповідача м. Севастополь, Ніхімовський район. Виходячи з вищевикладеного, вимоги позивача про визнання недійсним свідоцтва були визнані обґрунтованими та такими, що підлягають задоволенню [2].

В іншому випадку спір стосувався простого зазначення походження товару, яке все ж таки могло бути зареєстровано як кваліфіковано, завдяки його природним умовам. Мова йде про Карпати. Приватне акціонерне товариство «Галичина» звернулося із позовом до Тернопільського обласного територіального відділення Антимонопольного комітету України про визнання недійсним рішення № 46 від 26.06.2013р. у справі № 666-НК.

В процесі розгляду справи представник позивача заявлені позовні вимоги підтримав, вважає, що рішення територіального відділення є незаконним та необґрунтованим, так як товариством не порушувалося законодавство про захист економічної конкуренції. Звертає увагу суду на наступне:

– власником позначення «З чистих Карпат» на фоні трьох зелених ялинок є позивач, отже останній вправі наносити даний знак на упаковку товару та розміщувати його на власному веб-сайті;

– твердження відповідача про те, що нанесення на упаковку для товарів позначення «З чистих Карпат» та тексту інформує споживачів про територію походження сировини товару, оскільки дане позначення є знаком для товарів і послуг, завданням якого є відрізнити товари позивача від товарів інших виробників;

– позивачем ніколи не розміщувалось на упаковці товару інформації про територію походження видів сировини товару, а саме молока, адже його заготівля здійснюється у різних регіонах України і технологічно відокремлена переробка молока коров'ячого незбираного, в залежності від зони його заготівлі, для виробництва молочної продукції певних торгових марок чи молочних продуктів не здійснюється;

– Інститутом екології Карпат Національної академії наук України підтверджено, що сировина чи продукція із зазначенням дефініції «З чистих Карпат» теоретично передбачає їхнє походження з території Карпатського регіону держави (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Чернівецька області). Виробничі потужності позивача знаходять у м. Радехів, Львівської області, отже товар походить із Карпатського регіону держави, а тому позначення на упаковці товару «З чистих Карпат» не може вважатися неповними, неточними чи неправдивими відомостями щодо товару;

– правова охорона знаку «З чистих Карпат» надана після проведення експертизи в порядку встановленому Законом України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», яка передбачає перевірку такого на предмет того, чи є такі оманливими або такими, що можуть ввести в оману щодо товару, послуги або особи, яка виробляє товар або надає послуги.

Відповідач звертає увагу суду на те, що факт використання позивачем знаку для товарів та послуг із написом «З чистих Карпат» у поєднанні з надписом: «Галичина» родом з чистих Карпат, де природа є екологічно чистою, а корівки дають особливе корисне та багате на смак молоко», є неправдивим, оскільки позивач заготовляє молоко в семи областях України, з яких шість не відноситься до Карпат, таким чином зазначена інформація могла вплинути на наміри споживачів щодо придбання товарів позивача та надавала йому неправомірні переваги в конкуренції. Таким чином, дії позивача щодо розміщення на своїй продукції та веб-сайті інформації щодо походження молока як сировини для виготовлення молочної продукції не відповідають дійсності, є неправдивими, вводять в оману споживачів,що є порушенням кваліфікується як порушення ст. 151 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренцію».

При цьому обставини справи, які відповідно до законодавства повинні бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися іншими засобами доказування. Позивач не надав доказів на підтвердження правомірності заявлених вимог, а тому суд в позові було відмовлено [3]. Отже, на жаль, у цьому випадку було доведено факт поширення недостовірної інформації про властивості певного товару, зокрема щодо регіону походження продукції, з якої він виробляється. При цьому позначка на регіон, який володіє особливими природними умовами, наноситься на товар шляхом використання зареєстрованого знаку для товарів та послуг.

Інша категорія спорів може виникати у зв'язку з необґрунтованим оспорюванням дійсності свідоцтва на знак для товарів та послуг, що містить назву регіону, яка ніяким чином не впливає на характеристику товару. Прикладом є наступна справа. Позивач просив визнати недійсним свідоцтво на знак для товарів і послуг «Франківська» для ТОВ «Станіславська торгова компанія» для товарів 32, 33 та 35 класу МКТП. Оцінюючи наявні в матеріалах справи документи та досліджені в засіданні суду докази, господарський суд визнав позовні вимоги позивача безпідставними, необґрунтованими та такими, що не підлягають задоволенню, виходячи з наведеного нижче. По-перше, відсутні документи або інформація, яка свідчить, що позначення «Франківська» або «Франківськ», як назва населеного пункту, може слугувати або слугує в торгівлі для позначення місця походження товарів 32, 33 класів МКТП або стало загальноприйнятим у повсякденній мові або торгівельних звичаях України. У словнику географічних назв України населений пункт з назвою «Франківськ» – відсутній. По-друге, в матеріалах справи відсутні документи або будь-які матеріали, які б свідчили, що товарам, для яких зареєстрований знак «Франківська», притаманні особливі властивості, певні якості, репутація або інші характеристики, зумовлені природними умовами чи людським фактором або їх поєднанням. По-третє, згідно з висновком судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності по господарській справі, словесний знак «Франківська» не є описовим, тобто не є таким, що вказує на місце виготовлення або збуту товару; не вводить в оману споживачів відносно виробника товарів; позначення «Франківська» не є кваліфікованим зазначенням походження товарів. Враховуючи вищезазначені обставини, господарським судом було відмовлено у задоволенні позову [4].

Інша категорія спорів стосується захисту прав споживачів. Зокрема, споживачі намагалися оспорити дійсність свідоцтва на знак для товарів та послуг та заборонити використовувати певне найменування. Прикладом є наступні дві справи.

При розгляді однієї з них було встановлено наступне. У липні 2013 року фізична особа-споживач звернулася у суд з позовом до ТОВ «Білоцерківський молочний комбінат» про захист прав споживача – зобов'язання припинити дії, що вводять оману споживача. Свої вимоги обґрунтовувала тим, що відповідач виробляє сир «Фета» з коров'ячого молока, що не відповідає вимогам норм міжнародного законодавства, й її, як споживача, цим введено в оману та завдано моральної шкоди. Просила заборонити відповідачу використовувати позначення «Фета» на продукції власного виробництва та здійснювати продаж (реалізацію) такої продукції й стягнути на її користь 1 000 грн. моральної шкоди. Матеріалами справи доведено, що сир «Фета» виготовлено відповідачем у відповідності до технічних умов, затверджених в установленому законом порядку, упаковка, в якій знаходився продукт харчування, містить чітку інформацію про його складові, а виготовлений в Україні товар під назвою «Фета» має свій код у міжнародній класифікації. Суд першої інстанції обґрунтовано визнав такими, що не узгоджуються з нормами матеріального права вимоги позивача про заборону використання позначення «Фета» та здійснювати продаж (реалізацію) продукції власного виробництва з нанесеним у ній позначенням «Фета». Положеннями Законів України «Про захист від недобросовісної конкуренції», «Про захист прав споживачів», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» не передбачено обраного позивачкою способу захисту її прав, як споживача, шляхом заборони використання позначення «Фета» та здійснення продажу (реалізації) продукції власного виробництва з нанесеним у ній позначенням «Фета». Діями відповідача позивач не позбавлена права вибору необхідного їй продукту харчування в мережі торгових закладів. Не доведено матеріалами справи й заподіяння позивачці моральної шкоди. Апеляційну скаргу було відхилено [5].

Інша справа демонструє спробу споживача визнати недійсним видане свідоцтво для товарів та послуг. Позивач звернулась до суду вказуючи, що 18 вересня 2009 року нею були придбані дві упаковки вина: «Кадарка» та «Монастирська ізба», свій вибір вона зробила на підставі того, що на упаковці було вказано великими буквами «Тарутинські вина», відповідно вона вважала, що це вино було вироблене в одному з найбільш екологічно чистих районів України – Тарутинському районі Одеської області, прийшовши до дому позивачка виявила, що насправді придбане вино вироблене не в Тарутинському районі Одеської області, а в с. Прибузьке Очаківського району Миколаївської області, внаслідок чого настрій був зіпсований, оскільки виробник ТОВ «Бізнес Вин» ввів її в оману, як споживача, якому гарантовано право на вільний вибір товару, навівши на упаковці вина неправдиву інформацію стосовно походження товару, тому вважає що продукція ТОВ «Бізнес Вин» є фальсифікованою та просить суд визнати свідоцтво на знак для товарів і послуг № 47059 недійсним і відшкодувати моральну шкоду. В задоволенні позову було відмовлено. Зустрічний позов про визнання дій правомірними – задоволено. Визнано виробництво та реалізацію вина, виробленого поза межами Тарутинського району Одеської області Товариством з обмеженою відповідальністю «Бізнес Вин» з вказанням на зовнішньому його оформленні (етикетці, упаковці) «Тарутинські вина» таким, що не суперечить чинному законодавству України. Визнано використання Товариством з обмеженою відповідальністю «Бізнес Вин» торгової марки «Тарутинські вина» правомірним [6].

Висновки. В Україні виробники товарів приділяють неналежну увагу реєстрації прав на кваліфіковане зазначення походження товару. Найчастіше його реєструють як знак для товарів та послуг. У випадку здійснення його реєстрації як кваліфікованого зазначення, дію свідоцтва на відповідний знак для товарів та послуг може бути оспорити. При використанні як знаку для товарів та послуг назви місцевості, що володіє особливими властивостями, виробник товару не завжди дотримується правил, що пред'являлися б до кваліфікованого зазначення, зокрема: не дотримується вимог щодо використання при виробленні товару компонентів з даної місцевості, або взагалі здійснює виробництво на іншій території.

Список літератури

1. Рішення Господарського суду Одеської області від 27.03.2009 р. по справі № 11/54-09-1322 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://reyestr.court.gov.ua/Review/4696100.

2. Рішення Господарського суду м. Києва від 09.09.2011 р. по справі № 39/301-39/1 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://reyestr.court.gov.ua/Review/18174184.

3. Рішення Господарського суду Тернопільської області від 26.11.2013 р. по справі № 921/918/13-г/7 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://reyestr.court.gov.ua/Review/35843384.

4. Рішення Господарського суду м. Києва від 18.03.2010 р. по справі № 18/280 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://reyestr.court.gov.ua/Review/9570474.

5. Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 12.11.2013 р. по справі № 759/11286/13-ц // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://reyestr.court.gov.ua/Review/35710333.

6. Рішення Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області від 29.03.2010 р. по справі № 2-1684 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://reyestr.court.gov.ua/Review/9332063.

Компаниец В. В. Рассмотрение отдельных споров об использовании географических указаний / В. В. Компаниец // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 1. – С. 91-97.

Статья посвящена рассмотрению судебной практики, связанной с правами на географическое указание. Рассматриваются споры, возникающие при столкновении прав на географическое указание и знаки для товаров и услуг. Исследуются вопросы, связанные с правомерностью использования простых географических указаний в названии продукции. Обращается внимание и на использование в качестве названия места региона иного, чем тот, в котором изготавливается товар. При рассмотрении отдельных судебных дел обращается внимание на обстоятельства, имеющие решающее значение для принятия решения.

Ключевые слова: географическое указание, свойства региона, знак для товаров и услуг, название товара, нарушение прав.

CONSIDERATION OF CERTAIN DISPUTES ABOUT USE OF GEOGRAPHICAL INDICATIONS

Kompaniiets V. V.
National University «Odesa Law Academy», Odesa, Ukraine

The article is devoted to judicial disputes related to the use of geographical indications. It is mentioned the value of geographical indications of the means of individualization of participants in civil, goods and services. It is mentioned the importance of using geographical indications to consumers who, through information about the area in which goods are manufactured, can be assumed about its quality and beneficial properties. It is considered individual disputes relating to conflicts of rights to geographical indications.

As an example it is considered the situation of conflict when local authorities tried to ban the use of the name of the region in the name of the product. The court order was established finding production capacity within a specified area and there finding the store in which the sale of goods produced. Taking into account everything was said, the claim was settled, and the ban on the use of recognized unfounded.

In another example it was said about the registration name of the region as a qualified indication of origin of goods. In this regard, the plaintiff, whose production facilities are within an area whose name is submitted for registration, filed a lawsuit demanding the invalidation of the certificate on the mark for goods and services with the name of the region, issued a subject that is outside its boundaries and producing products in the class for goods and services for which the registered mark is descriptive. Requirements have been satisfied.

In another dispute it was indicated the presence of a graphic element that is part of a mark for goods and services associated with ecological region – the Carpathian Mountains. In the course of the dispute, it was found that the product manufacturer provides false information about the product from which manufactured goods. In particular it is proved that the milk used for dairy production, not fully imported from the Carpathian region. But since it was not a qualified geographical indication and only sign for the goods and services, the manufacturer has been fined by the Antimonopoly Committee of Ukraine. Contested decision CRA was deemed justified.

In addition, in another case it was found unsubstantiated challenging the use of the title product of the region, which with its features does not affect the products. Separately is disclosed consumers attempt to challenge the validity of certificates for trademarks and product names or services when they do not coincide with the region in which they are usually produced or whose name contain. Article ends by conclusions about the most typical conflicts arising from the use of geographical indications.

Key words: geographical indication, properties of the region, mark for goods and services, product name, violation of rights.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 1. С. 98-104.

УДК 347.788.5

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ, ЗОБРАЖЕНОЇ НА ФОТОГРАФІЇ, З ОСОБОЮ, ПРАВО НА ВЛАСНЕ ЗОБРАЖЕННЯ ЯКОЇ ПОРУШЕНО (ОГЛЯД СУДОВОЇ ПРАКТИКИ)

Кулініч О. О.

Національний університет «Одеська юридична академія», м. Одеса, Україна

У статті досліджується судова практика, пов'язана з захистом права на зображення. Право на власне зображення є одним з особистих прав фізичної особи. Зазначається, що однією з умов задоволення вимог є здійснення ідентифікації зображення з реальною особою. Визначаються фактори, які впливають на ідентифікацію. Здійснюється їх узагальнення.

Ключові слова: фотографія, право на зображення, ідентифікація, захист прав.

Постановка проблеми. Використання фотографічних творів у двадцять першому столітті набуває все нових обертів завдяки розвитку технологій, які спрощують процес їх створення та розповсюдження. Можливість швидкого обнародування та поширення фотографічних творів завдяки мережі Інтернет, зміни за допомогою спеціальних програм, сприяють їх неправомірному використанню. Зазначені обставини зумовлюють актуальність висвітлення питань, пов'язаних з захистом права фізичної особи на власне зображення.

Аналіз останніх досліджень. Окремі питання охорони інтересів фізичних осіб, які зображені на фотографічних творах, розглядались у працях Гаврилова Е., Кравца Л., Крупянко А., Микрюкова В., Пилипенко В., Ерделевського О. та ін. Незважаючи на висвітлення у науковій літературі окремих питань захисту права на зображення, потребують уваги матеріали судової практики з метою вироблення узагальнення практики правозастосування.

Мета дослідження. При виявленні фактів використання власного зображення більшість фізичних осіб, звертаючись до захисту своїх прав у судовому порядку, забувають про необхідність можливої ідентифікації їх зображення зі спірним зображенням, що є однією з сукупності умов для задоволення заявлених вимог про захист права на власне зображення. Враховуючи зазначене, є доцільним звернення до матеріалів судової практики з метою визначення системи факторів, що враховуються при ідентифікації.

Виклад основного матеріалу. При поширенні фотографічних творів з зображенням фізичних осіб слід дотримуватися положень чинного цивільного законодавства, зокрема норм статей 307, 308 Цивільного кодексу України [1] (далі – ЦК України), що забезпечують охорону права фізичної особи на власне зображення.

При здійсненні захисту права фізичної особи на власне зображення перш за все необхідно звертати увагу на вид твору, у якому було зафіксовано зображення фізичної особи та спосіб фіксації зображення. ЦК України надає можливість фізичній особі здійснювати захист права на власне зображення незалежно від виду художнього твору та способу фіксації: безпосередньо (шляхом механічної фіксації з спеціальних пристроїв, зокрема фото та відео зйомки) або опосередковано (відтворення образу без застосування механічної фіксації, наприклад, малювання). На відміну від ст. 308 ЦК України, як звертає увагу Ренкель А., у статті 152.1 Цивільного кодексу Російської Федерації [2] (далі – ЦК РФ) мова йде тільки про зображення конкретної особи, а не особи, що «нагадує», «дуже схожа», тощо. Тобто для застосування зазначеної статті особа повинна чітко ідентифікуватися на зображенні в якості самої себе. У іншому випадку до суду краще не звертатись [3, с. 22]. Цивільне законодавство України розширює можливості для захисту права на власне зображення, на образ, на відміну від ЦК РФ.

Взагалі, не всі судді звертають увагу на необхідність ідентифікації особи, чиї права порушено, з особою, зображеною на фотографічному творі. Прикладом є доволі суперечлива практика з цього питання. При розгляді однієї зі справ судом було задоволено вимоги про компенсацію моральної шкоди внаслідок неправомірного використання зображення судді під статтею, у якій подана негативна інформація про недовіру українців судам через корупцію, яка безпосередньо не стосувалася діяльності позивача по справі. При перегляді справи в цій частині рішення змінено не було [4]. У 2012 році колишній головний редактор подав заяву про перегляд зазначеного рішення Апеляційного суду м. Києва в зв'язку з нововиявленими обставинами. В обґрунтування своєї заяви посилався на наявність ухвали колегії суддів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ, коли за аналогічним позовом прийнято протилежне рішення. Позивач в своїй позовній заяві визнав, що в статті жодним чином не згадується про його діяльність. Не було надано доказів тотожності з опублікованою в газеті фотографією. Отже, рішення суду базується на припущеннях позивача, що на фотографії в газеті був саме він. Але в задоволенні заяви було відмовлено, враховуючи, що протилежні судові рішення за аналогічними позовами не є нововиявленими обставинами у справі [5]. Цей випадок свідчить про доцільність узагальнення судової практики з питань захисту права на зображення та про важливість розробки рекомендації з застосування статей 307, 308 ЦК України.

Необхідно відрізняти використання зображення фізичної особи та використання образу фізичної особи. Як правило, зображення фіксується спеціальними технічними засобами та відтворює обличчя, зовнішність людини у певний момент часу. Якщо мова йде про використання образу фізичної особи, то, як правило, його відтворюють на інших художніх творах, ніж фотографічні. Наприклад, у карикатурах, картинах тощо. Образ може створюватися за допомогою гриму, париків, одягу, тощо. Не завжди образ на сто відсотків ідентичний зображенню фізичної особи, адже процес створення картини, карикатури, творів пародійного жанру чи інших творів художнього характеру у більшості випадків не відображає з достовірністю та природною пропорційністю обличчя фізичної особи, її зовнішності.

Питання ідентифікації фізичної особи з особою, зображеною на фотографічних чи інших художніх творах, у цивільному праві залишилися без належної уваги, але повною мірою були досліджені криміналістами. При відтворенні зображення на фотографічному творі необхідно здійснювати ідентифікацію фізичної особи за рисами обличчя та фігури. У випадках, коли мова йде про ідентифікацію зображення, відтвореного на картині, карикатурі, можуть бути певні відхилення намальованого образу від оригінального зображення особи. У науковій літературі дослідники криміналісти звертають увагу, що творам живопису, на яких відтворено портрети фізичних осіб, притаманні певні спотворення пропорцій, які можуть стосуватися анатомічних деталей будови голови, які в криміналістичній практиці вважаються стійкими ознаками і використовуються при ототожненні особистості по фотографіях. Природно, що в результаті таких спотворень при використанні різноманітних методик порівняння, зіставляючи два або кілька мальованих або живописних зображень однієї і тієї ж особи, неможливо отримати точний збіг всього необхідного комплексу ознак [6, с. 155].

При ідентифікації особи з зображенням, зафіксованим на фотографічному творі, криміналістами враховуються наступні фактори, що впливають на достовірне відображення зовнішності на фотознімках, зокрема: освітлення при зйомці; положення голови особи, яку фотографують щодо фотоапарата; оптичні системи, які використовуються при фотографуванні; характеристики фотоматеріалів; різкість зображення; спосіб одержання фотознімків; репродукування; ті, що характеризують стан зовнішності особи, яку фотографують (вираз обличчя; штучні зміни зовнішності без хірургічних втручань (застосування перуку, приклеювання вусів, борід); ті, що залежать від умов використання і зберігання фотознімків, зокрема різні дефекти і сліди фізичного і хімічного впливу, тощо. Серед факторів, які змінюють ознаки зовнішності назавжди, розрізняють вікові, патологічні, косметико-хірургічні, посмертні. Патологічні зміни включені у групу умовно, так як зміни зовнішності людини залежать від виду та розвитку хвороби та можуть бути як тимчасовими, так і постійними [7, с. 49].

При розгляді справ про неправомірне використання зображення фізичної особи, зафіксованого на фотографічних творах, як правило, необхідність ідентифікації зображеної особи з особою, право на власне зображення якої порушено, виникає тільки у випадках, коли зображення є нечітким. При розгляді цивільних справ, як правило, не призначають експертизи для визначення ідентичності. Це питання вирішується самостійно суддею. Доцільно звернути увагу на коло факторів, які враховуються судом.

По-перше, це якість відтворення зображення, яка зумовлює можливість впізнання особи. При розгляді однієї зі справ, було встановлено, що позивач працювала в туристичному агентстві «Мелодія-тур» та надала свою фотографію, яку зробила на березі моря влітку, для створення макету реклами. Після звільнення позивач дізналася, що відповідач незаконно займається туристичною діяльністю від свого імені і при цьому використовує її фотографію для реклами свого турагентства. Фотознімки, що підтверджують факт наявності реклами з її фотографією, були розміщенні на рекламному стенді в м. Олександрія. При розгляді справи позивач не надала відповідних доказів порушень, а також – найголовніше – з наданих ксерокопій рекламних оголошень неможливо розгледіти особу, зображену на фотографії. В задоволенні позовних вимог було відмовлено [8]. Не-

якісне відтворення фотографічного твору впливає на можливість впізнання особи і на це необхідно звертати увагу при розгляді спорів про захист права на власне зображення.

По-друге, у зображенні повинно бути відтворено риси обличчя, а не лише його контур, тобто сукупність рис обличчя повинні надавати можливість впізнання особи. Прикладом відмови у задоволенні вимог про захист права на зображення внаслідок неможливості впізнання обличчя особи є матеріали наступних справ.

У одній зі справ встановлено, що в газеті «Технополис» було опубліковано статтю «Газовый «киллер», де позивача звинувачено в нападі на співробітника даної газети. Окрім того, до даної статті опубліковано його фотографію без отримання дозволу. Що стосується розгляду справи в частині використання фотографії, суд не прийняв до уваги посилання позивача на те, що його можна впізнати по фотографії до статті, оскільки на фотографії відсутнє обличчя, а є лише загальний контур особи. Враховано, що в статті відсутнє прізвище, ім'я та по-батькові, а є посилання лише на те, що дана особа є вчителем та співпрацювала з газетою «Пошук». Враховуючи викладене, відсутні підстави для задоволення позовних вимог [9].

В іншій справі позивач звернувся до суду з позовом до КП «Запорізьке міське інвестиційне агентство», яке на власних спеціальних стаціонарних конструкціях розмістило зовнішню рекламу з зображенням титульної сторінки щотижневого інформаційного видання, яка містить зображення позивача в образливій для нього формі – у вигляді особи, під якою «схований» злочинець в масці, що супроводжувалося коментарем: «Кто украл у запорожцев 880 миллионов? Кто за это ответит?». Представник відповідача надав фотографії позивача, розміщенні в загальнодоступній мережі Інтернет. Як вбачається з них, *неможливо ототожнювати особу, зображену у спірній рекламі, з особою позивача, фотографії якого розміщені в мережі Інтернет, оскільки за зовнішніми ознаками (голови, обличчя, носа, очей, вух) це зовсім різні особи.* Отже, оскільки реклама не містить зображення позивача, відсутній факт поширення про нього інформації без його згоди. Таким чином, відсутні правові підстави для задоволення позову [10].

В іншій справі також не було доведено факт порушення. Позивачі звернулися до суду з позовом до відповідача ТОВ «Телерадіокомпанія Студія «1+1» про зобов'язання останнього припинити дії щодо розміщення рекламних щитів та про стягнення відшкодування моральної шкоди. При розгляді справи було встановлено факт розміщення по м. Києву декількох рекламних щитів такого змісту: в центрі щита, який відтворює фотографію, розміщено двоє людей (хлопець і дівчина), які цілуються, а поруч – ще одна людина в масці, яка прикриває більшу частину обличчя. Було встановлено, що фотографія із зображенням чоловіка та жінки зроблена 22.09.2011 р. відкрито на Софійській площі у м. Києві, при проведенні заходу публічного характеру – Студентського контр-форуму «Інша сторона освіти». Розміщення матеріалів відповідача було здійснено на строк в один місяць, і після вони були демонтовані власником спеціальних конструкцій (рекламних щитів). *З боку позивачів не було доведено, що на рекламних щитах зображені саме вони.* На момент пред'явлення позову до відповідача вже сплинув строк публічного показу зображення. Враховуючи вище викладене судом не вбачається порушення права позивачів. Апеляційну скаргу по цій справі було відхилено [11; 12].

По-третє, при розгляді спору необхідно звертати увагу на тривалість показу, що також впливає на можливість впізнання оточуючими особами. Так, в телепрограмі «Критична точка» на каналі «ТРК України» відповідач, відкрито продемонстрував на всю Україну фото позивачці з відкритим обличчям в нижній білизні (поряд з фотографіями інших дівчат у нижній білизні), прокоментувавши при цьому діяльність, якою її примушували займатися (вона стала жертвою організованої злочинної групи, яка займалася торгівлею людьми). Дана телепрограма декілька тижнів була розміщена в Інтернеті, але крім цього, сама позивач на різних Інтернет-сайтах особисто розміщувала свої фотографії аналогічного змісту, без застережень щодо їх використання. Враховуючи це, було встановлено, *що демонстрація відповідачем в ефірі телеканалу протягом кількох секунд фотографії позивача серед зображень інших осіб ніяким чином не принизила її честь і гідність, а відтак і не заподіяла їй моральної шкоди.* Відповідач в телепрограмі жодного разу не згадав про позивача і не назвав її прізвища, а його висловлювання виражали лише його власну думку щодо діяльності модельної агенції. На підставі викладеного у задоволенні позову було відмовлено [13; 14]. Таким чином, дії відповідачки щодо розповсюдження фотографічних творів з власним зображенням в нижній білизні та надання їм вільного режиму доступу у мережі Інтернет, відсутність зазначення персональних даних під час кількосекундної демонстрації її зображення у ефірі були підставою для відмови у задоволенні позовних вимог.

Є цікавим питання про можливість впізнання особи за окремими частинами тіла. Як звертають увагу Погуляєва В., Тулуб'єва І., у кількох судах Москви розглядалися позови про порушення права на зображення, предмет яких можна віднести до казусів. В одному випадку був опублікований фотознімок з зображенням дівчини – моделі зі спини, у другому – оголена нижня частина тіла іншої дівчини. Обидві дами посилалися на негативні моральні наслідки публікацій у вигляді реакції родичів, знайомих, колег по роботі. У задоволенні першої позовної заяви було відмовлено. Інший позов було залишено без розгляду, так як позивач не надала доказів того, що використано саме її зображення, а також не змогла пояснити в процесі, хто саме впізнав її на знімку і міг би підтвердити це суду [15]. Здається можливим здійснення захисту права на зображення окремих частин тіла у тому разі, якщо їм властиві певні особливості, що відрізняють їх від аналогічних частин тіла інших фізичних осіб. Наприклад, мова може йти про використання фотографій з зображенням частин тіла бодібілдерів. У певних випадках рельєф їх тіла може бути неповторним та таким, що легко упізнається для фахівців у цій сфері професійного спорту.

Висновки. Таким чином, у своїй сукупності на можливість впізнання особи, зображення якої відтворюється, впливають наступні фактори: чіткість (якість) зображення; наявність на фотографічному творі сукупності зовнішніх рис обличчя, а не лише його контуру; тривалість показу тощо. Ці фактори у своїй сукупності можуть створити можливість для ідентифікації (впізнання) особи іншими. Зазначене необхідно враховувати при узагальненні матеріалів судової практики про захист права фізичної особи на власне зображення.

Список літератури

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.
2. Гражданский кодекс Российской Федерации (часть первая) : Закон Российской Федерации от 30.11.1994 № 51-ФЗ // СЗ РФ, 05.12.1994 г. – № 32. – Ст. 3301.
3. Ренкель А. Охрана изображения гражданина / А. Ренкель // Изобретатель и рационализатор. – 2010. – С. 22-23.
4. Рішення Судової палати у цивільних справах Апеляційного суду м. Києва від 25.06.2009 р. по справі № 22-3118/2009 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/10433459.
5. Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 26.04.2012 р. по справі № 8 – 2690/30/2012 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24439139.
6. Буров С. А., Прокопенко Л. И. О правомерности идентификации личности по рисованным изображениям / С. А. Буров, Л. И. Прокопенко // Сибирские юридические записки. – 1971. – Вып. 2. – С. 152-162.
7. Шаова Т. Г. Система факторов, влияющих на внешний облик изображенного на фотоснимке лица / Т. Г. Шаова, Т. И. Исматова // Криминалистическая експертиза: исследование документов. – 1999. – С. 49-50.
8. Заочне рішення Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської області від 13.12.2010 р. по справі № 2-3723/10 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/12866559.
9. Рішення Краматорського міського суду Донецької області від 22.12.2010 р. по справі № 2-4677-2010 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/13109474.
10. Рішення Ленінського районного суду м. Запоріжжя від 19.12.2012 р. по справі № 0814/8750/2012 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28353940.
11. Рішення Печерського районного суду м. Києва від 07.05.2012 р. по справі № 2-908/12 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/23986049.
12. Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 17.07.2012 р. по справі № 22ц\2690\10195/12 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25386040.
13. Рішення Луцького міськрайонного суду Волинської області від 16.05.2011 р. по справі № 2-2129/11 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/23852303.
14. Ухвала апеляційного суду Волинської області від 22.08.2011 р. по справі № 2-2129/11 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/18016756.
15. Погуляев В., Тулубьева И. Право на изображение / В. Погуляев, И. Тулубьева // Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права. – 2004. – № 3. – С. 42-43.

Кулинич О. А. Идентификация физического лица, изображенного на фотографии, с человеком, право на собственное изображение которого нарушено (обзор материалов судебной практики) / О. А. Кулинич // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 1. – С. 98-104.

В статье исследуется судебная практика, касающаяся защиты права на изображение. Право на собственное изображение является одним из личных прав физического лица. Указывается, что одним из условий удовлетворения требований является идентификация изображения с реальной личностью. Определяются факторы, влияющие на идентификацию. Осуществляется их обобщение.

Ключевые слова: фотография, право на изображение, идентификация, защита прав.

IDENTIFICATION OF PHYSICAL PERSON REPRESENTED IN THE PICTURE, WITH THE PERSON, THE RIGHT TO OWN IMAGES WAS VIOLATED (REVIEW OF JURISPRUDENCE MATERIALS)

Kulinich O. O.
National University «Odesa Law Academy», Odesa, Ukraine

The right to one's own image is one of the rights of an individual. Protection of the right image is based on articles 307, 308 of the Civil Code of Ukraine. In cases of protection of the right to their own image with one of the most important conditions for satisfaction of claims is the identification of the individual, the right to own image that is allegedly infringed with a person depicted in a photographic work.

Based on materials of jurisprudence, we can make conclusions that individuals do not always pay attention to the quality of reproduction of images with their image on the manner in which reproduce their traits and whether they can learn. Establishing the identity of the person alleging violations of his right to his own image with the person depicted in the photograph is very important. In these cases the plot indicates that in most cases do not allow photographs used to identify the image of a real person. Using photographs of poor quality, image contours of the face and body, without specifying any personal data prevent possible human recognition by third parties.

In such cases it is impossible to talk about any violations. The implementation of human identification shown in pictures with a person whose rights allegedly infringed is one of the conditions to meet the stated claims in violation of the rights to the image.

Considering such cases of human identification with the image produced is usually personally by the judge without special expertise. Among the factors which affect the ability to identify, are the following: the clarity and image quality, the presence of combined features, and not only the contours, the duration of the show, and others. Considering that the jurisprudence of this category of cases is not uniform in the application of Articles 307, 308 of the Civil Code of Ukraine, it is advisable to create generalizations and applications to disclose the issue of the need for identification as a condition to meet the claims of protection of the right image.

Key words: picture, right to image, identification, rights protection.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 1. С. 105-111.

АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО И ПРОЦЕСС, ФИНАНСОВОЕ ПРАВО, ИНФОРМАЦИОННОЕ ПРАВО

УДК 342.9

ХАРАКТЕРИСТИКА АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ВСТАНОВЛЕНІ ПРАВИЛА ПЕРЕПЛАНУВАННЯ, ПЕРЕОБЛАДНАННЯ ПРИМІЩЕНЬ ЖИТЛОВОГО ФОНДУ ТА ЗАБУДОВИ ТЕРИТОРІЙ

Муравка В. П.

***Тернопільський інститут
Міжрегіональної академії управління персоналом,
м. Тернопіль, Україна***

У статті аналізується законодавство та розглядаються адміністративні правопорушення, що посягають на встановлені правила перепланування, переобладнання приміщень житлового фонду та забудови територій. Зокрема, звернуто увагу на те, що правилам перепланування, переобладнання приміщень житлового фонду та забудови територій в КУпАП присвячено 4 статті (ст.96 «Недодержання державних стандартів, норм і правил під час проектування і будівництва», ст. 96-1 «Порушення законодавства під час планування і забудови територій», ст. 97 «Самовільне будівництво будинків або споруд», ст. 150 «Порушення правил користування жилими будинками і жилими приміщеннями» КУпАП). Основною статтею, що на нашу думку, передбачає найбільш загальний склад адміністративного правопорушення, в цій сфері є ст. 96 КУпАП.

Ключові слова: правопорушення, держава, влада, житловий фонд, приміщення, забудова територій.

Постановка проблеми. Перепланування, переобладнання приміщень житлового фонду та забудова територій – складна технічна діяльність, в якій беруть участь фізичні і юридичні особи, органи державної влади, органи місцевого самоврядування. Вони вступають у різноманітні суспільні відносини, врегульовані нормами різних галузей права (адміністративного, трудового, земельного, цивільного, фінансового та інших). Як правило, ці відносини виникають одночасно або послідовно, а їх учасники набувають спеціальних статусів замовника, забудовника, органу державного архітектурно-будівельного контролю, органу місцевого самоврядування та інших. Між ними виникають правовідносини з приводу отримання вихідних даних на будівництво, дозволів на виконання будівельних робіт, здійснення державного архітектурно-будівельного контролю тощо [1, с. 34].

Стан дослідженості. Аналітичному осмисленню вказаної проблеми сприяли наукові праці провідних фахівців з вітчизняної адміністративно-правої науки, зокрема Авер'янова В. Б., Битяка Ю. П., Васильєва А. С., Голосніченка І. П., Додіна Є. В., Ківалова С. В., Коваля Л. В., Коліушка І. Б., Колпакова В. К., Комзюка А. Т., Пряхіна Є. В. та ін.

Метою даного дослідження є визначення адміністративних правопорушень, що посягають на встановлені правила перепланування, переобладнання приміщень житлового фонду та забудови територій.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку з тим, що як будівельна діяльність сама по собі, так і зведені чи реконструйовані об'єкти можуть загрожувати безпеці життю, здоров'ю, майну людей, відносини, що виникають з приводу перепланування, переобладнання приміщень житлового фонду та забудови територій потребують юридичної охорони. І така охорона забезпечується в основному засобами цивільного, кримінального та адміністративного права. У статті 3. Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» перелічено законодавство у сфері містобудівної діяльності. Відносини у сфері містобудівної діяльності регулюються Конституцією України, Цивільним, Господарським і Земельним кодексами України, законами України «Про Генеральну схему планування території України», «Про основи містобудування», «Про архітектурну діяльність», «Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду», «Про землеустрій», іншими нормативно-правовими актами [2].

ЦК України визначає загальні засади здійснення будівництва об'єктів нерухомості (ст. 375 ЦК України); встановлює правові наслідки самочинної забудови, здійсненої власником на його земельній ділянці (ст. 376 ЦК України); регулює питання порушення умов договору будівельного підряду (глава 61 ЦК України) [3].

Ст. 197-1 Кримінального кодексу України (далі – КК України) встановлює кримінальну відповідальність за самовільне будівництво будівель або споруд та самовільне зайняття земельної ділянки [4].

Проте найбільш потенційні можливості, на нашу думку, надає адміністративне законодавство, в якому за порушення встановлених правил перепланування, переобладнання приміщень житлового фонду та забудови територій передбачається адміністративна відповідальність встановлена КУпАП та Законом України «Про відповідальність підприємств, їх об'єднань, установ та організацій за правопорушення у сфері містобудування» від 14.10.1994 р. Адміністративна відповідальність дозволяє не тільки покарати порушників, але й попередити настання тих негативних наслідків, що названі в якості кваліфікуючих ознак у статтях КК України [5, 6].

Кожне окреме правопорушення як явище реальної дійсності завжди конкретне і має риси, що дозволяють розмежовувати кримінальні правопорушення (злочини), адміністративні правопорушення, порушення цивільного, трудового законодавства тощо. Конкретність кожного правопорушення полягає у тому, що воно здійснюється конкретною особою, у певному місці, у певний час, порушує конкретну норму конкретної галузі права, характеризується точно визначеними ознаками [7, с. 56].

Вивчення правопорушень та інших правових явищ, які з ними пов'язані, належить до найважливіших завдань будь-якої правової галузі. Не є винятком щодо цього й адміністративне право, більше того, тільки адміністративне й кримінальне законодавство містять статті, в яких закріплене поняття відповідного правопорушення. У КК України ст. 7 «Поняття злочину», в КУпАП – ст. 9 «Поняття адміністративного правопорушення» [4].

Загальне поняття адміністративного правопорушення, як вже зазначалося, дає ст. 9 КУпАП. В ній розкривається його матеріальний зміст, юридична природа і соціальна сутність, а також визначаються важливі ознаки [5].

Правилам перепланування, переобладнання приміщень житлового фонду та забудови територій в КУпАП присвячено 4 статтей (ст. 96 «Недодержання державних стандартів, норм і правил під час проектування і будівництва», ст. 96-1 «Порушення законодавства під час планування і забудови територій», ст. 97 «Самовільне будівництво будинків або споруд», ст.150 «Порушення правил користування жилими будинками і жилими приміщеннями» КУпАП). Основною статтею, що на нашу думку, передбачає найбільш загальний склад адміністративного правопорушення, у цій сфері є ст.96 КУпАП [5].

Диспозиція ч. 1 ст. 96 КУпАП є бланкетною, тобто для кваліфікації адміністративного правопорушення необхідно звертатися до названих в ній джерел обов'язкових вимог в галузі будівництва. Як бачимо, тут наведений перелік актів досить різноманітний як по суб'єкту, що їх видав, так і по юридичній силі. Всі вони об'єднані тим, що забезпечують регулювання будівельної діяльності.

Право на забудову виникає за умови додержання архітектурних, будівельних, санітарних, екологічних та інших норм і правил, а також за умови використання земельної ділянки за її цільовим призначенням (ч. 3 ст. 375 ЦК України) [3].

За загальним правилом, при новому будівництві чи реконструкції об'єктів нерухомості обов'язковим є дотримання державних стандартів, норм і правил, регіональних і місцевих правил забудови (ст. 5 Закону України «Про основи містобудування» від 16.11.1992 р.; та Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 16.10.2012 р. [8; 2].

Будівельні норми, державні стандарти, норми і правила встановлюють комплекс якісних та кількісних показників і вимог, які регламентують розробку і реалізацію містобудівної документації, проектів конкретних об'єктів з урахуванням соціальних, природно-кліматичних, гідрогеологічних, екологічних та інших умов і спрямовані на забезпечення формування повноцінного життєвого середовища та якнайкращих умов життєдіяльності людини. Будівельні норми, державні стандарти, норми і правила щодо планування, забудови та іншого використання територій, проектування і будівництва об'єктів містобудування розробляються і затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань містобудування та архітектури, іншими центральними органами виконавчої влади в порядку, визначеному законом (ст.16 Закону України «Про основи містобудування» від 16.11.1992р.) [8].

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про будівельні норми» від 16.10.2012 р., будівельними норми є затверджений суб'єктом нормування підзаконний нормативний акт технічного характеру, що містить обов'язкові вимоги у сфері будівництва, містобудування та архітектури [8]. Як приклад, ДБН В.2.2-15-2005 «Будинки і споруди. Житлові будинки. Основні положення» встановлюють, що розміщення житлових приміщень у цокольних, підвальних і підземних поверхах житлових будинків не допускається (п. 2.5); не допускається розміщення вбиральні та ванної (або душової) над житловими кімнатами і кухнями. Ці приміщення допускається розміщувати над кухнею квартир, розташованих у двох рівнях. Не допускається кріплення приладів і трубопроводів безпосередньо до міжквартирних стін, які огороджують житлові кімнати (п. 2.28); при розміщенні нового будівництва в існуючій забудові або реконструкції будинків слід забезпечити дотримання чинних нормативних документів щодо інсоля-

ції, природного освітлення і захисту від шуму для навколишніх будинків. Ця умова є обов'язковою і в разі зміни габаритів існуючого будинку (п. 3.10).

Законом України «Про стандартизацію» від 17.05.2001 р. стандартом визнається документ, розроблений на основі консенсусу та затверджений уповноваженим органом, що встановлює призначені для загального і багаторазового використання правила, інструкції або характеристики, які стосуються діяльності чи її результатів, включаючи продукцію, процеси або послуги, дотримання яких є необов'язковим. Стандарт може містити вимоги до термінології, позначок, пакування, маркування чи етикетування, які застосовуються до певної продукції, процесу чи послуги (п. 9 ст. 1 Закону України «Про стандартизацію» від 17.05.2001 р.); технічні умови – документ, що встановлює технічні вимоги, яким повинні відповідати продукція, процеси чи послуги. Технічні умови можуть бути стандартом, частиною стандарту або окремим документом (п. 13 ст. 1 Закону України «Про стандартизацію» від 17.05.2001 р.) [10].

Перераховані акти встановлюють вимоги не лише до організації будівництва, але також до забезпечення безпечних умов праці, санітарно-гігієнічні, екологічні вимоги, тощо. У зв'язку з цим виникає питання про конкуренцію ч. 1 ст. 96 КУпАП з іншими нормами КУпАП.

Ч. 3 ст. 96 КУпАП «Проектування об'єктів і споруд з порушенням затвердженої у встановленому порядку містобудівної документації, виконання будівельних або реставраційних робіт без дозволу чи затвердженого проекту або з відхиленням від нього» конкурує зі ст. 97 КУпАП «самовільне будівництво будинків або споруд» та ст. 150 КУпАП (в частині самовільного переобладнання та перепланування) [5, с. 34].

У сучасній правовій системі України вживається два терміни: «самовільне будівництво» і «самочинне будівництво». Другий із названих термінів введено в обіг з набранням чинності Цивільним кодексом України, однак існують вони паралельно і позначають одне і те ж явище. Зокрема, в тексті Інструкції про порядок проведення технічної інвентаризації об'єктів нерухомого майна слово «самовільне» в усіх відмінках та числах замінено словом «самочинне» у відповідному відмінку і числі згідно з Наказом Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства № 42 від 08.02.2006 року . В деяких нормативно-правових актах такого приведення термінології у відповідність до ЦК України не здійснено, але вони також регулюють відносини з приводу самочинного будівництва.

Отже, для визнання будівництва самочинним є декілька підстав:

1. Будівництво нового об'єкта містобудування на земельній ділянці, що не була відведена для цієї мети. Зведення будівель і споруд здійснюється на земельних ділянках з урахуванням цільового призначення землі (ст. 375 ЦК України).

Окрім цільового призначення землі необхідною умовою для будівництва є наявність у забудовника права власності чи права користування земельною ділянкою, на якій здійснюється будівництво.

2. Будівництво без належного дозволу чи належно затвердженого проекту чи з істотними відхиленнями від проекту або з істотними порушеннями будівельних норм і правил.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про архітектурну діяльність», проект – це документація для будівництва об'єктів архітектури, що складається з креслень, графічних

і текстових матеріалів, інженерних і кошторисних розрахунків, які визначають містобудівні, об'ємно-планувальні, архітектурні, конструктивні, технічні та технологічні рішення, вартісні показники конкретного об'єкта архітектури, та відповідає вимогам державних стандартів, будівельних норм і правил [11]. Будівництво (нове будівництво, реконструкція, реставрація, капітальний ремонт) об'єкта архітектури здійснюється відповідно до затвердженої проектної документації, державних стандартів, норм і правил, місцевих правил забудови населених пунктів (ст. 9 Закону України «Про архітектурну діяльність»).

Проектна документація на будівництво об'єктів містобудування розробляється згідно з вихідними даними на проектування з дотримання вимог державних стандартів, норм і правил, регіональних і місцевих правил забудови та затверджується замовником в установленому законом порядку.

Порядок розроблення, погодження і затвердження проектної документації на будівництво об'єктів містобудування встановлюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань архітектури та містобудування.

Отже, під **самочинним (самовільним) будівництвом** слід розглядати нове будівництво будинків або споруд на земельній ділянці, що не була відведена для цієї мети, а так само нове будівництво, реконструкцію (включає перепланування, переобладнання), реставрацію, капітальний ремонт з порушенням затвердженої у встановленому порядку містобудівної документації, або без належного дозволу чи належно затвердженого проекту, або з істотним відхиленням від проекту, чи з істотними порушеннями будівельних норм і правил. Таким чином, ч. 3 ст. 96 КУпАП та ст. 97, 150 КУпАП конкурують між собою.

Аналіз ст. 96 КУпАП та ст. 96-1 КУпАП показує, що суб'єктами проступків передбачених ч. 2, ч. 5 ст. 96 КУпАП та ст. 96-1 КУпАП можуть бути лише посадові особи. Тому пропонуємо назву ст. 96-1 КУпАП змінити на наступну: «відповідальність посадових осіб за порушення законодавства під час планування і забудови територій», а також перенести в дану статтю норми ч. 2 та ч. 5 ст. 96 КУпАП. Ч.4 ст. 96 КУпАП передбачає відповідальність за повторне протягом року порушення норм ч. 1 та ч. 2 КУпАП.

Слід зазначити, що адміністративна відповідальність міститься не лише в КУпАП, а й, згідно зі ст. КУпАП, і в інших нормативно-правових актах.

Невиконання законних вимог (приписів) посадових осіб інспекцій державного архітектурно-будівельного контролю щодо усунення порушення законодавства у сфері здійснення державного архітектурно-будівельного контролю»; «Стаття 257-1. Порядок складання припису інспекціями державного архітектурно-будівельного контролю

Висновки. КУпАП за проступки в сфері будівництва, містобудування та архітектури застосовуються лише попередження та штраф. Попередження полягає в офіційному осуді вчиненого проступку і застереженні правопорушника від його повторення. Це найм'якше адміністративне стягнення, яке застосовується за незначні адміністративні проступки (якщо відсутня матеріальна шкода, правопорушення вчинено вперше, з необережності, є пом'якшуючі обставини тощо) [5, с. 233].

Як правило, в санкціях статей КпАП попередження встановляється як альтернативне стягнення поряд зі штрафом.

Адміністративним стягненням визнається лише таке попередження, яке було винесене в письмовій формі або зафіксоване іншим встановленим способом (ст. 26 КпАП). В більшості випадків воно оформляється шляхом винесення постанови уповноваженим на те органом або посадовою особою. Спосіб оформлення попередження на місці вчинення порушень деяких правил експлуатації маломірних суден встановлюється Міністерством транспорту України.

У наш час розміри штрафів залежать від офіційно встановленого неоподатковуваного мінімуму доходів громадян. Мінімальний розмір штрафу, передбачений КпАП, – 0,1 неоподатковуваного мінімуму доходів громадян (наприклад, ст.125 та ін.), максимальний – 300 неоподаткованих мінімумів (ст. 164-5). В ст. 135 КпАП встановлено інший порядок визначення розміру штрафу – він накладається у десяти- або двадцятикратному розмірі від вартості проїзду залежно від виду транспорту, на якому вчинено безквитковий проїзд. У статтях особливої частини розділу ІІ КпАП частіше за все зазначається мінімальний і максимальний розмір. Слід звернути увагу, що існуючі розміри штрафних санкцій за недотримання законодавства у сфері здійснення перепланування, переобладнання приміщень житлового фонду та забудови територій є мінімальними і не співвідносяться з фактичним розміром заподіяної шкоди, що спонукає учасників будівельного процесу діяти поза межами правового поля.

Крім того, незначний розмір санкцій за порушення вимог законодавства у сфері будівництва, містобудування та архітектури унеможливлює належне здійснення державного архітектурно-будівельного контролю та негативно впливає на стан надходження до бюджетів усіх рівнів коштів, стягнутих з порушників законодавства у сфері будівництва, містобудування та архітектури.

Ці недоліки необхідно усунути шляхом посилення відповідальності за порушення вимог законодавства у сфері будівництва, містобудування та архітектури.

Список літератури:

1. Адміністративне право України. Академічний курс : підруч. / редкол.: В. Б. Авер'янов (голова) [та ін.]. – К. : Юрид. думка, 2005. – Т. 2. Особлива частина. – 624 с.

2. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17.02.2011 № 3038-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 34. – Ст. 343.

3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.

4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення : науково-практичний коментар / [Р. А. Калюжний, А. Т. Комзюк, О. О. Погрібний та ін.]. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. –781 с.

6. Про внесення зміни до статті 5 Закону України «Про відповідальність підприємств, їх об'єднань, установ та організацій за правопорушення у сфері містобудування» : Закон України від 17.06.1997 № 350/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 34. – Ст. 214.

7. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навч. посіб. / С. Г. Стеценко. – К. : Атака, 2007. – 624 с.

8. Про основи містобудування : Закон України від 16.11.1992 № 2780-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 52. – Ст. 683.

9. Про будівельні норми : Закон України від 05.11.2009 № 1704-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 5. – Ст. 41.

10. Про стандартизацію : Закон України від 17.05.2001 № 2408-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 31. – Ст. 145.

11. Про архітектурну діяльність : Закон України від 20.05.1999 № 687-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 31. – Ст. 246.

12. Конституція України : науково-практичний коментар / [В. Б. Авер'янов, О. В. Батонов, Ю. В. Булін та ін.] ; редкол. : В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевой [та ін.]. – Харків : Видавництво «Право» ; К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 808 с.

Муравка В. П. Характеристика административных правонарушений, посягающих на установленные правила перепланировки, переоборудования помещений жилищного фонда и застройки территорий / В. П. Муравка // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 1. – С. 105-111.

В статье анализируется законодательство и рассматриваются административные правонарушения, посягающие на установленные правила перепланировки, переоборудования помещений жилищного фонда и застройки территорий. В частности, обращено внимание на то, что правилам перепланировки, переоборудования помещений жилищного фонда и застройки территорий в КУоАП посвящено 4 статьи (ст. 96 «Несоблюдение государственных стандартов, норм и правил во время проектирования и строительства», ст. 96-1 «Нарушение законодательства во время планирования и застройки территорий», ст. 97 «Самовольное строительство зданий или сооружений», ст. 150 «Нарушение правил пользования жилыми домами и жилыми помещениями» КоАП). Основной статьей, которая, по нашему мнению, предполагает наиболее общий состав административного правонарушения, в этой сфере является ст. 96 КУоАП.

Ключевые слова: правонарушение, государство, власть, жилищный фонд, помещение, застройка территорий.

CHARACTERISTICS OF ADMINISTRATIVE MISDEMEANORS INVADE ESTABLISHED RULES REDEVELOPMENT, REFITTING OF HOUSING FUND AND TERRITORY BUILDING

Muravka V. P.
Ternopil Institute, Interregional Academy of Personnel Management, Ternopil, Ukraine

The article analyzes the legislation and considered administrative offenses that infringe on the rules of redevelopment, occupancy housing and construction areas. In particular, pay attention to what the rules of the redevelopment, refurbishment of housing stock and development areas in the CUAO is devoted to articles 4 (st. 96 «Failure to state standards, rules and regulations during design and construction», st. 96 1 «Violation of law during the planning and building of the territories «Article 97» unauthorized construction of buildings or structures, «Article 150» Violation of the rules of use of residential buildings and premises CUAO). The main item that we believe provides the most common components of administrative offenses in this area is st. 96 CUAO. It should be noted that the administrative liability is found not only in the CUAO, but according to the article. Administrative Law and other legal acts. CUAO for misdemeanors in construction, planning and architecture are used only warning and a fine. Prevention is the official condemnation of the offense committed by the offender and warning of its recurrence. This naym'yakshe administrative penalty applicable for minor administrative offenses (if there is no material damage, the offense is committed for the first time, through negligence, are extenuating circumstances, etc.). The article states that the redevelopment, refurbishment of housing stock and construction areas – complex technical activity which involves physical and legal persons, public authorities, local self-government. They come in a variety of social relations regulated by rules of the various areas of law (administrative, labor, land, civil, financial and other). Typically, these relationships occur simultaneously or sequentially, and their members acquire a special status customer, developer, state architectural-building control, local government and others.

Key words: offence, state, power, housing fund, apartment, building of territories.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 1. С. 112-118.

УДК 346.2

МОДЕРНІЗАЦІЯ ІНСТРУМЕНТІВ ДЕРЖАВНОГО ВНУТРІШНЬОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

Никитченко Н. В.

Інститут економіко-правових досліджень Національної академії наук України, м. Донецьк, Україна

Стаття присвячена дослідженню проблем державного внутрішнього фінансового контролю в частині визначення правової суті внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту на підприємствах державного сектору, принципових відмінностей між цими поняттями, а також формулюванню проблемних питань, які потребують правового удосконалення. Відносини контролю у сфері господарської діяльності – це відносини між Урядом України в особі його органів, що здійснюють управління в сфері господарювання з підконтрольними йому господарюючими суб'єктами. Державні органи в даному випадку виступають як суб'єкти господарських відносин, що здійснюють господарсько-організаційну функцію держави. Тобто діяльність останніх не обмежується суто адміністративним або технічним контролем. Потреба у збереженні ресурсів в державному секторі ставить перед органом державного контролю завдання здійснювати саме управлінський контроль. Тому нині особливої актуальності набуває розвиток інструментів внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту.

Ключові слова: правове регулювання, внутрішній контроль, внутрішній аудит, суб'єкти господарювання державного сектору, господарський контроль.

Вступ. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про управління об'єктами державної власності», управління об'єктами державної власності – це здійснення Кабінетом Міністрів України та уповноваженими ним органами, іншими суб'єктами, визначеними даним Законом, повноважень щодо реалізації прав держави як власника таких об'єктів, пов'язаних з володінням, користуванням і розпорядженням ними, у межах, визначених законодавством України, з метою задоволення державних та суспільних потреб. Щоб досягти виконання поставлених задач в управлінні державними фінансами та зменшити кількість проблемних питань, пов'язаних з реалізацією окремими органами центральної та місцевої влади господарської компетенції щодо ввірених їм в управління об'єктів державної власності здійснюється державний внутрішній фінансовий контроль. Зазначений контроль передбачає здійснення внутрішнього контролю, внутрішнього аудиту та їх гармонізації.

Стан дослідження. Проблема модернізації державного внутрішнього фінансового контролю та приведення його у відповідність з найкращими європейськими практиками досліджувалася у наукових працях: Андрєєва П. П., Віхрова О. П., Зельдиної О. Р., Мамутова В. К., Лаптєва В. В., Рубан Н. І., Стефанюка І. Б. та інших науковців.

Постановка завдання: дослідження особливостей внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту як складових державного внутрішнього фінансового контролю.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до розділу IX Стратегії розвитку системи управління державними фінансами, затвердженої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.08.2013 № 774-р базовим принципом державного внутрішнього фінансового контролю є чітке розмежування внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту. Внутрішній аудит повинен визначати, яким чином здійснюється внутрішній контроль.

Внутрішній контроль – це інструмент управління, що дозволяє керівництву органів державного і комунального сектору перевірити стан виконання завдань органу. Це динамічний цілісний процес, що постійно адаптується до змін, які зазнає орган державного сектора. Основою внутрішнього контролю (за термінологією ЄС фінансове управління і контроль) є відповідальність керівника за управління та розвиток органу в цілому. До основних функцій керівника належить планування та організація діяльності, створення адекватної структури внутрішнього контролю, нагляд за реалізацією внутрішнього контролю та управління ризиками для досягнення впевненості в межах розумного в тому, що цілі діяльності органу будуть досягнуті, а рішення, включаючи фінансові, виконуватимуться з урахуванням принципів законності, економічності, ефективності, результативності та прозорості [1].

Внутрішній аудит – це діяльність, яка допомагає керівнику в досягненні поставленої перед організацією мети, використовуючи систематизований і послідовний підхід до оцінки і підвищення ефективності системи внутрішнього контролю. Внутрішній аудит допомагає керівнику здійснювати управління, але не може і не повинен підміняти менеджерів і керівників – він не може замінити систему внутрішнього контролю. Реалізація такої діяльності передбачає створення в кожному органі державного сектора функціонально незалежного підрозділу внутрішнього аудиту. Це визначено постановою Уряду від 28 вересня 2011 року № 1001 «Деякі питання утворення структурних підрозділів внутрішнього аудиту та проведення такого аудиту в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, їх територіальних органах та бюджетних установах, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади» (далі – постанова 1001).

Відповідно до положень згаданої постанови Уряду основними завданнями підрозділу внутрішнього аудиту є: 1) проведення оцінки: ефективності функціонування системи внутрішнього контролю; ступеня виконання і досягнення цілей, визначених у стратегічних та річних планах; ефективності планування та виконання бюджетних програм та результатів їх виконання; якості надання адміністративних послуг та виконання центральним органом виконавчої влади контрольно-наглядових функцій, завдань, визначених актами законодавства; стану збереження активів та інформації; стану управління державним майном; правильності ведення бухгалтерського обліку і достовірності фінансової та бюджетної звітності; ризиків, які негативно впливають на виконання функцій і завдань державного сектора; 2) аналіз проектів управлінських рішень, які готуються до прийняття. При цьому основною метою діяльності підрозділу внутрішнього аудиту в органах державного і комунального секторів є надання керівнику організації об'єктивних і незалежних висновків та рекомендацій з функціонування системи внутрішнього контролю та її удосконалення; вдосконалення системи управління; запобігання фактів незаконного, неефектив-

ного та нерезультативного використання бюджетних коштів; запобігання виникненню помилок чи інших недоліків у діяльності центрального органу виконавчої влади (територіального підрозділу).

З огляду на викладене, внутрішній контроль є елементом управління, тому його зміст повинен відображати наступне: процес забезпечення та досягнення цілей [2, с. 586]; діяльність, завданням якої є кількісна та якісна оцінка і облік результатів роботи організації [3, с. 31]; діяльність, що пов'язана з формуванням інформації про стан і функціонування об'єкта управління (облік), вивченням інформації про процеси та результати діяльності (аналіз), роботою з діагностики й оцінки процесів розвитку та досягнення цілей, ефективності стратегій, успіхів і прорахунків у використанні коштів і методів управління [4, с. 94].

Крім того, враховуючи, що внутрішній контроль здійснює, як правило, керівник організації та менеджери середньої ланки, останні мають право, більш того, повинні безпосередньо втручатися в управлінські процеси з метою досягнення цілей організації. Такими повноваженнями не володіють підрозділи внутрішнього аудиту, діяльність останніх полягає у нагляді, який реалізується за допомогою перевірки стану законності управлінських рішень в частині відповідності їх положенням чинного законодавства, програмам, планам, договорам, проектам, угодам [5, с. 447], а також у встановленні відхилень, зборі інформації для оцінки ситуації [6, с. 15].

Тобто управління об'єктами державної власності та державними фінансами в частині виконанням економічних функцій органами влади носить господарсько-правовий характер і має на меті забезпечення активної участі суб'єктів господарювання державного сектора у розвитку економіки як бази самостійності та самоуправління. Відтак відносини, що складаються в результаті прийняття планових актів, затвердження державних замовлень, здійснення контрольних функцій власників по відношенню до підприємств, що отримали від них майно для ведення господарської діяльності, а також здійснення державного впливу шляхом встановлення норм і стандартів складають значний масив регулювання, а тому також підлягають державному контролю. І такий контроль повинен проводитися по принципу допомогти суб'єкту господарювання діяти в законодавчому полі, стимулювати його до цього, а не будь що його покарати. Саме в цьому повинна полягати господарсько-правова суть організації і здійснення державного внутрішнього фінансового контролю в державному секторі.

Разом з тим і внутрішній контроль, і внутрішній аудит потребують модернізації, оскільки для їх повноцінного становлення необхідно вирішити низку проблемних питань, розглянемо окремі з них.

По-перше, в основу внутрішнього контролю покладено принцип відповідальності керівника, а, як відомо, людина поводить себе так, як це прийнятно у тому середовищі, де вона знаходиться. Відповідно, виникає проблема врахування людського фактору, який лежить в основі ефективності і достовірності здійснення внутрішнього фінансового контролю. І тут на його ефективність і дієвість впливає кадрова політика держави. Так, від організації роботи щодо підготовки та перепідготовки кадрів у сфері здійснення державного контролю залежатиме, наскільки якісно будуть виконуватися покладені на внутрішній контроль і внутрішній аудит функції і яку користь матиме держава від їх діяльності. Тому в майбутньому важливо приділяти увагу роз-

робці програм, що дозволяли б забезпечувати ефективну та якісну кадрову політику в державному секторі. Це є курси підвищення кваліфікації керівного складу суб'єктів господарювання державного сектору, а також підготовка та сертифікація державних аудиторів, контролерів, інспекторів, які задіяні у сфері державного внутрішнього фінансового контролю. Адже лише досвідчені кадри в змозі забезпечити якісний і дієвий контроль в усіх галузях економіки.

По-друге, потребує модернізації нормативно-правове та методологічне забезпечення внутрішнього контролю в органах державного сектору. При цьому окреслення відповідних положень повинно бути саме у законодавчому акті. Так, нині базовим документом щодо організації внутрішнього контролю в органах державного сектору є Методичні рекомендації з організації внутрішнього контролю, затверджені наказом Мінфіну від 14.09.2012 № 995. Проте цей документ не обов'язковий до виконання розпорядниками бюджетних коштів, оскільки за вимогами Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств, інших органів виконавчої влади, затвердженого постановою Уряду від 28.12.92 № 731, будь-які затверджені документи державних органів, які не пройшли державної реєстрації, мають виключно рекомендаційний, роз'яснювальний та інформаційний характер та не є обов'язковими до виконання органами державної влади. Фактично центральні органи виконавчої влади (далі – ЦОВВ) не вважають їх обов'язковими для виконання та не користуються ними в практичній діяльності. За інформацією Державної фінансової інспекції України, п'ята частина усіх ЦОВВ повідомила про факти незастосування в роботі Методичних рекомендацій з організації внутрішнього контролю. Що стосується роботи підрозділів внутрішнього аудиту, то на сьогодні у цій сфері затверджено низку нормативно-правових актів, які регулюють діяльність підрозділів внутрішнього аудиту в органах державного сектору (постанова Уряду № 1001, Стандарти внутрішнього аудиту та Кодекс етики внутрішніх аудиторів).

Таким чином, основними перешкодами на шляху реалізації функції внутрішнього аудиту в органах державного сектору є відчутна недостатність кадрового потенціалу для забезпечення потреб органів державного сектору спеціалістами з внутрішнього аудиту, недосконаліть нормативно-правового бази з внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту, і саме головне – неусвідомлення керівниками органів державного сектору ролі внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту і, як наслідок, відсутність їх підтримки у розвитку цієї діяльності.

Тобто для розвитку внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту в Україні потрібне чітке усвідомлення того, що кожен в організації має певні обов'язки. Так, керівники безпосередньо відповідають за усі види діяльності, зокрема планування, організацію та належне виконання роботи, нагляд за достовірністю документування господарських операцій тощо. Їх обов'язки, як правило, визначаються відповідними локальними нормативно-правовими актами. Внутрішні аудитори досліджують і сприяють якісному функціонуванню системи внутрішнього контролю через оцінки і рекомендації, однак не несуть першочергової відповідальності за планування, реалізацію, підтримку та документування внутрішнього контролю, як керівники. Тобто саме керівництво несе безпосередню відповідальність за задум, реалізацію, нагляд за належним функціонуванням, підтримку і документування системи внутрішнього

контролю. Власне, саме керівник повинен забезпечити розробку, схвалення, застосування і удосконалення організаційних структур, методологічних правил, процедур, критеріїв оцінки для того, щоб виконати свої функцій та досягти загальних цілей організації (підприємства). Останні полягають у систематичній оцінці ситуації; прийнятті управлінських рішень, які є адекватними, зрозумілими і обґрунтованими по відношенню до досягнення загальної мети того чи іншого суб'єкта господарювання державного сектора, а також у здійсненні управлінського нагляду на постійній основі за реалізацією як управлінським персоналом так і штатними співробітниками своїх посадових обов'язків, дотриманні ними принципів законності, ефективності, компетентності та результативності.

В міжнародній практиці керівники суб'єктів господарювання досить часто створюють підрозділи внутрішнього аудиту, оскільки останні є цінним освітнім і консультативним джерелом з питань внутрішнього аудиту. Проте в Україні спостерігається ворожість керівників підприємств державного сектору до діяльності внутрішніх аудиторів. Відтак ефективність внутрішнього аудиту у таких умовах знижується, оскільки не забезпечується тісна співпраця з структурними підрозділами, що відповідно не сприяє тому результату, який би забезпечив дієвість системи державного контролю в цілому.

Фактично підрозділи внутрішнього аудиту надають інформацію керівництву для моніторингу ефективності внутрішнього контролю, зокрема оцінюють схеми і функціонування внутрішнього контролю, повідомляють дані про сильні і слабкі сторони та надають рекомендації щодо покращення ефективності управлінських рішень. При цьому для забезпечення ефективності здійснення внутрішнього аудиту важливо, щоб даний підрозділ був незалежний від керівництва. Це дозволить останньому надавати неупереджені судження на базі своїх досліджень, а також пропозиції, спрямовані на виправлення виявлених недоліків.

Таким чином, діяльність підрозділів з внутрішнього аудиту передбачена ст. 26 Бюджетного кодексу України. Організаційно-правові засади здійснення такої діяльності визначено постановою № 1001, яка встановлює порядок утворення підрозділів внутрішнього аудиту, організацію та проведення внутрішнього аудиту, критерії для визначення чисельності працівників служб внутрішнього аудиту та інші аспекти діяльності з внутрішнього аудиту. Відповідно до цієї постанови підрозділи внутрішнього аудиту утворюються в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, їх територіальних органах на базі контрольно-ревізійних підрозділів, а також у бюджетних установах, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних органах виконавчої влади, обласних та міських держадміністраціях. Водночас норми постанови № 1001 щодо утворення підрозділів внутрішнього аудиту лише у вищезазначених органах дещо звужують вимоги ст. 26 Бюджетного кодексу, яка передбачає, що всі розпорядники бюджетних коштів в особі їх керівників організовують внутрішній аудит та забезпечують його здійснення у своїх закладах та у підвідомчих бюджетних установах. Крім того, відповідно до роз'яснення Міністерства юстиції (лист від 01.03.2013 № 1732-0-4-13/11) усі органи державної влади, незалежно від того, до якої гілки влади вони належать, мають обов'язково виконувати постанови та рішення Кабінету Міністрів України, видані в межах його повноважень. Таким

чином, дія постанови № 1001 має стосуватися не лише органів виконавчої влади, що входять до системи ЦОВВ та місцевих органів виконавчої влади, а й поширюватися на всіх інших розпорядників бюджетних коштів, уповноважених на отримання бюджетних асигнувань, взяття бюджетних зобов'язань та здійснення витрат бюджету. Відповідно в цій частині чинне законодавство потребує певних змін.

Висновки. Модернізація внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту потребує запровадження ряду заходів, які забезпечуватимуть їх розвиток та приведення інструментів державного внутрішнього фінансового контролю до найкращих європейських практик, зокрема:

– посилення особистої відповідальності керівників суб'єктів господарювання державного сектора сприятиме ефективному та розумному витрачанню державних ресурсів;

– забезпечення незалежності підрозділу внутрішнього аудиту запровадить підготовку достовірної, неупередженої інформації про недоліки в управління та слабкі сторони організації, які підлягають виправленню;

– чітке розуміння своїх обов'язків керівництвом, підрозділом внутрішнього аудиту та іншими штатними співробітниками налагодить належний інформаційно-комунікаційний обмін даними;

– достовірне здійснення оцінки якості внутрішнього контролю допоможе виявити прогалини у нормативному та методологічному забезпеченні та сприятиме нормальній реалізації суб'єктом господарювання своїх прав та законних інтересів.

Список літератури:

1. Керівні принципи аудиту державних фінансів : збірник базових документів INTOSAI // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://www.undp-opg.ua/fies/ua-80742audit.pdf.

2. Мескон М. Х. Основы менеджмента / Мескон М. Х., Альберт М., Хдоури Ф. – М. : Дело, 1992. – 702 с.

3. Поршнев А. Г., Румянцева З. П. Управление организацией : учебник / А. Г. Поршнев, З. П. Румянцева. – 2-е изд. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 669 с.

4. Менеджмент (Современный российский менеджмент) : учебник / под ред. Ф. М. Русинова, М. Л. Разу. – М. : ФБК-ПРЕСС, 1998. – 504 с.

5. Економічна енциклопедія : [у 3-х т.] / [редкол. : С. В. Мочерний]. – К. : Академія, 2001. – Т. 2. – 848 с.

6. Коротков Э. М. Исследование систем управления / Э. М. Коротков. – М. : ДеКа, 2000. – 336 с.

Никитченко Н. В. Модернизация инструментов государственного внутреннего финансового контроля / Н. В. Никитченко // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 1. – С. 112-118.

Статья посвящена исследованию проблем государственного внутреннего финансового контроля в части определения правовой сущности внутреннего контроля и внутреннего аудита на предприятиях государственного сектора, принципиальных отличий между этими понятиями, а также формулированию проблемных вопросов, требующих правового урегулирования. Отношения контроля в сфере хозяйственной деятельности – это отношения между Правительством Украины в лице его органов, осуществляющих управление в сфере хозяйствования с подконтрольными ему хозяйствующими субъектами. Государственные органы в данном случае выступают как субъекты хозяйственных отношений, которые осуществляют хозяйственно-организационную функцию государства. Деятельность последних не ограничивается чисто административным или техническим направлением контроля. Потребность в сохранении ресурсов в государственном секторе ставит перед органом государственного контроля задачу о необходимости осуществления именно управленческого контроля. Поэтому сейчас особую актуальность приобретает развитие инструментов внутреннего контроля и внутреннего аудита.

Ключевые слова: правовое регулирование, внутренний контроль, внутренний аудит, субъекты хозяйствования государственного сектора, хозяйственный контроль.

MODERNIZATION OF THE TOOLS OF PUBLIC INTERNAL FINANCIAL CONTROL

Nykytchenko N. V.
Institute of Economic and Legal Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Donetsk, Ukraine

The article covers investigation of problems of public internal financial control in terms of defining legal essence of internal control and internal audit at the enterprises of public sector, fundamental differences between these notions, as well as formulating problems to be legally regulated.

Controlling relationship in the sphere of economic activity is the relationship between the Government of Ukraine in the person of its authorities that exercise administration of economic activity and controlled economic agents.

In this case state authorities are the participants of economic activity that fulfill economic-organizational function. At the same time any controlling state authority is the administrative authority and the methods that are used by this authority are regulated by the administrative law. As we can see the nature of this relationship has dual character. For example, controlling authorities impose administrative-economic sanctions to economic agents for the breach of legislation commitments in the terms of organization and conduction of economic activity in cases within the law. At the same time relationship between above-mentioned authorities has organizational-economic character. As a result further research is needed for the question of delimitation of organizational-economic relationship, that is understood as the control, and administrative-organizational – control over economic activity of economic agents.

It is assumed that state control is the vertical relationship between economic agents and controlling authorities and it is carried out in tough relationship "power-subjugation". On the part of government administrative function is carried out by state authorities that according to their competence use instruments of control that are based on specific principles of state influence over controlled object. State authorities need to be subordinated to economic law in order that state control in the sphere of economic activity carries out economic function. That is the economic-legal essence of organizing and carrying out the state control in the sphere of economic activity. And only such legal relationships between controlling authorities and economic agents reflect the nature on the organizational-economic legal relationship that is developed by economic law.

Key words: legal regulation, internal control, internal audit, economic agents of public sector, economic control.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 1. С. 119-123.

УДК 342.5

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ ДОСТУПУ ДО ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

Романюк Л. В.

***Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського,
м. Сімферополь***

З метою пошуку шляхів удосконалення законодавчих засад функціонування державної служби в Україні автор здійснює аналіз правової природи та механізмів застосування принципу рівності доступу до державної служби. У статті проаналізовані теоретичні положення стосовно сутності та ролі даного принципу, а також вивчено законодавство, що регулює дане питання. На підставі здійсненого аналізу автор робить власні висновки щодо удосконалення чинного законодавства України про державну службу з метою підвищення ефективності реалізації принципу рівності доступу громадян до державної служби в Україні.

Ключові слова: державна служба; принцип рівності доступу; конкурс; посада; державний службовець.

Постановка проблеми. Реформування системи державної служби в Україні, побудова її на нових інституційних засадах, які б відповідали міжнародним стандартам та вимогам сучасного світового суспільства, є одним з чинників ефективної реалізації адміністративної реформи, яка триває в Україні вже досить довгий час. Як відомо, реформа будь якого правового інституту починається з переосмислення його основоположних рис та особливостей, не виключенням у даній ситуації є й конституційний інститут, який ми називаємо «державна служба». Від якості державної служби та її апарату, тієї ролі, яку вона грає у життєдіяльності суспільства, долях громадян залежить дуже багато, тому актуальність обраної тематики статті не викликає сумнівів.

Якщо звернутися до вищезазначених нами основоположних рис та особливостей стосовно інституту державної служби, то під ними, на наш погляд, необхідно розуміти саме принципи державної служби, за допомогою яких ми можемо усвідомити її зміст, суттєві характеристики та глибинне значення, що, безумовно, є одним з основних чинників успішного реформування системи державної влади в України в сучасний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід відмітити, що питанням законодавчого закріплення та змісту принципів державної служби завжди приділялося достатньо уваги з боку вчених. Так, подібними дослідженнями займалися такі провідні вітчизняні й зарубіжні вчені, як Авер`янов В. Б., Бандурка О. М., Битяк Ю. П., Біла Л. Р., Габрічібзе Б. Н., Голосніченко І. П., Дубенко С. Д., Желюк Т. Л., Ківалов С. В., Лазор О. Д., Лазор О. Я., Малиновський В. Я., Старилов Ю. М., Оболенський О. Ю. та інші. Однак, на жаль, досить мало наукових праць на даний час торкаються проблем практичної реалізації принципів державної служби в Україні, і дослідження

ефективності реалізації принципу рівності доступу громадян до державної служби у даному випадку не є виключенням.

Постановка завдання. Метою нашої наукової статті є аналіз законодавчого забезпечення і проблем ефективної реалізації принципу рівного доступу до державної служби в Україні та пошук шляхів удосконалення законодавства з цього питання. Для досягнення поставленої мети автору необхідно вирішити низку таких завдань, як:

– дослідити питання визначення принципів державної служби;

– виявити основну роль та значення принципів державної служби;

– розкрити природу принципу рівності доступу до державної служби;

– дослідити систему законодавства, що регламентує принцип рівності доступу до державної служби;

– проаналізувати практику реалізації принципу рівності доступу громадян до державної служби в Україні.

Виклад основного матеріалу. Приступаючи до розгляду проблем реалізації одного з основних принципів державної служби – принципу рівного доступу громадян до неї, хотілося б окремо торкнутися питання наукового визначення принципів державної служби.

Так, під принципами державної служби прийнято розуміти основоположні ідеї, настанови, які виражають об'єктивні закономірності та визначають науково обґрунтовані напрями реалізації компетенції, завдань і функцій державної служби, повноваження державних службовців [1, с. 13].

Тобто, розкриваючи роль та значення принципів державної служби, правильним буде мати на увазі, що:

– принципи державної служби відображають та закріплюють основоположні риси, сутнісні характеристики самої державної служби;

– у принципах концентруються, формулюються найважливіші юридичні положення і основи державної служби [2, с. 107].

Принципи державної служби обумовлені конституційно визначеними принципами держави, державного устрою, державного управління, державного механізму та державного апарату. Конституційне та законодавче встановлення принципів державної служби обумовлює функціонування органів державної влади, професійну діяльність державних службовців, сталість правового регулювання державно-службових правовідносин, а також тенденцій розвитку законодавства та нормативних актів Президента України та Кабінету Міністрів України [3, с. 118].

Вважаємо, що досить чітко, на наш погляд, з питання визначення принципів державної служби як наукової категорії висловився Старилов Ю. М., зазначивши їх як вихідні положення та теоретичні ідеї, які віддзеркалюють об'єктивні закономірності розвитку держави і суспільства, найбільш характерні риси організації і функціонування не тільки самої державної служби, але й усієї системи органів державної влади, визначають зміст складних стосунків усередині цієї системи. Також, як підкреслює автор, відсутність чітко сформульованих правових принципів державної служби тягне за собою появу в ній елементів бюрократизму, беззаконня та несправедливості [4, с. 197].

Однак з цього приводу хочемо виказати свою думку стосовно того, що поряд із чітким формулюванням вищезазначених принципів для подолання негативних явищ

у системі державної служби необхідною також є розробка чіткого механізму їх реалізації, шляхом, насамперед, удосконалення нормативної бази з питань функціонування даного інституту. І одне з основних питань стосовно цієї проблеми постає саме у сутності та механізмах реалізації принципу рівного доступу громадян до державної служби.

Як відомо, принцип рівності доступу до державної служби передбачається, насамперед, конституцією України, яка закріплює рівне право громадян на доступ до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування [5]. Аналіз чинного нині Закону України «Про державну службу» дає підстави говорити про те, що даний принцип там не є чітко закріпленим, але згідно з ним право на державну службу мають громадяни України, що одержали відповідну освіту і професійну підготовку та пройшли у встановленому порядку конкурсний відбір, або за іншою процедурою [6]. У свою чергу, оновлене законодавство України про державну службу, набуття чинності якого планується на 1січня 2015 року прямо відсилає нас до статті третьої, у якій серед інших принципів державної служби закріплено й принцип рівності доступу до неї [7].

Що ж означає принцип рівності доступу до державної служби? Згідно з ним, на думку більшості вчених, забороняється будь-яка дискримінація щодо прийняття на державну службу за такими ознаками, як становище, соціальний та майновий стан, расова і національна приналежність, стать, релігійні переконання, місце проживання, приналежність до будь-яких громадських об'єднань тощо [1, с. 21; 8, с. 57]. Відповідно, основним елементом механізму реалізації даного принципу є неупереджена конкурсна процедура заміщення вакантних посад державних службовців, яка буде ставити всіх її учасників у рівне становище відповідно до конкурсної комісії та умов її проведення.

Як відомо, конкурс є важливим правовим засобом раціонального підбору кадрів до органів державної служби, що дозволяє не тільки покращити комплектування її органів, але й забезпечує в подальшому потрібний рівень її функціонування. Важливість конкурсного порядку прийому на державну службу очевидна, адже це той фактор, який має гарантувати об`єктивність оцінки ділових, професійних, моральних якостей претендента, і, як наслідок, – ефективність його майбутньої роботи. Саме конкурсний порядок відбору кандидатів на зайняття посад державної служби є тим механізмом, який допомагає реалізувати принцип рівного доступу до державної служби, який виключає дискримінацію за походженням, статтю, віросповіданням або політичними поглядами.

Однак слід відмітити, що чинне законодавство, закріплюючи обов'язковість проведення конкурсу або інших відбірних процедур, у той же час містить норми, що дозволяють надавати пріоритет окремим категоріям громадян, що претендують на заміщення тієї чи іншої посади державного службовця.

Так, аналіз Постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2001 року № 199 «Про затвердження Положення про формування кадрового резерву для державної служби» містить положення про те, що просування по службі державного службовця, зарахованого до кадрового резерву, або такого, що пройшов стажування чи навчався в Національній академії державного управління при Президентові України,

може здійснюватися за рішенням керівника відповідного державного органу поза конкурсом [9]. У свою чергу, положення про можливість поза конкурсного прийому на посади державної служби відображаються і в інших нормативних документах. Так, наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України від 1 грудня 1994 року № 804 «Про затвердження положення про порядок стажування у державних органах» також містить відповідне положення про те, що державний службовець після успішного закінчення стажування може бути переведений на посаду за рішенням керівника відповідного державного органу без конкурсного відбору [10]. Слід зазначити, що оновлене законодавство про державну службу, набуття чинності якого планується на перше січня 2015 року, також дублює вищенаведені положення стосовно можливості поза конкурсного заміщення посад на державній службі. Так, згідно з Наказом Національного агентства України з питань державної служби «Про затвердження Порядку стажування державних службовців», у разі, якщо за результатами проходження стажування державний службовець отримав відмінну оцінку, він може бути переведений за рішенням керівника державної служби в державному органі, органі влади Автономної Республіки Крим або їх апараті на вищу вакантну посаду державної служби тієї самої або попередньої за числовим визначенням групи посад державної служби у тому самому державному органі, органі влади Автономної Республіки Крим або їх апараті за його письмовою заявою [11].

З аналізу вищенаведених положень законодавства ми бачимо, що мова йде про просування по службі, під яким слід розуміти частіше за все зайняття вищої посади державної служби, але ж, як відомо, заміщення більш вищої посади також може здійснюватись шляхом проведення конкурсу, й відповідно, зазначені нами законодавчі положення нівелюють закріплений законодавцем принцип рівності доступу до державної служби, ставлячи у нерівне положення осіб – кандидатів на зайняття тієї чи іншої посади державної служби.

Висновки. Тому вважаємо за необхідне, з метою дотримання умов практичної реалізації принципу рівності доступу громадян до державної служби, узгодити норми чинного законодавства про державну службу, а саме відмінити нормативно закріплену можливість просування по службі поза конкурсом для державних службовців, що успішно пройшли стажування чи навчалися в Національній академії державного управління при Президентові України, адже наявність даних норм у законодавстві України не відповідає конституційним положенням щодо закріплення права рівного доступу громадян до державної служби.

Список літератури:

1. Ківалов С. В. Державна служба в Україні : підручник / С. В. Ківалов, Л. Р. Біла. – Одеса : «Юридична література», 2003. – 368 с.

2. Габричидзе Б. Н. Служебное право : учебник для юридических вузов / Б. Н. Габричидзе, А. Г. Чернявский. – М. : Издательско-торговая корпорація «Дашков и К», 2003. – 620 с.

3. Оболенський О. Ю. Даржавна служба : навч. посібник / О. Ю. Оболенський. – К. : КНЕУ, 2003. – 344 с.

4. Старилов Ю. Н. Государственная служба в Российской Федерации : учебное пособие / Ю. Н. Старилов. – Воронеж : Изд-во Воронежского государственного университета, 1996. – 456 с.

5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

6. Про державну службу : Закон України від 16.12.1993 № 3723-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 52. – Ст. 490.

7. Про державну службу : Закон України від 17.12.2011 № 4050-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 26. – Ст. 273.

8. Овсянко Д. М. Государственная служба Российской Федерации : учебное пособие / Д. М. Овсянко. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2002. – 287 с.

9. Про затвердження Положення про формування кадрового резерву для державної служби : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2001 № 199 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://zakon4.rada.gov.ua.

10. Про затвердження Положення про порядок стажування у державних органах: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.12.1994 № 804 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://zakon1.rada.gov.ua.

11. Про затвердження Порядку стажування державних службовців : Наказ Національного агентства України з питань державної служби від 03.04.2012 № 61 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://zakon2.rada.gov.ua.

Романюк Л. В. Проблемы реализации принципа равенства доступа к государственной службе / Л. В. Романюк // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 27 (66). № 1. – С. 119-123.

В статье автор проанализировал правовую природу и механизмы реализации принципа равенства доступа к государственной службе. Изучены теоретические положения о сущности и роли данного принципа, а также законодательство, регулирующее этот вопрос. На основании проведенного анализа сделаны выводы по совершенствованию действующего законодательства о государственной службе с целью повышения эффективности реализации принципа равенства доступа граждан к государственной службе в Украине.

Ключевые слова: государственная служба, принцип равенства доступа, конкурс, должность, государственный служащий.

PROBLEMS OF REALIZATION OF PRINCIPLE EQUAL ACCESS TO PUBLIC SERVICE

Romanyuk L. V.
Taurida National University named after V. I. Vernadskyi, Simferopol

The article studies issues in legislative regulation and practical realization of equality principles concerning access to state service in Ukraine.

Commencing the study, the author substantiates the relevance of the chosen topic in conditions of modern reformations in the system of state authority, outlines certain goals pursued in the article, and the objectives that it is aimed to resolve. Additionally, the author researches the degree of scientific insight currently available for the topic, and conclusions are made concerning the lack of works in modern legal science that address research of issues in practical implementation of equality principles concerning access to state service.

While studying this question, the author in the first place resorts to analysis of state service concepts, wherein exploring other scientists views, scrutinizing what role they can play in establishment of an effective state service system, which would be able to fulfill its duties in full extent. While studying the nature and role of state service principles, the author highlights their deep connection to constitutional principles of the state, political system, government, thus underlining the importance of their accurate legislative regulation and practical realization.

Commencing review of the essence and legal nature of equality principles of access to state service, the author analyses legislation that establishes the said principle. Among such main normative acts, certainly are the Constitution of Ukraine, Ukraine's law "Regarding state service", sub legislative normative-legal acts, as well as the updated legislation concerning state service that is planned to enter into force from January 2015.

Whiles studying the equality principle of access to state service, the author reveals it's nature, content, and suggests that that the main element in the implementation mechanism of the said principle is an unprejudiced competitive procedure for substitution of vacant state service posts, that would place all its participants in an equal position towards the competition's commission and rules.

Additionally, based on conducted research of norms in acting legislation the author suggests certain changes to it aimed at improvement of implementation mechanisms of the principle of equal citizen access to state service.

Key words: state service, equality principle of access, competition, post, state employee.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 1. С. 124-128.

УДК 342.9

ОРГАНИ УПРАВЛІННЯ В СФЕРІ ФОРМУВАННЯ СУДДІВСЬКОГО КОРПУСУ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Русакова І. Г.

Вища рада юстиції, м. Київ, Україна

Стаття присвячена дослідженню органів управління формуванням суддівського корпусу зарубіжних країн. Зокрема, в статті досліджуються як органи управління формуванням суддівського корпусу колишніх соціалістичних, так і провідних західних країн. Особливості управління в сфері формування суддівського корпусу колишніх соціалістичних країн розглядаються через призму того, що в даних країнах тривалий час не було спеціалізованого органу у даній сфері, а в деяких (наприклад, Російська Федерація) такого органу немає і досі. В свою чергу, аналогічні органи провідних західних країн аналізуються через призму того, що в цих країнах існують давні традиції управління в сфері формування суддівського корпусу та побудована ефективна судова система в цілому. В даній статті аналізуються повноваження, функції та місце в системі права кожної конкретної країни відповідних органів управління формуванням суддівського корпусу.

Ключові слова: орган управління, суддівський корпус, Вища рада юстиції, адміністративно-правове регулювання, зарубіжні країни.

В процесі реформи судових органів України важливим є вдосконалення адміністративно-правового регулювання Вищої ради юстиції через те, що саме цей орган здійснює управління формуванням суддівського корпусу. Безперечно, в даному процесі мають враховуватися найкращі здобутки як колишніх соціалістичних країн, так і країн провідних західних демократій. Отже, дана тема дослідження має неабияке практичне значення, бо без її належної теоретичної розробки неможливе вдосконалення роботи Вищої ради юстиції, системи судочинства та системи адміністративного і адміністративно-процесуального права в цілому.

Можна констатувати, що в Україні на даний момент немає значної кількості досліджень органів управління формуванням суддівського корпусу зарубіжних країн. Однак деякі аспекти діяльності аналогічних по відношенню до Вищої ради юстиції України органів зарубіжних країн були вже здійснені Гончаренком О. В., Шпаком Д. Р., Сафульком С. Ф., Бринцевим В. Д., Колесниченком В. М., Обрусною С. Ю. та іншими. Однак адміністративно-правовий статус Вищої ради юстиції в зарубіжних країнах не є достатньо дослідженим і потребує, на нашу думку, подальшого вивчення і вдосконалення.

Метою даної статті є комплексний аналіз основних рис та діяльності органів управління формуванням суддівського корпусу колишніх соціалістичних та провідних західних країн. На даній основі будуть здійсненні науково-практичні дослідження та буде надане відповідне теоретичне узагальнення.

На даний момент Вища рада юстиції активно здійснює міжнародну діяльність та займається запозиченням передового зарубіжного досвіду у даній сфері. Як зазначає Шпак Д. Р., першим значним проявом міжнародної діяльності Вищої ради юстиції став візит української делегації до Крайової ради судівництва Польщі у вересні 1998 року. Згодом відбулись обміни візитами з Національною радою юстиції Угорщини, Генеральною радою судової влади Іспанії, Вищою радою магістратури Португалії, Крайовою радою судівництва Польщі, Вищою радою магістратури Франції, Радою юстиції Грузії, Вищою судовою радою Болгарії тощо. Члени Вищої ради юстиції також ознайомились з принципами формування суддівського корпусу у багатьох інших зарубіжних країнах – Великобританії, Німеччині, Сирії, Лівані, Італії, Нідерландах [10, с. 91-92].

Співробітники Вищої ради юстиції приймають участь у різноманітних семінарах, зустрічах, проектах, конференціях, офіційних прийомах, консультаціях з представниками органів управління в сфері формування суддівського корпусу зарубіжних країн з метою запозичення їх позитивного досвіду і застосування його в сфері правового регулювання діяльності Вищої ради юстиції та судової системи зокрема [5]. Таким чином, накопичення позитивного зарубіжного досвіду в даній сфері є одним з першочергових завдань діяльності Вищої ради юстиції.

Безпосередній аналіз зарубіжних органів управління в сфері формування суддівського корпусу розпочнемо з аналізу колишніх соціалістичних країн, так як у них тривалий час був відсутній спеціалізований орган в даній сфері.

В Румунії до складу Вищої магістратської ради входить 15 магістратів: 10 суддів і 5 прокурорів або помічників суддів Верховного суду. Особливим є те, що у випадках, коли рада виконує функцію дисциплінарного органу, головує голова Верховного суду (без права голосу), в усіх інших випадках – міністр юстиції [3, с. 33].

В Російській Федерації питання управління формуванням суддівського корпусу віднесені до компетенції Президента Російської Федерації, Ради Федерацій, кваліфікаційних колегій суддів різного рівня. Відповідно до положень Конституції РФ Президент вносить до Ради Федерацій подання про призначення кандидата на посаду судді Конституційного, Верховного і Вищого Арбітражного суду РФ і призначає на посаду суддів інших федеральних судів. Отже, інститут Президенства у РФ активний суб'єкт управління формуванням суддівського корпусу і має достатньо значні повноваження. Указом Президента РФ від 4 жовтня 2001 року регулюється діяльність Комісії при Президенті РФ з попереднього розгляду кандидатур на посади суддів федеральних судів [4, с. 159-160].

У Казахстані Конституція передбачає, що Голова Верховного Суду, голови колегій та судді Верховного Суду мають обиратися Сенатом за поданням Президента Республіки, на підставі рекомендації Вищої Судової Ради Республіки. Вища Судова Рада Казахстану очолюється Головою, якого призначає Президент Республіки, та складається з Голови Конституційної Ради, Голови Верховного Суду, Генерального прокурора, Міністра юстиції, депутатів Сенату, суддів та інших осіб, які призначаються Президентом Республіки. [9, с. 52].

Цікаві функції і повноваження у органу управління в сфері формування суддівського корпусу Вірменії, який очолює президент країни, а міністр юстиції та генераль-

ний прокурор є його заступниками. До компетенції Ради Правосуддя Вірменії належить: подання на затвердження президентові списків посадової придатності суддів і прокурорів, висування пропозицій кандидатур голів судів різних рівнів, представлення пропозицій щодо присвоєння суддям і прокурорам класних рангів, надання згоди щодо закінчення повноважень судді, арешт, притягнення до адміністративної, кримінальної та дисциплінарної відповідальності [7, с. 62].

Верховна судова рада у Болгарії складається з 25 осіб. За посадою до її складу входять голови двох вищих судів, а також Головний прокурор. По одинадцять членів обирають Народні Збори та органи судової влади країни. У такому ж кількісному складі працює Національна рада суддівства в Республіці Польща. Але замість прокурора до її складу входить міністр юстиції, а 15 членів ради обираються з числа суддів [3, с. 33].

Відповідно до Конституції Албанії до складу Вищої ради юстиції входять Президент Республіки, Голова Верховного Суду, Міністр юстиції, три члени, обрані парламентом, а також дев'ять суддів всіх рівнів, які обираються Національною судовою конференцією. Президент Республіки є Головою Вищої ради юстиції, яка за пропозицією Президента, обирає зі свого складу заступника голови. Заступник голови організовує діяльність Вищої ради юстиції, а також головує на її засіданнях за відсутності Президента Республіки. Вища рада юстиції вирішує питання переводу суддів, а також їх дисциплінарної відповідальності згідно закону [9, с. 53].

Проаналізувавши органи управління формуванням суддівського корпусу в деяких колишніх соціалістичних країнах, перейдемо до аналізу відповідних органів провідних західних країн.

Як зазначає Гончаренко О. В., за своїм статусом і структурою Вищі ради магістратури Франції і Італії наближаються ближче до виконавчої влади, оскільки Президенти є головами цих органів та приймають безпосередню участь у їх формуванні. Президент Італії серед всього іншого може розпустити Раду у випадку, якщо цей орган не може функціонувати. Таке право Президента Італії виходить за межі оголошеної автономії італійської юстиції. Статус Рад магістратури Франції і Італії регулюється відповідними законами [4, с. 146].

До складу Вищої ради магістратури Італійської Республіки входять також перший голова та Генеральний прокурор Касаційного суду. Дві третини решти складу Ради обираються всіма звичайними суддями з числа суддів різних категорій, а одна третина – Парламентом на спільному засіданні палат з числа професорів права університетів та адвокатів, що мають не менше 15 років стажу. Рада обирає віце-голову з членів, обраних Парламентом, а виборні члени Ради залишаються на посаді чотири роки та не можуть бути відразу ж переобрані на новий строк [9, с. 51].

Раду магістратури Франції, як вже зазначалось, очолює Президент Республіки, міністр юстиції за посадою є її віце-головою. До складу Ради входять ще двадцять членів, яких призначає Президент країни. Рада складається з двох палат (formations), одна з яких має компетенцію по відношенню до суддів і включає, крім президента Республіки і міністра юстиції, п'ять суддів і одного прокурора, одного державного радника, який призначається Державною радою, а також 3 осіб, які не можуть бути депутатами Парламенту чи суддями і призначаються відповідно Президентом Республіки, головою Національних зборів і головою Сенату [6, с. 8-9].

Багатоступеневими є повноваження та структура Вищої ради магістратури Португальської Республіки. Зокрема, до її повноважень належить призначення, затвердження, переведення і підвищення в посаді суддів судів загальної юрисдикції та здійснення відповідного дисциплінарного контролю. Вища рада магістратури складається із 17 членів та є незалежним, автономним органом, що фінансується за рахунок державного бюджету [8, с. 115].

Цікавим є те, що у Туреччині до Вищої ради суддів і державних обвинувачів входить лише шість членів. За посадою – міністр юстиції, який і є головою цієї ради. Трьох основних і трьох резервних членів призначає Президент із числа кандидатур, включених до списку суддів, номінованих на цю діяльність загальними зборами суддями Вищого апеляційного суду. Двох основних і двох резервних членів призначають загальні збори Державної ради Туреччини [3, с. 34].

У Мальтійській Республіці, Конституцією передбачена Комісія по здійсненню правосуддя, яка повинна складатись з Президента, який є її головою, та дев'яти інших членів, а саме: Головного судді; Генерального атторнея; двох членів, обраних на чотири роки суддями Вищого суду з їх оточення; двох членів, призначених на чотири роки, з яких один призначається Прем'єр-міністром, а інший – лідером опозиції; Президента Палати адвокатів – за посадою [9, с. 52-53].

Отже, органи управління в сфері формування суддівського корпусу колишніх соціалістичних країн за своїми ознаками, функціями та повноваженнями є більш схожими на Вищу раду юстиції України. В свою чергу, органи управління в даній сфері провідних західних країн мають більш складну структуру та, як правило, очолюються головою відповідної держави. Подальше дослідження даної теми сприятиме можливості запозичення позитивних досягнень зарубіжних країн в сфері державного управління формуванням суддівського корпусу.

Список літератури:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Про Вищу раду юстиції : Закон України від 15.01.1998 № 22/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 146.

3. Бринцев В. Д. Вища рада юстиції: міжнародний досвід формування та нормативно-правове забезпечення її діяльності в Україні / В. Д. Бринцев // Вісник Верховного суду України. – 2010. – № 12 (124). – С. 32-36.

4. Гончаренко О. В. Адміністративно-правові засади діяльності Вищої ради юстиції : дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н. : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / О. В. Гончаренко ; Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого. – Х., 2009 – 214 с.

5. Гостева І. Г. Підсумки міжнародної діяльності Вищої ради юстиції у 2011 році / І. Г. Гостева // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – № 4 (8). – С. 173-181.

6. Колесниченко С. Ю. Формування складу Вищої ради юстиції за європейськими стандартами / С. Ю. Колесниченко // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – № 3 (7). – С. 6-24.

7. Обрусна С. Ю. Зарубіжний досвід судового управління та можливості його використання при реформуванні судової системи України / С. Ю. Обрусна // Вісник Вищої ради юстиції. – 2010. – № 4. – С. 52-73.

8. Паришкура В. В. Співробітництво Вищої ради юстиції та Вищої ради магістратури Португалії / В. В. Паришкура // Вісник Вищої ради юстиції. – 2010. – № 3. – С. 114-121.

9. Сафулько С. Ф. Представництво адвокатів у Вищих радах юстиції (магістратурах): порівняльно-правовий аналіз / С. Ф. Сафулько // Вісник Вищої ради юстиції. – 2010. – № 1. – С. 49-59.

10. Шпак Д. Р. Міжнародна діяльність Вищої ради юстиції: здобутки та перспективи / Д. Р. Шпак // Вісник Вищої ради юстиції. – 2010. – № 1. – С. 91-102.

11. Италия. Конституция и законодательные акты / [редкол. : Барабашев Г. В., Жидков О. А., Ильинский И. П. и др.]. – М. : Прогресс, 1988. – 392 с.

12. Маклаков В. В., Энтин В. Л. Французская Республика. Конституция и законодательные акты / В. В. Маклаков, В. Л. Энтин ; редкол. : Барабашев Г. В., Жидков О. А., Ильинский И. П. [и др.]. – М. : Прогресс. – 1989. – 448 с.

Русакова И. Г. Органы управления в сфере формирования судейского корпуса зарубежных стран / И. Г. Русакова // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 1. – С. 124-128.

Статья посвящена исследованию органов управления формированием судейского корпуса зарубежных стран. В частности, в статье исследуются органы управления формированием судейского корпуса как бывших социалистических стран, так и ведущих западных стран. Особенности управления в сфере формирования судейского корпуса бывших социалистических стран рассматривается через призму того, что в данных странах длительное время не было специализированного органа в данной сфере, а в некоторых (например, Российская Федерация) такого органа нет до сих пор. В свою очередь, аналогичные органы ведущих западных стран анализируются через призму того, что в этих странах существуют длительные традиции в сфере управления формированием судейского корпуса и построена эффективная судебная система в целом. В данной статье анализируются полномочия, функции и место в системе права каждой конкретной страны соответствующих органов управления формированием судейского корпуса.

Ключевые слова: орган управления, судейский корпус, Высший совет юстиции, административно-правовое регулирование, зарубежные страны.

JUDICIARY FORMING BODIES IN FOREIGN COUNTRIES

Rusakova I. G.
The High Council of Justice, Kyiv, Ukraine

The article deals with the investigation of judiciary forming bodies in foreign countries. In particular article overview judiciary forming bodies in former socialist countries (Russian Federation, Kazakhstan, Bulgaria and others), as well as in leading western countries (France, Italy, Malta, Portugal). Peculiarities of judiciary forming bodies in former socialist countries are investigated under a circumstance of absence of a special body in this sphere for a long period of time. Corresponding bodies of leading western countries are analyzed as they have most efficient and oldest law regulation in this sphere. Author emphasize that Ukrainian High council of justice provides active international activity. In particular, during last few years' members of High council of justice participated in a number of conferences, seminars, meetings, consultations with foreign countries judiciary forming bodies officials. It is noted, that adoption of positive foreign experience in judiciary forming is one of the priorities of Ukrainian High council of justice. Analysis provided in an article indicates that in foreign countries judiciary forming bodies are very important in administrative law regulation system. In former socialist countries judiciary forming bodies are more similar to Ukrainian (especially functions and authorities). In some countries of this group (for example, Russian Federation) special body in sphere of judiciary forming is absent. Leading western countries have a long traditions and detailed law regulation in this sphere. As a rule judicial forming bodies of those countries are headed by head of a state. Author concludes that further investigation of this topic will be beneficial for a legal regulation of Ukrainian High council of justice.

Key words: Authority, judiciary, High council of justice, regulation by administrative law, foreign countries.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 1. С. 129-137.

УДК 340.111.5:316.774

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Сопілко І. М.

***Національний авіаційний університет,
м. Київ, Україна***

У статті досліджуються особливості застосування системного підходу до вивчення державної інформаційної політики. Доводиться необхідність формування розуміння концепту державної інформаційної політики з позицій філософської гносеології. Підкреслюється, що проблема неефективності державної інформаційної політики корінiться саме в методологічній площині: відсутні системні засади державної політики в цілому і засади державної інформаційної політики зокрема. Відповідно, відсутні науково обґрунтовані та розроблені відповідно до різних життєво важливих національних інтересів напрями адекватної державної інформаційної політики. Законодавство у даній сфері є фрагментарним, несистематизованим, не об'єднаним єдиним керівним задумом – побудови соборної процвітаючої незалежної інформаційно розвиненої України, в якій би ефективно функціонували інститути як інформаційного, так і громадянського суспільства, був високий рівень інформаційної взаємодії через організацію інформаційної функції держави.

Тому автор наголошує, що саме системний підхід має претендувати на потужний методологічний науковий напрям, в рамках якого знаходить своє пояснення формування, реалізації та корегування державної інформаційної політики.

Ключові слова: державна інформаційна політика, гносеологія, системний підхід, система, інформаційно-правовий феномен, інформаційний простір, інформаційна середовище, правове регулювання інформаційної політики, інформація.

Актуальність.

Визначення і розроблення методологічних основ будь-якої науки, сфери діяльності виступає важливою справою. Дана проблема також актуалізується і через те, що в умовах активізації алгоритмів дестабілізації державної інформаційної політики, зокрема проведення з боку Росії проти України масштабної інформаційної війни, в Україні бракує як практичного досвіду, так і глибинних наукових розробок, присвячених безпосередньо питанням застосування системного підходу, інших питань теоретичного характеру, які в цілому формують і задають горизонти пізнання складних і багатоальтернативних феноменів сучасної дійсності, яким, безперечно, виступає державна інформаційна політика.

Підкреслю, що проблема неефективності державної інформаційної політики (ДІП) корінiться саме в методологічній площині: відсутні системні засади державної політики в цілому і засади державної інформаційної політики зокрема. Відповідно, відсутні науково обґрунтовані та розроблені відповідно до різних життєво важливих національних інтересів напрями адекватної державної інформаційної політики. Законодавство у даній сфері є фрагментарним, несистематизованим, не об'єднаним єди-

ним керівним задумом – побудови соборної процвітаючої незалежної інформаційно розвиненої України, в якій би ефективно функціонували інститути як інформаційного, так і громадянського суспільства, був високий рівень інформаційної взаємодії через організацію інформаційної функції держави.

Брутальність та масштабність проведення Росією проти України спеціальних інформаційних операцій підчас агресію в Криму на початку 2014 року засвідчили про помилковість, безперспективність та пряму небезпеку покладатися на чи-то американські, чи-то європейські або взагалі західні, чи-то північні чи-то будь-які інші *неукраїнські* теорії, які займаються вивченням даних проблем. Встановлення інформаційного контролю та інформаційної асиметрії виступають характерними сучасними трендами формування глобальної інформаційної асиметрії і визначають загальні обрії кібербезпекової політики, в якій немає місце слабким та інформаційно нерозвиненим державам. За цих умов застосування системного підходу до ДІП є життєво необхідним.

Опрацьованість теми дослідження в публікаціях інших авторів.

У даному контексті можу підтримати дослідників різних галузей правових наук, які звертають увагу на загальну *гносеологічну кризу,* яка відбувається у наукових школах вивчення інформаційної політики, хоча багато її принципів, підходів та методів тим чи іншим чином описані в рамках різних наук, натомість є роз'єднаними, незгуртованими і не можуть в цілому чинити дієвого системного впливу на інформаційну політику як цілісний екзистенціальний феномен.

Аналіз наукових досліджень за темою статті дозволив дійти висновку про повну відсутність напрацювань з інформаційної гносеології [1-10]. Головними вадами сучасної інформаційної політики в Україні є те, що не є сформованою методологія її дослідження. Така тенденція має сталий характер, адже нехтування питаннями розгляду гносеологічних проблем ДІП має в українській науці власну історію. Зокрема, однією з останніх докторських дисертацій є робота Степанова В. Ю., присвячена дослідженню теоретико-методологічних засад формування та реалізації державної інформаційної політики. Натомість, попри дуже гучно проголошену назву, а також *мету* – обґрунтування теоретико-методологічних засад щодо змісту, складових та принципів функціонування механізму формування та реалізації ДІП в Україні, на мій погляд, з позицій системної філософської методології саме теоретико-методологічний компонент досліджений дуже слабо, а питання застосування системного підходу взагалі не розглянуто.

Так само питання застосування системного підходу взагалі не розглянуто в докторських дисертаціях Новицького А. М. [11] та Цимбалюка В. С. [12].

Виклад основного матеріалу.

Натомість одним із небагатьох досліджень застування системного підходу до правової сфери є дисертація Ганьби Б. П. «Системний підхід та його застосування в дослідженні України як демократичної, соціальної, правової держави», захищена аж у 2011 р. [13].

Згідно з положеннями даної роботи актуальним для мого дослідження є наступні висновки:

• висновок про доцільність, природність і закономірність застосування системного підходу щодо дослідження української держави на сучасному перехідному етапі розвитку і, насамперед, її основних конституційних ознак;

• положення про те, що системний підхід у дослідженні України як демократичної, соціальної, правової держави ґрунтується на розгляді основних ознак нашої держави як єдиного цілого, в якому кожна із зазначених сутностей має своє самостійне вираження та суспільне значення, проте в системі вони дають принципово значно складнішу та багатограннішу якість, характеризуючи її на вищому рівні;

• положення про те, що демократія як головна якісна риса відповідних держав відіграє основну роль щодо характеристики суті держави взагалі, а також визначає загальну позитивну оцінку всім іншим соціально-правовим явищам;

• висновок про те, що складність українського державотворення полягає в одночасній побудові демократичної, правової і соціальної держави, а це породжує низку суттєвих проблем і значно затягує цей процес [13, с. 7-9].

На думку Ганьби Б. П., основною заслугою системного підходу є те, що він дає змогу зберегти принцип цілісності у вивченні суттєвих державних ознак, охопити не тільки основні, але й усі супровідні явища і таким чином установити та проаналізувати всю систему якісних ознак української держави в їх неподільній єдності, встановити глибинні зв'язки між ними, зони впливу тощо. Адже кожна з наведених ознак держави має не тільки самостійне значення, а й органічно пов'язана з іншими її рисами, доповнює, розвиває, забезпечує глибше їх діалектичне розуміння. Тому системний підхід збагачує сприйняття кожної конкретної з названих Конституцією України ознак, поглиблює знання про них, доводить єдність світу не тільки взагалі, а й у стосунку до конкретних явищ. В цілому при здійсненні системного дослідження основних ознак української держави, як і будь-якої соціальної системи, доцільно дотримуватися схеми, запропонованої Каганом М. С., який пропонує аналізувати соціальну систему в трьох аспектах: предметному, функціональному та історичному [14, с. 7].

Особлива увага Ганьбою Б. П. звертається на категорії, що описують з позицій системного підходу державно-правові явища. Висвітлюючи роль категорій системного підходу у дослідженні державно-правових явищ, автор наголошує, що від правильного їх визначення залежить якість, повнота і загалом кінцевий результат системного дослідження будь-яких соціальних систем, у тому числі і основних ознак української держави.

У теорії управління і системних досліджень панівною є думка про різноманітність категорій, їх динамізм та пластичність. Вибір категорій системного підходу у більшості випадків залежить саме від конкретної ситуації, від мети дослідження та тих об'єктів, які є предметом наукового аналізу [14, с. 8].

Натомість я не можу погодитись із тезою даного дослідника про те, що визначення категоріального набору в цілому носить довільний характер і є безпосереднім правом дослідника, хоча це не означає, що він є повністю вільним у такому виборі [14, с. 7]. Таким чином, автор припускається помилки гносеологічного рівня: слід чітко порізнювати поняття *«наукове пізнання» і «наукове дослідження».* Якщо перше становить собою суспільно-історичний процес і становить предмет гносеології, то наукове дослідження розглядається виключно як суб'єктивний процес – діяльність із отримання нових наукових знань окремим індивідом – вченим, дослідником, групою дослідників, що є предметом методології науки.

Дана теза слугує додатковим аргументом на користь актуальності звернення моєї уваги до питань інформаційної гносеології та методології.

На цьому шляху мені більше пасує думка Сурміна Ю. П. [15], який пропонує класифікацію основних категорій системного підходу:

1) *базисні категорії,* на яких ґрунтується вся решта категорій;
2) категорії *системи;*
3) категорії *складових системи;*
4) категорії, що характеризують властивості;
5) категорії *станів системи;*
6) категорії *оточення системи;*
7) категорії процесів;
8) *віддзеркалення системи;*
9) категорії, що характеризують *ефективність системи;*
10) категорії *системного аналізу.*

Узагальнюючи даний підхід, а також думки інших дослідників [16-19], можна сформулювати вимоги до дослідження інформаційної політики з позицій системного підходу.

1. Базові, фундаментальні категорії, що описують державну інформаційну політику як *феномен,* за якого ДІП є цілим, цілісним, що володіє множиною елементів, об'єднаних корелятивними зв'язками, органічними сукупностями, організаційним феноменом.

2. Категорії, які дають розуміння ДІП як системи:

Державна інформаційна політика – це: система – органічна сукупність взаємопов'язаних елементів, які у своїй єдності утворюють нову якість, а сума складових елементів не перевищує потенціалу усієї системи; що складається з підсистем, які виступають елементами системи, який при докладному розгляді виявляєтьсясистемою. Будь-яка система складається з декількох рівнів підсистем. Допоміжні категорії системного підходу: елемент, властивість, зв'язок, структура, гомеостаз, функція, функціонування, інтеграція, інтегральний ефект, адаптивність і ін.

3. Найбільш важливікатегорії, що визначають будовудержавної інформаційної політики.

Державна інформаційна політика складається із *елементів* – далі нерозкладних одиниць при даному способі розчленовування. Зв'язки між елементами ведуть до появи в цілісній системі нових властивостей (емерджентність), не властивих елементам окремоЧерез цю підмножину елементів системи можуть розглядатися як підсистеми (компоненти), що залежить від цілей дослідження; дані елементи об'єднані між собою особливою формою зв'язку – взаємного обмеження на поведінку об'єктів, що створює обмеження на поведінку об'єктів і залежність між ними; даний зв'язок може бути як *прямим* – безпосередня дія об'єктів одного на іншій; так і *зворотнім* – дія результатів функціонування системи на характер цього функціонування. Відмінність або тотожність інформаційних дій в інформаційному середовищі, тотожних в іншому інформаційному середовищі визначається поняття відношення. ДІП володіє *структурою* – впорядкованістю відносин, що зв'язують елементи системи і забезпечують її рівновагу, спосіб організації системи, тип зв'язків; критерієм упорядкованості

виступає існування *системоутворюючого чинник*а – ознака, яка об'єднує об'єкти до системи.

4. Категорії, що характеризують властивості державної інформаційної політики як системи.

Державна інформаційна політика як система характеризується *метою системи* – передбачення в свідомості суб'єкта інжинірингa системи державної влади або алгоритму державного управління (він не завжди співпадає із державними) того стану системи, на який спрямовується діяльність системи; зазвичай виражають у вигляді цільової функції із обов'язковим закріпленням в основоположних документах: Конституція – Засади внутрішньої та зовнішньої політики – Концепція інформаційної політики – Стратегія національної безпеки України – Доктрина інформаційної безпеки України – Закон України «Про інформацію». Зважаючи на багатофункціональність системи, її поліструктурність формується дерево цілей, із подальшим розробленням алгоритму визначення пріоритету у їх досягненні, формуванні ієрархії.

ДІП як система характеризується *емерджентністю* –незводимістю потенціалу системи до потенціалу елементів системи, тобто рівень інформаційної безпеки впливає на рівень реалізації інформаційної політики, натомість не повністю визначає її, так само як і слабкий рівень реалізації інформаційних прав і свобод людини не завжди свідчить про неефективність державної інформаційної політики в цілому. Для визначення умов ефективності функціонування системи послуговуються поняттям *гомеостазис* (грецьк. homeo – подібний + stasis – нерухомість) – тип динамічної рівноваги, притаманний для державної інформаційної політики, який полягає у підтриманні суттєво важливих для збереження системи параметрів у допустимих межах через механізм зворотного зв'язку. ДІП є складною, відкритою системою, що за певних умов може досягати рівня *ентропії* (від грецьк. *en* – у, *i trope* – поворот, перевтілення) – міра хаосу в системі, кількісна міра невизначеності деякої виділеної сукупності характеристик системи. Чим вищим є ступінь організованості ДІП, тим вищою є *негентропія* системи – ступінь організованості системи, пов'язана з інформацією, величина, зворотна ентропії, і нижча за ентропію.

5. Категорії, що характеризують стан ДІП як системи.

ДІП характеризується як *процес* – зміни безлічі *станів системи* – одночасно існуючих властивостей об'єкту або системи – інформаційних відносин з метою створення сприятливих умов для реалізації інформаційних прав і свобод людини.

ДІП як *система становить організацію* – впорядкованість системи відповідно до системоутворюючого чинника, міра упорядкованості системи залежить від стану неврегульованості, де визначальним є не лише руйнування, а й народження систем *(хаос)*. Під час власної реалізації можлива трансформація різних станів системи, тобто їх зміна, одним із таких станів виступає стан невизначеності – *перехідний стан* – стан системи, що перебуває в процесі, на інтервалі невизначеності між двома станами: реальним і бажаним. Ефективність реалізації ДІП свідчить про *стабільний стан системи* – збереження системою, за умови впливу різноманітних чинників, суттєво важливих для ефективного функціонування та розвитку характеристик. Неефективна ДІП свідчить про кризовий стану системи, внаслідок якого вона не здатна досягти початкової мети свого функціонування.

6. Важливим виступають категорії оточення ДІП як системи.

ДІП реалізується в *інформаційному середовищі*– яке є тим, що відмежоване від системи, не належить їй, це сукупність об'єктів, зміна яких впливає на систему, а також тих об'єктів, чиї властивості змінюються внаслідок поведінки системи. Дане середовище може бути навколишнім і внутрішнім.

7. Оскільки державна інформаційна політика становить собою процес, то ДІП як процес описується наступним чином.

ДІП – виступає *функцією* – основним напрямом діяльності державних і недержавних інституцій щодо забезпечення інформаційного суверенітету, формування передумов та гарантій реалізації інформаційних прав і свобод людини. Здійснення функцій відбуваються в процесі *функціонування* – дії системи в часі, але дане функціонування має носити цілеспрямований та упорядковуючий характер на суспільні відносини, тобто має бути здійснене *управління* – приведення системи в стан рівноваги або досягнення мети, у відповідність з об'єктивними закономірностями та тенденціями, що діють у даному середовищі [20, с. 25].

Зважаючи на багатофункціональність систем ДІП, важливим етапом на шляху її ефективного функціонування виступає *інтеграція* – процес і механізм об'єднання і пов'язності елементів; характеризується інтегративністю, системостворюючими змінними, чинниками, зв'язками і т.д. Під час входження до глобального інформаційного суспільства, спроби нав'язати і сформувати універсальні ідентичності як концепція космополітизму в різних просторах важливою ознакою ДІП виступає *адаптація* – рівень пристосування системи до навколишнього інформаційного, політичного, правового, безпекового та іншого середовища без втрати власної ідентичності (загальнонаціональної, інформаційної).

За умови слабкості та непродуманості інформаційної політики, відсутності або непослідовності вжиття дієвих заходів з формування та розвитку ДІП відбувається *деградація* – погіршення характеристик системи, аж до її *руйнування* – приведення до неврегульованості, підвищення ентропійності аж до досягнення хаосу. Причинами деградації системи можуть бути *зростання* – неконтрольоване збільшення кількісних характеристик системи, які експоненційно зменшують якість даної системи. Наприклад, в Україні існує значна кількість нормативних актів, що регулюють суспільні відносини в інформацій сфері – понад 4000, натомість рівень реалізації інформаційних прав, ефективність функціонування системи ДІП є гранично низькою. Чим більше ухвалюватиметься нормативних актів в Україні, тим дедалі збільшуватиметься рівень правової ентропії і, відповідно, зростатиме швидкість наближення до ентропії та хаосу даної системи.

Одним із чинників деградації системи може бути агресія – придушення деяких характеристик системи в цілях її знищення, руйнування або насильницької інтеграції. Наслідком такої інтеграції може бути *поглинання* – насильницька інтеграція однієї інформаційної системи іншою.

8. Категорії, що характеризують відображення ДІП як системи.

ДІП виробляє, продукує *інформацію* – відомості, знання спостерігача про систему, віддзеркалення міри її різноманітності. За таких умов, а також інформації про навколишнє середовище, власні ресурси, співвідношення бажаної мети і реальних

можливостей з її досягнення формується *модель ДІП як системи* – об'єкт, який може заміщати її в дослідницькому або практичному процесі, а отримані результати можуть бути екстрапольовані на саму систему. Прикладом застосування методів моделювання слугують проведення кібернавчань з протидії кіберзагрозам в інформаційному середовищі. Одним із технологічних етапів конструювання такої системи виступає її *проект* – модель ДІП як засіб конструювання більш досконалої системи.

9. Державна інформаційна політика характеризується різноманітними ефектами; найбільш важливими **категоріями, що характеризують ефекти системності** ДІП, виступають:

в умовах перманентного впливу дестабілізуючих чинників важливих ефектом виступає *ефект цілісності* – здатність ДІП як системи зберігати суттєво важливі характеристики свого функціонування та успішного розвитку за умови дії чинників різної природи. На шляху розвитку важливих ефектом виступає *адаптивність* – властивість системи зберігати свою ідентичність в умовах мінливості зовнішнього середовища. Адаптивність тісно пов'язана із *інтеграційним ефектом* – появою нових якостей, властивих системі як цілому. Наслідки даного ефекту можуть мати наслідком появу ефектів *емерджентності* – наявність у системи таких властивостей, яких немає у її окремих елементів, а також *синергетичності* – ефект множення результату функціонування системи, який перевищує суму результатів функціонування її окремих складових.

Висновки.

Таким чином, в якості ***висновку*** стосовно застування системного підходу можу відзначити, що системний підхід має претендувати на потужний методологічний науковий напрям, в рамках якого знаходить своє пояснення формування, реалізації та корегування державної інформаційної політики. На мій погляд, мають тривати спроби сформувати *метатеорію* – теорію, що аналізує структури, методи, властивості і способи побудови наукових теорій в якій-небудь визначеній галузі наукового знання; вона має виступати формою організації наукового знання.

На жаль, нині реальний розвиток системного підходу **не призвів до його концептуалізації і уконституювання** у вигляді жорстко обкресленого наукового напряму, із строго певною системою понять, процедур і методів дослідження. У свою чергу, це спричинило неможливість його операціоналізації в галузевих дослідженнях, у тому числі і щодо формування моделі системи державної інформаційної політики.

Таке наукове безпліддя системного підходу також виразилося і у тому, що фактично його застосування лише фрагментарно і більшою мірою декларативно відбувається в рамках його як одного із методів, окреслених в інших моїх публікаціях.

Системний же підхід, претендуючи на універсальність особливого роду, на відміну від *кібернетики*, в надрах якої поняття системи також відіграє визначальну роль, натомість головним предметом системного розгляду вважаються *зв'язки і процеси* управління, ототожнює системність об'єкта вивчення із його цілісності, незалежно від того. Важливим акцентом, на який я хотіла звернути увагу, є той, що системний підхід сам по собі як такий не дає рішення проблеми безпосередньо, а виступає знаряддям нової постановки проблеми.

Список літератури:

1. Арістова І. В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти : монографія / І. В. Арістова ; за заг. ред. О. М. Бандурки. – Х. : Ун-т внутрішніх справ, 2000. – 368 с.
2. Бачило И. Л. Информационное право : учебник / И. Л. Бачило. – М. : Издательство Юрайт ; ИД Юрайт, 2010. – 454 с.
3. Гурковський В. І. Організаційно-правові питання взаємодії органів державної влади у сфері національної інформаційної безпеки : дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / В. І. Гурковський ; Національна академія державного управління при Президентові України. – К., 2004. – 225 с.
4. Копылов В. А. Информационное право : учебник / В. А. Копылов. – М. : Юристъ, 2005. – 512 с.
5. Кормич Б. А. Інформаційне право : підручник / Ю. А. Кормич. – Х. : БУРУН і К., 2011. – 334 с.
6. Марущак А. І. Інформаційне право: регулювання інформаційної діяльності : навч. посіб. / А. І. Марущак. – К. : Видавничий дім «Скіф», КНТ, 2008. – 344 с.
7. Основи інформаційного права України : навч. посіб. / [Цимбалюк В.С., Гавловський В.Д., Гриценко В.В. та ін.] ; за ред. Швеця М. Я., Калюжного Р. А., Мельника П. В. – К. : Знання, 2004. – 274 с.
8. Степанов В. Ю. Теоретико-методологічні засади формування та реалізації державної інформаційної політики : дис. на здобуття наук. ступеня доктора наук з державного управління : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / Віктор Юрійович Степанов. – 454 с.
9. Цимбалюк В. С. Інформаційне право: концептуальні положення до кодифікації інформаційного законодавства / В. С. Цимбалюк. – К. : «Освіта України», 2011. – 426 с.
10. Ліпкан В. А., Дімчогло М. І. Консолідація інформаційного законодавства України : монографія / В. А. Ліпкан, М. І. Дімчогло ; за заг. ред. В. А. Ліпкана. – К. : ФОП О.С. Ліпкан, 2014. – 416 с.
11. Новицький А. М. Правове регулювання інституціоналізації інформаційного суспільства в Україні : монографія / А. М. Новицький. – Ірпінь : НУ ДПС України, 2011. – 444 с.
12. Цимбалюк В. С. Кодифікація інформаційного законодавства України : дис. на здобуття наук. ступеня д.ю.н. : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / В. С. Цимбалюк ; Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» Міністерства освіти і науки України. – Харків, 2013. – 435 с.
13. Ганьба Б. П. Системний підхід та його застосування в дослідженні України як демократичної, соціальної, правової держави : дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н. : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових вчень» / Б. П. Ганьба ; Національний університет внутрішніх справ МВС України. – Х., 2001. – 172 с.
14. Ганьба Б. П. Системний підхід та його застосування в дослідженні України як демократичної, соціальної, правової держави : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н. : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових вчень» / Б.П. Ганьба ; Національний університет внутрішніх справ МВС України. – Х., 2001. – 19 с.
15. Сурмин Ю. П. Теория систем и системный анализ : учеб. пособие / Ю. П. Сурмин. – К. : МАУП, 2003. – 368 с.
16. Теорія управління в органах внутрішніх справ : навчальний посібник / за ред. В. А. Ліпкана. – К. : КНТ, 2007. – 884 с.
17. Парсонс Т. Система современных обществ / Т. Парсонс. – М. : Аспект-Пресс, 1997. – 564 с.
18. Оніщенко Н. М. Правова система: проблеми теорії : монографія / Н. М. Оніщенко. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М.Корецького НАН України, 2002. – 352 с.
19. Оніщенко Н. М. Теоретико-методологічні засади формування та розвитку правової системи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д.ю.н. : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових вчень» / Н. М. Оніщенко ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2002. – 32 с.
20. Новик И. Б. Кибернетика. Философские и социологические проблемы / И. Б. Новик. – М. : Госполитиздат, 1963. – 207 с.

Сопилко И. М. Системный подход к государственной информационной политике Украины / И. М. Сопилко // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 1. – С. 129-137.

В работе исследуются особенности применения системного подхода к изучению государственной информационной политики. Обосновывается необходимость понимания концепта государственной ин-

формационной политики с позиций философской гносеологии, в частности системного подхода. Подчеркивается , что проблема неэффективности государственной информационной политики коренится именно в методологической плоскости: отсутствуют системные принципы государственной политики в целом, и принципы государственной информационной политики в частности. Соответственно, отсутствуют научно обоснованные и разработанные в соответствии с различными жизненно важными национальными интересами направления адекватной государственной информационной политики. Законодательство в данной сфере является фрагментарным, несистематизированным, не объединённым единым руководящим замыслом – построением соборной, процветающей, независимой, информационно развитой Украины, в которой бы эффективно функционировали институты как информационного, так и гражданского общества, был высокий уровень информационного взаимодействия через организацию информационной функции государства.

Поэтому автор подчёркивает, что именно системный подход претендует на мощное методологическое научное направление, в рамках которого находит свое объяснение формирование, реализация и корректировка государственной информационной политики.

Ключевые слова: государственная информационная политика, гносеология, системный подход, методология, феномен, информационно-правовой феномен, информационное пространство, информационная среда, правовое регулирование информационной политики, информация.

SYSTEMATIC APPROACH TO THE STATE INFORMATION POLICY OF UKRAINE

Sopilko I. M.
National Aviation University, Kyiv, Ukraine

In the article author searched a basis to undermining of system approach to research a state information policy. Is proved than the concept of state information police have to researched due to philosophy gnoseology, such as system approach.

Systematic approach is to apply a strong methodological research area, in which is explained the formation, implementation and adjustment of state politics. Is determined that efforts to form a meta-theory should continue – a theory that examines the structure, methods, properties, and methods of constructing scientific theories in any designated branch of science, it must act as a form of scientific knowledge.

Is underlined that now the actual development of a systematic approach has not led to its conceptualization and legitimization as rigidly delineated scientific field, with well-defined system of concepts, procedures and methods. In turn, this resulted in the impossibility to operationalize sectorial studies, including on the formation model of state politics.

This scientific sterility system approach is also reflected in the fact that it actually use only fragmentary and more declarative happening within him as one of the methods outlined in my another publications.

Systemic same approach, claiming the universality of some kind, as opposed to cybernetics, which is in the bosom of the concept also plays a crucial role, while the main subject of a systematic review considered the communication and management processes, identifies systematic study of the object of his integrity, regardless of that. An important focus for which I would like to draw attention is that the systems approach itself as such does not solve the problem directly, but acts as an instrument of a new formulation of the problem.

Key words: state information policy, gnoseology, system approach, system, information-law phenomenon, information space, information sphere, information field, law regulation of information policy, information.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 1. С. 138-144.

УДК 343.5/.6(075.8).

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'Ї ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА В УКРАЇНІ

Стрельченко О. Г.

Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, Україна

Сущенко А. О.

Навчально-науковий інститут заочного і дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна

У статті визначено сутність, зміст та особливості адміністративно-правової протидії насильству в сім'ї як соціальної проблеми в Україні, і на цій основі були розроблені необхідні пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України та визначення стану, закономірностей і тенденцій правового й організаційного забезпечення захисту особи від насильства в сім'ї на основі аналізу наукових розробок, узагальнення правозастосовчої практики, вітчизняного та зарубіжного досвіду. Викладено результати соціологічних досліджень та статистичні дані громадських об'єднань, які свідчать про гостроту проблеми насильства в сім'ї.

Ключові слова: насильство, сім'я, насильство в сім'ї, протидія насильству, адміністративно-правова протидія, попередження, соціальна проблема, сутність, зміст, особливості.

Постановка проблеми. Рівень розвитку будь-якої держави і суспільства оцінюється за критерієм забезпечення прав і свобод особи, їх практичної реалізації. Саме тому на сьогоднішній день особлива увага державних органів та установ, громадських організацій, суспільства в цілому спрямована на запобігання і протидію порушенням прав людини в будь-яких проявах. Не може бути винятком такий аспект, як насильство в сім'ї, адже згідно з Конституцією України кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості та має обов'язки перед суспільством, у якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості.

Аналіз дослідження даної проблеми. Питання насильства в сім'ї досліджували такі вчені, як Бандурка О. М., Коломоєць О. Д., Колпаков В. К., Кузьменко О. В., Битяк Ю. П., Женунтій В. І., Курінний Є. В., Левицька Л. В., Левченко К. Б., Матишевський П. С., Монаєнко А. О., Негоденко В. К., Негодченко О. В., Пєтков С. В., Пономаренко Г. О., Приймаченко Д. В., Рахметов С. М., Стрельченко О. Г., Синявська О. Ю., Смитієнко В. М., Сташис В. В., Трубавіна І. М., Тучак М. О., Удалова О. А., Швед О. В., Шость Н. В., Яковлєв Я. М. та інші науковці [10].

Мета статті. Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу теоретичних засад, міжнародного досвіду, чинного законодавства України та практики його реалізації визначити сутність, зміст й особливості питання насильства в сім'ї як соціальної проблеми в Україні і на цій основі розробити необхідні пропозиції щодо

вдосконалення чинного законодавства України; розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо визначення стану, закономірностей та тенденцій правового й організаційного забезпечення захисту особи від насильства в сім'ї на основі аналізу наукових розробок, узагальнення правозастосовчої практики, вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Основний закон держави – Конституція України, зокрема стаття 3 – проголошує, що людина, її життя й здоров'я, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Також ст. 28 Конституції України встановлено, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню або покаранню [1].

В Україні однією із нагальних проблем сучасності є проблема боротьби із вчиненням насильства в сім'ї, яке є одним з найбільших порушень конституційних прав людини – права на життя та особисту недоторканість [8].

Насильство в сім'ї є величезною проблемою державного значення. Її масштаби і прояви вражають. Про гостроту проблеми насильства в сім'ї свідчать результати соціологічних досліджень, міжвідомча статистика та дані громадських організацій, хоча тривалий час ця проблема вважалася прерогативою усталених звичаїв та традицій і залишалася поза сферою правового регулювання. Будь-яке втручання у сімейні стосунки з боку держави та суспільства вважалося порушенням таємниці приватного життя та категорично не припускалося. Таке становище призвело до певного свавілля у сфері сімейних відносин та перетворення їх на область латентних правопорушень, які залишалися поза увагою компетентних органів державної влади. Вперше на світовому рівні проблема сімейного насильства була актуалізована завдяки активним спільним діям міжнародного руху на захист прав жінок, оскільки саме жінки склали найбільш уразливу та незахищену групу, що страждала від насильницьких дій з боку членів своєї родини (батьків, чоловіків, братів тощо). Отже, на початковому етапі запобігання насильству в сім'ї увійшло в поле зору світової спільноти як складова подолання насильства щодо жінок в цілому.

Перший серед країн СНД та Східної Європи комплексний нормативний акт, спрямований на запобігання цьому соціально негативному явищу, був прийнятий у 2001 році в Україні Верховною Радою України і отримав назву Закон України «Про попередження насильства в сім'ї». Вищеназваний Закон визначає правові й організаційні основи попередження насильства в сім'ї, органи та установи, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї [11].

На сьогодні побічно судити про масштаби проблеми в Україні можна за деякою статистикою Міністерства внутрішніх справ та Міністерства охорони здоров'я. Наприклад, було встановлено, що від 30 до 40 відсотків усіх телефонних дзвінків, що надходять до відділення міліції, пов'язані з домашнім насильством, у тому числі фізичним. Кількість громадян, на яких надходили скарги до правоохоронних органів за систематичний прояв насильства в сім'ї, постійно зростає. Від третини до половини всіх жінок, що перебували в травматологічних відділеннях лікарень, поступили туди в результаті побоїв, нанесених їм вдома. Такі жінки найчастіше звертаються за медичною допомогою у зв'язку зі струсом мозку, внутрішніми ушкодженнями й переломами кінцівок. Підраховано, що в Україні домашнє насильство є причиною

100 000 днів госпіталізації, 30 000 звернень до відділень травматології й 40 000 викликів лікаря [10].

В Україні рівень загальної злочинності поступається багатьом розвиненим країнам, однак рівень тяжких насильницьких злочинів набагато випередив західноєвропейські і північноамериканські країни наблизившись до латиноамериканського рівня. В Україні як для чоловіків, так і для жінок імовірність стати жертвою насильницького посягання з боку члена сім'ї дуже велика. Зокрема, серед усіх насильницьких злочинів приблизно 30-40% навмисних убивств вчинюється на сімейному ґрунті. Особливо часто відбувається вбивство одного з членів подружжя. Щорічне число жертв подружніх вбивств в Україні виміряється тисячами [12].

Згідно з оцінками Світового Банку в індустріально розвинутих країнах у загальному показнику смертності жінок у віці від 15 до 44 років 19% припадає на зґвалтування та насильство в сім'ї. Це означає, що кожна п'ята жінка, яка помирає в цьому віці, помирає саме внаслідок травм і хвороб, що спричинені актами насильства (в тому числі від проявів насильства та агресивності з боку знайомих та членів родини). Члени неурядових організацій та співробітники міліції, яких опитала «Міжнародна амністія» (міжнародна правозахисна організація), вважають, що жертвами насильства в сім'ї є від 50 до 70% українських жінок. Соціологічні опитування Національної академії наук України свідчать: 68% жінок в нашій країні страждають від насильства в сім'ї, 20% з них зазнають насильство постійно.

Неможливо не визнати, що сьогодні повної та відбиваючої реальність статистики про масштаби та частоту випадків насильства в сім'ї не існує ні в країні, ні в окремих регіонах за досить зрозумілими причинами: зачиненість сім'ї як системи; взаємозв'язок жертв та насильників; відсутність доступу в сім'ю для соціальних працівників; недостатність інформації з медичних закладів та правоохоронних органів, що не дозволяє робити висновки про розміри даного явища. Одночасно існують фактори, які створюють перепони для звернення реальних чи потенційних жертв в міліцію. Це обґрунтована занепокоєність жертв, що злочинець не буде заарештований, недовіра до правової системи, небажання відкривати свою таємницю суспільству та багато іншого. Таким чином, можна стверджувати, що насильство в сім'ї характеризується високим ступенем латентності.

Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» визначає чотири форми сімейного насильства – фізичне, сексуальне, психологічне та економічне насильство, найбільш поширеними з яких є фізичне та психологічне насильство, на які разом припадає близько 95% випадків.

Серед загальної статистики вчинення насильства в сім'ї переважає фізичне насильство над жінками з боку чоловіків або співмешканців – 55%, наступну сходинку займає фізичне насильство над дітьми – 14%, психологічне насильство над дітьми – 12%, психологічне насильство над жінками з боку чоловіків – 10%. Має місце також насильство над чоловіками з боку жінок – 9% [11].

Також наявні непоодинокі випадки вчинення насильства стосовно літніх людей. В Україні дослідження, проведене благодійною організацією «Турбота про літніх в Україні» серед осіб віком 55–97 років, зафіксувало наявність явища ейджизму (дискримінації за віком) й в українській родині. Від 17,9% респондентів (у Миколаївській

області) до 72,4% (в АР Крим) повідомили про те, що їм відомі випадки жорстокого ставлення до людини похилого віку в родині. Водночас від 10,1% респондента (Сумська область) до 49,2% (Хмельницька область) зазнавали зневажливого ставлення до себе з боку рідних [12].

Об'єктом насильства в сім'ї можуть бути різні члени сім'ї. Виходячи з цього, виділяють наступні типи насильства в сім'ї: насильство у відносинах подружжя або осіб, які мають чи мали регулярні інтимні стосунки; насильство з боку батьків щодо неповнолітніх дітей; насильство з боку дорослих дітей щодо батьків; насильницькі стосунки між дітьми в одній сім'ї; насильство між іншими членами сім'ї.

Держава виконує свої зобов'язання щодо захисту від насильства в сім'ї із дотриманням гарантованого Конституцією України права на особисте життя, принципу невтручання держави у сімейне життя особи. Тому заходи з попередження насильства у сім'ї розпочинають за заявою жертви насильства про допомогу або за умови висловленого нею бажання. Отже, втручання держави у сімейне життя відбувається виключно за ініціативою та бажанням особи, яка потребує допомоги та захисту з боку держави. Лише у випадку отримання інформації про насильство в сім'ї стосовно дитини чи недієздатного члена втручання держави виконується без згоди таких осіб.

Таким чином, держава приймає під свій захист осіб, рівень фізичного чи психічного розвитку яких не дозволяє повною мірою усвідомлювати небезпеку, що їм загрожує [12].

Держава повинна ефективно реагувати на випадки насильства в сім'ї та забезпечувати повну реабілітацію тих, хто пережив це насильство. Однак з цього задача держави не починається та цим вона не обмежується. На нашу думку, головна задача сьогодні – це не ліквідація наслідків насильства, а попередження насильства в сім'ї. Необхідними заходами з попередження насильства в сім'ї, насамперед, повинні бути популяризація Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», стимулювання як громадськості, так і органів влади та місцевого самоврядування до його більш широкого застосування, і, зрештою, підвищення рівня ознайомленості громадян з їх природними і охоронюваними законом правами.

Одними із напрямків вирішення зазначених питань, на наш погляд, є: сприяння діяльності жіночих неурядових організацій; регулярне опублікування офіційної статистики насильства в сім'ї; розроблення методичних рекомендацій з наведеним невичерпним переліком дій, що можуть відноситись до того чи іншого виду насильства в сім'ї, та із зазначенням індикаторів, які можуть свідчити, що по відношенню до особи було скоєно той чи інший вид насильства в сім'ї; сприяння суспільному усвідомленню серйозності проблеми за допомогою рекламної кампанії в пресі, телевізійних програм та фільмів на тему попередження насильства в сім'ї; корекція сімейного виховання, насамперед заборона фізичного покарання дитини, підвищення педагогічної культури батьків; створення науково-практичного коментарю до Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», в якому необхідно більш чітко визначити коло осіб, на яких розповсюджується дія закону [13], необхідно розробити Державну програму щодо попередження насильства в сім'ї з відповідним ресурсним забезпеченням, оскільки, незважаючи на існування Закону «Про попередження насильства в сім'ї», результати моніторингу свідчать про повну відсутність програм

первинної профілактики такого негативного явища, як «насильство». Існуюча мережа закладів працює переважно з наслідками насильства в сім'ї, тоді як є нагальна потреба створити мережу установ із запобігання випадків насильству в соціальному оточенні громадян загалом та в сім'ї зокрема; розробити пакет підзаконних актів, потрібних для реалізації Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», узгодити понятійний та категоріальний апарат та відпрацювати механізм вилучення з сім'ї кривдника; розробити уніфіковані нормативно-правові акти для регулювання питань ювенальної юстиції, а також судів, які б розглядали не лише кримінальні справи стосовно неповнолітніх, й цивільні, пов'язані з особистими, житловими і майновими правами дітей; врегулювати низку проблемних юридичних питань, зокрема про надання спеціальних повноважень соціальним працівникам, у разі коли виникає потреба оперативного втручання в кризову сімейну ситуацію або коли було скоєно насильство стосовно дітей чи інших членів родини; рекомендувати відповідним державним органам запровадити систему підвищення кваліфікації та цільової перепідготовки спеціалістів, які надають допомогу потерпілим від насильства в сім'ї; розширити методичну підтримку закладів, які надають послуги потерпілим особам, впроваджуючи ефективні наукові методики кризового сімейного консультування та сімейної терапії; розробити, затвердити та впровадити державні стандарти надання соціальних послуг потерпілим від насильства в сім'ї; створити національну координаційну раду з метою об'єднання та посилення міжгалузевої та багаторівневої співпраці профільних організацій і державних установ з питань протидії насильства в Україні, а також громадських організацій; розширити мережу закладів для потерпілих шляхом створенням нових притулків і кризових центрів не тільки для жінок, але й дітей та людей похилого віку, а також центрів соціальної допомоги родинам, сімейних психологічних консультацій при ЦССДМ або при службах у справах дітей тощо; ефективніше використовувати потенціал соціальної реклами для виховання толерантної особистості, що є нагальною потребою в умовах всесвітньої глобалізації, для стимулювання громадського осуду різного типу насильства у сімейних стосунках та сімейному вихованні [12].

Висновки. Отже, аналіз діючого законодавства дозволив зробити висновок про те, що чинна нормативно-правова база України щодо попередження насильства в сім'ї потребує вдосконалення. Разом з тим слід зазначити, що правове забезпечення попередження насильства в сім'ї та надання допомоги його жертвам, дійсно, є важливим, проте далеко не єдиним елементом в системі заходів, необхідних для ліквідації насильства в сім'ї. Для успішної реалізації програм з попередження насильства в сім'ї, крім вдосконалення законодавства по попередженню насильства в сім'ї, необхідною є ефективна взаємодія всіх органів та установ, які уповноважені здійснювати попередження цього соціально-негативного явища.

Список літератури:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. – К. : Преса України, 1997. – 80 с.

2. Конвенція про права дитини : Міжнародний документ від 20.11.1989 // Відомості Верховної Ради. – 1991. – № 30. – Ст. 142.

3. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III // Відомості Верховної Ради. – 2002. – № 21. – Ст. 135.

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. – К. : Атіка, 2000. – 176 с.

5. Про попередження насильства в сім'ї : Закон України від 15.11.2001 № 2789-III // Відомості Верховної Ради. – 2002. – №10. – Ст. 70.

6. Про охорону дитинства : Закону України 26.04.2001 № 2402-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 30. – Ст. 142.

7. Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2003 № 616 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/616-2003-%D0%BF.

8. Ноур А. М. Насильство в сім'ї в Україні: стан проблеми, пошук шляхів розв'язання / А. М. Ноур // Український соціум. – 2004. – № 3 (5). – С. 70-76.

9. Моніторинг стану виконання законодавства України щодо протидії насильству в сім'ї. 2001-2012 роки / [кол. авт. : Бандурка О. М., Бондаренко О. Ф., Брижик В. О. та ін.] ; заг. ред. О. М. Бандурки, К. Б. Левченко ; вступ. слово О. О. Зарубінського. – Х. : Видавництво «Права людини», 2011. – 240 с.

10. Коломоєць О. Д. Адміністративно-правове регулювання відповідальності за вчинення насильства у сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми : дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н. : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / О. Д. Коломоєць ; Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2010. – 223 с.

11. Бердан Н. В. Узагальнення практики розгляду судами справ про адміністративні правопорушення щодо вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису або не проходження корекційної програми: заступник голови Калуського міськрайонного суду / Н. В. Бердан. – К., 2011. – 8 с.

12. Романова Н. Ф., Семигіна Т. В., Левченко В. М. Вивчення вітчизняної практики надання послуг потерпілим від насильства в сім'ї / Романова Н. Ф., Семигіна Т. В., Левченко В. М. // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – № 4. – 2008. – С. 70-84.

13. Ковальова О. В. Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї : дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н. : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / О.В. Ковальова ; Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2008.

Срельченко О. Г., Сущенко А. О. Административно-правовое противодействие насилию в семье как социальная проблема в Украине / О. Г. Стрельченко, А. О. Сущенко // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 1. – С. 138-144.

В статье определена сущность, содержание и особенности административно-правового противодействия насилию в семье как социальной проблеме в Украине, и на этой основе были разработаны необходимые предложения по совершенствованию действующего законодательства Украины и определению состояния, закономерностей и тенденций правового и организационного обеспечения защиты личности от насилия в семье на основе анализа научных разработок, обобщения правоприменительной практики, отечественного и зарубежного опыта. Изложены результаты социологических исследований и статистические данные общественных объединений, свидетельствующие об остроте проблемы насилия в семье.

Ключевые слова: насилие, семья, насилие в семье, противодействие насилию, административно-правовое противодействие, предупреждение, социальная проблема, сущность, содержание, особенности.

ADMINISTRATIVE AND LEGAL DOMESTIC VIOLENCE AS A SOCIAL PROBLEM IN UKRAINE

Strelchenko O. G.
National Academy of Internal Affairs, Ukraine

Sushchenko A. O.
NNIZDN National Academy of Internal Affairs, Ukraine

The article defined the nature, content and features of the administrative and legal domestic violence as a social problem in Ukraine and on this basis developed the necessary proposals to improve the current legislation of Ukraine and determine condition, patterns and trends of the legal and organizational support for the protection of persons from domestic violence based on an analysis of scientific developments, summarizing legal practice,

national and international experience. The results of sociological research and statistics associations, which indicate the seriousness of the problem of domestic violence.

The level of any state and society is measured by the criterion of ensuring human rights and freedoms, their practical implementation. That is why today the special attention of public authorities and institutions, NGOs, society aimed at preventing and combating human rights violations in all forms. There can be no exception this aspect as domestic violence, because according to the Constitution of Ukraine everyone has the right to free development of his personality and has duties to the community in which the free and comprehensive development of his personality.

The purpose of the study is that based on the theoretical principles of international experience, the current legislation of Ukraine and its practical implementation to determine the nature, content and features of the issue of domestic violence as a social problem in Ukraine , and on this basis to develop the necessary proposals for improving the current legislation of Ukraine, development of scientifically based proposals on the state laws and trends of the legal and organizational support for the protection of persons from domestic violence based on an analysis of scientific developments, summarizing legal practice , national and international experience .

Key words: violence, family, domestic violence, counter- violence, administrative and legal opposition, prevention, social problem, the nature, content and features.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 1. С. 145-151.

АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ТОРГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РОССИИ НА ЭТАПЕ ФОРМИРОВАНИЯ ЕДИНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА

Тен А. Л.

АНОО ВО «Алтайская академия экономики и права»,
г. Барнаул, Российская Федерация

Статья посвящена вопросам административно-правового регулирования торговли в России в условиях формирования Евразийского экономического сообщества и единого экономического пространства. В ней обозначаются основные этапы формирования законодательства о торговле в России, нормативные акты, на основании которых осуществляется регулирование торговли и базовые инструменты, с помощью которых обеспечивается единство административно-правового регулирования торговой деятельности как на территории России, так и в ряде иных стран ЕвразЭС. Статья может быть интересна лицам, изучающим российское законодательство о торговле.

Ключевые слова: административно-правовое регулирование, единое экономическое пространство, Евразийское экономическое сообщество, торговля, контрольно-кассовая машина, правила торговли, Содружество независимых государств, зона свободной торговли.

Понятие торговли предусмотрено Федеральным Законом от 28 декабря 2009 г. № 381 ФЗ «Об основах государственного регулирования торговой деятельности в Российской Федерации», согласно ст. 2 которого торговля – это вид предпринимательской деятельности, связанный с приобретением и продажей товаров.

Закон предусматривает перечень методов государственного регулирования торговой деятельности, в том числе: 1) установление требований к организации и осуществлению торговли; 2) антимонопольное регулирование; 3) информационное обеспечение; 4) государственный и муниципальный контроль (надзор). Предусматриваются также полномочия Правительства РФ, федеральных органов исполнительной власти, а также органов власти субъектов РФ и муниципальных образований в области государственного регулирования торговой деятельности. При этом нельзя не отметить, что подавляющее большинство положений закона расплывчато и предполагает конкретизацию на уровне преимущественно подзаконных актов. Поэтому, прежде чем охарактеризовать состояние административно-правового регулирования в данной сфере, следует дать оценку торговле как области хозяйственной деятельности и осветить этапы административно-правового регулирования торговли.

Значение торговли для экономической жизни любого государства сложно переоценить. Оборот розничной торговли в России составляет 19,1 трлн. рублей, из которых 48% – продовольственные товары, 52% – непродовольственные (данные за 2011 год). Оборот оптовой торговли в России в 2011 году составил 39,5 трлн. рублей [1]. Фактически торговля опосредует все остальные виды экономической деятельности, за

исключением натурального хозяйства, поскольку товары, созданные в рамках общественного производства, проходят через систему оптовой и розничной торговли.

Развитие административно-правового регулирования торговли в России после распада СССР имеет хотя и не долгую, но сложную историю. Первыми нормативными актами в этой сфере были Указ Президента РСФСР от 3 декабря 1991 г. № 297 «О мерах по либерализации цен» и Указ Президента РСФСР от 29 января 1992 г. № 65 «О свободе торговли», которыми в целях развития потребительского рынка, стимулирования конкуренции, преодоления монополизма в сфере розничной торговли и создания условий для быстрого развития торговой и посреднической сети в условиях либерализации цен было установлено право предприятиям, независимо от форм собственности, а также гражданам вести торговую деятельность без специальных разрешений, с уплатой установленных платежей и сборов, за исключением торговли группой ограниченных в оборотоспособности объектов.

Было также установлено, что торговля могла осуществляться в любых удобных для этого местах. В дальнейшем, однако, это положение пересмотрено, и в настоящее время торговля (в том числе с рук, лотков и автомашин) может осуществляться только в местах, отведенных органами исполнительной власти.

Базовым положением, определяющим содержание административно-правового регулирования торговли, является положения пунктов 1 и 2 статьи 8 Конституции России, предусматривающие единство экономического пространства России и равную защиту частной, государственной, муниципальной и иных форм собственности.

Названные положения развиваются в Федеральном законе «Об основах государственного регулирования торговой деятельности», который предусматривает в качестве целей регулирования:

1) обеспечение единства экономического пространства в России;

2) развитие торговли для удовлетворения потребностей отраслей экономики в произведенной продукции, обеспечения доступности товаров для населения, формирования конкурентной среды, поддержки российских производителей товаров;

3) обеспечение соблюдения прав и законных интересов хозяйствующих субъектов и обеспечение соблюдения прав и законных интересов населения;

4) разграничение полномочий между органами государственной власти и местного самоуправления различных уровней [2].

Фактически сфера торговли подвергается также регулированию по ряду следующих направлений:

– ценовое регулирование, которое осуществляется в соответствии с постановлением Правительства РФ от 7 марта 1995 г. № 239 «О мерах по упорядочению государственного регулирования цен (тарифов)» [3], действующим в редакции от 29 октября 2010 г. Данное постановление предусматривает свободное ценообразование, за исключением перечней тех товаров и услуг, в отношении которых сохраняется государственное регулирование цен;

– лицензирование, осуществляемое на основании Федерального закона от 4 мая 2011 г. № 99-ФЗ «О лицензировании отдельных видов деятельности» [4]. Этот закон сократил количество видов торговой деятельности, подлежащих лицензированию,

до четырех наименований по сравнению с более чем ста наименованиями в предыдущем одноименном Федеральном законе от 8 августа 2001 г. № 128-ФЗ [5];

– подтверждение соответствия, осуществляемое на основании Федерального закона «О техническом регулировании» от 27 декабря 2002 г. № 184-ФЗ [6]. Прежде действовали законы, регулирующие вопросы стандартизации и сертификации вне связи друг с другом.

Реализация отдельных видов товаров в Российской Федерации ведется по дифференцированным правилам. Правительство Российской Федерации постановлением от 19 января 1998 г. № 55 утвердило Правила продажи отдельных видов товаров, а также перечни товаров длительного пользования, на которые не распространяется требование покупателя о безвозмездном предоставлении ему на период ремонта или замены аналогичного товара, и непродовольственных товаров надлежащего качества, не подлежащих возврату или обмену на аналогичный товар других размера, формы, габарита, фасона, расцветки или комплектации, которое действует в редакции постановления Правительства РФ от 4 октября 2012 г. № 1007 [7].

В части регулирования отношений между продавцами и покупателями названные Правила являются актами гражданско-правового характера, однако ряд содержащихся в них норм устанавливает и обязанности продавцов вне зависимости от наличия или отсутствия договоров с покупателями. Эти нормы устанавливают требования к следующим сторонам деятельности торгующих организаций и индивидуальных предпринимателей: ассортимент; соблюдение санитарных, ветеринарных, противопожарных норм; наличие и особенности помещений и инвентаря; наличие и исправность средств измерения; наличие книги отзывов и порядок информирования потребителей о своей деятельности; информирование о товаре, его особенностях и особенностях хранения, фасовки и продажи, которые могут различаться в зависимости от назначения, химического состава, конструкции и т.д.

В отношении последнего требования имеется также специальный акт – постановление Правительства Российской Федерации от 23 апреля 1997 г. № 481, согласно которому утверждается перечень товаров, информация о которых должна содержать противопоказания для применения при отдельных видах заболеваний [8]. Также с учетом того, что предприятиями торговли реализуется значительное количество товаров импортного производства, постановлением Правительства Российской Федерации от 15 августа 1997 г. № 1037 «О мерах по обеспечению наличия на ввозимых на территорию Российской Федерации непродовольственных товарах информации на русском языке» установлено, что в целях усиления контроля за обеспечением качества и безопасностью использования на территории России импортных непродовольственных товаров с 1 июля 1998 г. запрещается продажа импортных непродовольственных товаров без информации о них на русском языке [9].

Наличие информации о таких товарах на русском языке обеспечивается теми, кто осуществляет их импорт в Россию. Информация о непродовольственных товарах должна содержать следующие сведения на русском языке: наименование товара; наименование страны, фирмы-изготовителя; назначение, основные свойства и характеристики; правила и условия эффективного и безопасного использования.

К смешанным по своей правовой природе актам можно отнести и Примерные правила работы предприятий розничной торговли, и принятые одновременно пись-

мом Комитета Российской Федерации по торговле от 17 марта 1994 г. № 1-314/32-9 ныне не действующие Основные требования к работе мелкорозничной торговой сети. Письмом Комитета по торговле от 28 апреля 1994 г. № 1-574/38-9 дается понятие мелкорозничной торговли: это продажа продовольственных и непродовольственных товаров несложного ассортимента через стационарную и передвижную мелкорозничную торговую сеть. В настоящее время основным документом, регламентирующим розничную торговлю, является Постановление Правительства Российской Федерации от 4 октября 2012 г. № 1007 г. «О внесении изменений в некоторые акты Правительства Российской Федерации по вопросам продажи товаров и оказания услуг». Это постановление определяет основные требования к порядку работы предприятий розничной торговли. Среди данных требований выделяются следующие основные: обязательное лицензирование; надлежащее внешнее оформление; режим работы; уведомление о санитарных мероприятиях; содержание в надлежащем порядке помещений и оборудования; наличие средств измерения; оформление витрин; выполнение правил приемки, хранения и подготовки товара к продаже; выполнение действий, сопутствующих продаже товара; требования к санитарному состоянию. Одна из новаций касается выдачи товарных чеков в дополнение к кассовым. По новым правилам, если чек, который выдал кассовый аппарат, содержит неполную информацию о товаре, например, в нем не указан артикул, сорт, цена, производитель, продавец обязан выписать еще и товарный чек, который содержит все эти данные.

Следующая важная новация: пиво и другие слабоалкогольные напитки, по новым правилам, разрешается продавать только в стационарных торговых точках. Например, в ларьках и палатках, на железнодорожных станциях, в электричках и на пляжах торговать такими товарами нельзя. Информация о товаре или инструкция, по новым правилам, может быть не только бумажной, но и электронной.

Торговлю через интернет и по образцам новые правила приравняли к дистанционной торговле. Это значит, что отказаться от покупки товара и вернуть его обратно можно в течение 7 дней после его получения и без каких-либо финансовых последствий для себя. Эти правила вступили в силу с 1 января 2013 г. [10].

Этими же документами устанавливается порядок осуществления контрольных функций органами государственного управления. Так, работники контролирующих органов проводят проверки предприятий по предъявлении служебного удостоверения. В предприятиях ведется контрольный журнал, в который проверяющие вносят записи о результатах проверки.

Важным инструментом административно-правового регулирования торговли в России является обязательное использование контрольно-кассовых машин, что предусмотрено Федеральным законом от 22 мая 2003 г. № 54-ФЗ «О применении контрольно-кассовой техники при осуществлении наличных денежных расчетов и (или) расчетов с использованием платежных карт» [11]. При этом основная функция контрольно-кассовых машин (ККМ) – это фискальный учет. То есть оприходование выручки для последующего определения налогооблагаемой базы торговой организации или предпринимателя. Ту же цель преследует Федеральный закон от 22 мая 2009 г. № 103-ФЗ «О деятельности по приёму платежей физических лиц, осуществляемой платежными агентами» [12], которым учтено появление в России платёжных терминалов.

Крупным изменением в системе административно-правового регулирования торговой деятельности стало создание Евразийского экономического сообщества (ЕвразЭС), одним из ключевых элементов которого является формирование единого экономического пространства Российской Федерации, Белоруссии и Казахстана. Целью создания Евразийского экономического сообщества является интенсификация экономического развития путем углубленной интеграции экономик перечисленных государств [13]. Полноценное функционирование ЕвразЭС началось с вступления в силу с 1 января 2011 года Таможенного кодекса Таможенного союза, принятого Решением Межгосударственного Совета ЕврАзЭС на уровне глав государств от 27.11.2009 № 17 [14].

По данным Российского института стратегических исследований всего за 2 неполных года совместной работы почти удвоился объем взаимной торговли, а в 10-летней перспективе ожидается, что объединение рынков даст 15%-ный прирост ВВП. Однако рост взаимной торговли – далеко не главный показатель углубления экономической интеграции, ее дальнейший экономический эффект должен определяться результатами формирования общей стратегии развития. По имеющимся расчетам создание Евразийского экономического пространства может дать к 2030 году совокупный эффект для России, Белоруссии и Казахстана в размере до 900 млрд. долл. США. В страновом разрезе эффект составит порядка 14% ВВП Белоруссии, 6% ВВП Украины, 3,5% ВВП Казахстана и 2% ВВП России [15].

Основными инструментами регулирования межгосударственной торговли стран ЕвразЭС являются устранение таможенных границ, применение при экспорте товаров нулевой ставки НДС и акцизов при условии документального подтверждения факта экспорта. А по импорту товаров на территорию России из Белоруссии и Казахстана НДС и акцизы взимаются налоговыми органами РФ. Также при оказании работ и услуг на территории РФ налоговая база, ставки, порядок взимания и налоговые льготы (освобождение от налогообложения) определяются в соответствии с законодательством Российской Федерации [16].

В более широком смысле административно-правовое регулирование торговли включает в себя также зону свободной торговли Содружества независимых государств (СНГ), образованную на основании соглашения государств СНГ, подписавших в 2011 году Договор о зоне свободной торговли. Этот договор предусматривает «сведение к минимуму исключений из номенклатуры товаров, к которым применяются импортные пошлины», экспортные пошлины должны быть зафиксированы на определенном уровне, а впоследствии поэтапно отменены [17]. Также Соглашение о торговле услугами и инвестициях в государствах-участниках Единого экономического пространства предусматривает создание равных и недискриминационных условий для хозяйствующих субъектов, происходящих из данных стран [18]. Исключения касаются только отдельных вопросов, перечисленных в приложении к данному Соглашению.

Оценивая состояние административно-правового регулирования торговой деятельности в России, следует отметить, что в сравнении с периодом перехода к рыночной экономике в нем произошли следующие основные изменения:

– заметно возросла роль федеральных законов. Если в 90-е годы регулирование осуществлялось преимущественно на основании постановлений Правительства РФ, а по вопросам лицензирования также органами власти субъектов РФ и органами местно-

го самоуправления, то теперь федеральные законы выполняют систематизирующую функцию. Органы местного самоуправления и органы власти субъектов РФ сохранили за собой лишь функции контроля за соблюдением законодательства и информационное обеспечение торговли. Вместе с тем до сих пор существенна доля подзаконного регулирования на основе актов Правительства РФ и федеральных министерств;

– к настоящему моменту существенно сократился перечень видов торговой деятельности, подлежащей лицензированию;

– с начала 90-х годов к концу 90-х годов сократился перечень товаров и услуг, в отношении которых осуществляется государственное регулирование цен и тарифов;

– последняя существенная новация в регулировании торговли в России – это ликвидация препятствий по торговле товарами в пределах стран-участников Евразийского экономического сообщества: России, Казахстана и Белоруссии, что снижает транзакционные издержки и повышает эффективность предпринимательской деятельности в сфере торговли.

В целом следует отметить тенденцию к сокращению государственного вмешательства в сферу торговли, что более соответствует модели рыночной экономики.

Список литературы:

1. Федеральная служба государственной статистики. Официальный сайт // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : http://www.gks.ru/free_doc/new_site/business/to.

2. Об основах государственного регулирования торговой деятельности в Российской Федерации : Федеральный Закон от 28.12.2009 № 381 ФЗ // Собрание законодательства РФ. – 2010. – № 1. – Ст. 1.

3. О мерах по упорядочению государственного регулирования цен (тарифов) : Постановление Правительства РФ от 07.03.1995 № 239 // Собрание законодательства РФ. – 1995. – № 11. – Ст. 997.

4. О лицензировании отдельных видов деятельности : Федеральный закон от 04.05.2011 № 99-ФЗ // Собрание законодательства РФ. – 2011. – № 19. – Ст. 2716.

5. О лицензировании отдельных видов деятельности : Федеральный закон от 08.08.2001 № 128-ФЗ // Собрание законодательства РФ. – 2001. – № 33 (Часть I). – Ст. 3430.

6. О техническом регулировании : Федеральный закон от 27.12.2002 № 184-ФЗ // Собрание законодательства РФ. – 2002. – № 52 (Ч. 1). – Ст. 5140.

7. От утверждении Правил продажи отдельных видов товаров : Постановление Правительства РФ от 19.12.1998 № 55 // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : http://www.consultant.ru/document/cons doc LAW 134461/.

8. Об утверждении перечня товаров, информация о которых должна содержать противопоказания для применения при отдельных видах заболеваний : Постановление Правительства РФ от 23.04.1997 № 481 // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=14196.

9. О мерах по обеспечению наличия на ввозимых на территорию Российской Федерации непродовольственных товарах информации на русском языке : Постановление Правительства РФ от 15.08.1997 № 1037 // Собрание законодательства РФ. – 1997. – № 34. – Ст. 3981.

10. О внесении изменений в некоторые акты Правительства РФ по вопросам продажи товаров и оказания услуг : Постановление Правительства РФ от 04.10.2012 № 1007 // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : http://www.rg.ru/2012/10/15/rozniza.html.

11. О применении контрольно-кассовой техники при осуществлении наличных денежных расчетов и (или) расчетов с использованием платежных карт : Федеральный закон от 22.05.2003 № 54-ФЗ // Собрание законодательства РФ. – 2003. – № 21. – Ст. 1957.

12. О деятельности по приёму платежей физических лиц, осуществляемой платежными агентами : Федеральный закон от 22.05.2009 № 103-ФЗ // Собрание законодательства РФ. – 2009. – № 23. – Ст. 2758.

13. Евразийское экономическое сообщество. Официальный сайт // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : http://www.evrazes.com/about/history.

14. Таможенный кодекс Таможенного союза // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : http://www.consultant.ru/popular/custom_eaes.

15. Лушников О. В. Первые экономические результаты развития Таможенного союза и формирования Единого экономического пространства / О. В. Лушников // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : http://www.riss.ru/analitika/2162-pervye-ekonomicheskie-rezultaty-razvitiya-tamozhennogo-soyuza-i-formirovaniya-edinogo-ekonomicheskogo-prostranstva#.UrMLluEXunf.

16. Федеральная налоговая служба. Официальный сайт // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : http://www.nalog.ru/kontr_func/tam_souz_nk/.

17. Главы правительств СНГ подписали договор о зоне свободной торговли : статья // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : http://ria.ru/economy/20111018/463707345.html.

18. Соглашение о торговле услугами и инвестициях в государствах-участниках Единого экономичес кого пространства // Собрание законодательства РФ. – 2012. – № 4. – Ст. 453.

Тен А. Л. Адміністративно-правове регулювання торгівельної діяльності в Росії на етапі формування єдиного економічного простору / А. Л. Тен // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 1. – С. 145-151.

Стаття присвячена питанням адміністративно-правового регулювання торгівлі в Росії в умовах формування Євразійського економічного співтовариства та єдиного економічного простору. У ній позначаються основні етапи формування законодавства про торгівлю в Росії , нормативні акти, на підставі яких здійснюється регулювання торгівлі і базові інструменти, за допомогою яких забезпечується єдність адміністративно-правового регулювання торговельної діяльності як на території Росії , так і в ряді інших країн ЄвразЕС. Стаття може бути цікава особам, що вивчають російське законодавство про торгівлю.

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, єдиний економічний простір, Євразійське економічне співтовариство, торгівля, контрольно-касова машина, правила торгівлі, Співдружність незалежних держав, зона вільної торгівлі.

ADMINISTRATIVE LEGAL REGULATION OF TRADE ACTIVITIES IN RUSSIA AT THE STAGE OF THE COMMON ECONOMIC SPACE FORMATION

Ten A. L.
ANEO HE «Altai Institute of Financial Management»,
Barnaul, Russian Federation

The article is devoted to the issues of administrative legal trade regulation in Russia under the conditions of Eurasian Economic Community and Common Economic Space formation. The author specifies the main stages of Russian trade law development, legal acts according to which trade is regulated, and basic tools with which unity of administrative legal trade regulation both in Russia and in a number of other CIS countries is provided. The article might attract interest of those who study Russian trade law.

In assessing the state of administrative and legal regulation of trade in Russia, it should be noted that in comparison with the period of transition to a market economy, it underwent the following major changes:

– significantly increased the role of the federal laws. If in 90 years been regulated primarily on the basis of the resolutions of the Government of the Russian Federation, as well as on licensing authorities of subjects of the Russian Federation and local governments, federal laws now operate systematizing function. Local governments and authorities of RF subjects retained only the function of monitoring compliance with the legislation and information for trade. However, still a significant proportion of a sub-regulation based on the acts of the Government of the Russian Federation and federal ministers;

– to date list of significantly reduced trading activity subject to licensing;

– since the beginning of the 90s by the end of the 90s to reduce the list of goods and services in respect of which the state regulation of prices and tariffs;

– last significant innovation in the regulation of trade in Russia is the elimination of barriers to trade in goods within the countries of the Eurasian Economic Community: Russia, Kazakhstan and Belarus, which reduces transaction costs and increases the efficiency of business activities in the field of trade.

In general, it should be noted the decline of state intervention in the sphere of trade, which is more consistent with a model of a market economy.

Key words: administrative legal regulation, Common Economic Space, Eurasian Economic Community, trade, cash register, trade rules, Commonwealth of Independent States (CIS), Free Trade Area.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 1. С. 152-157.

УДК 342.951

АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОЦЕДУРИ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ОБІГОМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ: ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

Шевчук О. М.

***Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна***

У статті розглянуто адміністративні процедури здійснення державного контролю за обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Встановлено поняття та розкрито сутність адміністративних процедур здійснення державного контролю за обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Проаналізовано точки зору науковців на розуміння терміну адміністративні процедури. Охарактеризовано погляди науковців на поняття адміністративна процедура в різних галузях права. Запропоновано авторське визначення терміну «адміністративні процедури здійснення державного контролю за обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів».

Ключові слова: адміністративні процедури, державний контроль, обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

В контрольній діяльності процедури набувають особливого значення, адже, з одного боку, встановлюючи порядок дій органів державної влади під час здійснення контролю за виконанням вимог антинаркотичного законодавства, процедура визначає найбільш доцільну та ефективну послідовність дій вищезазначених органів. А з іншого – встановлення обов'язкової процедури щодо державного контролю в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів гарантує захист прав і законних інтересів інших суб'єктів, що зазнають контролюючого впливу з боку відповідних органів. Тобто дотримання компетентним державним органом певної процедури під час здійснення контролю в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів є гарантією його законності

У юридичній науці окремим питанням адміністративних процедур приділяли увагу такі українські й зарубіжні вчені, як Авер`янов В. Б., Андрійко О. Ф., Бахрах Д. М., Битяк Ю. П., Настюк В. Я., Гаращук В. М., Селіванов А. О., Коломоєць Т. О., Тимощук В. П., Кузьменко О. В., Тищенко М. М., Кікінчук В. Ю. [1], Собакарь А. О. [2], Авдєєв О. О. [3], Кисіль Л. Є. [4], Фоміч Г. В. [5], Щерба А. В. [6], Лагода О. С. [7], Галіцина Н. В. [8], Алімов Р. С. [9] та ін. Однак автори приділяють увагу адміністративним процедурам у загально-управлінському аспекті та аспекті особливостей процедур здійснення деяких окремих видів державної діяльності. Проте дослідження адміністративних процедур здійснення державного контролю за обігом наркотичних засобів та психотропних речовин і прекурсорів уваги науковці не приділяли. Тому планується встановити сутність та особливості адміністративної процедури держав-

ного контролю за обігом наркотичних засобів та психотропних речовин і прекурсорів, здійснити їх класифікацію.

Взявши з основу точку зору Гаращука В. М., який підкреслює притаманність контролю процедурного аспекту і вважає, що контроль є сукупністю дій щодо спостереження за функціонуванням відповідного об'єкта контролю з метою: 1) отримання об'єктивної та достовірної інформації про стан справ на ньому; 2) застосування заходів щодо попередження правопорушень (з правом прямого втручання в оперативну діяльність об'єкта контролю); 3) надання допомоги підконтрольній структурі у поновленні законності і дисципліни; 4) встановлення причин і умов, що сприяють порушенню вимог правових норм; 5) прийняття заходів щодо притягнення до правової відповідальності винних осіб. Вчений підкреслює відсутність персоніфікації змісту контролю, що означає притаманність такого змісту будь-якому суб'єкту контрольної діяльності [10, с. 54]. Отже, зважаючи на притаманність контролю процедурного аспекту, доцільно розглядати його як сукупність певних цілеспрямованих дій.

Зазначимо, що державний контроль в сфері обігу наркотичних засобів – це діяльність державних уповноважених органів (посадових осіб) з перевірки, спостереження, аналізу додержання та виконання установлених норм, правил, стандартів й управлінських рішень об'єктів, які підлягають контролю, з метою забезпечення законності і дисципліни, із можливістю виявлення винних та застосування до таких об'єктів заходів примусу, притягнення їх до відповідальності за правопорушення у цій сфері [11, с. 232].

Для розкриття змісту адміністративної процедури здійснення державного контролю за обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів необхідно провести характеристику законодавства, що регламентує державний контроль у цій сфері. Так, Законом України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» від 15 лютого 1995 р. № 60/95–ВР встановлено порядок державного контролю, повноваження органів виконавчої влади, права та обов'язки фізичних і юридичних осіб у сфері обігу наркотичних засобів [12]. Цей Закон визначає поняття «обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» – це види діяльності з культивування рослин, включених до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (далі − Перелік), розроблення, виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення, пересилання, придбання, реалізації (відпуску), ввезення/вивезення, транзиту через територію України, використання, знищення наркотичних засобів, включених до Переліку (ст.1).

Згідно із постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770 затверджено перелік наркотичних засобів [13]. Зазначимо, що Перелік − це згруповані у списки наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори наркотичних засобів і психотропних речовин, які включені до таблиць I–IV, згідно із законодавством України та міжнародними договорами України [12]. Отже, наркотичні засоби, вилучені з вільного обігу або істотно обмежені в ньому, над ними встановлений міжнародно-правовий контроль і внутрішньодержавний, і ніякий засіб не може бути віднесено до наркотичних без зазначення його в Переліку, що підлягають контролю в Україні.

Важливим є також з'ясування змістовного навантаження поняття «адміністративна процедура здійснення державного контролю за обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів». Можна стверджувати, що у вітчизняній нау-

ковій літературі не існує єдності думок з приводу визначення поняття «адміністративні процедури», що свідчить про дискусійний характер досліджуваного питання. Але спочатку потрібно розглянемо термін «процедура». Етимологія слова «процедура» походить від латинського «procedo», що означає «проходжу, або просуваюсь» [14, с. 470; 15, с. 234]. У лексичному плані термін «процедура» взагалі визначається як «будь-яка тривала, послідовна справа, порядок, обряд» [16, с. 526], «офіційний порядок дій, виконання, обговорення чого-небудь» [17, с. 511]. Отже, процедура – це офіційно встановлений порядок виконання певної діяльності.

В науковій літературі терміну «процедура» не має єдиного розуміння. Так, Тарасова В. А. пропонує розуміти процедуру як форму правового регулювання діяльності відповідних органів, яка за наявності певних причин може набути форми процесу [18, с. 112, 113]. Барциц І. М. вважає, що процедура є виявом специфічних юридичних режимів застосування права [19, с. 5]. Байтин М. І. та Яковенко О. В. правові процедури розглядають як особливий нормативно встановлений порядок здійснення юридичної діяльності [20, с. 7]. Отже, враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що процедура – це формально визначені порядок і умови вчинення дій учасниками процесу на певній стадії або етапі адміністративного процесу, на певному часовому відтинку щодо забезпечення, вирішення конкретних адміністративних справ, способів процесуального оформлення розгляду справи та їх фіксації.

Стосовно розуміння терміну «адміністративна процедура» в науковій літературі. Так, Тимощук В. П. вважає, що адміністративна процедура – встановлений законом (офіційного) порядок розгляду та вирішення адміністративними органами індивідуальних справ, спрямований на прийняття адміністративного акту або укладення адміністративного договору» [21, с. 58]. Кузьменко О. В. визначає адміністративну процедура як встановлений адміністративно-процесуальними нормами порядок діяльності уповноважених суб'єктів щодо розгляду і вирішення індивідуально-конкретних справ [22, с. 147]. Коломоєць Т. О. вказує, що адміністративна процедура – це встановлений законодавством (офіційний) порядок діяльності уповноважених суб'єктів (адміністративних органів) щодо розгляду і вирішення індивідуально визначених справ [23, с. 221]. За визначенням О.С. Лагоди, адміністративна процедура – це офіційно встановлений порядок прийняття та виконання суб'єктами відповідних адміністративно-правових відносин управлінського рішення (акта) та порядок вчинення адміністративних і організаційних дій (заходів) з метою реалізації й забезпечення прав, свобод, законних інтересів громадян [7, с. 6]. Калінін Р. С. зазначає, що адміністративна процедура – це регламентовані адміністративним правом дії, які вчиняються суб'єктом владних повноважень щодо розгляду, розв'язання і вирішення індивідуально-визначеної справи, які характеризуються: 1) публічністю; 2) індивідуальністю; 3) детальною правовою регламентацією; 4) специфікою суб'єктного складу; 5) цілеспрямованістю [24, с. 17]. На думку Попова Л. Л., адміністративні процедури – це процедури здійснення різних видів позитивної управлінської діяльності (процедури нормотворчої діяльності, процедури реалізації прав і обов'язків громадян і організацій у сфері управління, процедури контрольної діяльності), а також процедури, пов'язані з організацією роботи апарату органів виконавчої влади. Така діяльність характеризується як організацій-

но-процедурна, що здійснюється органами виконавчої влади в процесі реалізації своїх функцій [25, с. 222].

Отже, враховуючи вищевикладене, адміністративна процедура – це встановлений законодавством (офіційний) порядок діяльності уповноважених суб'єктів (адміністративних органів) щодо розгляду і вирішення індивідуально визначених справ.

Стосовно розуміння терміну адміністративна процедура в різних галузях права. Так, Галіцина Н. В. адміністративну процедуру за участю ТОВ визначає як встановлені законодавством правила, порядок і умови (зразок) вчинення процесуальних дій щодо розгляду, розв'язання і вирішення конкретної адміністративної справи в сфері публічного управління, яка розглядається адміністративним органом, щодо забезпечення реалізації та захисту прав і законних інтересів товариства з обмеженою відповідальністю, а також виконання ним визначених законом обов'язків [8, с. 14]. Фоміч Г. В. вказує, що адміністративні процедури у публічній службі – це регламентований нормами адміністративного права порядок розгляду і вирішення органами державного управління індивідуально-конкретної справи щодо публічного службовця, пов'язаної з проходженням ним публічної служби [5, с. 17]. Щерба А. В. під адміністративними процедурами проходження служби в органах місцевого самоврядування пропонує розуміти як урегульований адміністративно-процесуальними нормами порядок розгляду та вирішення внутрішньоорганізаційних індивідуальних справ, пов'язаних зі службовою діяльністю в органах місцевого самоврядування [5, с. 14]. Кікінчук В. Ю. адміністративні процедури проходження служби в органах внутрішніх справ визначає як урегульований адміністративно-правовими нормами та обов'язковий для виконання порядок розгляду та вирішення внутрішньоорганізаційних індивідуальних справ, пов'язаних із службовою діяльністю [1, с. 13]. Музичук О. М. адміністративні процедури здійснення контролю за діяльністю правоохоронних органів визначає як сукупність послідовних та взаємопов'язаних між собою стадій, що спрямовані на забезпечення реалізації контрольних повноважень суб'єкта контролю та охорону і захист прав, законних інтересів правоохоронних органів як об'єктів контролю [26, с. 22, 23].

Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що адміністративні процедури здійснення державного контролю за обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів – це урегульована адміністративно-правовими нормами сукупність послідовних та взаємопов'язаних між собою дій, що спрямовані на забезпечення реалізації контрольних повноважень суб'єктів державного контролю за обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Список літератури:

1. Кікінчук В. Ю. Адмінітративні процедури проходження служби в органах внутрішніх справ : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н. : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / В. Ю. Кікінчук ; Харківський національний університет внутрішніх справ. –Х. : 2010. – 20 с.

2. Собакарь А. О. Процедури та механізми контролю за безпекою польотів на авіаційному транспорті / А. О. Собакарь // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2011. – № 3 (46). – С. 115-119.

3. Авдєєв О. О. Адміністративні процедури здійснення державного контролю за діяльністю вищих навчальних закладів України / О. О. Авдєєв // Форум права. – 2012. – № 2. – С. 9-14.

4. Кисіль Л. Є. Правове регулювання здійснення адміністративних процедур в Україні та Республіці Білорусь: порівняльний аналіз / Л. Є. Кисіль // Часопис Київського університету права. –2009. – № 4. – С. 144-151.

5. Фоміч Г. В. Адміністративні процедури у публічній службі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н. : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / Г. В. Фоміч ; Національний університет «Одеська юридична академія». – Одеса, 2010. – 20 с.

6. Щерба А. В. Адміністративні процедури в органах місцевого самоврядування в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н. : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / А. В. Щерба ; ХНУВС. –Х., 2011. – 20 с.

7. Лагода О. С. Адміністративна процедура: теорія і практика застосування : дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н. : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / О. С. Лагода. – Ірпінь, 2007. – 187 с.

8. Галіцина Н. В. Адміністративно-правові засади процедури створення та функціонування товариств з обмеженою відповідальністю в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н. : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / Н. В. Галіцина ; Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2010. – 20 с.

9. Алімов Р. С. Процедури в адміністративному праві України: теорія і практика : дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н. : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / Р. С. Алімов. – Донецьк, 2002. – 171 с.

10. Гаращук В. М. Контроль та нагляд в державному управлінні: монографія / В. М. Гаращук. – Х. : Фоліо, 2002. – 176 с.

11. Шевчук О. М. Поняття державного контролю у сфері обігу наркотичних засобів / О. М. Шевчук // Універ. наук. записки. – 2013.– № 1 (45) – С. 226-232.

12. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : Закон України від 15. 02. 1995 № 60/95-ВР // Відомості Верховної Ради. – 1995. – № 10.– Ст. 60.

13. Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : постанова Кабінету Міністрів України від 06.05.2000 № 770 // ОВУ. – 2000. – № 19. – Ст. 789.

14. Словник іншомовних слів / [уклад. Морозов С. М., Шкарапута Л. М.]. – К. : Наукова думка, 2000. – 680 с.

15. Юридичні терміни: тлумачний словник / за ред. В. Г. Гончаренка. – К. : Либідь, 2003. – 320 с.

16. Даль В. И. Толковый словарь живого великого русского языка: в 4 т. / В. И. Даль. – М. : Рус. яз., 1980. –Т. 3. – 588 с.

17. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М. : Рус. яз., 1987. – 750 с.

18. Тарасова В. А. Процедурная форма деятельности органов социального обеспечения / В. А. Тарасова // Советское государство и право. – 1973. – № 11. – С. 112-115.

19. Барциц И. Н. Приоритетные направления совершенствования административных процедур / И. Н. Барциц // Государство и право. – 2008. – № 3. – С. 5-11.

20. Байтин М. И., Яковенко О. В. Теоретические вопросы правовой процедуры / М. И. Байтин, О. В. Яковенко // Журнал российского права. – 2000. – № 8. – С. 47-51.

21. Тимощук В. П. Адміністративні акти: процедура прийняття та припинення : монографія / В. П. Тимощук. – К. : Конус-Ю, 2010. –296 с.

22. Кузьменко О. В. Теоретичні засади адміністративного процесу: моногр. / О. В. Кузьменко – Атіка, 2005. – 352 с.

23. Коломоєць Т. О. Адміністративне право України. Акад. курс : підручник / Т. О. Коломоєць. – К. : Юрінком інтер, 2011. –576 с.

24. Коломоєць Т. О., Калінін Р. С. Адміністративні процедури у виконавчому провадженні за законодавством України: теоретико-правовий та праксеологічний аспекти / Т. О. Коломоєць, Р. С. Калінін. – Херсон : Вид. дім «Гельветика», 2013. – 200 с.

25. Попов Л. Л. Административное право Российской Федерации / под ред. Л. Л. Попова. – М. : Юрайт, 2010. – 444 с.

26. Музичук О. М. Контроль за діяльністю правоохоронних органів в Україні: адміністративно-правові засади організації та функціонування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д.ю.н. : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / О. М. Музичук ; ХНВСУ. – Х., 2010. – 34 с.

Шевчук А. М. Административные процедуры осуществления государственного контроля над оборотом наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров: определение понятия / А. М. Шевчук // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 1. – С. 152-157.

В статье рассмотрены административные процедуры осуществления государственного контроля над оборотом наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров. Установлено понятие и раскрыта сущность административных процедур осуществления государственного контроля над оборотом наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров. Проанализированы точки зрения ученых на понимание термина «административные процедуры». Охарактеризованы взгляды ученых на понятие административной процедуры в различных отраслях права. Предложено авторское определение срока административных процедур осуществления государственного контроля над оборотом наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров.

Ключевые слова: административные процедуры, государственный контроль, оборот наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров.

ADMINISTRATIVE PROCEDURES FOR STATE CONTROL OVER TRAFFICKING OF NARCOTIC DRUGS: DEFINITION OF NOTION

Shevchuk O. M.
National Law University named after Yaroslav the Wise, Kharkiv, Ukraine

In the control activities of procedures is of particular importance, because, on the one hand, setting the order of actions of the public authorities when exercising control over compliance with anti-drug legislation, the procedure determines the most efficient sequence of action of the aforementioned bodies. And on the other, the establishment of a compulsory procedure of state control in the sphere of turnover of narcotic drugs, psychotropic substances and precursors guarantees protection of rights and legitimate interests of other subjects experiencing controlling influence by the relevant authorities.

That is, compliance with the competent state body defined procedures for monitoring in the sphere of turnover of narcotic drugs, psychotropic substances and precursors is a guarantee of its validity Let's note, that the state control in the sphere of circulation of narcotic drugs is the activity the authorized state bodies (officials) testing, monitoring, analysis of compliance with and enforcement of established norms, rules, standards and management decisions of objects which are subject to control in order to ensure the legality and discipline, with the possibility of identifying perpetrators and application in such objects of coercion, of bringing them to responsibility for violations in this sphere.

It is also important to clarify the meaning of the notion of administrative procedure of state control over the turnover of drugs, psychotropic substances and precursors». It can be argued that in the domestic scientific literature there is no unity of opinion on the definition of «administrative procedures», which indicates the controversial subject matter. But first, we need consider the term «procedure». The etymology of the word «procedure» comes from the Latin «procedo» which means «come through, or move forward». In the lexical plan, the term «procedure» is generally defined as «any long-term, consistent case, order, rite», «the official order of actions, discussing something.» So, the procedure is officially established procedure for performing a particular activity.

So, the administrative procedures for exercising the state control over the turnover of drugs, psychotropic substances and precursors is regulated by administrative law combination of successive and interrelated actions aimed at the implementation of the control powers of the subjects of state control over turnover of narcotic drugs, psychotropic substances and precursors.

Key words: administrative procedures of state control, trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances and precursors.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 1. С. 158-162.

УДК 349.6(477)

ПРО ПОНЯТТЯ «НООСФЕРИ» У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Шуміло О. М.

***Харківський національний університет внутрішніх справ,
м. Харків, Україна***

Стаття присвячена удосконаленню екологічного законодавства шляхом привнесення в нього поняття «ноосфери». Розглянуто існуючі наукові погляди на ноосферу та порівняно її з тотожними поняттями «техносфера», «соціосфера» та «антропосфера». Серед видів природокористування виділено ноосферне. Визначені типи нормативних актів, які оперують вказаними поняттями. Запропоновано удосконалити екологічне законодавство введенням в нього правового поняття «ноосфери».

Ключові слова: ноосфера, екологічне законодавство, ноосферне природокористування, техносфера, соціосфера, антропосфера.

В історії науки важко уявити вченого, який би зробив так багато для людства, як Володимир Вернадський. Природознавець, філософ, основоположник генетичної мінералогії, біогеохімії, радіогеології, вчення про живу речовину, теорії ноосфери як якісно нового стану розвитку біосфери, він був «хрещеним батьком» багатьох науково-дослідних інститутів, музеїв, наукових шкіл, організатором і першим президентом Української академії наук, захисником академічних свобод, принципів демократії та гуманізму. Перебуваючи на посаді ректора Таврійського університету, після захвату Криму більшовиками (1920 р.) він клопотав за професорів свого вишу, яких заарештували. Завдяки його наполегливості серед них був звільнений й український науковець-криміналіст, професор Кісільов О. Д. [1, с. 25].

Володимир Вернадський як природознавець та філософ переосмислив зміст поняття «ноосфери» у контексті розвинутого ним вчення про біосферу, гуманістичної ідеології та ролі наукової думки як планетного (та космічного) явища. На його думку, біосфера планомірно переходить у ноосферу, оскільки, пізнаючи закони природи та розвиваючи техніку, людство надає їй ознак нової, більш високої організованості.

Дослідженням поняття «ноосфери», окрім робіт академіка Вернадського В. І., присвячені праці таких вчених: Каракаша І. І., Реймерса Н. Ф., Багрова Н. В., Руденка Л. Г. та ін.

Постановка завдання. Однак відсутність комплексного дослідження поняття «ноосфери», у тому числі і рівень врегульованості її охорони та використання законодавством, яке повинно містити опрацьовані, розраховані на довгострокове застосування норми, свідчить про актуальність і доцільність дослідження правового інституту ноосфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. За філософським енциклопедичним словником ноосфера (від грецьк. *νόος* − розум та *σφαῖρα* − шар) − сфера взаємодії природи та суспільства, в якій діяльність людства стає головним визначальним фактором розвитку (для визначення цієї сфери вживають також схожі терміни: техносфера, антропосфера, соціосфера) [2, с. 428].

Порівняння ноосфери із антропосферою, соціосферою та техносферою припускав Реймерс Н. Ф., визначаючи ноосферу як «мислячу оболонку», сферу розуму, вищу стадію розвитку біосфери, що пов'язана із виникненням та становленням в ній цивілізованого людства, із періодом, коли розумова діяльність людини стає головним, визначальним фактором розвитку на Землі [3, с. 305]. На його думку, антропосфера: 1) земна сфера, де живе і куди тимчасово проникає (за допомогою супутників тощо) людство; 2) сфера Землі та ближнього космосу, яка найбільше прямо чи опосередковано видозмінена людством у минулому та буде ще більше змінена людьми у майбутньому; 3) частина біосфери (географічної, ландшафтної оболонки), що використовується людьми. Вчений далі привласнює антропосфері синонім – соціосфера [3, с. 23]. Під техносферою за Реймерсом Н. Ф. потрібно розуміти: 1) частину біосфери, корінним чином перебудовану людиною в технічні та техногенні об'єкти (будинки, дороги, механізми і т.ін., в артеприродне середовище); 2) частину біосфери (за деякими (рідк.) уявленнями, у майбутньому вся біосфера), перебудовану людьми за допомогою прямого чи опосередкованого впливу технічних засобів з метою найкращої відповідності соціально-економічним вимогам людства; 3) практично замкнену регіонально-глобальну майбутню технологічну систему утилізації та реутилізації природних ресурсів, що використовуються у господарському обігу, розраховану на ізоляцію господарсько-виробничих циклів від природного обміну речовин та потоку енергії [3, с. 516-517].

Таким чином, з точки зору філософів та природоохоронців тотожними поняттю «ноосфера» є поняття: антропо-, соціо- та техносфера.

Серед сучасних типів природокористування вченими розглядається і такий, як ноосферне. Воно передбачає заміну природних засобів виробництва і збереження природних джерел, застосування «помірних потреб» і «розумного споживання», що потребує зміни свідомості та психології людини. Хоча XX століття пройшло в оточенні новостворених досягнень та ноосферної реальності, все ж особливості «ноосферного природокористування» не одержали достатнього рівня наукового дослідження і впровадження у систему взаємодії людини і суспільства з навколишнім середовищем [4, с. 17].

При сучасному розвитку науки та техніки, і це співпадає із теорією ноосфери Вернадського, суспільство використовує такі технології та механізми, що впливають на довкілля на рівні геологічних процесів. Негативні приклади такого впливу: Чорнобильська катастрофа − катастрофа планетарного масштабу; вибух і розлив нафти на нафтовій платформі в Мексиканській затоці; аварія, яка виникла внаслідок найсильнішого за час спостереження землетрусу, в Японії, що призвело до радіаційних викидів на АЕС у префектурі Фукусіма.

Аналізуючи чинне законодавство України, можна дійти висновку, що жоден нормативний акт на рівні закону не використовує та не розкриває зміст поняття ноосфери. Але чинне законодавство оперує поняттями ноосфери та техносфери. Так, у Постанові КМ України, якою затверджена Комплексна державна програма енергозбереження України [5], згадується поняття «ноосфери». У вказаному документі наголошується, що діалектика розвитку енергетики на сучасному історичному етапі призвела до межі, коли споживання первинних енергоресурсів досягло таких гігантських, планетарних масштабів, що, з одного боку, загрожують їх вичерпанням та «енергетичним голодом», а з іншого − метаморфозою довкілля в напрямі його

деградації та повного зникнення ноосфери. Для подолання цієї загрози і розв'язання проблеми енергозабезпечення без негативних екологічних наслідків пропонується корінна зміна концепції, стратегії і тактики подальшого розвитку енергетичної бази існування суспільства. Окрім всебічного розвитку й застосування енергозберігаючих технологій, техніки, матеріалів та організації виробництва, основою для вирішення зазначеної проблеми має бути широкомасштабне залучення в паливно-енергетичний баланс відновлюваних, а також значною мірою інших нетрадиційних для сучасної енергетики джерел енергії. Такими джерелами енергії є: вітрова, сонячна, гідроенергія малих рік, геотермальна, а також біомаса та інші види нетрадиційного палива. Широке впровадження цих видів енергії дозволить зберегти ноосферу.

Вища атестаційна комісія України своєю Постановою «Про заходи щодо поліпшення якості дисертаційних робіт із спеціальності «Техногенна безпека»» затвердила паспорт спеціальності 21.06.01 «Техногенна безпека». Серед напрямків досліджень передбачено оцінку екологічних наслідків техногенного втручання в довкілля; розробка засобів його мінімізації; дослідження розповсюдження техногенних (радіоактивних, токсичних тощо) речовин у ноосфері; обґрунтування наукових засад їх зберігання, поховання, технології переробки, знешкодження; основи формування ноосфери [6]. У цій же Постанові передбачається: моделювання матеріальних потоків речовини в системі ресурсокористування; склад і властивості відходів виробництв і їх використання як замінників сировини; динаміка матеріальних потоків речовини в системі «літосфера − техносфера – літосфера». Якщо розглядати «літосферу в системі ресурсокористування, тобто її охорони та раціонального використання», то необхідно пам'ятати, що літосфера − тверда оболонка Землі − земна кора з верхньою частиною мантії, її середня товщина становить до 150−200 кілометрів, а температура досягає + 1000°С. Постає питання про спроможність людства на сучасному етапі розвитку «раціонально використовувати» літосферу.

Щодо поняття «техносфери», то воно розглядається законодавством на сучасному етапі у контексті природно-техногенної безпеки. У третє тисячоліття земна цивілізація увійшла з техносферою, що перетворилася в потужний стрижень, навколо якого сплелися соціальні, економічні та екологічні проблеми суспільного поступу. У сучасних умовах структури виробництва і споживання технічні системи часто стають джерелом серйозних загроз для суспільства. Засоби, що витрачаються на ліквідацію наслідків техногенних аварій, більш ніж на порядок перевищують видатки, які виділяються для забезпечення техногенної безпеки. Останніми роками відзначається значне збільшення кількості надзвичайних ситуацій техногенного характеру, пов'язаних з аваріями на промислових виробництвах [7].

У Програмі соціально-економічного та культурного розвитку м. Києва на 2008 рік також, як і в попередньому нормативно-правовому акті, зазначається про негативну тенденцію до підвищення рівня катастрофічності техносфери в результаті зростання обсягів фізичного та морального зносу інженерних мереж міста й основних засобів промислових виробництв [8].

У локальному акті − Стратегії економічного та соціального розвитку Одеської області на період до 2015 року − наголошується, що загострення проблем безпеки навколишнього середовища і населення стало визначальною рисою сучасності. Обсяг антропогенного впливу на природне середовище, урбанізація територій, збіль-

шення обсягів штучних елементів середовища (техносфери) − усі ці фактори справляють потужний, переважно негативний зворотний вплив на населення [9].

Будівельними нормами та правилами 1.02.07-87 «Інженерні вишукування для будівництва» у п. 7.2 передбачено, що комплексні дослідження раціонального використання та охорони навколишнього середовища включають вивчення всіх основних середовищеформувальних сфер: літо-, гідро-, атмо-, біо-, техно-, соціосфери і повинні виконуватися відповідно до ДБН А.2.2.1-2003 та нормативних документів, які регламентують питання охорони навколишнього середовища [10]. Таким чином, техно- та соціосфера віднесені до середовищеформувальних сфер.

Інші нормативні акти, що використовують поняття «ноосфери» та «техносфери», приймалися на рівні міністерств та відомств і передбачають лише обов'язковість включення терміна «ноосфери» до різних навчальних програм, курсів та переліків питань для тестування.

Висновки. Отже, на підставі наведеного можна зробити такі висновки: законодавство на сучасному етапі не дає визначення поняття «ноосфери». Воно рідко застосовується в енергетичному законодавстві і не застосовується в екологічному. Законодавець не розрізняє між собою поняття ноо-, техносфери, а поняття антропо- та соціосфери поки що не вживає. Таким чином, природничі науки використовують поняття «ноосфери», а право користується лише їх доктринальним тлумаченням. Доцільним було б зробити визначення поняття «ноосфери» і, залежно від цього, визначити, чи є тотожними йому поняття техно-, соціо- та антропосфера. Подальший розвиток екологічного законодавства треба здійснювати на підставі врахування природничих, історичних, техніко-економічних досягнень України та використання законодавчого досвіду зарубіжних країн.

За сучасних умов впливу людства на природничі процеси потрібно ширше використовувати в нормативних актах поняття «ноосфери», розкрити та закріпити його законодавчо, що дозволить уникнути глобальної екологічної кризи в майбутньому.

Список літератури:

1. Чисніков В. Батько першого українського спецпідрозділу / В. Чисніков // Іменем закону: Громадсько-правовий тижневик. – 2013. – № 32 (5886). − С. 24-25.

2. Философский энциклопедический словарь / [редкол. : Аверинцев С. С. , Араб-Оглы Э. А., Ильичев Л. Ф. и др.]. – 2-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1989. − 815 с.

3. Реймерс Н. Ф. Природопользование : словарь-справочник / Н. Ф. Реймерс. − М. : Мысль, 1990. – 637.

4. Екологічне право України : підруч. для студ. вищих навч. закладів / за ред. І. І. Каракаша – О. : Фенікс, 2012. – 788 с.

5. Комплексна державна програма енергозбереження України : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.02.1997 № 148 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : Ліга : Закон. – 1 файл. – fin41650.LHT.

6. Про заходи щодо поліпшення якості дисертаційних робіт із спеціальності «Техногенна безпека» : Постанова Вищої атестаційної комісії від 09.06.1999 № 3-10/7 // Бюлетень вищої атестаційної комісії України. – 1999. − № 4.

7. Про затвердження Технічного рішення побудови комп'ютеризованої системи контролю за функціонуванням потенційно небезпечних об'єктів : Наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 24.05.2007 № 370 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : Ліга : Закон. – 1 файл. – fin50276.LHT.

8. Про Програму соціально-економічного та культурного розвитку м. Києва на 2008 рік : Рішення Київської міської ради від 17.01.2008 № 2/4474 // Хрещатик. – 2008. − № 222.

9. Про схвалення Стратегії економічного та соціального розвитку Одеської області на період до 2015 року: Розпорядження Одеської обласної державної адміністрації від 24.12.2004 № 928/А-2004 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : Ліга : Закон. – 1 файл. – od040266.LHT.

10. Щодо затвердження Зміни № 1 СНиП 1.02.07-87 «Инженерные изыскания для строительства» («Інженерні вишукування для будівництва») : Наказ Державного комітету з будівництва та архітектури від 31.03.2004 № 54 // Інформаційний бюлетень Держбуду. – 2004. − № 3.

Шумило А. М. О понятии «ноосферы» в законодательстве Украины / А. М. Шумило // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 1. – С. 158-162.

Статья посвящена усовершенствованию экологического законодательства путем привнесения в него понятия «ноосфера». Рассмотрены существующие научные взгляды на ноосферу и сравнение ее с тождественными понятиями «техносфера», «социосфера» и «антропосфера». Среди видов природопользования выделено ноосферное. Определены типы нормативных актов, которые оперируют указанными понятиями. Предложено усовершенствовать экологическое законодательство введением в него правового понятия «ноосфера».

Ключевые слова: ноосфера, экологическое законодательство, ноосферное природопользование, техносфера, социосфера, антропосфера.

ON THE «NOOSPHERE» NOTION IN UKRAINIAN LEGISLATION

Shumilo O. M.
Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine

The author states that Volodymyr Vernadsky as a natural scientist and a philosopher has reconsidered the content of «noosphere» notion in the context of his doctrine of biosphere, humanistic ideology and the role of scientific thought as a planetary (and cosmic) phenomenon. From the point of view of the latter, the biosphere smoothly transforms into the noosphere, as, during the cognition of nature's laws and technical development, the humanity gives it the signs of new and higher degree of systematization. Thus, from the standpoint of philosophers and environmentalists the notions of anthropo-, socio-and technosphere are identical to the concept of «noosphere», sums up the author. Having carefully researched the current legislation of Ukraine, it is possible to say, that never a one normative act at law level uses or defines the noosphere notion, though it is found in current leglislation, e. g. The Complex State Energy Conservation Programme of Ukraine. Evidently, the wide exploration of wind, solar, geothermal, small rivers' hydropower, as well as biomass and other non-conventional fuels are supposed to save the noosphere. So, it is shown that natural sciences use the «noosphere» notion, while the law uses only it's doctrinal interpretation. The definition of «noosphere» notion and dependent determination of its adjacency with the notions of techno, socio and anthroposphere has been proposed. The need of further environmental legislation improvement on the ground of taking into consideration natural, historical and technical economic achievements of Ukraine as well as foreign countries experience has been outlined. The necessity of wider «noosphere» notion usage in legal acts, it's disclosure and legislative fixation, that would let us avoid future environmental crisis in the modern conditions of human impact on natural processes has been proved.

Key words: noosphere, environmental legislation, noosphere nature management, technosphere, sociosphere, anthroposphere.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 1. С. 163-174.

УГОЛОВНОЕ ПРАВО, КРИМИНОЛОГИЯ, УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО, УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА, СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА, ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

УДК 343.7

НОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ВЛАСНОСТІ У ТЕОРІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА: ДОКТРИНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗДОБУТКІВ ЗАРУБІЖНИХ НАУКОВЦІВ

Дорохіна Ю. А.

Національна академія управління,
м. Київ, Україна

У статті досліджуються методологічні засади пізнання проблем кримінального права на сучасному етапі, у тому числі нові підходи до визначення поняття власності в теорії кримінального права. Аналізуються особливості різних підходів до визначення власності, як традиційних, так і новітніх. Акцентується увага на тому, що сучасне кримінальне право, на основі нової для нього світоглядної основи – філософії власності, здатне визнати і власними методологічними прийомами обгрунтувати, за правом власності ідеальний і матеріальний початок, зовнішню і внутрішню сторони. Вказується, що з позиції своїх суб'єктів досліджувана галузь права здатна визначити місце власності в системі цінностей. Зрештою, зазначається, що воно знайде можливість надати відповідь на широке коло і інших системоутворюючих питань.

Ключові слова: власність, кримінальне право, злочин.

Постановка проблеми. Досліджуючи злочини проти власності у сучасних умовах ринкових відносин, на нашу думку, необхідно визначити, що саме розуміється під поняттям «власність» у теорії кримінального права.

Актуальність заявленої проблематики полягає, в першу чергу, у тому, що власність у кримінальному праві має статус парадоксального явища, яке зберігає невизначеність і велику кількість інтерпретацій. Як похідне від загальної теорії права кримінальне право визнає глибоку соціальну мету власності, її безперечне значення в історії суспільства, безумовну роль у становленні та розвитку економічних формацій, у формуванні будь-якої політичної конструкції.

Метою статті є доктринальний аналіз напрацювань зарубіжних науковців із цього питання.

Стан дослідження. Російські фахівці кримінального права, цілком обґрунтовано зазначають, що сучасне кримінальне законодавство, у тому числі в частині охорони власності, не є цілісним і системним актом [1, с. 20]. У ньому присутні «чужорідні» інститути і традиції інших галузей права і сфер суспільних відносин. Кримінальний

закон разбалансований, а у деяких положеннях небезпечний для суспільства, оскільки наповнений протиріччями і позбавлений концептуальних основ [2]. Основною причиною великого розриву між сенсом, який вкладено у текст закону, і сенсом, що додається в процесі правозастосування, є відсутність загального підходу і єдиної методології. Внаслідок чого стає поширеною практика вживання квазінорм, зміст яких відірваний від дійсного сенсу кримінально-правових заборон [3].

Відмічене актуалізує необхідність пошуку нової для кримінального права світоглядної основи, на основі якої, з одного боку, можна було б оцінити існуючий стан речей, а з іншого, сформувати концептуальні пропозиції щодо модернізації механізму кримінально-правової охорони власності, які могли б слугувати підставою для подальших практичних розробок.

Аналіз проведених російськими науковцями досліджень правових підстав власності і кримінально-правових засобів її охорони дозволяє зробити висновки про те, що у теорії і практиці кримінального права є сталими знання про власність, під якою розуміють не природну даність, а соціальний конструкт [1]. Не викликає сумніву, що власність породжена суспільством, а тому не оспорюється той факт, що приматом відносин власності є суспільні відносини.

У сучасній теорії права власність традиційно розглядається з соціальної, економічної та юридичної точок зору [4, с. 200]. Керуючись досвідом зазначених підходів, представники кримінального права за аналогією із загальною теорією права власність розглядають переважно з економічного і юридичного боків. Знаходячи оптимальне співвідношення економичної і юридичної складових власності, правознавці проігнорували те, що жодна з цих галузей знання не брала на себе зобов'язань щодо пошуку цілісного уявлення про власність. У кожній з них поняття «власність» має свій чітко окреслений цільовий характер. Абсолютизація економічної і юридичної концепцій, так само як і ідеї про їх діалектичне змішення, призвели до такого стану теорії кримінального права, де інститут власності не має чітко вираженого положення і певного визначення.

У той же час, як свідчать проведені дослідження [5, с. 952-957], відмічені положення є знаннями про власність, які не здатні зняти різноманіття її інтерпретацій, визначити місце власності в системі дефініцій кримінального права. Заявлених знань недостатньо для того, щоб визначити родовий, видовий або безпосередній статус власності. Їх недостатньо і для пояснення зв'язку власності з суб'єктами кримінального права – особою, суспільством і державою, з їх вічними цінностями – життям і свободою.

Зазначене, здавалося б, має підстави для відповіді на питання про те, що кримінальному праву необхідно оберігати і кого брати під свою опіку у відносинах власності. На їх основі обґрунтувати причини, з яких звичні повноваження власника, з одного боку, широко вживаються у кримінально-правової доктрині, а, з іншого боку, залишаються такими, які не задіяні кримінальним законодавством та практикою. Керуючись вищевикладеними знаннями, дослідники не мають можливості оцінювати здатність кримінального закону правильно коректувати відносини власності, які складаються у соціумі, виводити їх з галузі іманентного в сферу належного, справедливого.

Інакше кажучи, теорія кримінального права, маючи в своєму розпорядженні відмічені уявлення про власність, не здатна відповісти, як справедливо зазначає

Б.П. Вишеславцев, на питання вищого порядку, на рівні яких заявлені знання розчиняються, «втрачають своє значення» [6, с. 652]. Їх недостатньо у тих частинах науки кримінального права, на яких відбувається рух в частині сенсу і теоретичних підстав. У зазначених частинах досліджуваної галузі права власність як об'єкт наукового дослідження невидимий. Заявлених знань недостатньо для ідентифікації і конкретизації власності, а також для персоніфікації її власника. У наявності лише запозичене поняття «власність», яке ототожнене, а, по суті, підмінене економічними і цивілістичними теоріями про власність. Проте справа не лише в імпортованих знаннях про власність. Проблема і в самому кримінальному праві, досвід якого не свідчить про те, що предметом його пильної уваги були вищезазначені питання. Але і тут проблема не лише в тому, що питання сенсу і значення не були об'єктом наукового пізнання. Справа ще і в тому, що знання і методологія їх осмислення не «запозичуються» у близьких або далеких сусідів на час побудови теорії [7, с. 49]. Розкриваються власні – галузеві методологічні засоби, які органічно пов'язані і виходять з наочно-змістовних властивостей блага, яке охороняється.

У світлі антропологічного сенсу власності стає зрозумілим, що адаптороване кримінальним правом уявлення про власність протиречить її онтологічним основам. Безуспішні зусилля теоретиків кримінального права, що відстоюють правду вчорашнього дня, є підставою для пошуку іншого, не римського, філософсько-правового [8, с. 38-49] і економічного [9, с. 25-34] досвіду, для розв'язання проблем, які склалися.

Нам вбачається, що досвід філософії щодо власності недооцінено кримінальним правом. Тим часом цей досвід може слугувати підставою та засобом подолання зазначеного протиріччя.

Вітчизняні науковці бачили різницю між римським і вітчизняним суспільствами. У римському суспільстві в период становлення теорії власності индивідуальності ще не існувало, у вітчизняному суспільстві вона вже зароджувалася, але не визнавалася і кримінальним законом пригнічувалася. Зважаючи як на уявлення прибічників індивідуалізму, так і прибічників колективізму, вітчизняна філософсько-правова думка відкинула співвідношення особи і суспільства. Було знайдено дві логічно й історично доповнюючих одна одну основи, де індивід відтворює власність, а суспільство надає умови реалізації.

Для кримінального права це означає, що об'єктом кримінально-правового регулювання є система відносин «індивід-власність-суспільство». Природа цих відносин не дозволяє кримінальному праву надати пріоритет як індивідові, так і суспільству, а вченим наголошувати на тому, що правоспроможність держави у відношеннях власності не обмежена [10, с. 236]. Порушення паритету між індивідом і суспільством деформує відносини власності, веде до появи квазівласності. Власність стає для індивида голою, незабезпеченою, а для суспільства абстрактною конструкцією. Той самий процес веде до «кримінального права» [11, с. 46-53], яке характеризується сумісним або з суспільним безвладдям, або з індивідуальним свавіллям, яке привело до кримінальних законів 1922, 1926 і 1960 рр. [12, с. 14], або до досвіду застосування у кримінальному законі норм, які спрямовані на задоволення приватних інтересів.

На відміну від римського права вітчизняна філософія власності стверджує, що власність не вигадана довільно і не є винаходом суспільства. Її онтологічні підстави

приховані у конкретній особі. Їй від природи належать індивідуальні тіло і індивідуальний інстинкт самозбереження, духовна самостійність і творча самодіяльність. Вони є його першою і особистою власністю, генеруючи яку, людина виробляє вторинну, предметну власність, так звану речову власність. Індивід як суб'єкт своєї волі і свободи, а в цілому – права, інвестує своє життя в життя зовнішніх речей.

Вітчизняне кримінальне право наведені підстави власності ще не сприйняло, не дивлячись на те що саме вони пояснюють необхідність кримінально-правової охорони власності. Власність укорінена в людині, складає його метафізику. Власність виступає ідеальним продовженням людини в речах, і тому посягання на власність характеризується високою суспільною небезпекою. Розкрадання власності веде не лише до вилучення майна громадян і суспільства, але й до відчуження їх волі, свободи і автономії, права на дієздатність [13, с. 38-49].

Протилежний погляд на власність веде до ототожнення її з майном, яке само по собі поза особою, суспільством і державою не існує, а для кримінального права не має ціннісного значення. Лише завдяки зусиллям людини матерія стає річчю, а у товаристві суб'єктів права вона перетворюється на майно. У цих відносинах річ набуває свого значення, сенс і зміст, знаходить цінову характеристику.

Аналогічний сенс в поняття «власність» вкладав Бернер А. Ф.. Він вважав, що посягання на власність містить у собі не стільки знищення матеріальної речі, скільки посягання на волю іншого. Але і тут особа, яка посягає має на меті не лише знищити волю власника в речі, але і «вложить собственную волю в чужую вещь – не для того только, чтобы присвоить ее себе, но и для того, чтобы употреблять эту чужую вещь как свою собственную, пользоваться ею». Науковець вказує, що об'єктом злочинів є власність, а не володіння нею. Захопивши річ, суб'єкт злочину «хочет превратить свое владение в право собственности» [12, с. 31-48], а точніше, надати чужій власності статус своєї, хоча вона йому вже ніколи не належатиме. Вилучаючи і заволодіваючи річчю, злочинець, за переконанням Бернера А. В., може лише протизаконно нею користуватися.

Таким чином, можна констатувати, що адаптоване сучасним кримінальним правом уявлення про власність не відповідає історичній і соціокультурній основі суспільства. Більш того, воно ігнорує антропологічний сенс власності. Цей сенс не потребує юридичного або економічного обгрунтування. У нім власність конкретна і має певного носія – людину. Індивід стає дієздатною особою, а разом вони виступають як об'єкт і суб'єкт права власності.

Отже, у представників кримінального права і розробників кримінального закону відсутні підстави для суперечки про місце власності в системі об'єктів кримінально-правової охорони. Відсутні підстави розглядати власність як похідну цінність. Таке уявлення про власність протиречить її справжньому місцю в системі цінностей самого права. Нерсесянц В. С. наголошував: «уничтожение собственности по существу предопределяет и судьбу права» [14].

Завдяки категорії «власність» воля і свобода, а також інші ключові цінності права з соціально-антропологічної сфери переносяться у соціально-економічну. Власність забезпечує можливість переносу буття людини з абстракції в конкретну реальність, в умовах якої він володіє, користується і розпоряджається майном [15].

Тому об'єктом кримінально-правової охорони є власність як ключова цінність права. Вона забезпечує відносини, в умовах яких людина проявляє волю до праці і здатність до самореалізації, суспільство забезпечує право людини на гідне існування, а держава встановлює гарантії свободи.

Захищаючи власника, кримінальне право захищає його першу власність – індивідуальне тіло і індивідуальний інстинкт до самозбереження, які проявляються у відношенні людини до світу і втілюються в умовах конкретного суспільства у вторинну власність – річ. І в цьому розумінні власність не є цінністю, похідною від економіки, оскільки економіка не є цінністю права. Крім того, власність утворюється людиною, а економіка – суспільством, господарським об'єднанням.

Інший погляд призвів до того, що за основу теорії відповідальності за злочини проти власності фахівцями кримінального права і правознавцями в цілому узятий артефакт володаря, а не акт власника. Затвердилася теорія про розкрадання, для якого достатньо володіння. У процесі розкрадання вилучається майно, яке знаходиться у фактичному володінні особи, і не важливо, чи є ним власник або його утримувач. Будь-який володарь майна визнаний в кримінальному праві власником, а його повноваження – володінням. Володіння прирівнено до власності, а їх тотожнення обумовлено основами цивільного законодавства, в якому «собственником движимого имущества почитается фактический владелец или держатель имущества» [16, с. 188]. Реальний зв'язок останнього з річчю перериваєтся розкраданням, тому акт розкрадання протиставлено акту володіння.

Відмічена концепція є основною і в сучасній теорії кримінального права, не дивлячись на те, що вона не відповідає не лише природі власності, але і природі володіння. Згідно з якою, розкрадання для володіння не є порушенням. Вони спорідненні по відношенню один до одного. Як у розкраданні, так і у володінні є фактичний зв'язок особи з річчю, фізична можливість її експлуатації і приналежність її певній особі.

Для припинення володіння, зазначає Мейєр Д. І., наявність матеріального і духовного акта власника не обов'язкова, достатньо волі протилежної особи. У разі, якщо особа захопила річ, не визнаючи право колишнього власника, який втратив можливість проявити волю над річчю, таке володіння припиняється. Так само у разі, якщо особа загубила річ і не має можливості відновити з нею материальний зв'язок [17, с. 324-325].

Цей погляд описував Покровський І. А., характеризуючи його відмінність від права власності та інших речових прав. Фактичне панування особи над річчю, зазначав вчений, так зване володіння, може мати для себе будь-яке правове виправдання, але може його і не мати. «Фактическое господство лица над вещью может даже оказаться прямым нарушением права... Благодаря самым разнообразным причинам, фактическое положение вещей может далеко разойтись с их юридическим распределением» [18, с. 222].

На відміну від володіння для припинення права власності завжди необхідна добра воля його суб'єкта. Її відсутність або ігнорування не припиняє ідеальний зв'язок власника з його річчю. Цей зв'язок продовжує існувати та охоронятися навіть тоді, коли «невласник» перериває її реальну складову, захопивши і знищивши річ.

Таким чином, наука кримінального права не має об'єктивних підстав для ототожнення права власності і володіння. Сфера володіння може утворювати умови для роз-

крадання, коли викрадач має можливість експлуатувати річ шляхом користування і розпорядження. Володіння, на відміну від права власності, не передається, а кожного разу виникає знову [19, с. 274]. Тому розкрадання припиняє старе і утворює нове володіння. Розкрадання є правопорушенням у тому випадку, коли насильство спрямоване не проти володіння, а проти особи власника «поскольку нарушает право последнего требовать, чтобы никто не причинял ему никакого насилия» [20]. Різниця у властивостях зазначених інститутів принципова. Цією різницею пояснюють підстави захисту права власності «завжди і скрізь», а володіння лише «там і у тому місці», де не існує іншого альтернативного суб'єкта, який претендує на аналогічне благо.

Зазначена різниця обумовлена і тим, що володар, як і хижак, а в цілому «невласник», на відміну від власника, не має своєї власності. Він експлуатує чужу власність, арендуючи або захопивши її. У цьому процесі він не самостійний. «Невласник» обтяжений волею власника, що обмежує або заперечує способи реалізації свого майна. Це майно не утворює сферу його особистого буття. У ньому немає його волі, а мета направлена лише на набуття корисних властивостей з приводу чужого майна. Це ще одна підстава для висновку про те, що в теорії кримінального права відсутні підстави для ототожнення права власності і володіння, власника з володарем та з будь-ким іншим фактичним володарем майна. Посягання на власність завжди заподіює збиток власникові, а іншим особам (орендареві, страхувальникові) приносить збитки (які є або можуть бути). Інтереси осіб, які не є власниками використовуваного майна, охороняються кримінальним законом так само, як і інтереси власника. Рівним правовим захистом користуються як власники, так і похідні від них титульні власники майна.

Зазначені уявлення про власника і його діяльність призвели до міркувань про те, що і він може бути викрадачем свого майна, раніше переданого у володіння іншій особі [21, с. 51]. Аргументуючи свою позицію, вчені посилаються на акт розкрадання, ознаки якого мають місце і тоді, коли майно вилучається власником. Не менш цікавими є думки і тих юристів, які декларують, а не пояснюють причину, чому не «можна вкрасти своє власне майно» [22, с. 200-201].

Теоретики кримінального права не взяли до уваги те, що лише власник актом своєї свідомості може сформувати істотну ознаку власності «моє» і на противагу іншому встановити межі «свого», кордони і перешкоди для «чужого» [23, с. 152]. Тому власник створює передумови появи «невласника», у тому числі власника і викрадача майна, а також межі їх буття, але не навпаки. Володарі чужого майна не створюють власність. Вони позбавлені здатності встановлювати «свої» і «чужі» кордони, а в цілому і утворювати право власності. За умов відсутності власника немає і самої власності, а за відсутності «невласника», розмиваються кордони між «своїм» і «чужим», а в цілому зникають межі між правом і неправом.

Таким чином, в теорії вітчизняного кримінального права відсутні онтологічні підстави для ототожнення власника з володарем. Звідси слідує неможливість уявити власника в одному ряду з викрадачем майна. І це не суперечить хрестоматійній істині стосовно того, що власник не може викрасти те, що утворює і не порушує сферу його буття.

Утім, як теоретики, так і практики кримінального права вкладають в поняття «власність» не раціональне віддзеркалення дійсності, логічний образ реальності в її загальних і істотних ознаках, а виключно емпіричний досвід сприйняття власності.

Зазначена практика отримання об'єктів кримінально-правової охорони з фізичних предметів, які стали заручниками злочинної волі особи. Проведена робота над обґрунтуванням причин кримінально-правового захисту власності, яка обумовлена тим, що об'єктам охорони завдається збиток, а предмети посягань змінюються і (або) знищуються. Така залежність диференціації кримінальної відповідальності за злочини проти власності від розміру викраденого і вартості вилученого майна, від об'єму матеріального збитку і розміру втраченої вигоди. Іншими словами, застосовуючи, переважно, емпіричний метод пізнання об'єктів охорони, фахівці кримінального права за основу прийняли практику витягнення форм права з форм товару [14, с. 201], цінностей права з оцінюваних фактів, об'єктів права з предметів побуту.

Крім того, встановлений обмежений потенціал теорії злочину, як загальноприйнятого і, практично, безальтернативного наукового способу пізнання своїх об'єктів, з позиції якого власність може бути розглянута тільки як предикат злочину. Спираючись на цю теорію, кримінальне право не здатне оперувати з власністю як з цілісним правовим утворенням. У цьому разі бачать об'єкт злочинних посягань, ознаку складів злочинів. Видами власності визначають міру небезпеки діянь, яка визнається злочином. Вартістю власності вимірюють об'єм кримінального покарання за вчинене проти неї діяння.

Залежно від значення досліджувальних категорій, а не від змісту власності, цьому явищу права дається відповідна смислова інтерпретація, визначається функціональне значення і місце в тому або іншому злочині. Іншими словами, у власності бачать все те, що має відношення до вчення про злочин, яке, не маючи альтернатив, закономірно стало підставою для погляду на власність як на атрибут кримінально караного діяння.

Все це свідчить про те, що кримінальне право як система знань, по-перше, не пов'язана з власністю як з об'єктом свого пізнання. Вона не оцінює цей об'єкт як одну з підстав, з якою не лише органічно пов'язана, але і з якого безпосередньо витікає. Недооцінює власність, не дивлячись на те, що саме логіка об'єкту, за словами Стефанова М., в теорії детермінує логіку наукового підходу [24, с. 149-150], так і на практиці обумовлює певне коло засобів сприйняття, оцінки і захисту власності. Внутрішній зміст об'єкту, який охороняється, має свою іманентну логіку, відповідно до якої, на думку С.Н. Марєєва, і повинне здійснюватися його життєзабезпечення [25, с. 65, 72]. Не дотримуючись логіки розвитку об'єкту охорони, теорія кримінального права, в умовах економічної формації, яка змінилася, не здатна пристосувати, конкретизувати і уточнити кримінально-правові засоби захисту власності, привести їх у відповідність з її природою. Кримінальному праву важко синхронізувати цілі і завдання своєї охорони з цілями і завданнями пануючих економічних концепцій.

Теорія вітчизняного кримінального права, маючи в своєму розпорядженні в основному емпіричний досвід пізнання інституту власності, не приділяє достатньої уваги співвідношенню практичного з теоретичним. Вона не перевіряє результати експериментальних спостережень за власністю на пізнавально-теоретичному рівні філософії права. Теорія не забезпечує зв'язок приватно-наукових методів і результатів пізнання власності, відтворених самим кримінальним правом, із загальнонауковим і світоглядним рівнями, які на основі філософії і теорії права визначають

головні напрями і загальні принципи міждисциплінарного пізнання як власності, так і кримінально-правових засобів її охорони.

Як наслідок кримінальне право, в частині охорони власності, позбавлене можливості перевіряти достовірність окремого емпіричного матеріалу на загальному і особливому рівнях пізнавального процесу. Воно позбавлене, за словами Кального І. І., доступу до передпосилочних знань, які об'єднують в собі всю сукупність гуманітарного знання про власність [26, с. 43]. Тому досягнення теорії кримінального права, судячи з проведених досліджень, вже не кореспондуються з результатами онтологічного, аксиологичного і феноменологічного аналізу і оцінки сутності кримінально-правової охорони власності. Назріла «гостра» необхідність не в механічному «застосуванні», а в перетворенні – «переробці» і «пристосуванні» філософсько-правових категорій до кримінально-правових інститутів, лише «переплавка» яких дозволила би проникнути у сутність як блага, яке охоронялося, так і у специфіку кримінально-правових засобів його захисту [27, с. 2181-2189]. Це надало б можливість діагностувати не легальну, а реальну мету кримінального закону, ідентифікувати ту соціальну спільність, яку він вимагає і якій він фактично служить.

Таким чином, є підстави для висновків про те, що існуюча негативна практика кримінально-правової охорони власності утворюється, за словами Керімова Д. А., з двох «диффузирующих» блоків [28, с. 57]: теоретико-світоглядної концепції власності, прийнятою кримінальним правом, і системи методів пізнання власності, згідно з категоріями Лебедєва С. О. [29, с. 87].

Досліджуючи саме зазначені напрямки, можна зробити висновок про те, що кримінальне право не приречене на «утриманський» спосіб життя. Воно не «засуджене» до перманентного запозичення знань про право власності і про критерії його оцінки в інших галузях права і гуманітарних науках.

Сучасне кримінальне право, на основі нової для нього світоглядної основи – філософії власності, здатне визнати, і власними методологічними прийомами обгрунтувати, за правом власності ідеальний і матеріальний початок, зовнішню і внутрішню сторони. З позиції своїх суб'єктів, досліджувана галузь права здатна визначити місце власності в системі цінностей. Зрештою, воно знайде можливість надати відповідь на широке коло і інших системоутворюючих питань.

Висновки. Отже, підсумовуючи вищенаведене, необхідно зазначити таке.

1. Спираючись на розглянуту світоглядну основу, вбачається можливим встановити, що онтологічна (сутнісна) підстава власності знаходиться не в речі, а в особі. З позиції особи видно, що призначення інституту власності знаходиться у перетворенні особи з правоздатного в дієздатне положення. Тобто умови, за якими він отримує не гіпотетичну, а реальну здатність набувати і реалізовувати свої права і обов'язки, відповідати за них результатами власної праці. Тому кримінальне право, яке охороняє життя, здоров'я і свободу людини, забезпечуючи її правоздатність, повинне захищати власність, забезпечуючи дієздатність особи.

2. На цих же аксиологічних підставах не менш важливе значення має власність і для інших суб'єктів кримінального права – суспільства і держави. Відповідаючи своєму призначенню, особа відтворює абсолютне – суб'єктивне право власності, а

держава, засобами оподаткування, трансформує його в обмежене – об'єктивне право, яке відповідає інтересам як особи, так і суспільства з його державою.

Тому, на відміну від об'єкта цивільно-правового регулювання, об'єктом кримінально-правової охорони є не лише міжособові, але і міжсуб'єктні відносини власності. В умовах міжособових відносин кримінальне право забезпечує повноту і винятковість права власності, яке лише власникові надає можливість знаходитися у відношенні з річчю протягом всього свого буття і її життєвого циклу. У міжсуб'єктних відносинах кримінальне право покликане забезпечувати баланс інтересів особи, суспільства і держави у відносинах власності і закономірно диференціювати їх взаємну кримінальну відповідальність, обмежуючи як абсолютне право особи на свою власність, так і право держави на майно.

3. Засобами феноменологічного підходу можливо обумовити відсутність зв'язку між правом володіння, користування, розпорядження і природного права власності, і нівелювати значення цих прав для кримінально-правової практики. При цьому встановлено, що інтересам кримінального права у встановленні факту протиправного позбавлення особи права власності здатна слугувати не відмічена тріада прав, а умови фізичного вираження цього права. Так, у разі зміни місця розташування майна відносно простору, часу і волі власника (для рухомого майна); або позбавлення власника можливості знаходитися в просторі свого майна без відносно до чужого часу і чужої волі (для нерухомого майна), в правозастосуванні є закономірні підстави для висновку про примусове припинення права власності особи.

4. На основі заявлених знань про власність, а також про її місце в житті суб'єктів кримінального права і їх відношенні до даного блага, можна переконатися в непридатності шкоди і збитку для характеристики суспільної небезпеки діянь, вчинених проти власності, в несправедливості і неефективності існуючого режиму кримінально-правової охорони власності, оскільки використані ним засоби змінили своє значення і не придатні в умовах ринкових відносин.

5. На підставі наведеного пропонується: а) додати власності родовий статус з метою виключення підстав для її включення в сферу економіки, яка надає можливість кримінальному закону оцінювати шкоду злочину лише в масштабах дії на масу, яка не змінюється від його здійснення, всього товарообігу, а не в аспекті впливу на цілісне положення потерпілого; б) під суспільною небезпекою злочинів проти власності розуміти те, що з цивільного обороту у праві і товарообігу в економіці протиправно виключається не майно, а особа. При цьому не лише особа втрачає можливість відповідати перед третіми особами своїм майном, але і суспільство, в особі цивільного обороту, позбавляється суб'єкта, здатного мати майно на підставі власності; успадковувати і заповідати; здійснювати операції і брати участь в зобов'язаннях; в) обмежити в нормах КК Україні вказівку на вартість майна і вартісне вираження збитку, оскільки в умовах структури ринку, які змінилася, будь-який висновок про винність і відповідальність особи за вчинення злочину проти власності має високу вірогідність бути заснованим на вартості не товару або послуги, а грошового агрегату або сурогату, фіктивного або спекулятивного капіталу, не реального, а віртуального сектора економіки; г) оцінювати права суб'єктів відносин власності не узагальнено-усередненим – товарно-вартісним, а індивідуальним – формально-рівним, а тому однаково справедливим для всіх правовим мірилом. Пропонуєть-

ся передбачити в нормах гл. 6 КК Україні ознаки, які на природно-правовій, а не товарно-ціновій основі диференціюють кримінальну відповідальність і покарання і в цілому вирішують, а не посилюють майнове розшарування сучасного суспільства; г) привести поняття «розкрадання» у відповідність з природою права власності, знаходячись в протиріччі з якою кримінальний закон підміняє в суспільстві вимогу цього права поважати волю особи, її простір і час необхідністю проявляти повагу до вартості майна, якою володіє особа. Залишаючись в колишньому вигляді кримінально-правовий механізм охорони власності характеризується низькою ефективністю, оскільки він не є ціннісною і цілісною правовою освітою, не має власної (галузевої) системи самозабезпечення, не складає частину загальноправового механізму захисту власності; д) до кола об'єктів, що охороняються, включити об'єкти не лише речових, але і зобов'язальних прав, захищати власність від усіх суспільно небезпечних діянь, як того вимагає Основний закон. Підставою кримінальної відповідальності пропонується визнати посягання, які пригнічують, підміняють або ігнорують волю власника. При цьому інші чинники, які характеризують цілі і завдання, мотиви і наміри винного, необхідно віднести до кваліфікуючих ознак складів злочинів або до критеріїв, які впливають на вид і розмір покарання, виключають злочинність діяння, загострюють або пом'якшують покарання, звільняють від кримінальної відповідальності або покарання.

Таким чином, проведене дослідження заявленої проблеми свідчить про те, що родовим об'єктом злочинів є первинна власність (відношення конкретної людини до свого і чужого), як ключова цінність права, безпосереднім об'єктом – майно (вторинна власність – матеріалізоване відношення людини до світу), а предметом злочину – конкретна річ, цінність якої визначається ринком. Концентрована увага лише на речі, вартість якої встановлюється ринком, призводить до формування ілюзорних уявлень про те, що власність утворюється економікою.

Зазначені пропозиції спрямовані на досягнення цілей модернізації кримінально-правової охорони власності, оскільки вони, з одного боку, наближені до дійсних соціальних і економічних потреб суспільства, забезпечують баланс інтересів особи, суспільства і держави у відносинах власності. А з іншого боку, пов'язані з етичними основами, характерними для традиційного вітчизняного соціуму, і прагнуть до досягнення справедливості і ефективності у вживанні заборон на новій для кримінального права світоглядній основі.

Список літератури:

1. Бочкарев С. Модернизация уголовно-правовой охраны собственности: проблемы теории и методологии / С. Бочкарев. – Фонд «Либеральная миссия», 2010. – С. 20.

2. Ошибки в УК. Постоянные изменения в УК наполнили его противоречиями / [А.И. Бойко, Ю.В. Голик, С.А. Елисеев и др.] // Российская газета. – № 5205 (126) от 10.06.2010.

3. Концепция модернизации уголовного законодательства в экономической сфере. – Москва : Фонд «Либеральная миссия», 2010. – С. 20.

4. Уголовное право. Особенная часть : учебник / [отв. ред. И. Я. Козаченко, З. А. Незнамова, Г. П. Новоселов]. – М., 2001. – С. 200.

5. Бочкарёв С. А. Собственность как охраняемое благо уголовного права / С. А. Бочкарёв // Право и политика. – № 5. – М., 2009. – С. 952-957.

6. Вышеславцев Б. П. Решение антиномии свободы и необходимости / Б. П. Вышеславцев // Кризис индустриальной культуры. Избранные сочинения. – М. : Астрель, 2006. – С. 652.

7. Юдин Э. Г. Системный подход и принцип деятельности / Э. Г. Юдин. – М., 1978. – С. 49.

8. Бочкарев С. А. Русские мыслители об антропологическом смысле собственности / С. А. Бочкарев // Известия РПТУ им. А. И. Герцена. Аспирантские тетради. Научный журнал. – 2008. – № 26. – С. 38-49.

9. Румянцев М. А. Антропологический подход к исследованию экономики: постановка проблемы / М. А. Румянцев // Вестник СПбГУ. – 2007. – № 4. – С. 25-34.

10. Советское гражданское право : учебник для вузов по специальности «Правоведение» / [под ред. Ю.Х. Калмыкова, В.А. Тархова]. – Саратов, 1991. – С. 236.

11. Гринберг М. С. Уголовное право как феномен, несовместимый с бесправием и произволом / М. С. Гринберг // Государство и право. – 2003. – № 9. – С. 46- 53.

12. Кудрявцев В. Н., Трусов А. И. Политическая юстиция в СССР / В. Н. Кудрявцев, А. И. Трусов. – М., 2000. – С. 14.

13. Бернер А. Ф. Соч. С прим. и вступ. статьей Н. Неклюдова : в 2-х т. / А. Ф. Бернер. – СПб., 1865–1867. – Т. 2. – С. 31-48.

14. Нерсесянц В. С. Философия права : учебник для вузов / В. С. Нерсесянц. – М., 1998.

15. Бочкарев С. А. Феномен собственности на уровне представления и понятия / С. А. Бочкарев // Философия и культура. – 2008. – № 10. – С. 163-173.

16. Фойницкий И. Я. Курс уголовного права. Часть Особенная. Посягательства на личность и имущество / И. Я. Фойницкий. – СПб., 1893. – С. 188.

17. Мейер Д. И. Русское гражданское право : в 2-х ч. / Д. И. Мейер. – 8-е изд. – М., 2003. – С. 324-325.

18. Покровский А. И. Основные проблемы гражданского права / А. И. Покровский. – М., 2003. – С. 222.

19. Скловский К. И. Собственность в гражданском праве : учебно-практическое пособие / К. И. Скловский. – М., 2002. – С. 274.

20. Иоффе О. С. Избр. труды по гражданскому праву. Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права». – М., 2000.

21. Кропачев Н. М., Николаева И. И. Уголовно-правовая защита имущественных прав несобственника / Н. М. Кропачев, И. И. Николаева // Вестник СПбГУ. – Серия 6. – 1997. – Вып. 3. – С. 130-136; Пинаев А. А. Уголовно-правовая борьба с хищениями / А. А. Пинаев. – Минск, 1975. – С. 51.

22. Исаев М. М. Преступления против личной собственности / М. М. Исаев. – М., 1939. – С. 9; Бойцов А. И. Преступления против собственности / А. И. Бойцов. – СПб., 2002. – С. 200-201.

23. Бочкарев С. А. Собственность: от представления к понятию / С. А. Бочкарев // Философия хозяйства. – 2008. – № 6. – С. 152.

24. Стефанов Н. Теория и метод в общественных науках / Н. Стефанов. – М., 1967. – С. 149-150.

25. Мареев С. Н. Единство метода и системы в «Капитале» К. Маркса / С. Н. Мареев // Вопросы философии. – 1983. – № 5. – С. 65, 72.

26. Кальной И. И. Философия права : учебник / И. И. Кальной. – СПб. : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. – С. 43.

27. Бочкарёв С. А. О достижениях и возможностях уголовного права в познании прав собственника / С. А. Бочкарёв // Право и политика.– 2009. – № 11. – С. 2181-2189.

28. Керимов Д. А. Избранные произведения : в 3-х т. / Д. А. Керимов. – М. : Издательский дом «Академия», 2007. – Т. 1. – С. 57.

29. Лебедев С. А. Роль индукции в процессе функционирования современного научного знания / С. А. Лебедев // Вопросы философии. – 1980. – № 6. – С. 87.

Дорохина Ю. А. Новые подходы к определению понятия собственности в теории уголовного права: доктринальный анализ исследований зарубежных ученых / Ю. А. Дорохина // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 1. – С. 163-174.

В статье рассматриваются методологические основы исследования проблем уголовного права на современном этапе, в том числе новые подходы к определению понятия собственности в теории уголовного права. Анализируются особенности разных подходов к определению собственности, как традиционных, так и новейших. Акцентируется внимание на том, что современное уголовное право, на основе новой для него мировоззренческой основы – философии собственности, способно признать и собственными методо-

логическими приемами обосновать за правом собственности идеальное и материальное начало, внешнюю и внутреннюю стороны. Указывается, что с позиции своих субъектов исследуемая отрасль права способна определить место собственности в системе ценностей. В конечном итоге отмечается, что оно найдет возможность предоставить ответ на широкий круг и других системообразующих вопросов.

Ключевые слова: собственность, уголовное право, преступление.

NEW GOING IS NEAR DETERMINATION OF CONCEPT OF PROPERT IN THEORY OF CRIMINAL RIGHT: DOCTRINE ANALYSIS OF ACHIEVEMENTS OF FOREIGN RESEARCH WORKERS

Dorokhina Yu. A.
National Academy of Management, Kyiv, Ukraine

In the article methodological principles of cognition of problems of criminal right are investigated on the modern stage, including new going near determination of concept of propert in the theory of criminal right. The features of the different going are analysed near determination of propert, as traditional the so newest.

Specified, that investigating crimes against property in the modern terms of market relations it is necessary to define that is exactly understood under a concept «propert» in the theory of criminal right.

Actuality of declared problems consists, above all things, in that a propert in a criminal right has status of the paradoxical phenomenon which keeps a vagueness and plenty of interpretations. As derivative from the general theory of right, a criminal right acknowledges deep purpose to the propert, it indisputable value in history of society, absolute role in becoming and development of economic structures, in forming of any political construction.

The conducted research of the declared problem testifies that the family object of crimes is a primary propert (attitude of concrete man toward it and stranger), as a key value of right, by a direct object is property (the second propert is attitude of man toward the world), and by the article of crime is a concrete thing the value of which is determined by a market. Attracted attention only on a thing the cost of which is set by a market results in forming of illusive pictures that a propert appears an economy.

The noted suggestions are directed on achievement of aims of modernization of guard of propert, as they, from one side, close to the actual social and economic necessities societies, provide balance of interests of person, society and state in the relations of propert. And de autre part, related to ethics bases, characteristic for traditional domestic socium, and aspire to achievement to justice and efficiency in the use of prohibitions on new for a criminal right world view basis.

Key words: propert, criminal right, crime.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 1. С. 175-180.

УДК 343.982.9:35.082.1

ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПОЛИГРАФА В СИСТЕМЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КАДРОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Комиссарова Я. В.

***Московский государственный юридический университет имени О. Е. Кутафина,
г. Москва, Российская Федерация***

Необходимость использования в борьбе с преступностью достижений науки и техники очевидна. Однако внедрение в следственную и судебную практику новых средств и методов получения процессуально значимой информации в современной России (к сожалению, как когда-то в СССР) сопряжено с определенными трудностями. Весьма показательна с этой точки зрения так называемая «проблема полиграфа», дискуссия относительно допустимости использования которого в уголовном судопроизводстве и в работе с кадрами сегодня, как и несколько десятилетий назад, далека от своего завершения.

С научной и правовой точки зрения применение полиграфа в ходе расследования преступлений и в целях профилактики коррупционных проявлений (в частности, за счет проверки кандидатов на работу) имеет принципиальные отличия. Эти отличия никоим образом не могут быть устранены путем принятия отдельно взятого «закона о полиграфе». По мнению автора статьи, настало время для разработки сбалансированной концепции профессионального кадрового отбора, учитывающей специфику функционирования не только государственных органов, но и каждого из институтов гражданского общества.

Ключевые слова: психофизиологическое исследование с применением полиграфа, кадровая безопасность, профессиональный психологический отбор, борьба с коррупцией, уголовное судопроизводство.

Психофизиологическое исследование с применением полиграфа (далее – ПФИ) в целях получения заключения специалиста-полиграфолога (в том числе проведение ПФИ согласно ст. 80 УПК РФ), опрос с использованием полиграфа – ОИП (в том числе, как разновидность оперативно-розыскного мероприятия «опроса», который может проводиться согласно ст. 6 Федерального закона от 12 августа 1995 г. № 144-ФЗ «Об оперативно-розыскной деятельности» с применением технических средств, не наносящих ущерба жизни и здоровью людей), производство судебной психофизиологической экспертизы с применением полиграфа (далее – СПФЭ) представляют собой различные организационно-правовые формы использования специальных знаний одновременно из области психологии, физиологии и криминалистики [1].

В сфере борьбы с преступностью в настоящее время полиграф активно используется:

1. При осуществлении оперативно-розыскной деятельности. Здесь возникает проблема защиты прав граждан с силу специфики данного вида деятельности. Хотя сама проверка на полиграфе проводится гласно, ее ход с точки зрения соблюдения при этом прав человека в каждом конкретном случае оценить невозможно, поскольку результаты доступны только инициатору проверки.

2. В рамках судопроизводства за счет получения заключения специалиста или заключения эксперта. Должна сказать, что, по моему мнению, сегодня это единствен-

ная оправданная с научно-методической и юридической точек зрения форма использования специальных знаний из области полиграфологии. Поскольку изначально существует возможность перепроверки выводов полиграфолога в установленном законом порядке.

Другой вопрос – обнажившиеся во всей своей неприглядности на примере «дела Владимира Макарова» [2] проблемы правоприменения. Но от того, что конкретный следователь не в состоянии собрать по делу совокупность доказательств, а судья – перепроверить каждое из них, ситуация в целом, в силу изначально оговоренных принципов судопроизводства, не меняется. Учитывая специфический характер вопросов, интересующих следствие и суд при производстве по уголовному делу, результаты научно-прикладных исследований во все времена достаточно активно использовались (и продолжают использоваться) в судебно-экспертной деятельности. В «деле Владимира Макарова» с не лучшей стороны показали себя не только отдельно взятые горе-специалисты в области психологии, генотипоскопии, полиграфологии – дала сбой морально устаревшая конструкция использования специальных знаний в доказывании.

Сфера применения полиграфа не ограничивается борьбой с преступностью. В современных условиях развития государства и гражданского общества актуальна проблема формирования сбалансированной системы профессионального кадрового отбора, позволяющей учесть потребности не только государства, но и каждого члена общества. Такого рода система в России пока не выстроена. Этим пользуются нерадивые специалисты по работе с кадрами и собственной безопасности, зачастую подменяя проверкой на полиграфе едва ли не весь комплекс психодиагностических исследований, которые в отношении лиц, поступающих на службу или работу, в ряде случаев по закону могут и должны проводиться.

Трудовой кодекс Российской Федерации, предоставляя работодателю право заключать, изменять и расторгать трудовые договоры с работниками в порядке и на условиях, которые установлены кодексом, а также иными федеральными законами, в ч. 3 ст. 3 содержит лишь разъяснение того факта, что установление различий, исключений, предпочтений, а также ограничение прав работников, которые определяются свойственными данному виду труда требованиями, установленными федеральным законом, либо обусловлены особой заботой государства о лицах, нуждающихся в повышенной социальной и правовой защите, не являются дискриминацией.

Согласно ч. 6 ст. 17 Федерального закона Российской Федерации от 30 ноября 2011 г. «О службе в органах внутренних дел Российской Федерации и внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации», использование полиграфа было увязано с решением узкой задачи по выявлению несанкционированного потребления психоактивных веществ: «Граждане, поступающие на службу в органы внутренних дел, проходят в порядке, определяемом федеральным органом исполнительной власти в сфере внутренних дел, психофизиологические исследования (обследования), тестирование, направленные на выявление потребления без назначения врача наркотических средств или психотропных веществ и злоупотребления алкоголем или токсическими веществами» [3]. Однако в соответствии с Постановлением Правительства РФ от декабря 2012 г. № 1259 «Об утверждении Правил профессионального психологического отбора на службу в органы внутренних дел

Российской Федерации» и Приказом МВД РФ от 30 ноября 2012 г. № 1065 «О некоторых вопросах назначения на должности в органах внутренних дел Российской Федерации и увольнения со службы сотрудников органов внутренних дел Российской Федерации» (с изм. и доп.) цели его применения были существенного расширены.

В Федеральном законе Российской Федерации от 28 марта 1998 г. «О воинской обязанности и военной службе» [4] оговаривается, что для определения соответствия гражданина установленным требованиям военной службы к конкретным военно-учетным специальностям проводятся медицинское освидетельствование и мероприятия по профессиональному психологическому отбору. В развитие положений закона Приказом Федеральной службы безопасности РФ от 13 апреля 2011 г. № 151 была утверждена «Инструкция по организации и проведению профессионального психологического отбора в органах федеральной службы безопасности» (зарегистрирована в Минюсте России 2 июня 2011 г., рег. № 20926). Сегодня это один из наиболее корректно составленных ведомственных документов, касающихся использования полиграфа в работе с кадрами.

В Инструкции верно определено место, цели и задачи психологического отбора как элемента системы психологического обеспечения оперативно-служебной деятельности в органах безопасности; детально регламентировано проведение всего комплекса мероприятий по определению профессиональной пригодности граждан, поступающих в органы безопасности на службу, работу или на обучение в образовательные учреждения. Следуя логике закона «О воинской обязанности и военной службе», разработчики Инструкции вводят в оборот термин «психологическое освидетельствование» (п. 5), указывая, что процесс освидетельствования охватывает несколько стадий (п. 15): подготовительную, психодиагностическое тестирование, индивидуальную психодиагностическую беседу, психофизиологическое исследование – опрос с использованием полиграфа (ОИП), завершающую.

Согласно п. 15 и 30 Инструкции ОИП, как мероприятие, направленное на проверку информации, сообщаемой кандидатами на службу (работу, учету), и выявление «факторов риска» (кстати, четко обозначенных в п. 30 Инструкции), следует проводить только в случае успешного прохождения предыдущих стадий освидетельствования. Заключение по результатам проведения ОИП (п. 34) должно использоваться для подготовки заключения о профессиональной пригодности кандидата, которое оформляет специалист по психологическому отбору, проводивший с ним беседу, указывая в выводах категорию профессиональной пригодности кандидата к конкретной специальности, виду служебной деятельности или работы.

Самой значимой из всех новаций, имеющихся в Инструкции, является раздел VI, в котором достаточно корректно определен порядок использования результатов освидетельствования при подготовке проектов управленческих решений по кадровым вопросам.

Надо сказать, что на практике, особенно при применении полиграфа в негосударственной сфере безопасности сплошь и рядом наблюдается смешение двух принципиально разных процедур: а) исследования, проводимого полиграфологом в пределах своей компетенции, ограниченной объемом имеющихся у него специальных знаний, в целях получения дополнительной информации, имеющей значение для принятия управленческого решения, и б) процедуры проверки и оценки полученных

полиграфологом сведений в процессе принятия этого решения. Таким образом, на полиграфолога фактически возлагается функция оценки получаемой им в ходе исследования информации, при том, что он не является субъектом правоприменения, а лишь высказывает свое экспертное мнение.

На мой взгляд, сегодня, когда в России проблемы кадрового отбора (прежде всего на службу в правоохранительные органы) обострились, общественные отношения в сфере медицинского и психологического отбора и сопровождения всех категорий работников (в самом широком смысле этого слова) нельзя оставлять без регулирующего воздействия права.

В то же время вряд ли можно признать удачным предложение принять федеральный закон «О применении полиграфа», проект которого 24 декабря 2010 г. группой депутатов был внесен в Государственную Думу Федерального Собрания РФ [5].

Во-первых, сама идея разработки закона о применении отдельно взятого прибора представляется ошибочной. Предметом правового регулирования не должно быть использование технических средств, которые в современных условиях непрерывно усовершенствуются и заменяются принципиально новыми. Целый комплекс разного рода медицинских, психологических, психофизиологических исследований нельзя заменить «обязательным опросом с применением полиграфа».

Во-вторых, в законопроекте «результат опроса с применением полиграфа» трактуется как «письменное заключение полиграфолога о достоверности сведений, сообщенных опрашиваемым лицом, составленное на основе информации, полученной в ходе проведения опроса» (п. 13 ст. 2). Однако современная наука не позволяет за счет «регистрации параметров физиологических процессов человека в ответ на задаваемые вопросы, предъявляемые предметы или изображения» (п. 3 ст. 2), делать столь далеко ищущие выводы.

За десятилетия проведения проверок на полиграфе во многих странах мира было не только накоплено значительное количество эмпирического материала, свидетельствующего об эффективности его применения, но и предложено множество теорий, отражающих попытки ученых и практиков описать природу выявляемых таким образом психофизиологических реакций. В начале XXI в. по ходатайству Министерства энергетики США под патронажем Национальной академии наук по заданию Правительства США был сформирован Комитет по исследованию научной обоснованности полиграфа. Результатом фундаментального анализа практически всех аспектов проблемы, проводившегося 19 месяцев, стал вывод о том, что «теоретическое обоснование применения полиграфа является весьма слабым», а различные теории оправдывают свое существование в различных ситуациях [6].

В-третьих, наиболее существенной проблемой является отнюдь не применение того или иного технического средства, а использование полученных с его помощью результатов. Но как можно использовать негативную информацию об обследованном лице (когда таковая в ходе тестирования на полиграфе будет получена), если единого научного обоснования метод не имеет, вывод специалиста несет печать субъективизма, а механизм перепроверки полученной информации не предусмотрен.

В этой связи предложение разработчиков проекта о передаче так называемой Межведомственной комиссии по опросам с применением полиграфа всех функ-

ций по определению организационных принципов, методических норм проведения опросов органами государственной власти, местного самоуправления, организациями; порядка подготовки полиграфологов, создания ведомственных комиссий и т. д. (ст. 31), не только не выдерживает критики, но является очевидным коррупциогенным фактором.

Надо отдать должное профессионализму членов Комитета по безопасности и противодействию коррупции, назначенного ответственным по законопроекту: на заседании, состоявшемся 9 февраля 2012 г., они решили вернуть данный законопроект субъектам законодательной инициативы для доработки.

Думается, по вопросу о необходимости совершенствования нормативной правовой базы Российской Федерации в части регулирования применения полиграфа в отношении лиц, претендующих на замещение должностей государственной службы, следует согласиться с позицией, которую в 2010 г. занял Департамент государственной службы Минздравсоцразвития России: «Проведение психофизиологических исследований с использованием полиграфа создает возможности для получения информации о государственном служащем частного характера, не связанной с его профессиональными и личностными качествами, необходимыми для исполнения должностных обязанностей. При этом не исключается риск возникновения технических ошибок при использовании полиграфа, а также неверного толкования ответов на вопросы при сопоставлении их с данными, полученными на основе технических средств» [7].

Дело в том, что актуализируя образы, хранящиеся в памяти обследуемого (в том числе за счет предъявления стимулов, в определенном порядке подобранных и систематизированных), изучая выраженность, устойчивость, соотношение реакций на вопросы тестов и т. д., используя различные системы оценки зарегистрированных данных, полиграфолог может выделить совокупность стимулов, значимых для человека. В зависимости от того, что это будут за стимулы и какая методика использовалась в ходе тестирования на полиграфе, полиграфолог может утвердительно или отрицательно ответить на вопрос: выявляются ли в ходе исследования реакции, свидетельствующие о том, что субъект располагает информацией о каком-либо событии (его деталях). Формулируя таким образом (с учетом объема и характера выявленных реакций) вывод о степени информированности обследуемого лица о случившемся, полиграфолог также может высказать суждение о возможных обстоятельствах получения обследуемым информации о событии и вероятности ее получения в момент события. При этом полиграфолог не должен опережать современный уровень развития науки и решать, какая именно информация содержится в памяти человека.

Как специалист в области юриспруденции (более 20 лет посвятивший разработке проблем теории и практики судебной экспертизы, в том числе легализации в России исследований с применением полиграфа), понимая всю сложность и глубину обозначенной проблемы, полагаю, что настало время для разработки сбалансированной концепции профессионального кадрового отбора, учитывающей специфику функционирования не только государственных органов, но и каждого из институтов гражданского общества.

Список литературы:

1. В некоторых источниках область научно-прикладных изысканий, связанных с теоретическим обоснованием эффективности, а также непосредственным применением полиграфа на практике, именуется полиграфологией (см.: Комиссарова Я. В., Мягких Н. И., Пеленицын А. Б. Полиграф в России и США: проблемы применения / Я. В. Комиссарова, Н. И. Мягких, А. Б. Пеленицын. – М., 2012. – С. 57).

2. Эксархопуло А. А. Дело, которого не должно было быть… / А. А. Эксархопуло // Эксперт-криминалист. – 2012. – № 1. – С. 37-40.

3. О службе в органах внутренних дел Российской Федерации и внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации : Федеральный закон от 30 ноября 2011 г. № 342-ФЗ // Электронный ресурс. – [Режим доступа] : Доступ из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс».

4. О воинской обязанности и военной службе : Федеральный закон от 28 марта 1998 г. № 53-ФЗ // Электронный ресурс. – [Режим доступа] : Доступ из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс».

5. Работа над текстом проекта велась на протяжении последних 10 лет. Весной 2006 г. текст законопроекта был изучен в ряде ведомств, где получил отрицательную оценку. К моменту внесения в Госдуму ФС РФ в конце 2010 г., не считая нескольких технических правок, проект закона практически не изменился.

6. Цит. по: Холодный Ю. И. Опрос с использованием полиграфа и его естественно-научные основы / Ю. И. Холодный // Вестник криминалистики. – 2005. – Вып. 2 (14). – С. 45-48.

7. О совершенствовании законодательной и иной нормативной правовой базы Российской Федерации по вопросам регулирования применения полиграфа в отношении лиц, претендующих на замещение должностей государственной службы : Письмо Минздравсоцразвития России от 7 мая 2010 г. № 6157-17.

Комісарова Я. В. Проблеми використання поліграфа в системі забезпечення кадрової безпеки / Я. В. Комісарова // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 1. – С. 175-180.

Необхідність використання у боротьбі із злочинністю досягнень науки і техніки очевидна. Проте впровадження в слідчу і судову практику нових засобів і методів отримання процесуально значимої інформації в сучасній Росії (на жаль, як колись в СРСР) пов'язане з певними труднощами. Дуже показова з цієї точки зору так звана «проблема поліграфа», дискусія відносно допустимості використання якого в кримінальному судочинстві і в роботі з кадрами сьогодні, як і декілька десятиліть тому, далека від свого завершення.

З наукової і правової точки зору застосування поліграфа в ході розслідування злочинів і в цілях профілактики корупційних проявів (зокрема, за рахунок перевірки кандидатів на роботу) має принципові відмінності. Ці відмінності жодним чином не можуть бути усунені шляхом ухвалення окремо взятого «закону про поліграф». На думку автора статті, настав час для розробки збалансованої концепції професійного кадрового відбору, що зважає на специфіку функціонування не лише державних органів, але й кожного з інститутів громадянського суспільства.

Ключові слова: психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа, кадрова безпека, професійний психологічний відбір, боротьба з корупцією, кримінальне судочинство.

PROBLEMS WITH THE USE OF THE POLYGRAPH IN THE SYSTEM OF SAFETY ASSURANCE OF PERSONNEL

Komissarova Ya. V.
Moscow State Law University named after O. E. Kutafin, Moscow, Russia

The need is obvious to use in the fight against crime the achievements of science and technology. However, the introduction in the investigative and judicial practice new means and methods of process-relevant information in modern Russia (unfortunately, as in the former Soviet Union) is connected with certain difficulties. Quite indicative from this point of view, the so-called «problem of the polygraph», the discussion on the admissibility of the use in criminal proceedings and in the work with personnel today as it was several decades ago, is far from completion.

From a scientific and legal point of view, the use of the polygraph in the course of investigation of crimes and prevention of corruption (in particular, due to the check of job candidates) has the fundamental differences. These differences can in no way be eliminated by the adoption of a separate «polygraph law». According to the author, it is time to develop a balanced concept to professional personnel selection, take into consideration the specifics of the functioning not only of the government authority but also to each of the institutes of civil society.

Key words: psychophysiological study using a polygraph, personnel security, professional psychological selection, the fight against corruption, the criminal proceedings.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 1. С. 181-186.

УДК 343.132(477)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ

Онофрейчук А. Д.

***Національна академія Служби безпеки України,
м. Київ, Україна***

У статті на підставі аналізу чинного національного законодавства, наукових доробок та законодавчих актів, що регулюють оперативно-розшукову діяльність, країн СНД досліджено правову природу та підходи до вирішення проблеми визначення оперативно-розшукового заходу.

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність, оперативно-розшукові заходи, правова природа, уповноважені оперативні підрозділи.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розбудови національної державності особливої ваги набувають проблеми удосконалення правового регулювання діяльності державних органів, що виконують правоохоронні функції. Викладене передусім стосується суб'єктів проведення оперативно-розшукової діяльності. З прийняттям Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та закріпленням у ньому організаційних та правових засад її ведення, оперативно-розшукова діяльність набула легітимного статусу та стала невід'ємною правовою складовою правоохоронної діяльності уповноважених органів. Аналіз низки законодавчих та інших нормативних актів, а також літературних джерел вказує на те, що становлення і розвиток ОРД як спеціального виду діяльності уповноважених законом органів обумовлюється загостренням політичних, соціальних, економічних чинників, що проявляються в протистоянні інтересів різних держав, загостренням криміногенної ситуації як всередині країни так і за її межами, що в цілому негативно впливає на стан національної безпеки України. Становлення в умовах лібералізації суспільства на новий якісний рівень правоохоронної діяльності стає гостра потреба всебічного захисту прав та інтересів людини, суспільства і держави. При цьому оперативно-розшукова діяльність (далі – ОРД), як випливає з її законодавчого визначення, спрямована на пошук, виявлення та попередження злочинності шляхом застосування специфічного інструментарію, яким є оперативно-розшукові заходи. Отже, з метою оптимізації організаційно-правових основ ОРД на сучасному етапі актуальним є теоретико-прикладне осмислення правової природи та визначення оперативно-розшукового заходу, як складової загальної системи ОРД, що визначає актуальність підготовки статті.

Метою статті є дослідження правової природи та теоретичних підходів до визначення оперативно-розшукових заходів, виявлення проблемних питань та пропозиції щодо їх вирішення. Досягнення зазначеної мети обумовлює вирішення наступних

завдань: 1) аналіз правової природи оперативно-розшукового заходу на сучасному етапі; 2) дослідження теоретичних підходів до визначення оперативно-розшуковго заходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на значення поняття оперативно-розшукового заходу для теорії, практики та юридичної науки, йому як предмету наукового дослідження присвячено низку наукових доробок як зарубіжних, так і вітчизняних учених, серед яких Антонов В. В., Бобров В. Г., Горяінов К. К., Захарцев С. І., Кваша Ю. Ф., Скулиш Є. Д., Сурков К. В., Михайлов В. І., Федоров А. В., Чечетін А. Є., Шумілов О. Ю., Долженков О. Ф., Думко А. Ф., Козаченко І. П., Ортинський В. Л., Погорецький М. А. та інші. Вказаними авторами висловлювались різні погляди щодо сутності та обсягу поняття оперативно-розшукового заходу. Проте, єдиного підходу щодо визначення оперативно-розшукового заходу не вироблено і на сьогодні, що зумовлює необхідність проведення глибокого теоретико-правового дослідження окресленого питання.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні однією із основних проблем правового регулювання оперативно-розшуково діяльності слід вважати те, що поняття оперативно-розшукового заходу не визначено на законодавчому рівні.

Відсутність законодавчого визначення поняття оперативно-розшукових заходів спричиняють проблеми неоднозначного розуміння організації та правових умов їх проведення. Взагалі, враховуючи відсутність законодавчого закріплення оперативно-розшукового заходів, їх правове регулювання в основному зосереджено на рівні відомчих нормативних актів уповноважених державою органів – суб'єктів їх проведення. Наслідком цього явища стало формування неоднорідної практики застосування норм законодавства у частині організації та проведення оперативно-розшукових заходів, що призвело до зниження ефективностіправоохоронної діяльності та погіршення загального стану захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Проте, очевидним є те, що законодавче закріплення дефініції оперативно-розшукового заходу є невід'ємною частиною вдосконалення національного оперативно-розшукового законодавства всіх держав-учасниць СНД. Крім того, в юридичній літературі пострадянського простору висловлюється справедлива думка пронеобхідність законодавчого закріплення поняття кожного оперативно-розшукового заходу.

Підтвердженням укорінення зазначеної думку на законодавчому рівні є визначення поняття та переліку оперативно-розшукових заходів, окреслення їх організаційних основ та контролю за цієї діяльністю з боку держави. Адже саме легітимізація їх проведення, з точки зору втручання у права людини, є закріплення демократичних цінностей управовій і демократичній державі.

При цьому слід зазначити, що спроби конкретизації визначення оперативно-розшукових заходів були запропоновані у законопроекті «Про оперативно-розшукову діяльність», розробленому Москалем Г. Проте, зазначений законопроект не вніс ясності у розуміння загального поняття оперативно-розшукового заходу.

Визначення оперативно-розшукового заходу для теоретиків та практиків має важливе значення. Для теоретиків чітке визначення ОРЗ уможливить вироблення їх сутність, правову природу, класифікувати їх за певними ознаками, визначати шляхи подальшої оптимізації. Для безпосередніх виконавців ОРЗ – уповноважених суб'єк-

тів – відсутність єдиного розуміння визначення призводить до неоднозначності такти тики їх проведення та може спричинити порушення законності, неправомірного обмеження чи порушення прав і свобод людини. Проте, чинним українським законодавством поняття оперативно-розшукових заходів та їх перелік не визначено. Однак варто погодитися з Дідоренко Е. О. та Бараненко Б. І. в тому, що ці заходи явно випливають зі змісту прав, якими наділяються оперативні підрозділи згідно ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність.

Відсутність правового визначення оперативно-розшукового заходу цілком відображає ситуацію щодо наукового супроводження даної проблеми. На жаль, незважаючи на те, що ОРЗ є об'єктом чисельних наукових доробок, єдиного підходу до розуміння його визначення не вироблено.

Поряд з цим доцільно звернути увагу на наукові результати Боброва В. Г., який вважає за необхідне виробити певні критерії, які будуть визначати правову природу та єдиний підхід до розуміння визначення ОРЗ, а саме:

– пропонує такі ознаки ОРЗ, що визначають їхню правову природу:

– наявність власної правової основи – сукупність нормативно-правових актів, які регулюють ОРД загалом;

– здійснення ОРЗ із суворим дотриманням вимог законів та інших нормативних актів;

– проведення ОРЗ завжди пов'язане з розглядом юридичного факту;

– ОРЗ породжують, змінюють, припиняють певні правовідносини;

– юридичний обов'язок щодо організації і проведення ОРЗ покладено лише на уповноважених суб'єктів ОРД;

– типові для юридичних форм діяльності операції з нормами права;

– юридичний характер контролю за організацією і здійсненням ОРЗ відповідними посадовими особами органів, які здійснюють ОРД, прокурорський нагляд;

– предмет та об'єкти пізнання ОРЗ містяться у сфері правових явищ;

– результати ОРЗ завжди тягнуть за собою певні юридично значимі наслідки.

Всі вказані ознаки ОРЗ існують в органічній єдності і взаємозв'язку, визначаючи правову природу і сутність таких заходів [6].

Розглянемо окремі визначення оперативно-розшукових заходів, які є результатами відповідної наукової продукції. Так, Шумилов О. Ю. визначає ОРЗ як здійснене (плановане, здійснюване) суспільно-корисне умисне негласне (в організаційному і тактичному аспектах) та передбачене законом «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативно-розшукове активне діяння (дія, захід або операція), за сукупністю яких здійснюється ОРД. Басецький І. І., Кабанов Г. Т., Шиєнок В. П. розглядають ОРЗ як сукупність об'єднаних єдиним тактичним задумом дій оперативних працівників та інших осіб, які беруть участь в ОРД, спрямованих на вирішення поставлених у даній оперативно-розшуковій ситуації завдань.

Петров В. В. трактує оперативно-розшукові заходи як конфіденційно (в організаційному та тактичному аспекті) здійснювані, передбачені законодавством про оперативно-розшукової діяльності дії, заходи та операції, за допомогою сукупності яких здійснюється оперативно- розшукова діяльність [6].

Цуканов В. В розуміє під оперативно-розшуковим заходом передбачений законодавством про оперативно-розшукову діяльність спосіб діяльності суб'єкта, що здій-

снює оперативно-розшукову роботу, суттю якогоє отримання необхідної для досягнення цілей і вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності інформації [2].

Отже, аналіз норм модельного законодавства, законодавства деяких держав – учасниць країн СНД про оперативно-розшукову діяльність, а також точок зору ряду вчених дозволяє виділити ключові сутнісні ознаки оперативно-розшукового заходу:

1. гласне і (або) негласне застосування спеціальних сил, засобів і методів;
2. реалізація тільки уповноваженими суб'єктами;
3. здійснення в суворій відповідності з вимогами законності;
4. спрямованість на вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності.

Різнобічність поглядів на сутність та зміст дій уповноважених законом суб'єктів, що проводяться в межах окремих організаційних форм оперативно-розшукової діяльності, вказує на те, що така категорія як оперативно-розшуковий захід є досить складною для опису та вивчення та потребує поглибленого теоретико-правового дослідження.

Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» містить визначення, що за змістом проваджуваних дій вона є системою пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів. Поряд з тим у національному оперативно-розшуковому законодавстві не міститься будь-яких визначень чи тлумачень наведених категорій. З метою розкриття сутності охоплюваних цим поняттям явищ та процесів об'єктивної дійсності, звернемося до порівняльного аналізу окремих положень законодавства про оперативно-розшукову діяльність.

У модельному Законі «Про оперативно-розшукову діяльність» 1997 поняття оперативно-розшукового заходу було відсутнє [5]. При цьому зазначений законодавчий акт від 2006 року закріплює кілька фундаментальних визначень, серед яких і поняття оперативно-розшукових заходів, під якими розуміється встановлена національним законом система заходів, що здійснюється гласно і негласно уповноваженими державними органами з метою вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності [6].

Слід зазначити, що закріплення визначення оперативно-розшукових заходів в модельному законодавстві про оперативно-розшукову діяльність є, на нашу думку, віддзеркаленням загальної для держав – учасниць СНД тенденції до вдосконалення понятійного апарату оперативно-розшукової діяльності.

Визначення оперативно-розшукових заходів, запропоноване модельним законом «Про оперативно-розшукову діяльність», знаходить відображення в законодавстві про оперативно-розшукову діяльність багатьох країн СНД, таких як, наприклад, Таджикистан, згідно з яким, під оперативно-розшуковими заходами розуміється встановлена законодавством система заходів, щозастосовуються, гласно або негласно органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, з метою вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності [7].

В однойменному законі Туркменістану наводиться визначення, згідно з яким, оперативно-розшуковий захід – це окрема гласна чи негласна діяорган, що здійснює оперативно-розшукову діяльність для виконання завдань, визначених законодавством Туркменістану про оперативно-розшукову діяльність [8].

В оперативно-розшуковому законодавстві Республіки Казахстан визначення оперативно-розшукового заходу існувало і до 2006 року, де під оперативно-розшуковими

заходами розумілися дії органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, в межах своєї компетенції, спрямовані на вирішення завданьоперативно-розшукової діяльності [9]. Однак у 2009 році законодавча норма, яка закріплювала оперативно-розшукові заходи, була викладена в новій редакції, відповідно до якої, визначення оперативно- розшукових заходів відсутня [10].

Результати аналізу законодавстваУкраїни, порівняння його із законодавством зарубіжних країн, дослідження низки наукових, науково-практичних видань за вказаним напрямком свідчать про те, що оперативно-розшукові заходи розглядаються як система дій, виконуваних безпосередньо оперативним підрозділом за потребою із використанням спеціальнихтехнічнихзасобів та відносин конфіденційного співробітництва, що регламентуються спеціальними нормативними актами, та передусім мають на меті здобуття оперативноїінформації, необхідної для вирішення конкретних оперативнихзавдань.

Проте, результати наукових доробок як вітчизняних, так і міжнародних вчених, порівняльно-правовий аналіз окремих законів країн СНД про оперативно-розшукову діяльність свідчить про те, що на сучасному етапі існує необхідність законодавчого закріплення поняття оперативно-розшукового заходу.

Висновки. Проведений аналізнормативних, наукових, літературних джерелще раз підкреслює те, що відсутність законодавчого визначення поняття та системи оперативно-розшукових заходів призводить до довільного тлумачення цих категорій різними суб'єктами правозастосування.

Аналіз наукової літератури та матеріалів практичних підрозділів вказує на те, що кожний оперативно-розшуковий захід є творчим продуктом інтелектуальної та практичної діяльності суб'єктів їх здійснення. Поряд з тим існують певні шаблони, за якими відбувається організація та здійснення окремих оперативно-розшукових заходів. Дотримання послідового алгоритму дій при проведенні окремих оперативно-розшукових заходів є необхідною умовою, з огляду на те, що більшість з них підлягають жорсткому правовому регулюванню.

При цьому вироблення поняття оперативно-розшукового заходу необхідне для єдиного розуміння його сутності та змісту, що у подальшому сприятиме оптимізації законодавства.

Список літератури:

1. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 116.

2. Цуканов В. В. К вопросу о понятии оперативно-розыскного мероприятия / В. В. Цуканов // «Черные дыры» в российском законодательстве (журнал на CD-ROM). – 2007. – № 2.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із прийняттям Кримінального процесуального кодексу України : Закон України від 13.04.2012 № 4652 – IV // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 21. – Ст. 208.

4. Законодавче забезпечення оперативно-розшукової діяльності : збірник нормативно-правових актів / упоряд.: І. В. Сервецький, С. І. Ніколаюк, О. А. Столяр. – К. : НАВСУ, 2002. – 400 с.

5. Об оперативно-розыскной деятельности : Модельный Закон от 06.12.1997 № 10-12 // Правовой справочник «Законодательство» на DVD. – Издательство «Юрист», 2013.

6. Об оперативно-розыскной деятельности : Модельный Закон от 16.11.2006 № 27-6 // Правовой справочник «Законодательство» на DVD. – Издательство «Юрист», 2012.

7. Об оперативно-розыскной деятельности : Закон Республики Таджикистан от 25.03.2011 № 687 // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : http://www.base.spinform.ru/show_doc.

8. Об оперативно-розыскной деятельности : Закон Туркменистана от 23.09.1994 № 965-XII // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : http://www.legislationline.org/ru/documents/action.

9. Об оперативно-розыскной деятельности : Закон Республики Казахстан от 15.11.1994 № 154-XIII // Правовой справочник «Законодательство» на DVD. – Издательство «Юрист», 2012.

10. О внесенииизменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам оперативно-розыскной деятельности : Закон Республики Казахстан № 187-IV ЗРК от 17.07.2009.

Онофрейчук А. Д. Актуальные вопросы правовой природы и определения оперативно-розыскных мероприятий / А. Д. Онофрейчук // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 1. – С. 181-186.

В статье на основании анализа действующего национального законодательства, научных разработок и законодательных актов, регулирующих оперативно-розыскную деятельность, стран СНГ исследована правовая природа и подходы к решению проблемы определения оперативно-розыскного мероприятия.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, оперативно-розыскные мероприятия, правовая природа, уполномоченные оперативные подразделения.

ACTUAL ASPECTS OF LEGAL BACKGROUNDS AND DEFINITION OF OPERATIVE-SEARCHING MEASURES

Onofreichyk A. D.
National Academy of Security Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine

At present stage of development the national legal system it is very important to value the principles of democracy and the rule of law. According to this the main importance is to improving the legal regulation of governmental bodies, that perform law enforcement functions, a kind of which is considered to be an operative – searching activity. With the adoption of the Law of Ukraine «About Operative-searching activity», and fixing its organizational and legal bases, operational- search activity gained legitimate status and became an integral part of law enforcement legal authorities. Analysis of a number of laws and regulations, as well as the literature indicates that the formation and development of the operative-searching activity as a special type of activities authorized by law, is caused by the aggravation of the political, social and economic factors that manifest themselves in opposition to the interests of different states, the aggravation of the crime situation both domestically and abroad, adversely affect the national security of Ukraine.

The formation of a liberalized society to a new level of law enforcement, needs for comprehensive protection of the rights and interests of human society and the state. Thus, the operative-search activity, as follows from its legal definition, aims to find, detects and prevents crime through the use of specific tools, which is the operational-search measures. So, in order to optimize organizational and legal framework of the operative searching activity at present is one of the main theoretical and practical problem to make fundamental legal nature and definition of search operations as part of the overall system of the operative searching activity that determines the main idea of this article.

Today one of the main problems of legal regulation of operational activities should be considered that in the notion of search operations is not defined in law.

The absence of a legislative definition of search operations cause problems ambiguous understanding of legal terms and their conduct. In general, given the lack of legislative consolidation of search operations and their legal regulation is mainly focused on the level of departmental regulations state authorities - the subjects of their conduct. The consequence of this phenomenon was the formation of non-uniform application of the law practice in the organization and carrying out search operations, which led to a decrease in the efficiency of law enforcement and the deterioration of the general condition of the rights and freedoms of man and citizen of Ukraine.

Key words: operative-searching activity, operative-searching measures, the legal backgrounds.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 1. С. 187-193.

УДК 343.237

ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ЗА ПОПЕРЕДНЬОЮ ЗМОВОЮ ГРУПОЮ ОСІБ

Орловський Р. С.

***Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна***

Розглядається актуальне у теорії кримінально права питання щодо вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб, яка є однією із форм співучасті. Констатується підвищена суспільна небезпечність злочинів, вчинюваних за попередньою змовою групою осіб, що знаходить своє законодавче відображення в нормах Загальної та Особливої частин КК України. Окрема увага приділяється з'ясуванню значення та змісту попередньої змови, яка слугує критерієм відмежування вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб від вчинення злочину групою осіб. Проаналізовані думки науковців та роз'яснення вищої судової інстанції про варіативність підходів до розуміння даної форми співучасті, що уможливлює її наявність як у разі співвиконавства, так і співучасті з розподілом ролей. Висловлена позиція автора щодо кваліфікації злочинів, вчинених за попередньою змовою групою осіб.

Ключові слова: співучасть у злочині, попередня змова, група осіб, співвиконавство, кваліфікація.

Вступ. Питання про суспільну небезпечність злочинів, вчинених у співучасті, до сьогоднішнього часу залишається дискусійним. Тоді як вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб передбачено в якості кваліфікуючої ознаки в 96 статтях Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК). Окрім того, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 67 КК «вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою (частина друга або третя статті 28)» визнається обставиною, що обтяжує покарання.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч. 2 ст. 28 КК «злочин визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення».

Перш за все, слід зазначити, що вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб є однією з форм співучасті, а тому їй притаманні всі ознаки, що характеризують співучасть взагалі. Що стосується ознак, які характеризують власне вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб, то доцільно виділяти наступні:

1. злочин вчиняється двома або більше суб'єктами;

2. вони можуть бути співучасниками одного (співвиконавці) або різних видів (виконавець (співвиконавець), організатор, підбурювач, пособник);

3. між цими співучасниками існує попередньо досягнута змова про спільне вчинення злочину.

Таким чином, ця форма співучасті має місце, якщо суб'єкти, які беруть участь у групі, заздалегідь, тобто до початку вчинення злочину, домовилися про спільне його вчинення. Попередньою є змова, досягнута до початку вчинення злочину, тобто до початку замаху на нього. Враховуючи, що змова сама по собі вже є готуванням до злочину, то вона не може мати відношення до стадії готування. Саме тому попередньою є змова, яка відбувається на стадії готування до злочину. Такий важливий елемент, як «заздалегідь», вказує на те, що попередня змова досягається до моменту виконання об'єктивної сторони конкретного складу злочину. Законодавець приділяє значну увагу моменту досягнення змови про спільне вчинення злочину, оскільки вбачає в цьому істотне значення для оцінки ступеня суспільної небезпечності вчиненого злочину.

Взаємне погодження діянь співучасників до моменту вчинення злочину, дійсно надає йому якісної особливості і підвищує його суспільну небезпечність. В цьому випадку, співучасники більш детально продумують можливість вдалого вчинення злочину, його приховування, готуються до можливих складнощів і таким чином більш істотно впливають на об'єкт кримінально-правової охорони, спричиняють більшу шкоду в порівнянні з особами, що вчиняють злочин без попередньої змови. Крім того, наявність попередньої змови свідчить про більш тісний суб'єктивний зв'язок між співучасниками.

Проміжок часу між досягненням змови і початком вчинення злочину значення не має. Змова може бути досягнута задовго до його початку або безпосередньо перед вчиненням злочину.

Попередня змова на вчинення злочину передбачає єдність намірів учасників групи на вчинення діяння, що утворює об'єктивну сторону конкретного складу злочину.

Якщо домовленість досягається в процесі виконання об'єктивної сторони складу злочину, то, вочевидь, попередня змова відсутня.

На думку Черненко Т. Г., при вчиненні злочину за попередньою змовою групою осіб, діяння усіх співучасників, що утворюють таку групу, об'єднані часом і місцем вчинення злочину. Розподіл ролей носить технічний характер [1, с. 91]. Таке розуміння вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб є домінуючим в науці кримінального права [2, с. 21-22; 3, с. 174-175; 4, с. 31; 5, с. 51-52]. Суть цієї позиції полягає в тому, що розподіл ролей при вчиненні злочину за попередньою змовою групою осіб відбувається в процесі виконання об'єктивної сторони конкретного складу злочину і стосується лише діянь виконавців (співвиконавців).

Дещо іншої позиції дотримується Бородін С. В., вказуючи, що ця форма співучасті може поєднуватися, як з виконавством, так і з участю у вузькому розумінні, тобто з розподілом ролей, проте в останньому випадку повинно бути не менше двох співвиконавців [6, с. 123]. Наумов А. В. також стверджує, що група осіб за попередньою змовою може поєднува-

тися як із співвиконавством, так і з розподілом ролей. Але при цьому він вказує на обов'язкову умову – наявність не менше двох співвиконавців [7, с. 301]. Такий підхід дозволяє зробити висновок про те, що вчинення злочину одним виконавцем за попередньою змовою з особами, що виконують інші ролі (організатора, підбурювача чи пособника), таку форму співучасті як група осіб за попередньою змовою не утворюють. Отже, мінімальною і обов'язковою кількістю учасників такої групи має бути два виконавці (співвиконавці).

Інше твердження було висловлене Пінаєвим А. О., який вказує, що розкрадання, вчинене за попередньою змовою, може мати місце як при співвиконавстві, так і при співучасті у вузькому значенні слова, причому у будь-якому разі утворює його кваліфікований склад [8, с. 166]. На думку Драгоненко А. О., відступ від загальних кримінально правових положень свідчить про суперечливість та нежиттєздатність концепції, що визначає учасниками групи тільки співвиконавців [9, с. 111]. Вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб, стверджує Альошин Д. П., припускає можливість розподілу ролей між співучасниками, причому таким чином, що безпосереднє посягання на об'єкт кримінально-правової охорони може здійснюватися одним виконавцем [10, с. 100]. Така ж позиція була відображена в науково-практичному коментарі КК [11, с. 357, 503].

Відсутній єдиний підхід до розуміння вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб і в судовій практиці. Так, наприклад, у абз. 1 п. 18 постанови Пленуму Верховного Суду України (далі – ПВСУ) «Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів» від 8 жовтня 2004 р. № 15 вища судова інстанція зазначає, що «така кваліфікуюча ознака умисного ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, як вчинення цього злочину за попередньою змовою групою осіб, застосовується лише в разі, коли в ньому брали участь як співвиконавці дві особи чи більше, які попередньо до вчинення діяння, домовилися не сплачувати податки, збори, інші обов'язкові платежі до бюджетів чи державних цільових фондів або ж сплатити їх не в повному обсязі».

Схожий підхід міститься й у п. 9 постанови «Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил» від 3 червня 2005 р. № 8 (із змінами, внесеними згідно з постановою ПВСУ від 30 травня 2008 р. № 8), у якому виключається можливість такої кваліфікуючої ознаки як вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб за наявності співучасті з розподілом ролей. «Контрабанда вважається вчиненою за попередньою змовою групою осіб (дві і більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне її вчинення. Кожна з таких осіб, незалежно від того, яку роль вона виконувала, несе відповідальність за ч. 2 ст. 201 КК як співвиконавець. У разі, коли особа вчинила контрабанду у співучасті з організатором, підбурювачем, пособником, зазначена кваліфікуюча ознака відсутня».

Наведене положення свідчить про те, що кожен з учасників такої групи повинен виконати роль виконавця.

Цікаво, що виходячи зі змісту ч. 2 ст. 38 «Вчинення злочину групою осіб або злочинним співтовариством» Модельного КК для держав – учасників СНД злочин визнається вчиненим групою осіб за попередньою змовою, якщо в ньому брали участь виконавці, які заздалегідь домовилися про спільне його вчинення [12, с. 98].

Слід зазначити, що в ч. 2 ст. 31 КК Киргизстану [13] й у ч. 2 ст. 17 КК Білорусі [14] вказується на те, що групу яка діє за попередньою змовою, утворюють співвиконавці.

Згідно з абз. 1 п. 16 постанови ПВСУ «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 7 лютого 2003 р. № 2 «вчиненим за попередньою змовою групою осіб (п. 12 ч. 2 ст. 115 КК) умисне вбивство вважається тоді, коли в позбавленні потерпілого життя брали участь декілька осіб (дві і більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його виконання».

Відповідно до абз. 2 п. 16 цієї ж постанови «з урахуванням конкретних обставин справи та змісту спільного умислу осіб, що вчиняють убивство за попередньою змовою, до таких дій належать: … усунення певних перешкод, що в конкретній ситуації заважають іншій особі, яка згідно з домовленістю заподіює смерть потерпілому, конкретної допомоги під час учинення вбивства (у вигляді порад, передачі зброї тощо); ведення спостереження за потерпілим, іншими особами чи обстановкою безпосередньо перед убивством або під час його вчинення з метою забезпечити реалізацію спільного умислу тощо».

Таким чином, проаналізувавши думки науковців та роз'яснення вищої судової інстанції, напрошується висновок про те, що існує декілька підходів до розуміння такої форми співучасті як вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб, а саме:

1. така група утворена двома чи більше виконавцями (співвиконавцями), які заздалегідь домовились про спільне вчинення злочину.

2. така група утворена двома чи більше виконавцями та іншими співучасниками (організатором, підбурювачем, пособником), які заздалегідь домовились про спільне вчинення злочину.

3. така група утворена одним виконавцем та іншими співучасниками (організатором, підбурювачем, пособником), які заздалегідь домовились про спільне вчинення злочину.

Висновки. Очевидно, що така форма співучасті як вчинення злочину за попередньою змовою осіб може бути наявна як у разі співвиконавства (вчинення злочину співвиконавцями за попередньою змовою групою осіб), так і у співучасті з розподілом ролей, оскільки ознаки наведеної форми співучасті, передбачені у ч. 2 ст. 28 КК, полягають у: 1) злочин вчиняється двома або більше суб'єктами, 2) ці суб'єкти можуть бути співучасниками одного (співвиконавці) або різних видів (виконавець, організатор, підбурювач і пособник), 3) між ними існує попередньо досягнута змова про спільне вчинення злочину.

Виходячи з викладеного та керуючись положеннями частини 2 ст. 28 КК, вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб слід кваліфікувати наступним чином:

1. За умови, що така група утворена двома чи більше виконавцями (співвиконавцями), які заздалегідь домовилися про спільне вчинення злочину за відповідною частиною статті Особливої частини КК, яка не передбачає відповідальність за вчинення конкретного злочину за попередньою змовою групою осіб.

2. За умови, що така група утворена двома чи більше виконавцями (співвиконавцями) та іншими співучасниками (організатором, підбурювачем, пособником), які заздалегідь домовилися про спільне вчинення злочину, то, як зазначено вище, діяння виконавців (співвиконавців) кваліфікуються за відповідною частиною статті Особливої частини КК, яка передбачає відповідальність за вчинення конкретного злочину за попередньою змовою групою осіб. Дії організатора, підбурювача та пособника, які входять до складу групи за попередньою змовою належить кваліфікувати за відповідною частиною ст. 27 КК і частиною статті Особливої частини КК, яка передбачає відповідальність за вчинення конкретного злочину за попередньою змовою групою осіб.

3. За умови, що така група утворена одним виконавцем та іншими співучасниками (організатором, підбурювачем, пособником), які заздалегідь домовилися про спільне вчинення злочину, то діяння виконавця кваліфікується за частиною статті Особливої частини, яка передбачає відповідальність за вчинення конкретного злочину за попередньою змовою групою осіб. Дії організатора, підбурювача, пособника, які входять до складу групи за попередньою змовою належить кваліфікувати за відповідною часиною ст. 27 КК і частиною статті Особливої частини КК, яка передбачає відповідальність за вчинення конкретного злочину за попередньою змовою групою осіб.

Таке правило не застосовується, якщо в нормі Особливої частини КК вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб в якості кваліфікуючої ознаки не передбачена.

Список літератури:

1. Черненко Т. Г. К вопросу о формах соучастия в уголовном праве / Т. Г. Черненко // Актуальные проблемы правоведения Кемерово. – 1995. – С. 86-94.

2. Галахова А. В. Практика применения уголовного закона о соучастии / А. В. Галахова // Советская юстиция. – 1980. – № 5. – С. 21-23.

3. Владимиров В. А., Ляпунов Ю. И. Ответственность за корыстные посягательства на социалистическую собственность / В. А. Владимиров, Ю. И. Ляпунов. – М. : Юрид. лит, 1986. – 224 с.

4. Пушкин А. В. К вопросу о квалификации преступления, совершенного по предварительному сговору группой лиц / А. В. Пушкин // Вопросы совершенствования правоохранительной деятельности органов внутренних дел в свете новой Конституции Российской Федерации. – 1995. – С. 27-34.

5. Гаухман Л. Д., Максимов С. В. Ответственность за преступления против собственности / Л. Д. Гаухман, С. В. Максимов. – М. : Учебно-консультационный центр ЮрИнфоР, 1997. – 310 с.

6. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации [Текст] / Отв. ред. А. В. Наумов. – М. : Юристъ, 1996. – 824 с.

7. Наумов А. В. Российское уголовное право. Общая часть : курс лекций / А. В. Наумов. – М. : БЕК, 1996. – 560 с.

8. Пинаев А. А. Уголовно-правовая борьба с хищениями / А. А. Пинаев. – Х. : Вища шк. Изд-во при Харьк. ун-те, 1975. – 189 с.

9. Драгоненко А. О. Співучасть у вчиненні вбивства : дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н. : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія ; кримінально-виконавче право» / А. О. Драгоненко ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2011. – 198 с.

10. Альошин Д. П. Кримінальна відповідальність за розкрадання, вчинені у співучасті : дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н. : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія ; кримінально-виконавче право» / Д. П. Альошин ; Національний ун-т внутрішніх справ. – Х., 2002. – 220 с.

11. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар / [Баулін Ю. В., Борисов В. І., Гаврик С. Б. та ін.] ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре»», 2003. – 1196 с.

12. Модельный Уголовный кодекс для государств-участников Содружества Независимых Государств (рекомендательный законодательный акт) // Правоведение. – 1996. – № 1. – С. 91-150.

13. Уголовный кодекс Кыргызской республіки. – СПб. : Юридический Центр Пресс, 2002. – 352 с.

14. Уголовный кодекс Республики Беларусь / [науч. ред. Б. В. Волженкин]. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 496 с.

Орловский Р. С. Совершение преступления по предварительному сговору группой лиц / Р. С. Орловский // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 1. – С. 187-193.

Рассматривается актуальный в теории уголовного права вопрос относительно совершения преступления по предварительному сговору группой лиц, которая является одной из форм соучастия. Констатируется повышенная общественная опасность преступлений, совершенных по предварительному сговору группой лиц, которая находит свое законодательное отражение в нормах Общей и Особенной частей КК Украины. Отдельное внимание уделяется выяснению значения и содержания предварительного сговора, который служит критерием отграничение совершения преступления по предварительному сговору группой лиц от совершения преступления группой лиц. Проанализированы мнения ученых и разъяснения высшей судебной инстанции о вариативности подходов к пониманию данной формы соучастия, которое делает возможным ее наличие как в случае соисполнительства, так и соучастия с распределением ролей. Изложена позиция автора относительно квалификации преступлений, совершенных по предварительному сговору группой лиц.

Ключевые слова: соучастие в преступлении, предварительный сговор, группа лиц, соисполнительство, квалификация.

COMMISSION OF A CRIME UPON PRIOR CONSPIRACY BY A GROUP OF PERSONS

Orlovsky R. S.
Yaroslav The Wise National Law University, Kharkiv, Ukraine

In this article we investigate actual in a theory of criminal law question about the commission of a crime upon prior conspiracy by a group of persons, that is one of forms of participation in a crime. The enhanceable public danger of the crimes, committed upon prior conspiracy by a group of persons, that finds the legislative reflection in norms of General and Special parts of CC of Ukraine, is established.

In accordance with p. 2 article 28 Criminal Code of Ukraine «a criminal offense shall be held to have been committed by a group of persons upon prior conspiracy where it was jointly committed by several (two or more) persons who have conspired in advance, that is prior to the commencement of the offense, to commit it together». As a subjects of such group a legislator names persons who have conspired in advance to commit a crime together. But there is no only going near understanding of commission of a crime upon prior conspiracy by the group of persons in judicial practice. Analysing opinions of scientists and elucidations of higher judicial

instance, we can assert that commission of a crime upon prior conspiracy by a group of persons can be present both in case of joint enterprise and criminal complicity with assigned roles. Separate attention is spared to finding out of value and maintenance of prior conspiracy that serves as a criterion dissociation of commission of a crime upon prior conspiracy by a group of persons from the commission of a crime by a group of persons. Author's suggestion is brought in relation to qualification of crimes committed upon prior conspiracy by a group of persons.

Key words: criminal complicity, prior conspiracy, group of persons, joint enterprise, crime qualification.

Васеніна Олександра Дмитрівна –	студент 3 курсу юридичного факультету Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
Ганкевич Віктор Юрійович –	доктор історичних наук, професор кафедри історії України історичного факультету Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
Дорохіна Юлія Анатоліївна –	кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного та господарського права ВНЗ «Національна академія управління»
Жеребцова Олена Євгеніївна –	кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри державно-правових дисциплін Бєлгородського юридичного інституту МВС Російської Федерації
Заморська Любов Ігорівна –	кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
Змерзла Катерина Петрівна –	студентка юридичного факультету Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
Змерзлий Борис Володимирович –	доктор історичних наук, професор кафедри історії та теорії держави і права Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Кахович Олена Олександрівна –	кандидат наук з державного управління, доцент кафедри господарсько-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
Кащенко Сергій Григорович –	доктор історичних наук, професор, кафедра історії та теорії держави і права Таврійського Національного університету імені В. І. Вернадського
Комісарова Ярослава Володимирівна –	доцент кафедри криміналістики Московського державного юридичного університету імені О. Е. Кутафіна (МДЮА); головний редактор федерального науково-практичного журналу «Експерт-криміналіст»
Компанієць Валерія Володимирівна –	аспірат кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права Національного університету «Одеська юридична академія»
Кулініч Ольга Олексіївна –	кандидат юридичних наук, доцент, докторант кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права Національного університету «Одеська юридична академія»
Муравка Василь Петрович –	директор юридичної компанії «Такс Груп», викладач Тернопільського інституту Міжрегіональної академії управління персоналом
Нікітченко Наталія Валеріївна –	кандидат юридичних наук, доцент, докторант Інституту економіко-правових досліджень Національної академії наук України, м. Донецьк

Онофрейчук Андрій Дмитрович –	аспірант Національної академії Служби безпеки України
Орловський Руслан Семенович –	кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Пасічник Ольга Святославівна –	викладач кафедри господарського та екологічного права Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
Разенькова Валерія Сергіївна –	студентка 3 курсу юридичного факультету Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
Романюк Людмила Валеріївна –	кандидат юридичних наук, доцент кафедри господарського та екологічного права Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
Русакова Ілона Григорівна –	головний спеціаліст Вищої ради юстиції, м. Київ, здобувач Міжрегіональної академії управління персоналом, м. Київ
Сопілко Ірина Миколаївна –	кандидат юридичних наук, доцент, директор Юридичного інституту Національного авіаційного університету
Стрельченко Оксана Григорівна –	кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного права і процессу Національної академії внутрішніх справ

Сущенко Аліна Олегівна –	студентка юридичного факультету Навчально-наукового інституту заочного і дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ
Тен Олександр Леонідович –	кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри, завідувач кафедри конституційного та адміністративного права, АНОО ВО «Алтайська академія економіки і права»
Федунов Володимир Володимирович –	кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та теорії держави і права Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
Шармоянц Артур Норайрович –	кандидат юридичних наук, доцент кафедри історії та теорії держави і права Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
Шевчук Олександр Михайлович –	кандидат юридичних наук, асистент Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Шуміло Олексій Михайлович –	кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності факультету права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ

СОДЕРЖАНИЕ

ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА, ИСТОРИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ И ПРАВОВЫХ УЧЕНИЙ, КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО, МУНИЦИПАЛЬНОЕ ПРАВО

Васенина А. Д.
Государство и право
в условиях чрезвычайного положения 3

Ганкевич В. Ю.
Дело о наследстве Исмаила Гаспринского
(к 100-летию со дня смерти) 7

Жеребцова Е. Е.
Конституционный суд Российской Федерации
в механизме защиты избирательных прав граждан
и права на участие в референдуме 15

Змерзлая Е. П.
Деятельность Содружества Независимых Государств
в борьбе с инфекционными заболеваниями в 2009-2010 гг. 23

Змерзлый Б. В.
Предпосылки к подготовке и принятию «Временных правил
для общества Керчь-Еникальских лоцманов» 25 ноября 1888 г. 32

Кащенко С. Г., Кравчук О. А.
Источники еврейского права 44

Пасечник О. С.
Основні положення програми партії «Міллі-Фірка»
у контексті реалізації політико-правових поглядів Ч. Челєбієва 58

Разенькова В. С.
Понятие и суть переходного периода государства 65

Федунов В. В.
Историко-правовые аспекты выборов земских
самоуправлений Таврической губернии во II-й пол. XIX в. 69

Шармоянц А. Н.
Опыт государственного строительства Испании
при осуществлении преобразований в Украине 75

ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО И ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС, ХОЗЯЙСТВЕННОЕ ПРАВО, ТРУДОВОЕ ПРАВО

Заморська Л. І.
Нормативний зміст сучасного трудового права України:
загальнотеоретичні аспекти 79

Кахович О. О., Кахович Ю. О.
Стратегічне планування та управління
в роботі юридичних служб суб'єктів господарювання 85

Компанієць В. В.
Розгляд окремих спорів щодо використання
географічних зазначень 91

Кулініч О. О.
Ідентифікація фізичної особи, зображеної на фотографії,
з особою, право на власне зображення якої порушено
(огляд судової практики) 98

АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО И ПРОЦЕСС, ФИНАНСОВОЕ ПРАВО, ИНФОРМАЦИОННОЕ ПРАВО

Муравка В. П.
Характеристика адміністративних правопорушень,
що посягають на встановлені правила перепланування,
переобладнання приміщень житлового фонду
та забудови територій 105

Никитченко Н. В.
Модернізація інструментів державного
внутрішнього фінансового контролю 112

Романюк Л. В.
Проблеми реалізації принципу рівності доступу
до державної служби 119

Русакова І. Г.
Органи управління в сфері формування
суддівського корпусу зарубіжних країн 124

Сопілко І. М.
Системний підхід до державної
інформаційної політики України 129

Стрельченко О. Г., Сущенко А. О.
Адміністративно-правова протидія насильству в сім'ї
як соціальна проблема в Україні 138

Тен А. Л.
Административно-правовое регулирование торговой деятельности
в России на этапе формирования единого экономического пространства ... 145

Шевчук О. М.
Адміністративні процедури здійснення
державного контролю за обігом наркотичних засобів:
визначення поняття 152

Шуміло О. М.
Про поняття «ноосфери» у законодавстві України 158

Содержание

УГОЛОВНОЕ ПРАВО, КРИМИНОЛОГИЯ, УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО, УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА, СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА, ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Дорохіна Ю. А.
Нові підходи до визначення
поняття власності у теорії кримінального права:
доктринальний аналіз здобутків зарубіжних науковців 163

Комиссарова Я. В.
Проблемы использования полиграфа
в системе обеспечения кадровой безопасности 175

Онофрейчук А. Д.
Актуальні питання правової природи
та визначення оперативно-розшукових заходів 181

Орловський Р. С.
Вчинення злочину
за попередньою змовою групою осіб 187